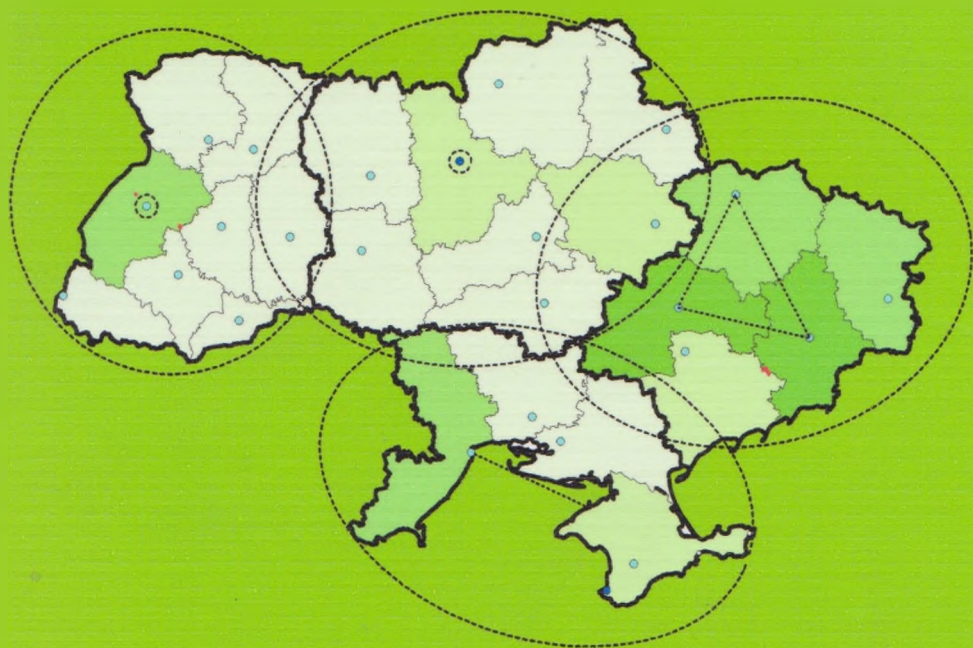

Національна академія наук України
Інститут регіональних досліджень

**МАКРОЕКОНОМІЧНЕ
РАЙОНУВАННЯ УКРАЇНИ:
ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ,
СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Серія «Проблеми регіонального розвитку»

ISBN 978-966-02-4252-4

**МАКРОЕКОНОМІЧНЕ
РАЙОНУВАННЯ УКРАЇНИ:
ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ, СУЧАСНІСТЬ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

МОНОГРАФІЯ

Львів 2011

УДК 338.45 (477.8)

Макроекономічне районування України: історичні витоки, сучасність та перспективи / НАН України, Інститут регіональних досліджень ; Відп. ред. С.Л. Шульц. – Львів, 2011. – 268 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

В монографії розкрито науково-методичні основи районування економічного простору України, проведено аналіз історичної ретроспективи і досвіду економічного районування, а також обґрунтовано сутність модернізації парадигми районування в умовах трансформації просторової організації економіки. Зроблено акцент на чинниках, критеріях і методологічних підходах до структуризації економічного простору. Обґрунтовано концепцію глобалізованих економічних районів і модель інтегральних економічних районів. Подано пропозиції щодо впровадження сучасної моделі районування, формування нових інституцій реалізації регіональної політики на макрорегіональному рівні.

Розраховано на широке коло науковців, державних управлінців та фахівців, які займаються питаннями формування та реалізації регіональної політики в Україні.

Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту регіональних досліджень НАН України
(протокол №5 від 5 травня 2011 р.)

Відповідальний редактор:

Шульц С.Л. – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут регіональних досліджень НАН України

Рецензенти:

Дністрянський М.С.	–	доктор географічних наук, професор
Мікула Н.А.	–	доктор економічних наук, професор
Шевчук Л.Т.	–	доктор економічних наук, професор

ISBN 976-966-02-4252-4 (серія) © Інститут регіональних досліджень
ISBN 976-966-02-6143-3 НАН України, 2011

Зміст

Передмова.....	5
Розділ 1. Науково-методологічні основи районування економічного простору ..6	
1.1. Сутність та властивості економічного простору	6
1.2. Понятійно-концептуальний апарат економічного районування	28
1.3. Еволюція парадигми районування та її модернізація в умовах реформування просторової організації економіки України	46
1.4. Історична ретроспектива та сучасні підходи до економічного районування України.....	57
1.5. Сутність та підходи до промислового районування.....	67
1.6. Принципи та критерії економічного районування: зарубіжний досвід	76
Розділ 2. Чинники, критерії та підходи до структурування економічного простору України	83
2.1. Міжрегіональні інтеграційні зв'язки як передумова формування просторових економічних районів.....	83
2.2. Вплив урбанізації та метрополізації на формування просторової структури економіки	90
2.3. Інноваційний чинник структурування економічного простору України	113
2.4. Мережева організація економіки та процеси районоутворення	131
2.5. Регіональні ринки та процеси економічного районування	139
Розділ 3. Моделювання процесів районування економічного простору України	148
3.1. Формування глобалізованих економічних районів в умовах зростання регіональної економічної концентрації.....	148
3.2. Транспортно-економічна складова моделі районування України..	163
3.3. Геоінформаційне моделювання економічного районування України.....	177
3.4. Інтегральна модель районування економічного простору України	185

Розділ 4. Шляхи реалізації моделі районування економічного простору України.....	197
4.1. Інституціалізація районування економічного простору України: організаційне забезпечення	197
4.2. Макрорайонування в контексті стратегій регіонального розвитку.....	208
4.3. Завдання державної регіональної політики щодо забезпечення реалізації макроекономічного районування в Україні.....	216
4.4. Нові інститути реалізації державної регіональної політики на макрорегіональному рівні.....	222
Післямова.....	229
Список використаної літератури	230
Додатки	247

ПЕРЕДМОВА

Сучасний інтерес до економічного районування пов'язаний з необхідністю розбудови ефективної просторової організації економіки України, вироблення нових підходів до структурування економічного простору держави та вдосконалення інструментів реалізації регіональної політики.

Існуючі на даний час традиційні підходи до соціально-економічного районування не повною мірою забезпечують адаптивність і ефективність функціонування регіональних господарських систем в сучасних умовах. Необхідність розширення методологічних і методичних підходів до економічного районування країни зумовлена потребою врахування новітніх тенденцій розвитку економіки. Йдеться про її переорієнтацію на розвиток інноваційних видів економічної діяльності, появу нових організаційних форм підприємницької діяльності, зміни в господарській спеціалізації регіонів та посилення впливу глобалізаційних процесів.

Вітчизняна наука має чималий досвід розроблення різноманітних схем районування території країни. Але жодна з таких розробок не мала реального статусу: виділені райони ніколи не мали відповідних органів управління. Лише протягом 1957-1965рр, коли замість традиційної галузевої була впроваджена територіальна модель управління економікою, країна була поділена на економічні адміністративні райони, які мали регіональні органи влади – раднаргоспи (ради народного господарства).

Сучасні розробки схем районування України зберігають традиційну пізнавальну спрямованість і не мають статусу територіальних управлінських одиниць. Після здобуття Україною незалежності на порядку денному постало питання розробки і впровадження загальноновизнаного нового економічного районування держави, яке б не тільки забезпечило єдність і незалежність національного господарського комплексу, але й сприяло ефективному розвитку окремих територіальних суспільних систем різного ієрархічного рівня.

У підготовці монографії прийняли участь: д.е.н., проф. Вовканич С.Й. (п. 1.1); д.г.н., проф. Писаренко С.М. (п. 1.2, 1.4, 2.2); д.е.н., с.н.с. Сторонянська І.З. (п. 2.1, 4.1, 4.4); к.е.н., с.н.с. Шульц С.Л. (передмова, післямова, п. 1.1, 1.3, 2.2, 2.4, 2.5, 3.1, 3.4, 4.2); к.е.н., с.н.с. Максимчук М.В. (п. 1.2, 1.3, 1.4, 3.3, 3.4, 4.1, 4.4); к.е.н. Луцків О.М. (п. 1.5, 1.6, 3.4); к.е.н. Назаркевич І.Б. (п. 2.3, підготовлено в рамках виконання гранту Президента України); к.е.н. Габрель М.С. (п. 3.2); к.е.н. Пухир С.Т. (п. 4.3); Слободян Л.В. (п. 1.2).

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РАЙОНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

1.1. Сутність та властивості економічного простору

Постіндустріальний розвиток суспільства призвів до трансформації засадничих постулатів економічної та соціальної організації суспільства, а також до загострення потреби гармонізації суспільно-економічних відносин між суб'єктами економічних відносин. Вирішення цих питань лежить у площині просторової парадигми економічної науки, базовими категоріями якої виступають поняття «простору» та «економічного простору».

Загалом, «простір» – це категорія філософська, яка охоплює будь-яку множину об'єктів (з їх предметними просторами) та явищ, між якими існують певні взаємозв'язки. Простір – це форма існування матерії, що характеризує його протяжність, структурність, співіснування і взаємодію елементів у матеріальних системах.

Трактування поняття «простору» у фізиці пов'язане з координацією взаєморозташування матеріальних об'єктів. У концепції Ньютона абсолютний простір розглядався як нескінченна протяжність, що вміщує у себе усю матерію. У теоретичній фізиці та механіці розглядають фазові простори, що є сукупністю всіх її можливих станів, які розглядаються як точки цього простору.

У математиці поняття «простір» – це уявно-логічна форма, яка слугує середовищем, де формуються різні форми або конструкції. У сучасній математиці простір є множиною об'єктів, які вважаються його точками. Такими точками можуть бути геометричні фігури, функції тощо. Зазвичай у математиці розрізняють два види просторів:

- метричні простори, межі яких визначаються відстанями між точками;
- простори подій, які відіграють важливу роль у геометричній інтерпретації теорії відносності.

Вивчення теорії метричних просторів у межах математичного аналізу пов'язане із питанням вимірності простору. Відомо, що тривимірний простір характеризує форму існування матерії. Вважається, що в метричних просторах додавання четвертої, п'ятої та інших можливих координат нічого не змінює. Такі абстракції як точка, лінія і поверхня виявились необхідними у практиці життєдіяльності людини. За їх допомогою вдається зафіксувати (розпізнати) матеріальні (силові) взаємовідношення між тілами природи: точка дозволяє фіксувати положення тіла у просторі (наприклад, центр його маси), лінія – визначати відстань між тілами (що є важливим при оцінці характеру взаємодій між тілами), геометрична поверхня – вимірювати площу поверхні тіла або її геометричну форму.

Простори ж подій передбачають, що кожна подія описується чотирма координатами (x, y, z, t).

Трактування сутності поняття «простір» у різних науках має певні особливості. Так, Е. Б. Алаєв під географічним простором розуміє фізичний простір географічних явищ і процесів, а також сукупність відносин між географічними об'єктами, розташованими на конкретній території¹. Відповідно, основними ознаками геопростору є територіальна близькість або сусідство об'єктів, наявність взаємовпливів об'єктів один на одного та залежність від місця розташування. Таким чином, просторовий аспект у дослідженнях географічної оболонки передбачає, насамперед, врахування місцеположення об'єктів, просторових взаємодій і відносин, просторової впорядкованості і організації. Поняття «геопростору» використовується для формалізації сукупності географічних явищ і процесів та їх подальшої математичної обробки чи математичного моделювання².

Згідно з комплексно-інтегрованим підходом, географічний простір є відображенням тісного зв'язку просторового аспекту з часовим³. Ще Аристотель вважав на нерозривність простору і часу. Якщо простір він розглядав як порядок взаємного розташування тіл, то час – як порядок зміни явищ. Сприйняття часу в сучасній економічній теорії та практиці засноване на ньютонівській концепції навколишнього світу, у якій час розглядається як явище необхідне, хронологічне, лінійне, універсальне, об'єктивне, односпрямоване, постійне, беззворотне, невідновлюване, вимірюване, не відокремлене від простору⁴.

У термінології соціальної географії соціально-географічний простір – це простір суспільства в сукупності з усіма сферами географічного середовища (простором антропосфери)⁵.

В географічних теоріях простору значна увага приділяється опису структури простору та форм територіальної організації природного середовища, населення і господарства.

«Нова культурна географія» розглядає простір як соціальний продукт і, як результат культурного та економічного виробництва. Започаткована на ідеях

¹ Алаєв Э. Б. Социально-экономическая география : понятийно-терминалогический словарь / Э. Б. Алаев. – М. : Мысль, 1983. – 100 с.

² Топчієв О. Г. Основи суспільної географії : навчальний посібник / О. Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2001. – 240 с.

³ Соцько С. П., Ринок і регіоналістика : навчальний посібник / С. П. Соцько, В. В. Кулішов, В. І. Мустафін. – К. : Ніка Центр, Ельга, 2002. – 23 с.

⁴ Хасанов И. А. Время: природа, равномерность, измерение / И. А. Хасанов. - М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 180 с.

⁵ Верменич Я. В. Еволюція адміністративно-територіального устрою в Україні : проблеми концептуалізації [Електронний ресурс] / Я. В. Верменич // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 114–145. – Режим доступу : <http://www.history.org.ua/journal/2005/4/6.pdf>.

французького постструктуралізму і британської політекономії, соціології та культурології культурна географія сучасні трансформаційні тенденції розвитку суспільства пов'язує з детериторизацією простору життєдіяльності, що зумовлена поширенням глобалізаційних процесів, маргіналізацією одних і зростанням інших територій. Не відкидаючи наявності фізичного (природного) простору, А. Лефевр – один з основоположників нового напрямку географічної науки стверджує, що безпосередній простір нашого існування створюється соціумом у процесі культурного та економічного функціонування. Будь-який історично конкретний спосіб виробництва, як стверджує Лефевр, включає в себе певні «просторові практики» – типи розподілу багатства, капіталів та людських ресурсів, а також способи організації суспільного життя у просторі міста, села та будь-якої іншої території⁶.

У соціології використовують поняття «соціальний простір». Його зміст розкрито в працях П. Бергера, П. Бурдьє, Е. Гідденса, Т. Лумана, Ю. Хабермаса, Г. Башляра, Е. Берджеса, Р. Мертона, Р. Парка, П. Сорокіна, Я. Щепанського, М. Стейна та багатьох інших. П. Бурдьє під «соціальним простором» розуміє систематизований перетин зв'язків, які об'єднують суб'єкти. Він порівнює соціальний і географічний простір та обґрунтовує об'єктивну ієрархію соціального простору через категорію «соціальна дистанція», яка є просторовим виміром міжстатусних позицій індивідів і визначається системою суспільних цінностей⁷.

П. Сорокін вніс значний вклад в теорію соціального простору. Він відрізняв його від геометричного простору і відносив до системи соціальних відносин індивідів, груп, популяцій, які виступали його координатами. Якщо евклідовий простір тримірний, то соціальний – багатовимірний, тобто має більше трьох вимірів. Він також вирізняв горизонтальні і вертикальні (стратифікаційні) параметри соціального простору⁸.

М. Кастельєс, своєю чергою, наголошував на тому, що соціальний простір – це не просто відображення суспільства, а саме суспільство⁹.

⁶ Черняева Н. А. Культурная география и проблематика «Места» / Н. А. Черняева // Известия Уральского государственного университета. – 2005. – № 35. – С. 273–283 (Серия : Гуманитарные науки); Lefebvre H. The Production of Space / Н. Lefebvre [engl. transl. by Donald Nicholson-Smith]. – Oxford : Basil Blackwell, 1991, – р.18.

⁷ Бурдьє П. Социальное пространство в генезисе “класов” / П. Бурдьє // Вопросы социологии. – 1992. – Т. 1, № 1. – С. 17–33; Бурдьє П. Соціологія політики / П. Бурдьє [пер. с фран. Н. А. Шматко]. – М. : Socio-logos, 1993. – 336 с.

⁸ Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин. М. : Политиздат, 1992. – 302 с.

⁹ Кастельєс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельєс [пер. с англ. О. И. Шкаратана]. – М. : ГУ ВШЭ, 2000, – С.85.

М. Вебер застосував структуралістський підхід до визначення сутності соціального простору. На його думку, він є результатом структурованих соціальних відносин всередині соціуму, які формуються надіндивідуальною реальністю¹⁰.

Під соціальним простором, на відміну від фізичного, який жорстко прив'язаний до певної території, на думку П. Штомпка і К. Левіна, слід розглядати певну ділянку фізичного простору, в межах якого взаємодії людей призводить до появи нової якості або поля. Цим полем можуть виступати об'єктивні соціальні структури (групи, система відносин – право, держава, регіони, система сімей тощо), які є релевантними тільки для даної культури. В результаті соціальний простір розглядається як сукупність впорядкованих зон соціальної взаємодії – соціальних полів. Вплив полів може проявлятися через різні ефекти. Так, ефекти «поля натовпу» і «поля споживчих практик» спричиняють подібність поведінки, а ефект «поля конфлікту» регламентує різну силу впливу та локалізації соціального явища¹¹.

Як зазначає В. І. Ільїн, просторова диференціація проявляється шляхом включення полів за принципом матрьошки, внаслідок чого одне соціальне поле виступає підсистемою іншого і, одночасно, включає в себе дрібніші соціальні поля, які формуються у різних площинах і перетинаються одне з одним (сімейна, регіон, галузева та професійна спільноти, міста тощо), мають різну силу впливу – «їх вплив на індивідів може сильно відрізнятись, тобто одне поле може нейтралізувати дію іншого»¹².

У соціальній концепції часу Г. Терборна «простір» розглядається двояко: як структурна організаційно-економічна компонента і як територіальна культурна форма. Якщо у першому випадку акцент робиться на структурованих соціальних відносинах, на проблемах інтеграції (дезінтеграції), конвергенції (дивергенції), то у другому – на взаємозв'язку культури як одного з головних чинників суспільного розвитку і визначення меж територіальних систем. За цих обставин простір стає не просто середовищем існування людини, а мірилом її цивілізованості¹³.

Архітектори оперують поняттям «просторова організація містобудівних систем», яке розглядається як структурно-параметричне і просторово-часове

¹⁰ Вебер М. Избранное. Образ общества / М. Вебер ; [пер. с нем. Ю. М. Алексеева и др.] – М. : Юрист, 1994. – С. 34. (Серия : Лики культуры).

¹¹ Левин К. Теория поля в социальных науках / К. Левин ; [пер. с англ. С. Сурпина]. – СПб. : Сенсор, 2000. – С. 35 (Серия : Мастерская психологии и психотерапии).

¹² Ильин В. И. Феномен поля: от метафоры к научной категории / В. И. Ильин // Рубеж: Альманах социальных исследований. – 2003. – № 19. – С. 36.

¹³ Верменич Я. В. Еволюція адміністративно-територіального устрою в Україні : проблеми концептуалізації [Електронний ресурс] / Я. В. Верменич // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 114–145. – Режим доступу : <http://www.history.org.ua/journal/2005/4/6.pdf>.

впорядкування та узгодження елементів і зв'язків простору, що забезпечує ефективність використання його потенціалу та розвиток містобудівних систем¹⁴.

В економічній науці простір розглядають як об'єкт економічної теорії. Сьогодні домінує три базових уявлення щодо розуміння сутності «економічного простору» – системно-структурне, господарсько-правове і геополітичне (геоекономічне)¹⁵.

В системно-структурному трактуванні сутності економічного простору акцент робиться на якісний розвиток простору, покращення його властивостей з метою забезпечення конкурентоспроможності його складових. Таке розуміння поняття «економічного простору» близьке до території та територіальної організації економічної діяльності. Відмінність цих понять полягає в тому, що територія і в тому числі гідросфера і атмосфера – це фізичний простір, а простір існує за умов наявності взаємодій і зв'язків.

Геополітичне та геоекономічне розуміння простору пов'язане з процесами просторової контракції (звуження впливу) чи експансії (поширення впливу)¹⁶. За умов експансії відбувається реалізація національних чи регіональних інтересів, зміцнення потенціалу суб'єктів економічних відносин у тому числі територій, посилення їх функцій щодо навколишнього (зовнішнього) середовища та налагодження просторової взаємодії елементів соціального та економічного простору через встановлення системи різноякісних зв'язків. в

¹⁴ Габрель М. М. Методологічні основи просторової організації містобудівних систем (на прикладі Карпатського регіону України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. техн. наук : спец. 05.23.20 "Містобудування і територіальне планування" / М. М. Габрель. – К., 2002. – С.28.

¹⁵ Вардомский Л. Б. Российское экономическое пространство: вопросы единства в условиях глобализации : научный доклад [Электронный ресурс] / Л. Б. Вардомский. – М. : Институт экономики РАН, 2006. – Режим доступа : <http://www.imepi-eurasia.ru/news.php?id=142>.

¹⁶ Ратцель Ф. (1844-1904) – основоположник геополітичної науки. Згідно з теорією Ратцеля, простір – це не просто територія, це її сила впливу, а просторова концепція – це уява про можливі межі просторового впливу певного народу. Оскільки держава, за Ратцелем, – це живий організм, то його розвиток накладає відбиток на зміст та форму прояву таких законів:

- простір держави збільшується з ростом культури;
- ріст супроводжується зростанням ідей, торгівлі та підвищенням активності у всіх сферах діяльності;
- ріст держави супроводжується поглинанням та приєднанням малих держав;
- кордони – це периферійний орган держави, який служить свідченням його зростання, сили або слабкості і, загалом, змін у його організмі;
- у процесі росту держава намагається «увібрати» найцінніші елементи фізичного оточення;
- перший імпульс територіального зростання надходить ззовні, від більш високої цивілізації;
- загальна тенденція до злиття переходить від держави до держави і набирає силу

так у сфері організації та координації соціально-економічної діяльності між територіальними системами різного ієрархічного рівня.

Поняття «політичний простір» використовується в політології для опису територіальної ознаки влади. При вживанні цього терміна окреслюється сфера дії влади, геометричні кордони якої можуть співпадати з географічними кордонами країни, регіону.

П. Бурдьє у своїй книзі «Соціологія політики» зазначає, що «політичний простір формується не стільки об'єктивними ресурсами (гроші, закони, апарат), скільки ментальними структурами у вигляді розповсюдження політичних уявлень і суджень. Ці ментальні структури визначають топологію фізичного простору, і тому соціально-політичні і фізичні простори обумовлюють одне одного»¹⁷. Згідно з П. Бурдьє, політичні відносини мають достатньо чітко окреслені просторові фізичні межі і локалізовану приналежність. Таким чином проявляється так званий «ефект скрині», завдяки якому просторові фізичні характеристики формують систему політичних відносин, які своєю чергою функціонують у політичній практиці людстві на певному територіальному рівні, набуваючи певних просторових конотаций. Так відбувається конвертація фізичного простору в політичний.

Є. Кочетов у книзі «Геоэкономика: Освоение мирового экономического пространства»¹⁸ розглядає економічний простір як триєдине поєднання геополітичного, геокультурного і геостратегічного змісту. Вплив гео економічного змісту на економічний простір проявляється завдяки:

- пріоритетності гео економічного простору в ієрархії геополітичної та геостратегічної компоненти глобального простору;
- одночасному розвитку двох гео економічних моделей – *постіндустріальної*, що базується на техногенних орієнтирах, ресурсопоглинанні і дегуманізації, та *нео економічної* у поєднанні з *етно економічною*;
- формування інтернаціональних відтворювальних ядер – великих виробничо-комерційних агломерацій, які виникли завдяки появі нової форми суспільного поділу праці – міжкорпораційному поділу праці, що призвело до появи економічних кордонів, які не співпадають з державними;
- змінам конфігурації економічних кордонів під впливом змін гео економічної ситуації і перегрупування транснаціональних структур;
- інноваційно-технологічним змінам, які поділяють світ на високорозвинені та відсталі території.

Гео економічний простір живе за своїми законами і закономірностями розвитку. «Оскільки економічна інтеграція передбачає об'єднання національних ринків товарів, послуг, капіталів і трудових ресурсів у єдиний ринковий простір,

¹⁷ Бурдьє П. Соціологія політики / П. Бурдьє. ; [пер. с фран. Н. А. Шматко]. – М. : Socio-Forum, 1993. – 336 с.

¹⁸ Кочетов Е. Г. Геоэкономика. Освоение мирового экономического пространства : учебник для вузов / Е. Кочетов. – М. : Норма, 2006. – С. 480

національні економіки повинні бути достатньо конкурентоспроможними, для того щоб на такому єдиному ринку їх вітчизняні виробники товарів і послуг не були усуненими більш сильними суперниками з інших країн. Така ситуація складається тоді, коли всі країни єдиного ринкового простору досягли приблизно однакового, а саме високого рівня техніко-економічного, соціального та культурного розвитку»¹⁹. В іншій ситуації країна не тільки втрачає свої позиції у глобальному економічному просторі, а й зазнає значних втрат у розвитку власної економіки, які супроводжуються призупиненням техніко-економічного розвитку²⁰.

«Поведінка будь-якої національної економіки диктується жорсткими правилами постіндустріальної, цивілізаційної моделі розвитку, як вищої техногенної фази світового розвитку. Геоелектронічний простір поступово переходить до техногенних цивілізаційних координат, тобто на нові горизонти цивілізаційного розвитку, які надають йому нове забарвлення і формують нову картину світу – неоекономічну. Змінюється геоелектронічний простір та його відношення з геополітичними і геостратегічними просторами. Відповідно змінюється і система взаємовідносин національних економік із зовнішнім середовищем і між собою»²¹. Простір, як економічний інструмент, володіє у відношенні до політики певними якостями: ресурсно-об'єктивними та контролью-комунікаційними. З огляду на це, простір трактується як джерело ресурсів, яке є об'єктом інтересів влади, і як середовище, в межах якого відбувається взаємодія суб'єктів економічної діяльності і влади²².

Аналізуючи змістові навантаження терміна «простір», робимо висновок, що методологічну сутність простору можна розглядати через його ресурсні або комунікаційні якості. Відповідно, простір може трактуватися як джерело ресурсів і як середовище, в межах якого відбувається міжтериторіальна та міжсуб'єктивна взаємодія.

Окрім вищевказаних методологічних підходів до визначення сутності простору, сучасна економічна наука демонструє широкий спектр трактування категорії «економічного простору». В неокласичній економічній школі домінує бачення простору діяльності, в класичній та кейнсіанській школах йдеться про кругообіг ресурсів, доходів і товарів, а в «новоінституціональній» – про сукупність економічних інститутів²³.

¹⁹ Шишков Ю. Оживит ли СНГ новая концепция его развития? / Ю. Шишков // Безопасность Евразии. – 2008. – № 3. – С. 44.

²⁰ Там само. – С. 47.

²¹ Мунтиян В. И. Стратегический замысел экономического развития стран СНГ / В. И. Мунтиян // Инновации. – 2008. – № 7. – С. 9.

²² Татаренко Т. М. Просторові фактори формування регіональної політики в Україні / Т. М. Татаренко // Трибуна. – 2001. – № 11–12. – С. 17.

²³ Нельсон Р. Эволюционная теория экономических изменений / Р. Нельсон, С. Уитнер [пер. с англ. М. А. Каждан]. – М. : Дело, 2002. – С. 152–178.

Зведений перелік може бути доповнений іншими методологічними підходами: територіальним, ресурсним, інституційним, утилітаристичним (діяльничим) та інформаційним.

Розуміння економічного простору як системи відносин з використання ресурсів розкриває Т. Мірзодаєва, яка під соціально-економічним простором розуміє динамічну систему, що включає потоки всіх наявних ресурсів розвитку (трудові ресурси, фінанси, інформацію, виробничий капітал тощо), інфраструктурні канали (інженерні, комунікаційно-інформаційні, фінансові, культурні), якими рухаються ці потоки, та локалізовані центри логістичного управління цими потоками. Відповідно, просторовий розвиток, на думку вченої – це відтворювальний процес елементів простору, що функціонує як система речових та енергетичних потоків (сировинних ресурсів, товарів і послуг, організаційних, фінансових та людських капіталів тощо)²⁴.

Представниками ресурсного підходу до трактування сутності економічного простору є також В. В. Радаєв, І. А. Кучин, Я. В. Крюковський, Б. Ернзкян та ін. На зв'язок ресурсного і просторового чинників вказує також П. А. Минакир. Вчений наголошує, що цей зв'язок проявляється наступним чином: «неадекватність використання ресурсів визначається тим, де використовуються ці ресурси, і яким є фактори виробництва в конкретній точці простору»²⁵. На думку цих вчених, в економічному просторі відбувається відтворювальний рух економічних ресурсів, їх акумуляція, в результаті якої досягаються певні ефекти господарювання, а також взаємодіють процеси аплікації, реплікації та дифузії факторів та продуктів виробництва.

Таким чином, ресурсний підхід до трактування економічного простору передбачає взаємодію потенціалів територій, накладання полів процесів, пов'язаних з використанням цих потенціалів, а підсумковим наслідком цих взаємодій є певний стан розвитку територій. Ресурсний потенціал простору виявляється потоками речовини. Він є задіяним у територіально-структурні диференціювання, концентрування, агломерування) та компонентно-структурні (інтеграція, диверсифікація) процеси.

Територіальний підхід до визначення сутності економічного простору є домінуючим в економічній літературі. Його застосовують у своїх дослідженнях А. Г. Гранберг, Є. Є. Лейзерович, Н. Е. Яценко, Ф. Н. Брянський, Т. В. Пепа та багато інших вчених. А. Г. Гранберг під економічним простором вбачав «насичену територію, яка включає множину об'єктів та зв'язків між ними: населені пункти,

²⁴ Мірзодаєва Т. Теоретико-методологічні підходи до дослідження просторового розвитку регіону / Т. Мірзодаєва // Регіональна економіка. – 2004. – № 2. – С. 118.

²⁵ Минакир П. А. Экономика и пространство (тезисы размышлений) / П. Минакир // Пространственная экономика. – 2005. – № 1. – С. 5.

промислові підприємства, господарські та рекреаційні площі, транспортні та інженерні мережі і т.д.»²⁶.

Т. В. Пепа розглядає економічний простір як територіальну основу функціонування економічних процесів. Згідно з цим методологічним підходом, економічний простір виступає складною, динамічною, поліструктурною системою реальних економічних відносин, які постійно розвиваються, забезпечуючи економічну доцільність сукупності господарських структур та окреслених у територіальному вимірі потоків усіх наявних ресурсів розвитку²⁷.

Ряд українських та зарубіжних вчених наголошують на необхідності розмежування понять «економічний простір», «економічна система», «територіальна система» або «господарська система»²⁸.

Вважаємо за необхідне відійти від суто територіального/ гео економічного підходу в розумінні сутності економічного простору. Територіальна компонента сама по собі не може розглядатися як фактор формування цілісності, її слід сприймати лише як природну передумову виникнення цілісної суспільної системи. За умов здатності території створювати цілісність не виникало б проблеми інтеграції регіонів країни у світову суспільну систему. Будь-яке територіальне утворення настільки «цілісне», наскільки і конгломеративне, тому що просторові зв'язки між елементами територіальних утворень мають штучний або навіть випадковий характер. За цих умов всі сучасні територіальні утворення є своєрідним типом системно-конгломеративних структур, для яких «єдність» і «цілісність» слід розглядати як ідеальний стан²⁹.

Слід наголосити на тому, що територія виконує системоформуючі функції і просторово обмежує політичний вплив та соціальні взаємодії, оскільки ми, зазвичай, прив'язуємо їх до місця походження (міста, села, трудового колективу). Територія є визначальним чинником економічного обміну і локалізації ринків.

²⁶ Гранберг А. Г. Основы региональной экономики : учебник для вузов / А. Г. Гранберг. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 250 с.

²⁷ Пепа Т. В. Регіональні проблеми трансформації економічного простору України: теорія, методологія, практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук. спец. 08.10.01. «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / Т. В. Пепа. – К., 2006. – С.10.

²⁸ Валентей С. Д. Постсоюзное экономическое пространство / С. Валентей // Российский экономический журнал. – 1993. – № 7. – С. 3-13; Кочетов Є. Г. Гео економіка. Освоение мирового экономического пространства : учебник для вузов / Є. Кочетов. – М. : Норма, 2006. – С. 26; Кочетов Э. Г. Гео економіка: (Освоение мирового экономического пространства). – М.: Изд-во БЕК, 1999; Кочетов Э. Г. Человек в российском экономическом пространстве / Э. Г. Кочетов. – Новосибирск: Изд-во НГАЭиУ, 1997. – 17 с.

²⁹ Лексин В. Н. Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития : учебное пособие / В. Н. Лексин, А. Н. Шенцов. – М. : УРСС, 1997. – С. 24-25.

як територіальна близькість об'єктів сприяє обміну і полегшує комунікацію. З огляду на територіальну систему, як комунікаційне утворення, забезпечує відтворення культурних цінностей та історико-культурних надбань, які надають територіальним спільнотам якості цілісної ідентичності. Але в умовах зменшення можливості економічного розвитку від місця розташування суб'єктів господарства зменшується актуальність суто територіального підходу.

Сучасні науковці-регіоналісти стверджують, що в умовах глобалізації та дифузії інноваційної моделі розвитку економіки територіальний чинник не є визначальним. «Зрозуміти якісну визначеність регіону можливо лише на основі вчення про економічні системи»³⁰. Такі системи виникають внаслідок синергетичного ефекту від комбінацій горизонтальних та вертикальних соціально-економічних зв'язків, що підтверджують процеси утворення, ліквідації, дроблення і злиття різних регіональних і галузевих вертикально інтегрованих груп³¹. За цих обставин аналіз змісту системи, окрім традиційно визначених орієнтирів системності («частина-ціле» і «зовнішнє-внутрішнє»), передбачає включення наступної категорійного ряду системних ознак, а саме: процес, функціональна структура, зв'язок, морфологія (впорядкованість)³². З огляду на цю обставину, на економічному простором пропонується розглядати простір, утворений не тільки фізичними та юридичними суб'єктами діяльності, які для реалізації своїх економічних потреб і інтересів вступають в економічні відносини, а й простір, створений фізичними і нефізичними об'єктами, які є джерелами економічних процесів та економічних відносин. За цих обставин виникає можливість аналізувати не стільки кількість і якість елементів, скільки процеси та явища, які відбуваються в економічному просторі.

Д. Г. Чернюк і М. І. Фащевський розглядають економічний простір як певну форму просторової організації економічної діяльності, яка формується виробничими відносинами, тобто зв'язками між функціонуючими економічними системами, об'єктами та суб'єктами підприємницької діяльності. На їх думку, простір – це сфера господарської діяльності в межах певного середовища³³. Простір, на думку вчених, формується лише завдяки зв'язкам, тобто взаємодіям

³⁰ Злупко С. М. Наукові основи моделювання розвитку регіональних суспільно-економічних систем / С.М. Злупко // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональні суспільні системи : [зб. наук. праць] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень ; [редкол. : Долішній М. І. (відп. ред.) та ін.]. – 2004. – Ч. 1, вип. 3 (XLVII). – С. 18–19.

³¹ Ляшенко В. І. Регулирование развития экономических систем: теория, режимы, институты / В. І. Ляшенко. – Донецк : ДонНТУ, 2006. – 47 с.

³² Чернюк Д. Г. Московская методологическая школа: социокультурные условия возникновения, идейное содержание, проблемы развития [Електронний ресурс] / Ю. В. Чернюк // Вопросы методологии. – 1991. – № 4. – С. 21–39.

³³ Фащевський М. І. Сутність і структура економічного простору / М. І. Фащевський, Д. Г. Чернюк // Продуктивні сили України. – 2006. – № 1. – С. 21–23.

між суб'єктами простору, що призводить до: розширення ринків; зростання участі в економічній діяльності та її інтенсивності; удосконалення координації та керованості економічними процесами загалом. Таким чином, економічний простір являє собою господарську, регульовану людиною (суспільством) систему функціонування якої взаємообумовлене відносинами, зв'язками між природою та суспільством та економічними відносинами між суб'єктами підприємництва».

Економічний простір, за визначенням Василенка В. М. – це «форма організації й позиціонування матеріальних об'єктів чи елементів продуктивних сил, яка виявляється у порядку їх залучення до суспільного виробництва й забезпечення закономірностей руху в часі»³⁵.

Представники інституційного підходу до розуміння сутності «економічного простору» виходять з того, що методологія нової політекономії базується на тому, що інститути визначають не економічні відносини, які об'єктивно існують незалежно від норм, а положення (координати) суб'єктів економічних відносин в економічному просторі.

Економічні інститути є різновидом соціальних форм, оскільки економічні це є різновидом або продовженням соціальної дії, то дослідження форм соціальної взаємодії, які виникають у процесі економічної діяльності, доповнюють перелік питань, що досліджує просторова економіка. Таким чином, просторові відносини елементів економічної системи будь-якого територіального рівня є важливою характеристикою її структури. З огляду на це, дослідження закономірностей функціонування «економічного простору» передбачає поєднання двох підходів до його розуміння: субстанціонального та реляційного³⁶.

Під економічним простором О. Логвиненко розглядає сукупність інституціалізованих формальними та неформальними нормами і правилами відносини між людьми з приводу руху (створення, розподілу, перерозподілу та привласнення) вартості між територіально відокремленими політико-адміністративними утвореннями в процесі використання територіально закріплених економічних ресурсів (земля, праця, капітал), більшість з яких є здатними до просторової мобільності та концентрації. Автор доводить достовірність просторового виміру економічної системи, яка полягає у єдності та взаємодії його природної та соціальної складових: природна складова має своїм базисом територію розселення соціуму відповідно до розміщення економічних ресурсів, а соціальна – просторово локалізовану господарську діяльність.

³⁴ Данилишин Б. М. Просторова організація продуктивних сил України: мезо- та мікрорегіональний рівень / Б. М. Данилишин, Л. Г. Чернюк, М. І. Фашевський. – Вінниця: Книга-Вега, 2007. – 350 с.

³⁵ Василенко В. Н. Об основных конструктивных элементах экономического пространства / В. Н. Василенко // Экономика и право. – 2009. – №2(24). – С. 9-10.

³⁶ Кононов І. Ф. Соціологія і проблеми просторової організації суспільства / І. Ф. Кононов // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 4. – С. 57-78.

економічним результатом якої є створення вартості, втіленої у сукупності споживних вартостей³⁷.

Обираючи одним із критеріїв визначення положення суб'єктів економічних відносин інститут власності, О. А. Корольов і Л. А. Соловей подають таке визначення економічного простору. На думку вчених, економічний простір – це простір сформоване різноманіття форм власності, які проявляються у контексті економіко-часових відносин через координацію співіснуючих елементів цього простору за умови розташування їх у єдиній системі виміру (відносної вартості, єдиної організації і норми продуктивності), що забезпечує повне відтворення цієї системи. Вважаємо, що даний підхід є досить вузьким, що обмежує і саме просторового аналізу економіки, і отримані результати.

Важливим підходом властиве ототожнення економічного простору з просторовим середовищем, яке формується на основі внутрішніх протиріч динамічної динамікою його розвитку, нерівномірністю його освоєння суб'єктами, нерівноцінністю окремих його фрагментів внаслідок різних підходів до освоєння.

Важливою сутність економічного простору проявляється через взаємодію просторової ієрархії. Йдеться про декілька типів ієрархічної взаємодії, які формують економічний простору:

- **корпоративну** ієрархію (наприклад, передача інновацій через корпоративні мережі);
- **просторову** (в площині ієрархії полюсів зростання – міст, районів);
- **адміністративну** – ієрархія центрів управління;
- **комбіновану** (спостерігається, коли ТНК використовують ієрархію полюсів простору та інфраструктуру корпорації, отримуючи при цьому синергетичний ефект);
- **культуру** (наприклад, культурний простір виступає джерелом креативності створення базових інновацій і це призводить до трансформації економічного простору);
- **індивідуально-кластерну** взаємодію, яка виникає як особливий тип поведінки і взаємодії індивідів в умовах певного виду трудової діяльності.

Важливою сутність економічного простору пов'язана з розвитком мережової економіки. Цю ідею розвивають у своїх роботах Р. Шулер (дослідження впливу системи телекомунікацій на структуру економічного простору великого міста), Р. Кастельо (дослідження глобальної телекомунікаційної мережі як просторової складової економічного розвитку), Е. Іванова (дослідження інформаційно-технологічних та їх впливу на формування структури простору), І. Сироежина

³⁷ **Лавренко О. О.** Відкритість економічної системи транзитивного типу як чинник її просторової динаміки в умовах глобалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата наук : спец. 08.00.01 “Економічна теорія та історія економічної думки”. Київ, 2008. – С. 16.

(дослідження інформаційного обміну між елементами простору), В. Тамбовцев (трактування простору через інформаційні образи). Спільним у всіх вказаних дослідженнях є те, що економічний простір формується інформаційними потоками, які циркулюють між суб'єктами господарювання.

Г. Шибусава процеси формування економічного простору пов'язує з інформаційними потоками віртуальної економіки і вивчає їх на рівні міжфірмового та внутрішньофірмового економічного простору. Це дозволило вченому зробити висновки про доцільність просторового об'єднання фірм, які використовують спільні технології³⁸.

У роботах В. Чекмарьова³⁹ та І. Бистрякова⁴⁰ економічний простір теж розглядається у контексті мережевої економіки. На думку В. Чекмарьова, під економічним простором слід розуміти простір, утворений фізичними та юридичними суб'єктами, які для реалізації своїх економічних потреб та економічних інтересів вступають в економічні відносини, а також фізичними та нефізичними об'єктами, які є джерелами економічних інтересів та економічних відносин. Тобто економічний простір заповнений економічними суб'єктами і об'єктами, їх зв'язками та взаємодіями у природному та інституціональному середовищі. А базисом цих взаємодій виступають економічні інтереси суб'єктів господарювання.

В концепції мережевого/інформаційного суспільства М. Кастельса економічний простір ототожнюється з соціальною структурою і зводиться до трьох основних компонент: простір, час, технології⁴¹. Вчений стверджує, що простір нового суспільства побудований на потоках капіталів, інформації, технологій, організаційних взаємодій, що утворюють мережу. Простір ресурсних потоків є господарюючою просторовою формою мережевого суспільства, яка виступає надбудовою фізичного простору місць⁴². Цікавим є такий висновок вченого:

³⁸ Бияков О. А. Экономическое пространство региона : процессный подход / О. А. Бияков. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 2004. – С. 59-60.

³⁹ Чекмарев В. В. Экономическое пространство и его сотово-сетевая организация / В. В. Чекмарев. – Кострома : КГУ, 2002. – С.5.

⁴⁰ Быстряков И. Г. Экономическое пространство региона : новая исследовательская парадигма / И. Г. Быстряков // Продуктивні сили України. – 2006. – № 1. – С. 32–40; Быстряков И. К. Проблемы пространственного развития Украины / И. К. Быстряков // Земельні відносини і просторовий розвиток в Україні : матеріали міжнар. науков. конф., м. Київ, 13–14 квітня 2006 р. : в 2-х т. – Київ: РВПС України НАН України, 2006. – С. 11–15.

⁴¹ Кастельс М. Могущество самобытности. Новая постиндустриальная волна на Западе: антология / М. Кастельс ; [пер. с англ. В.Л. Иноземцева]. – М. : Academia, 1999. – 102 с.

⁴² Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура / М. Кастельс ; [пер. с англ. О. И. Шкаратана]. – М. : ГУ ВШЭ, 2000, – С. 384-394; Castells M. Materials for an exploratory theory of network society / M. Castells // The British Journal of Sociology. – 2000. – № 51 (1). – P. 5.

Тому на те, що простір потоків надає нової форми часу, мережеве суспільство надає нову темпоральність⁴³, яку М. Кастельс називає «позачасовий час». Він характеризується спробами інформаційних мереж анігілювати (перетворювати, скорочувати) час: «Секундні трансакції капіталу, гнучке підприємництво, варіюючий робочий час, розмивання життєвого циклу.... фундаментальні явища, характерні для сучасного суспільства... Фактично більшість людей і більшість міст в нашому світі живуть в іншій темпоральності»⁴⁴.

Комплексний підхід зорієнтований на інтеграцію просторів економічних просторів між суб'єктами господарювання і передбачає вивчення компонентів та взаємодій цих відносин. Прикладом таких досліджень можуть слугувати дослідження взаємовпливу економічних просторів держав Тихоокеанського регіону (Японія, Індонезія, Таїланд), здійснені у роботах С. Парка. Дослідження економіки цих країн, починаючи з кризи 1997- 1998 рр., дозволили зробити висновки, що окремо взяті високі інформаційні технології, які становлять досвідчення у цих країнах, є необхідною, однак недостатньою умовою економічної регіоналізації чи країн.

Далі ми окремо зупинитись на особливостях трактування поняття «простору» в економічній економіці. Насамперед відзначимо, що регіон – це частина простору, де певні явища залежать від явища чи процесу який досліджується. Це може бути вплив регіональної влади, яка розповсюджується на адміністративно-територіальну одиницю, простір ринків, зона інтересів суб'єктів господарювання або зона соціально-інфраструктурного і транспортного обслуговування.

Простір у регіоналістиці визначається як взаємопроникнення економічного, соціального та соціокультурного виміру певної території, інтеграційне поняття яких визначає її специфіку та впливає на діяльність людей. З огляду на це «просторовий розвиток» можна розглядати крізь призму функціональних, економічних, соціальних, культурних та інформаційних зв'язків не тільки між суб'єктами господарювання, а й між територіальними системами.

Економічний простір у регіональній економіці – «насичена» територія, яка містить у собі велику кількість об'єктів і зв'язків між ними. Кожний регіон має певний економічний простір і зв'язки з зовнішнім економічним простором. Основними характеристиками економічного простору є: густота (чисельність об'єктів, обсяг валової доданої вартості, природні ресурси, основний капітал тощо на одиницю площі регіону); розміщення (показники рівномірності, концентрації, розподілу населення і економічної діяльності); інтенсивність (інтенсивність економічних зв'язків між частинами і елементами

⁴³Темпоральність (англ. часові особливості) – часова сутність явищ, породжена динамікою й особливого руху, на відміну від тих часових характеристик, які визначаються рівномірним рухом явища до історичних, біологічних, фізичних та інших часових координат.

⁴⁴Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура / М. Кастельс. Пер. с англ. О. И. Шкаратана]. – М. : ГУ ВШЭ, 2000, – С. 384-394.

простору, а також умови мобільності товарів, послуг капіталів і людей, які визначаються розвиненістю комунікаційних мереж). В економічному просторі фіксується велика різноманітність форм організації господарства і розселення: промислові і транспортні вузли; територіально-виробничі комплекси; типи міст (монофункціональні, багатофункціональні тощо) і міських систем (агломерації, мегаполіси); типи сільських поселень⁴⁵.

Оскільки простір входить у метапростір і включає субпростори, то така його організація за принципом «матрьошки» знаходить своє відображення у регіональному підході: регіон – частина метапростору, яка має свої специфічні ознаки і формує спільний простір з іншими регіонами, відчуючи їх вплив. З огляду на те, що щільність і тіснота просторових зв'язків можуть бути різними для різних регіонів, можна говорити про їх різний вплив на формування єдиного економічного простору країни. Регіони, з одного боку, є полісуб'єктивними утвореннями, а з іншого – виступають як суб'єкти метапростору. Таким чином, регіональний підхід конкретизує і ускладнює картину полісуб'єктивної організації соціуму.

Регіональний простір – це середовище, в якому розміщені, взаємодіють і розвиваються продуктивні сили⁴⁶. Регіональний простір об'єднує виробників та споживачів товарів і послуг в єдину цілісну економічну систему в межах регіону України⁴⁷. Крім того, регіональний економічний простір – це складова єдиного економічного простору країни, який вирізняється специфікою економічних і фінансових активів, особливостями відтворювального процесу в кожному регіоні, зумовленими природними, ресурсними, структурно-галузевими та іншими чинниками.

І. К. Быстряков ототожнює регіональний економічний простір і регіональний економічний відтворювальний процес, який включає в себе розширення відтворення продуктивних сил території і відтворення продуктивних відносин. Крім того, на думку вченого, «регіональний економічний простір слід розглядати як складову частину цілісного національного господарського простору, в якому функціонує система реально існуючих економічних зв'язків, які постійно розвиваються і поглиблюються в процесі взаємного переплетення, взаємного доповнення і забезпечення економічної доцільності взаємодії економічних суб'єктів»⁴⁸. На нашу думку, це визначення відображає інтеграційну сутність економічного простору.

⁴⁵ Богорад О. Д. Регіональна економіка : Словник-довідник / О. Д. Богорад, О. М. Тарасов, В. М. Падалка, М. В. Підмогильний. – К., 2004. – С. 73.

⁴⁶ Василенко В. Н. Архитектура регионального экономического пространства : монография / В. Василенко. – Донецьк : ООО «Юго-Восток», 2006. – С. 5.

⁴⁷ Данилишин Б. М. Просторова організація продуктивних сил України: мезо- та мікрорегіональний рівень / Б. М. Данилишин, Л. Г. Чернюк, М. І. Фашевський. – Вінниця : Книга-Вега, 2007. – С. 35.

⁴⁸ Быстряков И. Г. Экономическое пространство региона : новая исследовательская парадигма / И. Г. Быстряков // Продуктивні сили України. – 2006. – № 1. – С.36.

Із розвитком нейрокібернетики та високих інформаційних технологій минулого століття з'явилися наукові праці, у яких регіональний простір розглядався з позицій мережевої економіки. Розвиток внутрішньо мережевих взаємодій в межах фірм, формування єдиного інформаційного простору розглядали в роботах М. Енринга, С. Гостца, Р. Капелло як чинники формування економічних та інформаційних просторів⁴⁹.

Роль просторової парадигми у розвитку регіонів з позицій накопичення людського капіталу розглядають К. Карлсон і В. Цанг⁵⁰. Запропонована ними модель пояснює динамічну взаємозалежність між накопиченням людського капіталу, регіональним поділом праці і просторовою структурою економіки на прикладі двох сусідніх регіонів. Аналіз, проведений вченими на основі розробленої моделі, дозволяє визначити, які відмінності у людському капіталі, економічних умовах і стані ринку праці впливають на спільний економічний простір досліджуваних регіонів.

З. Барто і Т. Фукучі запропонували моделі мультирегіонального економічного простору, однак їх важко застосувати на практиці для аналізу міжрегіональних відносин. Ці моделі мають два негативних моменти: як фактори виробництва розглядаються лише праця і капітал; регіональні економічні простори визначаються ендемічними⁵¹.

В регіональній економіці виділяють чотири рівні дослідження просторових відносин у двовірній розмірності (площині)⁵²:

- взаємодії окремих економічних агентів;
- взаємодії груп економічних агентів на основі різноманітних ознак;
- взаємодії між всіма господарськими суб'єктами на обмеженій території;
- взаємодії між окремими господарськими об'єктами різних територій

Процес взаємодій у просторі матиме тривірну розмірність, яка характеризує протяжність і структуру економічних процесів, взаємодію суб'єктів економічних відносин і елементів економічних систем.

Підсумовуючи проаналізовані підходи до визначення сутності поняття «економічний простір», доходимо висновку, що економічний простір виступає:

- формою співіснування суб'єктів економічної діяльності;

⁴⁹ Бьяков О. А. Теория экономического пространства : методологический и региональный аспекты / О. А. Бьяков. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2004. – С.12.

⁵⁰ Karlsson C. The Role of Universities in Regional Development : Endogenous Human Capital and Growth in a Two-Region Model / C. Karlsson, W. Zhang // The Annals of Regional Science. – 2001. – № 35, P. 97.

⁵¹ Fukuchi Takao. Econometric Analysis of the Effects of Krismon Shocks on Indonesia's Industrial Subsectors [Електронний ресурс] / Takao Fukuchi. – 2000. – P. 490–517. – Переклад з англ. мови : http://www.ide.go.jp/English/Publish/De/pdf/00_04_01.pdf.

⁵² Сенько С. П. Ринок і регіоналістика : навчальний посібник / С. П. Сенько, В. В. Кушнір, В. І. Мустафін. – К. : Ніка Центр, Ельга, 2002. – С. 9.

- середовищем, що формується внаслідок взаємодії суб'єктів економічної діяльності;
- комбінацією матеріальних, соціальних, духовних складових продуктивних сил;
- сукупністю або нашаруванням різних видів полів;
- сукупністю процесів та явищ, що його формують та призводять до трансформації.

Головним є те, що дослідження міжсуб'єктних і міжтериторіальних відносин лежить у площині теорії економічного простору.

Отже, *під економічним простором ми розуміємо простір, утворений суб'єктами економічної діяльності шляхом формування функціональних та ієрархічних економічних взаємозв'язків між ними. Результатом цих взаємозв'язків є процеси та явища, що призводять до змін у часі багаторівневої та багатокомпонентної організації економічних відносин. З іншого боку, економічний простір – це сукупність економічних та інституційних форм, що впорядковують просторову побудову суб'єктів господарювання і відносини між ними.*

У національному вимірі економічний простір – це не просто територія країни, а сила певного просторового (векторного) впливу народу як джерела ресурсів і продуктивних сил – трудових, інтелектуальних, знанневих тощо і середовища (етнокультурного, інформаційного, ментального, релігійного та ін.) у межах яких відбувається міжсуб'єктна, міжрегіональна і загальнонаціональна взаємодія, а відтак – міжнаціональна інтеграція у сфері господарської діяльності, колективної безпеки, міжнародного права і т. ін. При цьому дефініція економічного простору, використовується «для анализа и оценки важнейших характеристик состояния и развития как страны, так и отдельной территории. В этом же ряду находится и «региональное экономическое пространство», которое имеет свою особую структуру», тобто архітектуру⁵³.

Водночас, на наш погляд, простір – це не тільки територія, що постійно огорожена парканом, навіть із відповідною архітектурою, а вектор, дороговказ напрямків взаємодій, динамічне середовище з розвиненими елементами духовних, матеріальних продуктивних сил та ресурсів. Вони активно формують складну систему просторів як у регіональному, національному, так і в світовому, глобальному і транснаціональному вимірах. І від того, наскільки дієвими, міцними і захищеними будуть зв'язки між елементами (факторами) продуктивних сил, настільки буде забезпечена рухома (векторна) рівновага в зазначених розмірах (хоча далеко не повних) системах просторів (рис. 1.1).

Як ресурси, так і середовище можна представити на макро – і мікроекономічному рівнях множиною чинників і відобразити відповідними векторами: вектор

⁵³ Власенко В. Н. Что есть архитектура регионального экономического пространства [Электронный документ] / В. Н. Власенко // Экономика та право. – 2005. – №3. – С. 5–10. Режим доступу : <http://www.pravis.donbass.com>.

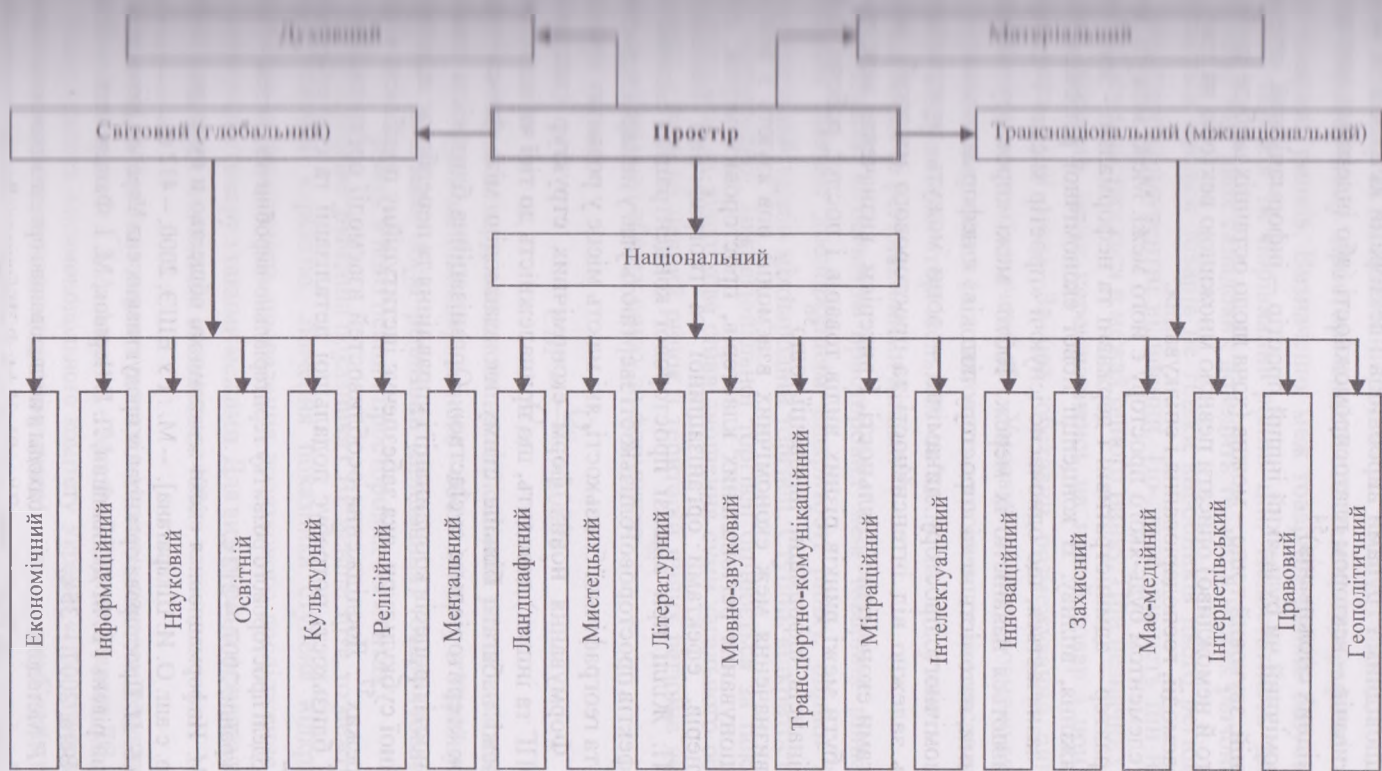

Рис. 1.1. Схематична класифікація вживання поняття простору в соціальних (суспільних, гуманітарних) науках

наявних грошових ресурсів за сегментами ринку; пропозицією – вектором на товари за відповідними групами виробників і векторами кількості та якості продукції; споживачів – вектором платоспроможності (або індексами наявності грошей у відповідних споживачів)⁵⁴.

Отже, економічний чи будь-який інший простір – інформаційний, інтелектуальний, освітній, звуковий тощо – можна (хоча щодо останніх це буде зробити вкрай важко, а то й неможливо) описати певною множиною векторів на тому іншому рівні взаємодії, господарювання і спілкування.

Важливим елементом будь-якого простору є його межі. Межі можуть мати формальний характер – адміністративні і державні та неформальні – зони обслуговування, тяжіння, впливу. В концепції нової економічної регіоналістики М. Кастельса⁵⁵ зазначається, що одночасно існуючі «простір місця» і «простір потоків» відрізняються наявністю їх мереж. Тобто межі «простору місця» чітко визначеними, натомість межі «простору потоків» є неформальними.

Межі економічного простору динамічні – вони можуть звужуватись або розширюватись залежно від інтенсивності та просторового масштабу зв'язків між суб'єктами економічної діяльності. Критерієм визначення меж просторів можуть бути межі ринків різних видів товарів і послуг, робочої сили, нерухомості, фінансів, інформації, інновації тощо⁵⁶.

Зазвичай визначення меж економічних взаємодій пов'язують з особливостями функціонування регіональних кластерів, просторових мереж, стратегічних партнерів, ефектами організаційної та географічної близькості. А. Торре, Ж.-П. Жіллі при аналізі просторової концентрації економічної активності та ефектів просторової близькості звертають увагу на характеристики організаційної та географічної близькості, які мають місце у розвитку процесів регіоналізації. Формування нових форм економічних структур (холдингів, корпорацій, ФПГ та інших) доводить, що приналежність до тієї чи іншої організаційної мережі набагато більше стимулює взаємодію між економічними суб'єктами, ніж «територіальне сусідство». Організаційна близькість вимагає вищої ефективності процесів координації і управління та передбачає залежність від організаційної субкультури, яка забезпечує інституційну подібність в організаційних мережах⁵⁷. Дослідження особливостей взаємодії організаційної та територіальної близькості потребує подальшої деталізації та структуризації

⁵⁴ Методи і моделі просторового розвитку територіально-виробничих систем. – Львів: ІРД НАН України, 2007. – 212 с.

⁵⁵ Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура / М. Кастельс ; [пер. с англ. О. И. Шкаратана]. – М. : ГУ ВШЭ, 2000, – 412 с.

⁵⁶ Данилишин Б. М. Просторова організація продуктивних сил України: мезо- та регіональний рівень / Б. М. Данилишин, Л. Г. Чернюк, М. І. Фашевський. – Вінниця : Книга-Вега, 2007. – 35 с.

⁵⁷ Шарапов А. Р. Методологические подходы к исследованию организации региональных промышленных систем [Электронный ресурс] / А. Р. Шарапов // Режим доступа: [http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990193_West_econ_finans_2004_1\(5\)/B_11-12](http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990193_West_econ_finans_2004_1(5)/B_11-12)

можливість аналізу змісту компонентів економічних відносин, а також вивчення впливу їх впливу на економічний розвиток.

В економічному просторі виділяють також географічні та продуктові меж товарних ринків. Визначення меж товарних ринків базується на аналізі динаміки цін та порівнянні рівнів цін. Недостатність для визначення меж ринку цих двох складових доводить те, що в межах регіональних ринків відбувається продаж товарів не тільки виробників цього регіону, а й інших, що створює конкурентні відносини. По-друге, рівність цін не означає, що торгівля здійснюється в межах одного ринку. При незначних розбіжностях ціни покупець може переключитись на новий товар і при цьому ринки мають різні межі. За цих обставин розмежування ринків потребує визначення граничних значень цін. Умовами чіткого розмежування ринків за територіальними рівнями (від світового до локального) є висока інтенсивність міжнародних торговельних зв'язків та відсутність кореляції між міжнародними та регіональними цінами⁵⁸.

Важливість визначення просторових меж товарних ринків може бути продемонстровано шляхом дослідження відкритості ринку, оцінки його участі у міжнародній та/або міжнародній торгівлі. Ступінь відкритості ринку (СВР) міжнародної, міжрегіональної торгівлі оцінюється за показником, який визначається як відсоткове співвідношення суми загального обсягу ввезення товарів з певний ринок з територій інших регіонів держави (інших країн) до загального обсягу ринку за формулою⁵⁹:

$$СВР = \frac{Q_V}{Q_{PT}} \times 100\% , \quad (1.1)$$

- Q_V – обсяг товару, ввезеного на відповідний ринок з-за меж цього ринку (для загальнодержавного - обсяг імпорту в Україну);
- Q_{PT} – загальний обсяг реалізації (придбання) товару (товарної групи) на ринку в його певних просторових сегментах.

Важко отримане значення показника СВР менше 30%, то межі регіонального ринку вважається коректно. Значення показника ступеня відкритості більше 30% свідчать на доцільність проведення додаткового дослідження можливостей міжнародного товару з такими межами. Для визначення меж загальнодержавних ринків граничним значенням вважається 40%.

⁵⁸ Д. А. Алешин. Анализ товарных рынков в антимонопольном регулировании. Технологические алгоритмы / Д. А. Алешин. – М. : ФАС России; Маркет ДС, 2007. – С. 5-19.
⁵⁹ Закон України Антимонопольного комітету України «Про затвердження Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання» від 5 березня 2002 року № 49-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0317-02&chk=4/UMfPEGznhhEqp>.

Отже, визначення меж економічного простору пов'язане з формуванням ареалів, зон, секторів, що виникають внаслідок сегментації економічного простору, критеріями якої можуть виступати види економічної діяльності, сила впливу певного суб'єкту економічних відносин та ступінь поширення певного економічного явища.

Властивості економічного простору можна поділити на дві підгрупи: метричні (пов'язані з кількісним аналізом) і топологічні⁶⁰. Якісні характеристики економічного простору слід розглядати через такі ознаки: безперервність, пов'язаність, просторову впорядкованість та ізотропність (рівноцінність усіх можливих напрямів у межах цього простору). Звідси основними властивостями економічного простору є властивості синергетичних систем, а саме:

- фрактальність⁶¹ (економічний простір регіону є самостійним утворенням, водночас, становить єдину цілісність із національним економічним простором);
- неоднорідність, яка випливає з нелінійності процесів, що відбуваються в економічному просторі та особливостей взаємодії процесів між собою;
- інтегрованість простору, яка проявляється у просторовій ринковій інтегрованості, що є наслідком просторової поведінки цін та посилення екстериторіальності товарних та фінансових потоків;
- самоорганізація, під якою розуміється здатність системи без специфічного впливу ззовні формувати власну просторову структуру. Вказана властивість свідчить про стійкість економічної діяльності суб'єктів господарювання, рівень організованості економічних процесів;
- єдність дискретності і неперервності в рівнях та структурі економічного простору⁶².

Додамо, що властивість фрактальності випливає з теорії фракталів. Використовується при моделюванні складних нелінійних динамічних процесів. Засновником фрактальної геометрії вважається Б. Мандельброт⁶³. Ця теорія

⁶⁰ Бекетов Н. В. Проліферація альтернатив научного знання: економічне просторство [Електронний ресурс] / Н.В. Бекетов // Credo New, теорет. журнал. – 2007. – №4. – Режим доступу до журн.: www.intelros.ru/2007/11/26/credo_new_4_2007/

⁶¹ Фрактальний – (від лат. *fractus* – дроблений) введений Бенуа Мандельбротом у 1975 році для визначення нерегулярних самоподібних множин.

⁶² Бяков О. А. Экономическое пространство региона : процессный подход / О. А. Бяков. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 2004. – С.69; Щетинина Д. П. Влияние неоднородности экономического пространства на индикаторы региональной динамики : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.01. “Экономическая теория”, 08.00.05. “Экономика и управление народным хозяйством (региональная экономика)” / Д. П. Щетинина. – Ростов-на-Дону, 2006. – С. 16-17.

⁶³ Mandelbrot B. The Fractal Geometry of Nature / B. Mandelbrot. – New York : Freeman, 1983. – p. 45.

випливає на геометричній подібності, яка передбачає наявність у геометричних фігур однакової форми незалежно від їх розміру. Фрактал – це складний просторовий об'єкт, частини якого є подібними. Фракталом можна вважати також будь-яку геометричну форму, яка може бути поділена на частини, кожна з яких є зменшеною копією цілого. Основною ознакою фракталу є розмірність, яка характеризує міру його складності. Сьогодні теорія фракталів широко застосовується в економічній науці – для оцінки ефективності фінансових ринків, в соціології – при вивченні структури міжособистісних зв'язків, у менеджменті – для прийняття рішень у сфері стратегічного планування та управління.

Е. С. Волкова розглядає територіальні ієрархії як фрактальні структури, які підкоряються єдиним законам розвитку. Кожен наступний рівень подібний до вищого рівня, насамперед з огляду на цілі розвитку, зокрема, використання ресурсів, забезпечення умов для покращення життя людини тощо. Крім того, така властивість фракталів, як само подібність, проявляється на будь-якому рівні територіальної ієрархії у таких функціях: адаптація до оптимальної організації функціональних зв'язків; встановлення правил формування центральних структур; формування периферії; відповідність атрактивним цілям. Оскільки територіально-ієрархічним системам властива дроблена розмірність, тому доцільно говорити про їх фрактальність. Ці системи можна поділяти за площею, структурними зв'язками, цілями територіальних центрів тяжіння, розподілом праці⁶⁴. Такий підхід до розуміння території як фрактальності, безумовно, має право на існування, однак породжує ряд питань. Що дає його застосування для теорії і практики? Які завдання можуть бути вирішені шляхом ототожнення фракталу та територіально-ієрархічної структури системи?

Властивість неоднорідності економічного простору буде розглянута при дослідженні особливостей просторових проявів концентраційних процесів у різних сферах економічної діяльності.

Властивість самоорганізації проявляється у здатності економічного простору нейтралізувати негативні наслідки зовнішніх та внутрішніх впливів, зберігати стійкість економічної системи і високий рівень організованості економічних процесів.

Єдність дискретності та неперервності – це один з діалектичних законів розвитку, який проявляється у безпосередній єдності перервності й неперервності простору і часу.

Виведений перелік загальних властивостей економічного простору потрібно доповнити рядом інших, зокрема:

⁶⁴ Волкова Е. С. Фракталы и уровни территориальной иерархии при решении вопросов устойчивого развития [Електронний ресурс] / Е. С. Волкова. – Режим доступу : http://dlib.gsu.gavrilov_reconomy/ch12_i.html.

- взаємообумовленість будь-яких змін або перетворень окремих елементів простору, які спричиняють адекватні зміни у формах їх взаємовідносин⁶⁵;
- довготривалий стійкий характер відносин та зв'язків між елементами простору;
- елементами простору можуть бути суб'єкти економічної діяльності, диференційовані за рівнем потенціалу, однак пов'язані спільним інституціональним середовищем;
- кількісна нестабільність елементів простору;
- співвимірність розвитку його елементів;
- межі економічного простору регламентуються не стільки територіальними контурами географічного регіону, скільки залежать від виду та масштабу економічної діяльності.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що економічний простір виникає між суб'єктами економічні відносини з приводу поглиблення спеціалізації, кооперування, розвитку і розширення регіональних ринків, спільного регулювання відтворювальних процесів, перерозподілу факторів виробництва, їх використання, обміну продуктами особистого споживання, міграції трудових ресурсів та інше.

1.2. Понятійно-концептуальний апарат економічного районування

Для розгляду наукових засад економічного районування важливо уточнити понятійний інструментарій дослідження, в першу чергу базові поняття «район» і «регіон», які є широкоживаними й часто ототожнюються в науковій літературі. Як широкоживані обидва терміни мають багато визначень. Важливе місце у структурній моделі визначення терміна повинна займати його етимологія⁶⁶. Розгляд походження терміна та його споріднених зв'язків із іншими словами, близькими за значенням у рідній та іноземних мовах (термін іншомовного походження), може бути означений як етимологічний аналіз терміна⁶⁷.

⁶⁵ Василенко В.Н. Что есть архитектура регионального экономического пространства // В.Н.Василенко // Экономика и право. – 2005. - № 3. – С. 5-11.

⁶⁶ Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М. : Мысль, 1983. – 350 с.

⁶⁷ Максимчук М. В. Етимологічний аналіз термінів «район» та «регіон» /М. В. Максимчук // Тези доповідей VII з'їзду Українського географічного товариства. – 30 травня – 1 червня 1995 року. – Київ : УГТ, 1995. – С. 413-415.

Слово «район» можна зустріти у німецькій⁶⁸, англійській⁶⁹, французькій⁷⁰ та інших мовах. Швидше за все, слово прийшло до німецької мови (східнонімецької мовної термінології) із російського наукового лексикону. У англійській мові слово «район» означає віскоза, штучний шовк. У цій мові є слово, однокореневе з «район» — «радіус» (радіус). Найбільше значень має слово «гауон» у французькій мові — «район», радіус, спиця від колеса, борозна. З вищесказаного можна зробити висновок про те, що термін «район» прийшов до нашого наукового лексикону з французької мови. Можливо, що такий прихід відбувся з іспанської, а потім з французької мови. Оскільки, як відзначає Е.Б.Алаєв, у французькому словнику серед восьми значень немає жодного, що близьке до «район» — «територія». І тому, швидше за все, це слово має іспанське походження, хоча у цій мові воно має територіальний зміст⁷¹. В Україні цей термін прийшов у XIX столітті, спочатку у військовій справі, а потім поширився на економіку і географію. З часом термін «район» в силу різних причин втратив своє значення.

Вважаючи на іноземне походження слова «район», воно практично в Україні з Заходу не вживається у тому значенні, в якому вживається в російській економічній термінології. Замість нього використовується поняття «район».

Слово «район» латинського⁷² походження (regio — район, країна, край, область, верги). Є у латині група однокорених з ним слів: rego — правити, керувати, доглядати, управляти; regalis — царський; regina — цариця; reg, rex — цар. Крім латинської мови слова можна знайти і в італійській⁷³ мові: regione — область; regere — керувати, царювати, панувати; regno — королівство, царство.

Слово «район» потрапив до української мови дещо пізніше. Він виявився в українській мові і головне, — вільним від територіально-адміністративних значень. Табо старий термін «район» став все більше ототожнюватись з економічно-територіальним поділом СРСР, а термін «регіон» виявився в українській мові «новим» для використання в регіональній економіці, регіональній географії.

⁶⁸ Російсько-український словарь (основной): 53 000 слов. — М.: Рус.яз., 1989. — 736 с.

⁶⁹ Словарь современного английского языка: Т. 2. — М.: Рус.яз., 1992. — 1929 с.

⁷⁰ Французско-русский словарь: 51 000 слов. — М.: Рус.яз., 1979. — 912 с.

⁷¹ Алаев Е.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. — М.: Мысль, 1983. — 350 с.

⁷² Латинська мова. Сторина Л.П. Латинська мова: Підручник. — К.: Вища шк., 1990. — 200 с.

⁷³ Словарь иностранных слов. — М.: Рус.яз., 1989. — 624с; Сучасний словник іноземних слів. Близько 20 тис. Слів і словосполучень / Уклали: О. І. Скопенко, Т. І. Довіра. — К.: Довіра, 2006. — 789 с. — (Словники України).

⁷⁴ Французско-русский словарь: 12 000 слов. — М.: Рус.яз., 1991. — 351с.

В українській мові вживається ціла низка слів, однокореневих зі словом «регіон»: регент, регулювати, регалії, ім'я Регіна, регістр (реєстр)⁷⁴. Але є в нашій мові слово – буквальна, хоча й теж іншомовна, калька слова «регіон». Це слово «царина» (походить від слова цар, яке, в свою чергу, можливо, восходить до родового імені римських імператорів – Ceasar – Цезар). Словник української мови⁷⁵ подає п'ять значень цього слова, серед них: околиця села; область. сфера духовної діяльності.

Якщо звести аналізовані терміни «до трьох літер» то ми отримаємо: rex – промінь (англійська); rex, rex – цар (латина). Термін «регіон» має кальку українській мові, для терміна «район» такої кальки не знайдено.

З вищенаведеного етимологічного аналізу термінів можна зробити висновок про те, що термін «район» етимологічно асоціальний, етимологія слова говорить про наявність у таксона, означеного терміном «район» центру; термін «регіон» виразно соціальний, етимологічно несе на собі владно-правове (керування, царювання, управління) навантаження, етимологія слова «регіон» не говорить про наявність у таксона центру, хоча сам процес управління і передбачає наявність. Паралелі до владно-правової зумовленості назв ділянок землі на поверхні можна зустріти в інших слов'янських мовах (польське «воєводство» – від воеводити, правити; російська «волося» – від власть, властвовать).

З проведеного аналізу (зокрема з наявності в українській мові кальки слова «регіон») не впливає необхідність заміни іншомовного наукового терміна кальковим еквівалентом. Паралелі проведені для уточнення вживання термінів в понятійно-термінологічній системі «економічне районування».

Слід відзначити, що протягом використання в українській науковій термінології поняття «район» та «регіон» до певної міри змінювали своє значення та взаємно перетиналися. Так, термін «регіон» набув значення багатозначності, і вживається на сьогодні:

- 1) як синонім терміну «район», звідси – регіональний (той, що відноситься до району);
- 2) для позначення складових таксонів, що належать до різних систем таксономічного розподілу / членування території (наприклад, прибули учасники з Казахстану, Сибіру, Казахстану та інших регіонів);
- 3) для позначення будь-яких територій, які за своїми ознаками «підходять» до вже прийнятої системи територіального поділу.

Отже, термін «регіон» позначає дещо ширше поняття, яке включає в себе поняття район.

⁷⁴ Слова регістр та реєстр походять від середньолатинського слова *registrum* (реєстр – порядок, перелік [Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. Слів і словосполучень / Уклали: О. І. Скопенко, Т. В. Цимаблюк. – К.: Довіра, 2006. – 789 с. – Сторінки України). – С.584, 586.].

⁷⁵ Словник української мови. – К.: Наукова думка, 1980. – 700 с.

Дослідження Інституту регіональних досліджень НАН України проведено за допомогою поняття «регіон». Дослідники констатували, що незважаючи на певний період використання цього терміну в науковій, особливо економічній, літературі, певний різнобій в його тлумаченні все ще залишається неподоланим феноменом. З оглядом, найбільш прийнятною є точка зору, згідно з якою регіон можна трактувати як певну територію в рамках окремої держави чи групи держав, яка є відносно однорідною за низкою критеріїв (економічних, географічних, етнічних, соціальних, культурних чи інших), що дозволяє відокремити цю територію від інших.

Відповідно до цих критеріїв та існуючого адміністративно-територіального поділу території можна виділити наступні типи регіонів:

Регіон, межі якого співпадають з адміністративною одиницею субнаціонального рівня, яка має чітко визначені кордони, знаходиться в єдиному системі державного управління і на неї поширюється дія одного законодавчо-правових актів. До цього типу регіонів відносяться області України, Криму, а також міста Київ та Севастополь;

Регіон, межі якого не співпадають з адміністративно-територіальною одиницею субнаціонального рівня. Такий тип регіону може включати декілька областей (наприклад, Карпатський регіон, до якого належать Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська та Чернівецька області), так і окремі частини адміністративно-територіальних одиниць субнаціонального рівня, передгірські та гірські райони Львівської та деяких інших областей). У такому розумінні регіон також має чітко визначені територіальні межі, але його кордони не співпадають з кордонами основних адміністративних одиниць;

Регіон – це територія, на якій реалізується чи може бути реалізованою певна програма. Такий регіон не має чітких характеристик, у тому числі адміністративних (наприклад, рекреаційний регіон Українських Карпат);

Регіон, частину якого знаходиться за межами України, тобто т. зв. Єврорегіони (наприклад, українсько-польський регіон «Сян» чи регіон «Буг»).

Важко сказати з даних тлумачень регіону має право на існування, але певного визначення цього феномена найповніше забезпечує лише перший тип регіону, так як решта відзначаються більшою чи меншою мірою віртуальності, певною мірою за відсутність єдиного центру управління. Особливо ж зростає невизначеність сприйняття категорії «регіон», якщо її зміст поширюється на територію декількох держав (наприклад, Україна – як держава Східної Європи, країни басейну Дунаю, Балтійського моря і т.п.).

Складність трактування основних понять термінологічної системи «економічне районування» відзначається глибиною та певною багатозначністю. Крім термінів «економічний район» та «регіон» до аналізованої понятійно-термінологічної системи належать такі поняття: економічний район, інтегральний економічний район,

соціально-економічний район, економічний регіон, регіоналізація, макрорегіон, макрорегіоналізація (макрорайонування), районування, економічне районування. Наведемо визначення основних та похідних перелічених понять.

Регіон – територія, яка відрізняється від інших територій за рядом ознак і характеризується певною цілісністю та взаємопов’язаністю її складових елементів. Регіони можуть бути будь-якого розміру – від міста (або району у великому місті) до величезних регіонів всередині континенту. Для позначення територіального обсягу регіону можуть застосовуватись такі терміни як «локальне регіональне утворення», «мікрорегіон», «мезорегіон», «макрорегіон» тощо. У разі виділення в середині країни з метою управління розвитком регіону він є основною складовою частиною державного територіального устрою, яка визначена єдиною політикою державного регіоналізму і має організаційну відокремленість, цілісність, економічну і географічну самодостатність, право місцевого самоврядування, системи державних органів, які є елементами (підсистемами) державної структури влади управління країною. Так, у цьому випадку під регіоном може розумітися найбільш адміністративно-територіальна одиниця субнаціонального рівня, яка має виборчу владу, юридичну незалежність та власний бюджет. В умовах України – це різні області та АР Крим. Безвідносно до цілі територіального управління регіон може означати частину країни, що історично склалася і характеризується специфічними природнокліматичними умовами та відносно стійкими економічними й соціально-демографічними особливостями, певною спрямованістю розвитку. Основними критеріями виділення (виокремлення) регіону вважаються спільність народногосподарських і регіональних завдань, техніко-економічні особливості розвитку промисловості та сільського господарства, наявність суб’єктів господарювання, об’єднаних регіональними, економічними, політичними, соціальними, культурно-стильовими інтересами⁷⁶.

Таким чином, як бачимо термін «регіон» можна розглядати в дуже широкому розумінні. Розгляд первинного етимологічного значення слова регіон його «розуміння» яке відбувається при перекладі на рідну мову науковця дає нам можливість виділити значення кореня слова, а саме *reg, rex* – цар. Якщо викладати аргументи дуже образно, то можна стверджувати, що таким «царем» регіону повинна стати людина та її діяльність, смисл якої полягає у структурі простору, творенні його структурних одиниць – регіонів, формуванні в регіоні належних умов для життя та самореалізації людини⁷⁷.

⁷⁶ Регіональна економіка. Словник-довідник / [Богоград О. Д., Невеселєв О. М., Паламарка В. М., Підмогильний М. В.]. – К.: Тираж, 2004. – 212 с.

⁷⁷ Максимчук М.В. Діяльнісний підхід у регіональних дослідженнях: вступні зауваження // *Človek v suradniciach multidimenzionalnej spoločnosti*. - Presov, 2002. -- S.169-177.
Максимчук М. В. Вчення В.І.Вернадського та парадигмальні засади дослідження процесів регіонотворення / М. В. Максимчук // *Розвиток продуктивних сил України* / В.І.Вернадського до сьогодні : матеріали Міжнародної наукової конференції, 5 березня 2009 р., м. Київ. – К. : НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України

«регіон» держави, це «регіон», де типи діяльності людини проявлені найбільш повному вигляді, де у повній мірі проявлені усі сфери людської діяльності: мистецька, економічна, правова, наукова, технічна, мистецька, релігійна, культура проявляє себе у всіх своїх гранях і носієм даної культури, титульна нація.

Це дуже універсальне, дуже загальне поняття, яке за обсягом охоплює територію від групи країн, країни, до частини країни. Це різномасштабна територія економічного геопростору. Розміри регіону визначаються в залежності від типу діяльності, який аналізують дослідники, а також «обсягу» спільноти, що провадить діяльність. Але фундаментальна ознака людської діяльності – це її соціальність. Найкращим образом образ регіону, сформовані регіональні моделі повинні мати конструктивні корисними конструкціями, мати таку побудову, яка дозволяє спостереження і отримувати відповідні данні, давати рекомендації.

Важливими ключовими поняттями термінологічної системи «економічне районування» є, безперечно, поняття «район», яке визначається як: 1) територія, насиченість елементами, що її насичують, відрізняється від інших територій і цілісністю, взаємопов'язаністю складових елементів і цілісністю, причому ця цілісність – об'єктивна умова і закономірний результат розвитку території. Термін набув широкого розповсюдження в колишньому СРСР і в Україні в адміністративному та економічному середовищі соціалістичного табору головним чином для визначення певних територій: адміністративний, внутрішньоміський, великий економічний район. Це територія, що відрізняється своїми специфічними особливостями економічного або історичного характеру. Райони виділяються за адміністративно-територіальною ознакою (одиниця всередині області або великого міста), економічною (промисловий район, сільськогосподарський район), фізико-географічною (Лодісея), функціональною (промисловий район, сельбищний район) з масштабом проектування (планувальний район) та ін.⁷⁸

За думкою Е.Б.Алаєва, це територія, що за сукупністю наповнюючи елементами відрізняється від інших територій і що володіє єдністю, взаємопов'язаністю утворюючих елементів, цілісністю, причому ця цілісність – об'єктивна умова і закономірний результат розвитку даної території.

Економічний район – територіально цілісна частина народного господарства, що має виробничу спеціалізацію і через суспільний поділ праці пов'язана з іншими частинами країни. Економічний район, окрім спеціалізації, характеризується низкою інших ознак – певним економіко-географічним положенням, умовами природними, економічними і історичними умовами, а також інтенсивністю і потенційними можливостями управління економічною територією певними структурами⁷⁹. Економічний район – це відкрита динамічна

78. Економіка України. Словник-довідник / [Богоград О. Д., Невеселев О. М., Падалко В. М., Шеметальний М. В.]. – К.: Тираж, 2004. – 209 с.

79. Там же. – С. 73.

просторова система. В її структурі знаходить свій прояв взаємозв'язки та така сукупність відносин між її підсистемами (елементами). Загальна модель економічного району як системи має такий вигляд:

$$\{y\} = (\{x, t\} \{z, g, t\}), \quad (1.2)$$

де $\{y\}$ – множина виходів просторової системи;

$\{x\}$ – множина входів системи;

$\{z\}$ – множина процесів, які впливають на стан системи;

g, t – просторово-часові параметри

Така модель дає можливість, враховуючи особливості зв'язків відповідного рівня, визначити місце економічного району в системі міжрегіонального міжнародного поділу праці.

Економічні райони визначають просторову організацію національної економіки, тобто розташування суб'єктів економічної діяльності та просторові зв'язки між ними та взаємопов'язаних з ними сфер національної економіки – просторову взаємодію, інтегрованість усіх компонентів національного економічного та соціального простору.

Таким чином, елементами просторової структури національної економіки є економічні райони, існування і особливості розвитку яких визначається принципами, покладеними в основу їх формування. Структурно-функціональні особливості економічних районів залежать від особливостей формування і відтворення його просторових складових і взаємозв'язки між ними.

З формуванням системи економічного районування, з ростом ступеня стійкості та складності, з поширенням впливу системних принципів інтеграції та синхронізації виникають нові зв'язки і взаємозалежності економічного району як системи.

Просторово-часові характеристики економічного району як системи визначаються рівнем концентрації соціально-економічних «мас» (вузлів) елементів суспільного відтворення. Наявність «точок росту», «мереж» як центрів випереджаючого регіонального розвитку (центри активності) визначається концентрацією матеріальних, сервісних, фінансових ресурсів.

Економічні райони відрізняються дискретністю у просторі, своєю структурою (полі- або моноцентричністю), логікою розвитку та функціонування. Таким чином, економічний район – це система вузлів факторів виробництва, потреб, споживання, яка визначає його просторово – часову структуру.

Економічна ефективність економічних районів визначається групами чинників. Перша пов'язана з просторовою концентрацією факторів виробництва, друга група – це чинники, які обумовлені появою взаємозв'язків та взаємозалежностей між учасниками процесу відтворення в економічному районі.

Визначальним критерієм економічних районів повинна бути ефективність його функціонування на основі менеджерського підходу та прагматизму. Ефек-

економічних районів повинні стати бізнес-структурами, які спроможні адаптуватися до змін економіки та продукувати багатство, тобто це повинен бути оптимальний простір для отримання найкращих економічних результатів. На ньому реалізується функція реалізації загальнодержавної стратегії соціально-економічного розвитку.

Інтегральний економічний район (від лат. integer – цілий) – вид економічного районування територіально-цілісною частиною народного господарства країни, що охоплює економічну і соціальну сфери та їхнє географічне середовище певної території. В основі виділення інтегральних економічних районів лежать дві ознаки: наявність територіально-виробничого комплексу певного типу і економічне тяжіння території до ядра району. Інтегральні економічні райони різного масштабу є об'єктами управління⁸⁰.

Центральний економічний район – одиниця соціально-економічного районування. В Україні – великий регіон, територія якого тісно пов'язана з найбільшим розташованим на ній населеним пунктом – демографічним, економічним, соціальним, культурним та економічним ядром, що визначає її територіальну і геопросторову орієнтацію. Крім тісного зв'язку з найбільшим населеним пунктом соціально-економічного району є формування територіальної економіко-географічної системи, спеціалізація у загальнодержавному поділі праці, територіальна можливість здійснювати в його межах територіальне управління і координацію соціальних, економічних та демографічних процесів.

Відповідності від просторової ієрархії виділяють економічні райони різного економічного рангу – крупні економічні райони, підрайони та мікрорайони. Центральний економічний район це територіально-цілісна частина господарства певної території, що характеризується народногосподарською спеціалізацією, наявністю певного виробничого комплексу, що сформувався або формувався, вузлової економіко-географічної господарської проблеми і умов для організації ефективного територіального управління. Метою його виділення є умовний поділ держави на територіально-цілісні частини, що відрізняються соціально-економічною територіально-історичною спільністю та що володіють значним ступенем господарської самостійності і керованості для здійснення ефективної регіональної економіко-географічної політики.

Центральний підрайон – частина економічного району, що характеризується певними природно-ресурсних передумов і економіко-географічного положення, певною територіальною народногосподарською спеціалізацією, що співпадає або співпадає з спеціалізацією основного економічного району. Економічні підрайони

⁸⁰ *Українська економіка. Словник-довідник* / [Богоград О. Д., Невеселев О. М., Падальний А., Паламачинський М. В.]. – К.: Тираж, 2004. – С. 101.

⁸¹ Там же. – С. 253.

можуть бути основою для виділення адміністративно-господарських округів та складових частин основних інтегральних районів.

Економічний мікрорайон – частина економічного підрайону, характеризується економіко-географічною специфікою і єдністю певною виробничою спеціалізацією і наявністю організаційно-господарського центру, що має розвинені виробничі, трудові і культурно-побутові зв'язки з оточуючими його населеними пунктами. Мета його виділення – у зв'язку з необхідністю комплексного розміщення господарюючих об'єктів, розселення населення, інженерного устаткування проектованої території; політичного низового адміністративно-територіального ділення і формування місцевого самоврядування; організації локальних систем розселення і культурно-побутового обслуговування; ув'язки інтересів урбанізованої території і сільської місцевості і їх інтеграції. Науково обгрунтована сітка економічних мікрорайонів придатна до практичного використання для цілей організації управління територією, районного планування, організації природокористування локальних систем розселення і культурно-побутового обслуговування населення. Економічні мікрорайони з вираженою районоутворюючою організаційно-господарського центру і зоною господарського тяжіння є найбільш відповідними територіальними соціально-економічними підсистемами організації місцевого самоврядування⁸².

В економічній та географічній науці існують декілька підходів до визначення поняття «економічного району». За загальноприйнятим і найбільш поширеним є визначенням П.М. Алампієва, яке вважається багатьма дослідниками найбільш вдалим, економічний район – це географічна цілісна територіальна частина народного господарства країни, яка має свою виробничу спеціалізацію, міцні внутрішні економічні зв'язки і нерозривно зв'язана з іншими частинами суспільним територіальним поділом праці.

Для усіх визначень «економічного району» характерні спільні риси: спеціалізоване господарство, його комплексність, територіальна цілісність (спільність), спеціалізоване господарство, його комплексність, внутрішньорайонні й міжрайонні економічні зв'язки, відносна повнота та замкненість виробничих циклів, особливості економіко-географічного положення (табл. 1.1).

Визначення економічного регіону, отримані на запит підкомітету з районування Комітету національних ресурсів конгресу США від різних наукових центрів, що займаються проблемами регіоналістики і економічного районування

⁸² Лаженцев В. Н. Принципы обоснования, критерии и цели выделения интегральных экономических районов / В. Н. Лаженцев // Районирование экономической, социальной и политической географии: потенциал, методы, практика : тезисы докладов Всероссийской научной конференции с международным участием, 23-26 сентября 2004 г., Ростов-на-Дону. – С. 144-145.

Таблиця 1.1

Визначення поняття «економічний район»

№	Автор, рік	Визначення
1	А.А. Кошман	Географічно цілісна територіальна частина народного господарства країни, яка має свою виробничу спеціалізацію, міцні внутрішні економічні зв'язки і нерозривно зв'язана з іншими частинами суспільним територіальним поділом праці.
2	В.В. Кошман	Територіально і економічно цілісна частина народного господарства, для якої характерні виробнича спеціалізація, внутрірайонні виробничі зв'язки, що вирізняються більшою стійкістю і інтенсивністю.
3	В.В. Кошман	Цілісна територіальна частина економіки країни, що характеризується господарською спеціалізацією, комплексністю в розумінні взаємопов'язаності найважливіших елементів економічної і територіальної структури району, а також керованістю, тобто наявністю певних галузевої і територіальної структур як матеріальної основи взаємопов'язаності елементів.
4	В.В. Кошман	Територіальна частина народного господарства країни, якій органічно притаманні географічна цілісність та економічна спільність.
5	В.В. Кошман	Економічний район – у широкому значенні – форма територіальної організації господарства країни, господарська територія, в якій на основі територіального поділу праці, специфічних особливостей структури господарства, наявних ресурсів, спільності соціально-економічних, екологічних, демографічних проблем формується і розвивається територіально-господарський комплекс задля підвищення життєвого рівня населення. Економічний район у вузькому значенні - спеціалізована територіальна частина народного господарства країни з відповідним комплексом допоміжних і обслуговуючих виробництв.
6	В.В. Кошман	Економічно цілісна частина території країни, якій властиві спеціалізація і комплексність господарства
7	В.В. Кошман	Частина національного господарства країни, яка формується (сформувалася) під впливом відмін у рівні, характері й особливостях розвитку продуктивних сил і виконує специфічну функцію у територіальному поділі всередині країни
8	В.В. Кошман	Цілісна територіальна частина національного господарства держави зі своєю спеціалізацією, комплексністю економіки та спільністю народногосподарських інтересів
9	В.В. Кошман	Цілісна частина народного господарства країни, яка має свою територіально-виробничу комплексність різноманітних виробництв, що зв'язані між собою певною пропорційністю в результаті внутрішньо районного поділу праці

у порівнянні з визначенням, що використовується в українській регіоналістиці, представлені у табл. 1.2.

Структурування економічного простору відбувається за рахунок регіоналізації (районізації / районування), регіоно- та районування. Неведемо визначення цих понять.

Регіоналізація – 1) розвиток, укріплення економічних, політичних та інших зв'язків між областями або державами, що входять до одного регіону; виникнення регіональних об'єднань держав. Формами регіоналізації є утворення економічних союзів, торговельних преференцій на зразок квот, здійснення спільної економічної політики і системи платіжного обліку з іншими країнами і т.ін. На сучасному етапі регіоналізація виявляється у створенні економічно інтегрованих просторів. 2) специфічність, розмаїття напрямків регіональної політики, що проводиться

Таблиця 1.2

Визначення поняття «економічний регіон»

№ п/п	Автори, джерела	Визначення
1.	Чикагський університет, професор В. Джонс	Регіон – це територія, в межах якої є однорідність з точки зору одного чи кількох аспектів
2.	Північна Кароліна, професор Вуфтер	Регіон – територія, в межах якої поєднання природних і економічних факторів створило однорідність економічної, соціальної структури
3.	Міннесотський університет, професор Р. Хартсхорн	Регіон – це неперервна територія, в межах якої є в деякій мірі однорідність в загальному (природному культурному) ландшафті
4.	Р. Плат, Чикаго	Поняття «регіон» – це територія, яка виділяється на основі загальної однорідності характеру ґрунту, землі і загальної однорідності її використання
5.	Короткий Оксфордський словник	регіон – це 1. частина землі, простору, місця, яка має більш чи менш точно окреслені кордони та певні характеристики. 2. Частина країни і т.д.
6.	На основі отриманих суджень, а також виходячи з власних поглядів Комітет з районування дав таке тлумачення:	Під регіоном загалом слід розуміти територію, яка характеризується однорідністю в одному чи декількох аспектах
7.	Регіональная экономика и управление	Економічний регіон - цілісна територіальна частина національного господарства держави, яка своєю спеціалізацією та іншими внутрішніми економічними зв'язками, основна ланка в системі економічного районування держави. За своїм внутрішнім змістом термін відповідає більш гнучкому поняттю «регіон».

наслідки регіонів, яке пов'язане з їхніми особливостями; 3) те ж саме, що

Основною регіоналізацією є формування відносно великих за певними параметрами (за розміром, площею, чисельністю населення) регіонів, або макрорегіонів. Таким чином, макрорегіони – великі регіони, що можуть охоплювати одну або декілька адміністративно-територіальних одиниць, які, на відміну від останніх, не мають повного складу органів регіонально-державного управління. Створюються насамперед для стратегічного планування та удосконалення макроструктури економічного простору. Так, бюро цenzів США поділило територію країни на 9 макрорегіонів (Нова Англія, Північно-Східний центр, Середньо-Атлантичні штати, Південно-Східний центральний, Захід, Велика Британія виділяється 11 так званих «стандартних» регіонів, у тому числі 4 макрорегіонів, що об'єднують групи департаментів. В Україні немає жодного досвіду виокремлення макрорегіонів, який може бути використаний практично при переході до більш укрупненого адміністративно-територіального поділу⁸⁴.

Районування – своєрідна територіальна систематизація, процес членування території на відносно цілісні частини. Кожний район відрізняється від інших територіальних територій, насамперед, унікальністю місця свого розташування. Економіко-географічне значення районування має для територіального планування територіальних, планування територій, пізнання та вивчення регіональних процесів. При районуванні враховується нерівнозначність територій, які різняться за природними ресурсами і антропогенними чинниками. При цьому відзначається тенденція: чим вище рівень загального економічного розвитку країни, тим більшу роль при районуванні відіграють природні чинники і тим більшу – економіко-географічні фактори територіальної структури.

У складних економічних і соціально-економічних умовах проблеми регіонального районування України залишаються актуальними і потребують нових підходів до їхнього розв'язання⁸⁵.

Економічне районування – науково обґрунтований поділ країни або великого регіону на економічні райони, що історично склалися або формуються в процесі дії економічних сил і об'єктивно відбивають територіальний поділ праці. Економічне районування сприяє раціональному розвитку кожного з районів, економічному використанню природних умов і ресурсів і в кінцевому підсумку економічному соціально-економічному розвитку всієї країни⁸⁶.

84. Економіка. Словник-довідник / [Богоград О. Д., Невеселев О. М., Падалка А., Писарський М. В.]. – К.: Тираж, 2004. – С. 213.

85. Там же – С. 136-137.

86. Там же – С. 211.

87. Там же – С. 72.

Економічне районування можна розглядати як концентрацію історичних, економічних, політичних та соціальних процесів у певному культурно-середовищі, коли територіальні одиниці виокремлюються як частини просторової структури суспільства⁸⁷.

Аналіз наукових джерел (табл. 1.1, 1.2) дозволяє зробити висновок про існування двох протилежних підходів до визначення економічних районів (регіонів), а саме: економічний район (регіон) об'єктивно існує, незалежно від процесу та цілей дослідження (волі дослідника); економічний район (регіон) суб'єктивно уможливленою будовою, яка залежить від процесу дослідження, волі дослідника, та цілей задля яких район виділяють.

Відповідно до даних підходів районування є суб'єктивізацією об'єктивного процесу районоутворення.

Подолати «суб'єктивно-об'єктивні ножиці» у розумінні економічного району, районування та районоутворення можна на основі конструктивно-математичного підходу, у якому інтегровані два протилежні бачення. На основі якого синтезу можемо дати конструктивне визначення економічного району: район – це понятійний символ науково-економічного знання, який відповідає об'єктивному компоненту економічного простору. Виділення районів залежить від здатності дослідників розуміти просторові структури, що передбачає використання досконалого теоретико-методологічного інструментарію, а також цілей, відповідно до яких відбувається виділення районів (районування). Відповідно до цього економічне районування – це процес побудови уможливлених конструктів, що унаочнюється у моделях (економіко-картографічних, економіко-математичних, графічних, текстово-вербальних та ін.), які є символами для визначення і дослідження просторово-економічних структур.

Дослідження проблем районування національного економічного простору передбачає два взаємопов'язаних підходи – якісний (системний) та кількісний (кібернетичний). Важливою характеристикою економічного району як системи є просторова стійкість та інерційність, тобто здатність зберігати свою структуру при зміні зовнішнього середовища.

У той же час необхідно підкреслити, що при проведенні економічного районування повинна зберегтися цілісність об'єктів адміністративно-територіального поділу. Процеси просторового економічного районування і адміністративно-територіального поділу тісно між собою взаємопов'язані, але треба враховувати, що просторове економічне районування – це об'єктивний адміністративно-територіальний поділ – суб'єктивний процес. Практика свідчить, що адміністративно-територіальна система є більш інерційною і гальмує формування об'єктивної просторової системи економічних районів.

⁸⁷ Final activity report of the Steering Committee of Local and Regional Democracy (CDL) to the Committee of the Minister on the completion of the ground for the elaboration of a legal instrument on regional self-government (27.02.2002). – [Електронний ресурс] – Режим доступу. – www.coe.int.

районування незалежно від принципу його проведення національної економіки на відносно самостійні системи, кожна з яких характеризується відповідним рівнем суспільної, економічної, соціальної та культурної самостійності.

Районування має метою забезпечення стратегії підвищення конкурентоспроможності національної економіки на основі збалансованого просторового соціально-економічного розвитку. Її виконання передбачає в кожному економічному районі між регіональної і національної політики, що безпосередньо впливає на просторову структуру економіки (політику просторового розвитку).

Районування сучасного економічного районування, пов'язаного з особливостями економіки в сфері, так і національних економік можуть бути покладені такі типи районування: територіальний, секторальний (галузевий), історичний, екістичний (місто-агломеративно-метрополізаційний), інноваційний, інфраструктурний, економічний типу збереженні хорологічного (просторового) характеру їх розвитку.

Районування формується на засадах оновленої парадигми економічного розвитку, яка базисними структурами, що формують економічні райони є науково-технологічно-виробничі комплекси, а просторово-економічні мережі (див. рис. 1.2).

Інфраструктурне районування є інструментом інформаційного аналізу економіки з метою оцінки її розвитку на основі науково-обґрунтованих показників надання послуг інфраструктури населенням та господарюючими суб'єктами. Воно дозволяє виявити причинно-наслідкові зв'язки територіальної структури інфраструктури. Інфраструктурне районування проводиться за територіальними центрами та показниками, та на основі експортної оцінки рівня розвитку інфраструктури з метою пошуку шляхів оптимізації її просторової та економічної структури. Це типологія адміністративно-територіальних утворень за територіально-економічності інфраструктурним потенціалом.

Об'єктами економічно-просторового моделювання при інноваційному районуванні стають інноваційні структури різного типу. Такі як технопарки, науково-технологічно-логістичні парки, інноваційні компанії та їхні виробничі центри, а також показники розвитку інноваційного потенціалу регіонів країни, на основі яких відповідних просторово-територіальних структур. Районування проводиться переважно для великих агломерацій, де переважна більшість інноваційних структур та «вогнища» інноваційної активності, такі як науково-дослідні інституції, дослідні структури науково-технологічного установа, бізнес-інкубатори, тощо. Тобто з своїм масштабом цей вид районування найбільше є «мікрорайонуванням».

Районування екістичного районування є демографічні та поселенські райони населення країни та її регіонів. Воно висвітлює проблемні аспекти

та територіальні відмінності у національній системі розселення. Екістаційне районування проводиться з метою оптимізації розселення у сільській та міській місцевостях, розробки територіально-диференційованих програм розвитку територій, в тому числі для подолання депресивних явищ.

Економічне районування на основі історичного принципу переборщує моноцентричність територій, соціально-економічна єдність яких визначається їх історичним розвитком. Наприклад, на думку А.Т.Ващенка, при додержанні системі формування територіального поділу праці на західноукраїнських землях проходив в дуже складних історико-економічних умовах, коли територія земель була розчленована і перебувала в складі різних держав. В результаті склалися п'ять історико-просторових одиниць (економічних районів) того часу: Західна Волинь, Східна Галичина, Закарпатська Україна, Північна Буковина, Північна Бессарабія. Вони відрізнялися своїм географічним положенням, природними, економічними, соціальними, економічними умовами розвитку просторовою структурою.

Секторальне (галузеве) економічне районування передбачає посилення взаємозв'язків та взаємозалежності між суб'єктами підприємницької діяльності різних сфер національної економіки (промисловості, сільського господарства, сфери послуг). Завданням секторального економічного районування є формування просторових утворень на основі врахування ступеня просторової концентрації відповідних сфер у відповідності з розвитком їх інтравертних та екстравертних зв'язків.

В залежності від критеріїв, покладених в основу економічного районування, формується просторова система економічних районів різних за генезисом та структурою. До них можна віднести, в першу чергу, інтегральні економічні райони, сформовані на основі інтегрального принципу. Структура інтегрального економічного району може визначатися іншими економічними районами, які сформовані на основі таких принципів районування, як: секторальний, метрополізаційний, мережний тощо.

Інтегральні економічні райони визначають основні напрями соціально-економічного розвитку національної економіки, відображають просторову взаємодію, сплетеність усіх компонентів національного економічного та соціального середовища.

Інтегральне економічне районування як просторове суспільно-економічне явище має такі риси:

- значну динамічність структури;
- високий рівень спеціалізації;
- дифузю соціальних та виробничих процесів.

Інтегральне економічне районування спрямоване на ефективне використання ендогенних та екзогенних чинників розвитку національної економіки та підвищення рівня її конкурентоспроможності, забезпечення конв'єкції

економічного простору. Воно тісно пов'язано з адміністративно-територіальною системою країни, яке впливає на його просторову структуру та динаміку функціонування.

Інтегральне економічне районування України формується на основі взаємодії факторів суспільно-політичного та господарського походження. Воно представлено як результат взаємодії просторових суспільних процесів, формування яких можна простежити за допомогою побудови

моделі просторовий інтегральний економічний район як про просторову систему, то її дієвість буде визначатися можливістю на основі регулювання взаємозв'язків всіх учасників. В кінцевому результаті це повинно сприяти зростання

інтегрального економічного району має компонентну, функціональну, структурну. Її місце в просторовій національній економічній визначається взаємозв'язками між ПСС на основі розвитку транспорту, енергетичної інфраструктури, адекватним функціонуванням всіх економічними зв'язками між ринками капіталу, робочої сили, інформації.

ПСС інтегрального економічного району – це довготривалий процес, що розгортається під впливом доцентрових та відцентрових сил. Доцентрові сили створюють концентрацію суб'єктів діяльності і відповідну зону їх впливу, а відцентрові – розвиток та світогосподарських зв'язків, які визначають місце ПСС економічних районів у національному й міжнародному поділі продукції на внутрішньому та світовому ринках.

Інтегральне економічне районування – це складне багатовимірне функціонування якого визначається його підсистемами, до

адміністративно-територіальний поділ та систему місцевого управління; економічний, трудовий, виробничий, науково-освітній, інформаційний, соціальний потенціали; виробництва та послуг; інформаційне забезпечення соціально-економічної діяльності; урбанізації);

Соціально-економічне районування в контексті регіональної політики адміністративно-територіальної реформи: реалії та перспективи / Шевчук Л. Т. ; Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Районування економічного простору України: питання методології і практики: [збірник] – Львів: ІРД НАН України, 2010. – Вип.5 (85). – С.54-55.

творчими колективами, характеризуються усвідомленням економічних і соціальних процесів, проте відрізняються як за територіальними межами, так і за їхніми межами і назвами⁸⁹.

До поняття «макрорегіоналізація» вживається термін «макрорегіон», під яким слід розуміти великий географічний простір, характеризується схожістю економіко-географічного і геополітичного характеру господарської спеціалізації, природно-ресурсного і економічного характеру виробництва і споживання в їх складі районів, структурою виробництва і споживання промислової і сільськогосподарської продукції, що характеризується транспортно-інфраструктурною зв'язаністю території, перспектив господарського розвитку. Інтегральний макрорегіон певного рангу заданий самою природою і характером господарської діяльності. Метою виділення макроекономічного регіону є сприяння розвитку економіки промисловою і сільськогосподарською продукцією на основі раціоналізації міжрайонних економічних зв'язків і магістралізації транспорту⁹⁰.

Це понятійно-термінологічна система «економічне районування» використовується для просторового аналізу низки об'єктивно існуючих процесів, таких як: структурування економічного простору, або регіоналізація (регіоналізація) та районування. Вона дозволяє проводити наукове дослідження такого структурування на основі економіко-географічного районування, макрорегіоналізації).

Регіоналізація (регіоналізація) як об'єктивний феномен являє собою структурування простору (в т.ч. економічного) через різні види діяльності людини. В процесі регіоналізації людської діяльності можна виділити сфери діяльності людини. Ці сфери діяльності є не відокремлені, а взаємопроникні. Таких сфер можна виділити багато. По відношенню до структурування простору можна виділити декілька основних сфер є п'ять: політика, економіка, наука, мистецтво, культура. Ці сфери є сферами культури в найширшому розумінні цього поняття – культура, що створена людською діяльністю та протистоїть в цьому просторі. Найбільш розробленою і дослідженою, найбільш детально дослідженою сферою є сфера економічної діяльності людини⁹¹. Відповідно до цього можна виділити економічний простір, як сукупність взаємодій, що розгортаються

⁸⁹ Словник-довідник / [Богоград О. Д., Невеселев О. М., Падальний М. В.]. – К.: Тираж, 2004. – С. 135.

⁹⁰ Принципы обоснования, критерии и цели выделения системы экономических районов / В. Н. Лаженцев // Районирование в современной экономической, социальной и политической географии: потенциал, теория, практика : тезисы докладов Всероссийской научной конференции, с участием, 23-26 сентября 2004 г., Ростов-на-Дону. – С. 148-151.

⁹¹ Экономический простір, як сукупність взаємодій, що розгортаються в економічній діяльності. – К.: Держкомстату країни, 1996. – 250 с.

в процесі економічної діяльності на тій, чи іншій території. Економічні та політична сфери є сферами людської діяльності, де відбувається забезпечення базових життєвих потреб. А всі виділені сфери забезпечують існування людини власне як людини – живої, розумної та творчої істоти.

Під об'єктивним процесом районування слід розуміти спонтанний процес вирізнення районів, що відбувається під впливом територіального поділу праці, специфіки розташування економічних і природних ресурсів, адміністративно-територіального поділу країни, розселення людей різних національностей. Роль і взаємодія факторів районування змінюється залежно від конкретних історичних умов⁹².

Наведені вище поняття, їх визначення та зміст, використовуватимуться у подальшому дослідженні для побудови нової моделі районування економічного простору України.

1.3. Еволюція парадигми районування та її модернізація в умовах реформування просторової організації економіки України

На зламі тисячоліть українське суспільство переживає глибоку системну кризу, яку слід розглядати у конструктивному руслі, як період, що сприяє становленню нової національно-культурної реальності⁹³.

Можна стверджувати, що дана криза не обминула й українську науку в числі й регіональну економіку (регіональні дослідження). Проте зазначається, що не тільки українська наука переживає кризу. Щось подібне переживає на сьогоднішній день все наукове співтовариство Світу, яке здійснює перехід від механістичної ньютоно-картезійської парадигми у гуманітарних дослідженнях до холистичної (холістичної), парадигми⁹⁴.

Визначення поняття парадигми⁹⁵, співвіднесення поняття парадигми до наукових досліджень, із чимось подібним в інших сферах людської діяльності.

⁹² Регіональна економіка. Словник-довідник / [Богоград О. Д., Невеселів О. М., Паламарчук В. М., Підмогильний М. В.]. – К.: Тираж, 2004. – С. 211.

⁹³ Максимчук М. В. Вчення В.І.Вернадського та парадигмальні засади дослідження процесів регіонотворення / М. В. Максимчук // Розвиток продуктивних сил України: від В.І.Вернадського до сьогодення : матеріали Міжнародної наукової конференції, 5 березня 2009 р., м. Київ. – К. : НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України.

⁹⁴ Цехмистро И.З. Холистическая философия науки / И. З. Цехмистро. – Сумск. гос. университетская книга, 2002. – 364 с.

⁹⁵ Парадигма (грец. *paradeigma* - приклад, зразок) - багатозначний термін. Залежності від контексту може означати: систему теоретичних, методологічних і філософських засад, філософських і методологічних установок, які взяті за зразок розв'язування наукових задач і які визначають всі члени наукового співтовариства; систему форм, уявлень та цінностей, які становлять певний етап розвитку певного поняття, які відображають його видозміну, історичний шлях, заради досягнення певного ідеального поняття.

і тут лише зазначимо, що відповідниками парадигми у науці – економіці – політиці, стиль у мистецтві, світогляд у філософії, відповідно до наведеного визначення ми аналізуватимемо систему дослідних цінностей поняття «районування (економічне районування)», що відображають його історичний шлях та видозміну, в історико-ідеологічному контексті регіональних досліджень.

Важливо зазначити, що кризові явища є необхідним етапом у процесі наукових уявлень. Зокрема, про це пише виданий український історик В.І.Вернадський, який наголошує на тому, що він жив у той час, коли відбувалася інтенсивна перебудова «наукового світу», глибока зміна картини світу⁹⁶. Якщо у часи Вернадського відбувалося заміщення природничих парадигм, то на сьогодні відбувається заміщення економічних, в тому числі й завдяки використанню у них доробку, досягнутого природничими. Початки такого зсуву були помітні вже за часів Вернадського, як він констатує, що «у розумінні місця людини у створюваному світі зараз спостерігається величезний стрибок наукової творчості, який йде одночасно із ростом фізико-хімічних наук»⁹⁷. Якщо глянути на український розвиток то таких «поворотів у пізнанні» було декілька і кількість таких поворотів збільшується.

Великий гуманіст був переконаний у тому, що наукова революція має істотний творчий, а не руйнівний характер⁹⁸. Періоди інтенсивної зміни парадигми вчений порівнює із вибухом – вибухом наукової творчості відбувається у міцних та стійких, заздалегідь створених рамках.

Важливо зауважити, що економічне районування, який зберігає свою владу над регіональними дослідженнями протягом певної історичної епохи, характеризується певною парадигмою економічного районування. З огляду на це, відповідно до зміни парадигми в науково-культурній сфері можемо виділити докласичну, класичну (класичну) та модерну (модерну) та постновітню (сучасну) парадигму економічного районування. Докласичні уявлення про економічне районування формувалися в Україні в 19-ті та до 20-х рр. ХХ ст. Класична (30-50-ті рр. ХХ ст.) й новітня (50-ті та до 80-х рр. ХХ ст.) парадигми формувалися навколо понять енерговиробничого та промислово-виробничого комплексу. Сучасна постновітня парадигма економічного районування формується з початку 90х рр. минулого століття й характеризується суттю її модернізації (осучаснення) полягає в переході від традиційних просторових структур субнаціонального та національного рівня до нових структур, що мають мережну природу та інтегровані у глобальні процеси.

⁹⁶ Вернадский В.И. Наука как геологическая сила // Электронный архив В. И. Вернадского [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://elibrary.ru/books/vernadsky/1.3.1.htm>.

⁹⁷ Вернадский В.И. С. 112.

⁹⁸ Вернадский В.И. С. 114-115.

В контексті осучаснення парадигми економічного районування слід зазначити, що науково-методологічному плані модернізації потребує, в першу чергу, наукові уявлення про простір (економічний простір). Такі загальні уявлення, черпаються регіональною економікою із інших галузей знання, в першу чергу з природознавства, а точніше фізики. Класичні уявлення про простір, які сформувалися у регіональній економіці були побудовані на ньютону-картезіанській⁹⁹ парадигмі, або ж уявленнях про простір, які були почерпнуті у XIX з розділу фізики, що називається механікою (класичною механікою). Такі уявлення сформувалися під впливом евклідової геометрії. Унаочнені даних уявлень є шухляда письмового столу, наповнена предметами. Якщо предмет забрати шухляди (простір) залишиться пустою. Осучаснення уявлень про простір полягає у тому, що простір не може бути «пустим», його слід розглядати як систему взаємодій між об'єктами, якщо немає чому взаємодіяти, то немає і простору (якщо предмет забрати із шухляди, то шухляда зникне, як би парадоксально це не виглядало з точки зору повсякденного здорового глузду). Такий смислообраз більше відповідає сучасним уявленням природознавства про фізичний простір, зокрема положенням теорії відносності. Крім того сучасні уявлення про простір дають нам можливість розглядати його не як тримірний (або чотиримірний простір-час), а як простір з n -ю кількістю вимірів, що структурується людською діяльністю. З огляду на це можемо ствердити, що осучаснення (модернізація) парадигми економічного районування у регіональному дослідженні повинно відбуватися в руслі формування діяльнісного підходу.

У цьому контексті знову ж таки можна звернутися до ідей В.І. Вернадського, який на основі використання природничого (натуралістичного підходу) розробив вчення про зміну ролі людства у біосфері планети. Русійною силою розвитку, яку він прирівнює до геологічної, або навіть космічної сили, є людська діяльність людини, його організована та прагнуча до досліджень воля. Людський вплив глибоко змінює вплив суспільства на оточуюче середовище¹⁰⁰. Таким чином бачимо, що людина по новому структурує геопростір планети.

Людство як жива речовина нерозривно пов'язане із біосферою. У XX столітті людство своєю діяльністю охопило всю поверхню планети, своїм життям стало єдиним цілим. Такий новий стан біосфери є ноосфера. Вчений розглядає ноосферу як нове геологічне явище планети і людина в ній стає найважливішою геологічною силою¹⁰¹. Таким чином можемо вести мову про силу впливу людської діяльності на простір планети. Людина своєю працею та думкою докорінно перебудовує те, що було раніше. Ноосфера – останній із багатьох станів еволюції біосфери у геологічній історії – стан наших днів¹⁰².

⁹⁹ Назва парадигми дана на честь природознавців (механіків) та філософів І. Ньютона та Р. Декарта (латинське ім'я якого писалося як *Kartesius*). Дану парадигму можна вважати механістичною парадигмою.

¹⁰⁰ Вернадский В. И. Несколько слов о ноосфере / В. И. Вернадский // *Электронный журнал В. И. Вернадского [Электронный ресурс]*, Научная мысль как планетное явление, Отв. ред. А.Л. Яншин, Москва, «Наука», 1991. – 271 с. – Режим доступа: www.vernadsky.lib.ru/e-texts/archive/noos.html.

¹⁰¹ Так само. – С. 198-199.

¹⁰² Там само. – С. 67.

...накштувати, що рух наукових ідей у руслі, заданому роботами ... вже відбувається. Так, останнім часом, робиться все більше ... в центр регіональних досліджень людину з її потребами ... сформулювати «люднознавчу парадигму регіоналістики»¹⁰³, ... діяльність як спосіб існування людини так само повинна стати ... пошуку в регіональних дослідженнях. У цьому полягає ... підходу, що формується в регіональній економіці. Так, ... до дослідження потенціалу та його інформаційної ... сформульовано у працях Вовканича С.Й.¹⁰⁴ Цей же підхід ... Садова У.Я. при дослідженні регіональних особливостей ... в Україні. Зокрема, нею виділені парадигми діяльничого ... основних парадигм регіону на основі концепції ... крім того Садова У.Я. визначає діяльничий тип людської ... класифікаційну ознаку територіальних суспільних систем¹⁰⁶, а ... взаємодію (а саме соціальну) взаємодію при класифікації об'єднань ... можливої взаємодії¹⁰⁷. Діяльничий підхід використано ... Шевчук Л.Т. при дослідженні медико-соціальних аспектів ... трудового потенціалу¹⁰⁸, а також при формулюванні теоретико- ... регіональної соціальної географії¹⁰⁹. Діяльничий підхід ... в інших сферах наукових досліджень, зокрема у психології ... географії¹¹⁰. Також важливими методологічними засадами ... досліджень є примат духовної складової у соціально- ... діяльності людини¹¹¹.

... діяльничий підхід у регіональних дослідженнях для модерніза- ... районування означає розв'язати проблему переходу від дуже

103. Додаток № 1 Львівська наукова школа економічної регіоналістики / М. І. Долішній, С. 28-29 // Регіональна економіка. – 1998. – №2. – С. 33.

104. Вовканич С.Й. Інформація, інтелект, нація / С.Й. Вовканич. – Львів : Євро світ, 1999. – С. 23-24.

105. Садова У.Я. Соціальна політика в Україні: регіональні дослідження і перспективи // Садова У.Я. Садова. – Львів : ІРД НАН України, 2005. – С. 43.

106. Там же. – С.39.

107. Там же. – С.29-31.

108. Шевчук Л.Т. Медико-соціальні аспекти використання трудового потенціалу: регіональний аналіз та прогноз / Л. Т. Шевчук. – Львів : ІРД НАН України, 2003. – 486 с.

109. Шевчук Л.Т. Соціальна географія : навчальний посібник / Л. Т. Шевчук. – К.: Знання, 2003. – 348 с.

110. Шевчук Л.Т. Психологія діяльності та навчальний менеджмент / В. А. Козаков. – К. : Знання, 1999. – С. 16; Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавство / О. І. Шаблій– Л. : ЛНУ ім.І.Франка, 2001. – С. 23.

111. Вовканич С.Й. Інформаційна парадигма регіональних суспільних систем інноваційного типу / С.Й. Вовканич, Л. К. Семів. – Львів: ІРД НАН України, 2005. –С. 13-15.

загальних понять, від невеликої кількості категорій до більш конкретних наукових понять. Таких базових, вихідних категорій у діяльнісному можна назвати три: людина, діяльність, простір.

В межах діяльнісного підходу можна констатувати, що структура реальності (зовнішньої і внутрішньої) є смислом, змістом і результатом діяльності. Просторові структури (регіони та райони) в цьому відношенні виникають як результати структуризації через людську діяльність геопростору планети. Таким чином відбувається процес регіоно- та районоутворення. Район і райони – це базові структурні одиниці простору, фундаментальне значення яких важко переоцінити.

Що ж стосується безпосередньо економічного простору, то його можна розглядати як феномен культури в широкому розумінні цього поняття¹¹². Як творчої діяльності людини взагалі. Культура розглядається В.І. Вернадського як явище, що створюється науковою думкою та науковою творчістю. Завдяки попередній природі людина створює нову культурну природу. Наука є силою, що здійснює геологічну роботу, а джерелом такої сили є свідомість людства¹¹³.

Отже, одним із можливих варіантів оновлення парадигми у регіональних дослідженнях взагалі, та модернізації парадигми економічного районування зокрема, може бути використання вчення В.І. Вернадського про науку. У цій теоретичній системі людина – геологічна сила, діяльність (розумова, наукова) змінює простір планети, формуючи цілу низку просторів або світів, в тому числі й економічний. Наслідками таких змін стають структурні компоненти простору – регіони та райони. Досліджувати які можна на основі використання діяльнісного підходу, а районування (економічне районування) стає потужним інструментом моделювання структурних змін економічного простору і інших антропогенних просторів.

Аналіз вітчизняного досвіду районування (підрозділ 1.4) свідчить про те, що для наукової школи районування радянського періоду було характерним домінування виробничих факторів при визначенні меж економічних районів. Виходячи з цього можна стверджувати, що у тогочасній парадигмі економічного районування домінував виробничий підхід¹¹⁴.

Економічне районування в межах класичних уявлень розглядається як стратегічного управління регіональним розвитком, який передбачає насамперед поділ території країни на економічні райони.

¹¹² Злупко С. М. Від археології до економіки, регіоніки, кібернетики і екогеографії / С. М. Злупко. – Львів : ЛНУ ім.І.Франка. 2001 – С. 517.

¹¹³ Вернадский В. И. Наука как геологическая сила / В. И. Вернадского [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://elibrary.ru/books/vernadsky/1.3.1.htm>.

¹¹⁴ Шульц С.Л. Еволюція парадигми районування та її модернізація в умовах реформування просторово-інституційної структури економіки України / Шульц С. Л., Сидорчук М. В., Сторонянська І.З., // Регіональна економіка. – 2010. – № 3. – С. 10-15.

в літературі розглядають парадигми районування, зокрема з точки зору різноманітності об'єктивних та суб'єктивних характеристик цього процесу.

Для районування потрібне для вироблення доктринальних¹¹⁶ засад національної економіки, вибору стратегічних напрямів економічних районів, програмування на цій «централізовано-децентралізовано-соціально-економічного розвитку регіонів (областей). Тобто планування (підвищення ефективності, покращання) планувальної функції національної економіки. Модернізація парадигми економічного районування потрібна і для зміни акцентів в управлінських підходах до планування національної економіки. Завдяки формуванню нових засад її просторового розвитку можна забезпечити спроби стратегічного планування і програмування.

Процес районування полягає у переході від територіально-просторової основи якого є енерговиробничі цикли до мережного, суть якого полягає в структуруванні економічного простору на засадах кластеризації. Оновлення парадигми можна сформулювати так – «від територіально-просторової до мережної».

У процесі роботи з проблематики економічного районування можна виділити декілька концепцій, що віддзеркалюють еволюцію парадигми, зокрема територіально-статистично-сільськогосподарську, організаційно-територіально-економічного районування, економіко-географічну та економіко-географічно-статистичну¹¹⁷. Біля витоків формування та практичної реалізації економічного районування стояв академік В.І. Крижановський, який створив та очолював Комісію по вивченню природних умов та ресурсів. У великому зміні парадигмальних підходів до районування економічного простору модернізації та реформування господарства країни. А саме в процесі реалізації не тільки як «інструмент обліку» економічного простору, але й як засіб просторово-структурних змін в економіці. Це означає, що переважна більшість спроб запровадити нові підходи до планування економічної діяльності закінчувалися на початкових етапах. Це пов'язано з критеріями районування та розробці нових сіток.

¹¹⁶ В.Л. Каганский. Основные парадигмы районирования / В. Л. Каганский // Районирование экономической, социальной и политической географии: проблемы теории, методы, практика : тезисы докладов Всероссийской научной конференции с международным участием, 23-26 сентября 2004 г., Ростов-на-Дону. – С. 10-11.

¹¹⁷ В.Л. Каганский. Районирование / В.Л. Каганский // Экономическая география Украины. – 2007. – № 1. – С. 10-11.

¹¹⁸ В.Л. Каганский. Районирование в исторической ретроспективе // Известия Уральского государственного университета. – 2007. – № 1. – С. 10-11.

Основні парадигми районування

Назва парадигми	Сутність парадигми
Конструктивна	Розглядає районування як систему методів розробки та обґрунтування мережі районів, які є аналітичними об'єктами
Семіотична	Районування – це спосіб представлення просторових систем та система репрезентації знань про територію (наприклад, картографічне районування)
Онтологічна	Районування розглядається як визначення реально функціонуючих економічних районів (наприклад, ландшафтне районування)
Соціоконструктивна	Виділення районів та перетворення їх у державні інститути (наприклад, адміністративно-територіальний поділ)
Ментальна	Районування як поділ на локальні простори за соціокультурною ознакою (наприклад, етнокультурне районування)

Після набуття Україною незалежності українськими вченими проведено чисельні глибокі дослідження проблематики районування економічного простору країни. Метою запровадження нової сітки районування українські дослідники вбачали звільнення від нашарування старих ланок територіального управління, підвищення його ефективності, подолання труднощів при територіально-просторовому прогнозуванні та управлінні на регіональному та національному рівнях¹¹⁸.

У 1997 р. Інститутом регіональних досліджень НАН України обґрунтовано нове соціально-економічне районування, котре було опубліковане у праці наукової доповіді: М.І. Долішній, М.М. Паламарчук, О.М. Паламарчук, Л.Т. Шевчук «Соціально-економічне районування України» (Львів, 1997)¹¹⁹. Згідно з цим районуванням в Україні пропонувалося виділити 6 соціально-економічних районів.

У 2007 році колективом вчених РВПС України НАН України розроблена Концепція економічного районування України¹²⁰, яку представлено для обговорення. Однак ця схема не була затверджена.

Таким чином, ситуацію, що склалася у дослідженні економічного районування України, можна з впевненістю назвати просторово-економічною.

¹¹⁸ Заставний Ф.Д. Економічні райони України. Реалії та перспективи / Заставний Ф.Д. Львів: Априорі, 2010. – С.6.

¹¹⁹ Соціально-економічне районування України: Препринт / [М.І. Долішній, М.М.Паламарчук, О.М.Паламарчук, Л.Т.Шевчук]. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 1997. – 50 с.

¹²⁰ Концепція економічного районування України. – К. : РВПС України НАН України, 2007. – 43 с.

...у якому виробленні чисельні підходи та наукові бачення, ... з суперечливими та протилежними одне одному, але вони не ... одного стержня, тобто не сформована парадигма (спільний ... бачення проблеми.

... районування свідчить про енергетичну домінанту при ... економічних районів. В цьому плані зауважимо, що з точки зору ... можна стверджувати, що суть економічної діяльності ... простору полягає в обміні матерією, енергією та інформацією. ... згадати про рух основних факторів виробництва – ... та інформації. Як бачимо інформаційний чинник стає одним ... суті економічних та економічно-просторових явищ. Деякі ... тезу про те, що регіон як інституціалізований район ... інформаційній економіці¹²¹. З цим навряд чи можна погодитися, ... про район та регіон слід закласти нові підходи і вести ... на основі інформаційно-економічних циклів. Тим ... країни прагнуть формувати стратегічні засади розвитку своїх ... економіки знань, в якій процесам економічної діяльності ... та споживання інформації надається першочергова роль. ... побудувати інформаційне суспільство, то використання ... циклів у новій парадигми економічного районування ... в загомних чинників вироблення нових доктринальних засад ... національної економіки нашої держави.

... економічного районування може бути побудована на фор- ... економічних районів, відповідно до стадій техно- ... господарства країни та суспільства в цілому¹²². Так, на ... технологічного розвитку, а саме: аграрного, індустріального, ... (табл. 1.4) можемо вибудувати типи економічних районів, які б ... розвитку суспільства (табл. 1.5).

... слід пам'ятати, що на кожній з означених стадій домінує ... первинний (виробництво «матерії»), вторинний («обробка»), третинний («виробництво» грошей) та четвертинний (інформації та знань¹²³). Використовуючи такий підхід, слід ... сектор економіки є лише структуроутворюючим, ... представлені, але займають по відношенню до першого або ... зародком нового економічного укладу.

121. В. В. Ильяш. Экономическое районирование в исторической ретроспективе // Известия Уральского государственного университета. – 2007. – № 1. – С. 12.

122. ... вирізняють традиційне, індустріальне, сервісне та постіндустріальне суспільства.

123. ... інформації у контексті, що спонукає до економічної діяльності.

Основні сутнісні ознаки етапів розвитку суспільства

Ознаки \ Етапи	Матеріальне виробництво		Інформаційне виробництво
	аграрне	індустріальне та сервісне	
Суспільство	аграрне	індустріальне / сервісне	інформаційне
Базисне виробництво	виробництво «матерії»	виробництво енергії / виробництво послуг	«виробництво» інформації
Ключовий науковий закон		закон збереження енергії	закон машини Т'юрінга
Територіально-просторова база	територія	територія / простір	простір
Структуруючі компоненти		територіально-виробничий комплекс (ТВК)	просторово-економічна мережа (ПЕМ)
Основоположні цикли	вищувальний цикл	виробничий (енерговиробничий) цикл (ЕВЦ)	інформаційно-економічний цикл (ІЕЦ)
Просторові структури	край	район	регіон

Зв'язок технологічних укладів з районуванням

Аграрний	Індустріальний	Інформаційний
виникнення	формування та функціонування	реформування та модернізація
фрагментування	районування	регіоналізація
фрагментарне структурування	вичерпне структурування	«надлишкове» структурування
межі невизначені неусталені	межі визначені усталені	межі визначені неусталені

В основі класичного економічного району лежав т.зв. «енерговиробничий цикл». Це було наслідком того, що розвиток продуктивних сил базувався на виробництві електроенергії та формуванні територіально-виробничих комплексів із переважанням важких індустріальних галузей.

Для першого технологічного укладу ідеалізованим районом був ареального типу, що розвивається у фрагментованому господарському просторі (рис. 1.2). В індустріальному та сервісному укладах простір економічних районів

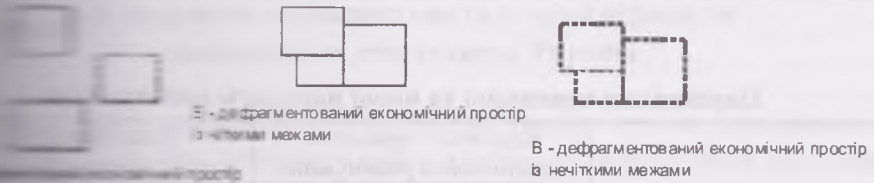
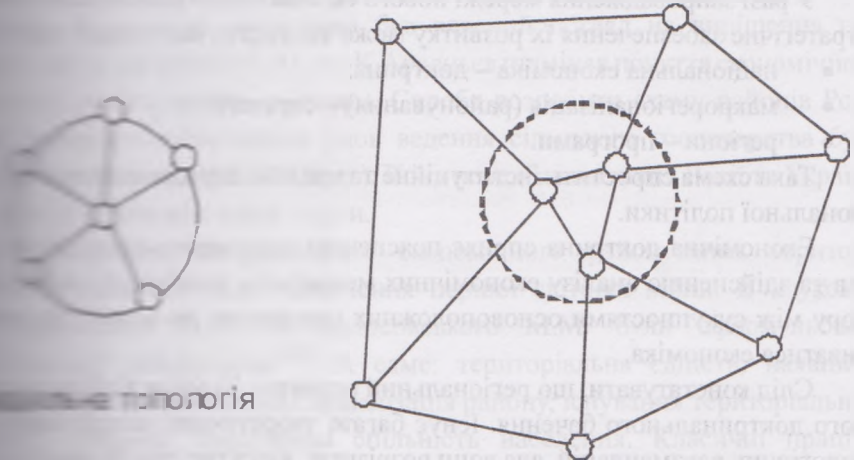

Рис. 1.2. Структурування економічного простору районами

...визначений. райони мають чіткі усталені межі. Економічні райони визначаються на основі нового підходу, базою яких є інформаційно-технологічні мережі. Фактично їхні межі (або «межі») є ширшими від території, що займає район, адже економічний простір ми розглядаємо як систему взаємодії.

...структурної конфігурації економічних районів слід зазначити, що новий етап розвитку національного господарства в основу парадигми районування слід закласти тезу про те, що основою здійснення економічного розвитку країни повинні бути просторово-економічні мережі (ПЕМ), як основні елементи нових економічних районів країни. Крім того, чисто територіальний економічний район мав виражену радіальну структуру з центричним ядром, навколо якого об'єднувалися території.

...район являтиме собою динамічне просторово-економічне ядро. Топологічно він більш наближений до мережної топології, ніж до радіальної топології чіткого функціонального центру. За своєю сутністю

Б - мережева топологія

Рис. 1.3. Топологічні структури класичного (А) та нового (Б) економічного району

Порівняння класичної та нової парадигм районування

	Класична парадигма економічного районування	Нова парадигма економічного районування
Таксономія	Внутрішньодержавний економічний район	Внутрішньодержавний економічний район, глобалізований економічний район
Теоретичні засади	Теорія енерговиробничих циклів (ЕВЦ), теорія територіально-виробничих комплексів (ТВК)	Теорія інформаційних систем, теорія мережевих структур
Цілі районування	Політико-економічні	Економіко-політичні
Інститути	Державні інститути	Державні, асоціативні, бізнесові інститути
Методи регулювання	Адміністративні	Економічні

він відповідатиме глобалізованому макрорегіону країни, який відіграє роль у міжнародному поділі праці, є конкурентною просторово-економічною структурою не тільки на внутрішніх, але й на міжнародних ринках (табл. 1). У новій парадигмі економічного районування слід вести мову про формування єдиного національного економічного простору, структурованого оптимальним чином мережею економічних районів з метою забезпечення стабільного розвитку господарства в системі глобальних економічних зв'язків.

У разі запровадження мережі нового економічного районування програмно-стратегічне забезпечення їх розвитку може виглядати наступним чином:

- національна економіка – доктрина;
- макрорегіоналізація (районування) – стратегії;
- регіони – програми.

Така схема спростить інституційне та правове середовище запровадження регіональної політики.

Економічна доктрина сприяє поясненню просторово-економічних феноменів та здійсненню аналізу економічних механізмів, відображає необхідність встановлення зв'язку між сукупностями основоположних принципів, на основі яких може розвиватися економіка.

Слід констатувати, що регіональний розвиток України відбувається без чіткого доктринального бачення. Існує багато теоретичних напрацювань та методологічних рекомендацій, але вони розрізнені, відсутнє, так би мовити, «бачення з єдиного центру». Тому слід змінити парадигму досліджень проблематики районування та регіоналізації країни і на основі нової, запропонованої у даній підрозділі парадигми, сформувати доктрину просторового розвитку економіки України за використанням міждисциплінарного підходу.

1.4. Історична ретроспектива та сучасні підходи до економічного районування України

Основи економічного районування України почали закладатися на початку XIX століття, коли наша країна входила до складу інших державних територій. У цей період формувалися теоретичні основи районування території з урахуванням географічних, економічних та демографічних чинників. У Російській імперії, а потім СРСР районування України необхідно було здійснювати за допомогою методів і принципів, характерних для районування тих територій, до яких вона належала.

У 1848 р. К. Арсеньев (1848 р.) поділив Росію на райони на основі природно-географічних ознак. Україна була представлена двома районами – «Лівобережний» (лівобережні та лівобережні губернії) та «Степовим» (нижні губернії Дністра, Дону). У той же час П. Семенов (1880 р.) вважав, що з урахуванням господарської структури на Україні можна виділити три райони: Південний (Південно-Західний), Лівобережний (Малоросійський) та Північний (Малоросійський). Д. Менделеев у роботі «Обзор фабрично-заводской промышленности и торговли России» (1893 р.), враховуючи особливості економіки та географічності України виділив три її економічні райони: Південний, Північний та Малоросійський. Пізніше деякі дослідники (Д. Ріхтер, А. І. Мухоморов) районування пропонували враховувати як природно-географічні, так і адміністративні ознаки.

У 1910-1918 рр. продовжували формуватися загальні підходи до економічного районування. У кожного дослідника був власний погляд на вирішення цієї проблеми. Так, М. Саварцев (1914), як і К. Арсеньев підміняв поняття економічного районування історичним районом. Спроба розробити схему районів Росії з урахуванням природно-кліматичних умов ведення сільського господарства була здійснена М. Саварцевим (1910, 1918 рр.). Вона передбачала поділ Росії та України на південну та північно-західну смуги.

У 1920-1930-х роках напрацювання економічного районування території України були здебільше після закінчення першої світової війни. В наукових працях М. М. Колосовського та М. М. Колосовського були сформульовані основні принципи районування¹²⁴. А саме: територіальна єдність, наявність економічного зв'язку, економічна спеціалізація району, існування територіальних економічних зв'язків, просторова спільність населення. Класичні праці з економічного районування опублікували також російські вчені

¹²⁴ Колосовский М. М. Основы экономического районирования / Н. Н. Колосовский. – М.: Мысль, 1958; Колосовский Н. Н. Теория экономического районирования / Н. Н. Колосовский. – М.: Мысль. – 1989.

І.Г.Александров¹²⁵, В.П. Семенов-Тяншанский¹²⁶. Розвиток ідей економічного районування знаходимо у наукових працях М.П. Алампієва¹²⁷, Ю.Г.Саушкіна¹²⁸, Д.Р.Богограда¹²⁹, М.К. Бандмана¹³⁰.

У 1921 році Держплан РСФСР, у своїй доповіді 111-й секції ВЦІК, економічного районування поділив на три великих групи:

- стисло – статистичне районування (районування по однорідності);
- районування по осередках (на основі економічного тяжіння);
- районування по зв'язках (з врахуванням рівня розвитку комунікацій).

У той же час І.Г.Александров запропонував енергетичний принцип економічного районування, в якому передбачалося при виділенні економічних районів врахувати нові форми використання електроенергії (розвиток електрифікації) та транспортний зв'язку. Він вважав, що «кожний район повинен уявляти собою комплекс виробничу сукупність, бути самостійним господарським організмом, що пов'язаний з іншими районами на основі раціонального поділу праці та співробітництва з врахуванням його спеціалізації та ресурсів, які її забезпечують»¹³².

Іншої думки притримувався М.Гуревич, який підкреслював, що фактор районування повинно бути місто, а економічний район – це територія, яка тяжіє до міста. Він вважав, що абстрактних універсальних принципів районування не існує. Вибір принципу районування залежить від реальних умов, які склалися на території, особливостей її історичного розвитку.

Дослідники, які розглядали Україну в першу чергу як хліборобську країну, пропонували проводити районування на основі визначення особливостей економічного поділу земельних ресурсів та спеціалізації сільського господарства. Зокрема, В. Соловейчиком для України була запропонована схема економічного районування з врахуванням таких ознак розвитку сільського господарства, як:

- кількість ріллі та способи підтримки її плодючості в різних категоріях господарств;

¹²⁵ Александров И. Г. Производственное районирование и его методология / И. Г. Александров // Плановое хозяйство. – 1928. – № 4. – С.46-65.

¹²⁶ Семенов-Тяншанский В. П. Район и страна / В. П. Семенов-Тяншанский. – М.: Госпланиздат, 1928. – 129 с.

¹²⁷ Алампиев П. М. Экономическое районирование СССР / П. М. Алампиев. – М.: Госпланиздат, 1959. – 432 с.

¹²⁸ Саушкин Ю. Г. Новое экономическое районирование / Ю. Г. Саушкин. – М.: Госпланиздат, 1963. – 187 с.

¹²⁹ Богоград Д. Р. Развитие сети крупных экономических районов РСФСР / Д. Р. Богоград // Вопросы экономики. – 1983. – № 3. – С. 38-41.

¹³⁰ Бандман М. К. Территориально-производственные комплексы как объект планирования и управления / М. К. Бандман // Территориально-промышленные комплексы: планирование и управление. – 1984. – № 5. – С. 61-69.

¹³¹ УССР. Госплан. Материалы по районированию Украины. Секция по районуванню. – Харьков, 1923.

¹³² Там само. – С.28.

застосування незасіяних земель;

розмір площ між різними культурами;

рівень розвитку скотарства.

За цих ознак В.Соловейчик поділив Україну на три райони: лісостеповий, степовий, рілляноземний, рілляноземний з розвиненим зерновим господарством.

Він запропонував власну систему районування України на основі економіко-географічного розвитку сільського господарства. Він виділив такі райони:

лісостеповий (лісостеповий та конопляний);

лісостеповий (лісостеповий та пшенично-бураковий);

лісостеповий (зерново-тютюновий);

лісостеповий (інтенсивного зернового господарства);

лісостеповий (зерновий безпаровий);

лісостеповий (екстенсивного зернового господарства, пшенично-бураковий);

лісостеповий (екстенсивного зернового господарства, пшенично-бураковий).

Ці дослідження зчені теж не лишають поза увагою проблематику районування України. Так, український дослідник Г.Величко пропонує районування України з п'яти районів: Полісся, Лісостеп, Степ, Правобережний округ, Донбас. Він подає розгорнуту характеристику економіко-географічного розвитку кожної з цих територій під кутом зору функціонування у них міських поселень¹³³.

Важливу роль у районуванні досліджував також К.Дубняк, зокрема у праці «Економіко-географічне районування України» за даними управлінських органів УСРР він виділяв такі райони: Полісся, Лісостеп, Правобережний лісостеп, Правобережний степ, Гірничо-промисловий район, Західний степ¹³⁴.

Важливі дослідження, що розробляли проблематику районування України належать до праць В.Огоновського¹³⁵, В.Кубійовича¹³⁶, К.Воблого¹³⁷, М.Волобуєва-

¹³³ Величко Г. Географічні умови розвитку міст на Україні / Г. Величко // Новітня українська географія / [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім.І.Франка, 2007. – С. 271.

¹³⁴ Дубняк К. Районування й краєзнавство / К. Дубняк // Новітня українська суспільна географія / [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім.І.Франка, 2007. – С. 271.

¹³⁵ Огоновський В. Районизація України / В.Огоновський // Новітня українська суспільна географія / [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім.І.Франка, 2007. – С.337.

¹³⁶ Кубійович В. Земельні умови, де живуть українці на географічних країнах // Новітня українська географія / [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім.І.Франка, 2007. – С.337.

¹³⁷ Воблий К. Районування України / К. Воблий // Новітня українська географія / [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім.І.Франка, 2007. – С.337.

¹³⁸ Воблий К. Районування України / К. Воблий // Новітня українська географія / [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім.І.Франка, 2007. – С.337.

Артёмова¹³⁸, А.Синявського¹³⁹, Ф.Матвієнко-Гарнагу¹⁴⁰, О.Смирнова¹⁴¹.

Серед українських вчених, що займалися проблематикою районування, слід окремо виділити В.Садовського та його праці «До поняття економічного районування» та «Спроби районування України»¹⁴². Так, у першій роботі, перекладеній на російську мову, значну кількість публікації з приводу районування у Росії, Україні та за кордоном, вчений відзначає, що вона не призвела до створення ясно означених і погоджених понять у цій області. У цитованій праці дослідник пропонує такі питання як: що слід розуміти під районом – реальність, чи абстрактну конструкцію, чи можна сконструювати поняття району на основі сукупості природно-історичних та економічних ознак. І приходиться до висновку, що поняття економічного району не може бути тотожним із поняттям природно-історичного району, через відсутність зв'язку між ознаками кожного з видів районування. Районування, вважає вчений, проводиться задля пізнання певних цілей. А поняття економічного району є абстрактно-теоретичною схемою. Ознаки, на підставі яких конструюється поняття району, мають умовний характер, так само як і межі району, оскільки визначаються параметрами, які беруться в цілях конструювання району. Вчений застерігає від великої кількості економічних ознак при конструюванні району, щоб дана побудова не втратила пізнавального значення, оскільки не буде висвітлювати специфічні господарські відносини даного району, а підганятиме їх під апріорну схему. Конструювання загальногосподарських районів, пише дослідник, є ідеалом до якого слід прагнути¹⁴⁴. В.Садовський полемізує з І.Г.Александровим з приводу побудови мережі економічного районування в Українській РСР та його практичного значення. Методологія районування, сформульована радянськими вченими ставить завдання, які важко розв'язати констатує автор.

¹³⁸ Волобуєв-Артёмов М. До проблеми Української економіки / М. Волобуєв-Артёмов // Новітня українська суспільна географія / [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім.І.Франка, 2007. – С. 568-577.

¹³⁹ Синявський А. Економічний район та економічний ландшафт / А. Синявський // Новітня українська суспільна географія / [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім.І.Франка, 2007. – С. 720-742.

¹⁴⁰ Матвієнко-Гарнага Ф. Завдання, предмет і метода економічної географії / Ф. Матвієнко-Гарнага // Новітня українська суспільна географія / [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім.І.Франка, 2007. – С. 763.

¹⁴¹ Смирнов А. Теоретические основы экономического районирования в СССР / А. Смирнов // Научный ежегодник ОГУ. – 1956. – С. 331-334.

¹⁴² Садовський В. Спроби районування України // В. Садовський // Новітня українська суспільна географія / [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім.І.Франка, 2007. – С.491.

¹⁴³ Там само. – С.494.

¹⁴⁴ Там само. – С.495.

приведе до збирання сирих матеріалів, які у майбутньому будуть використані іншими дослідниками, що підходять до проблеми з певними цілями і завданнями¹⁴⁵.

У «Спробах районування України» В.Садовський виділяє два періоди районування, що існували на той час¹⁴⁶. Перший коли її трактували як один з етапів загальнодержавного районування (довоєнні та дореволюційні періоди – коли Україну трактували як окрему народногосподарську одиницю в складі імперської державної структури, а після революції – в складі державної структури після революції та революції). На першому етапі райони України були визначені в межах частини загальноросійського господарського цілого, і це призвело до певного відбиток на подальші процеси районування. Для першого етапу районування був сільськогосподарський підхід, який призвів до проведення районування за змішаними ознаками (Ріхтер, 1898 р.). У результаті об'єднувалися території з різними ознаками, наприклад Поділля та Волинь. Критично аналізуючи попередні напрацювання дослідників в області районування, особливо негативно оцінюючи поділ України на великі райони, В.Садовський акцентує увагу на відсутності теоретичних підстав економічного районування та домінуванні прикладних аспектів проблеми, внаслідок чого проблема лишається нерозв'язаною¹⁴⁸.

У сучасному етапі у розвитку економічного районування в Україні можна виділити три періоди. Перший з них розпочався у 20-х рр. XX ст. і тривав до другої світової війни, другий – від закінчення війни до моменту набуття Україною незалежності у 1991 р. Третій період триває з 1991 р. до сьогодні. До другої світової війни в Україні було виділено 2 а потім 4 економічні райони. В результаті війни Україну поділили на два великі райони – Південний із промисловою спеціалізацією та Південно-Західний із сільськогосподарською спеціалізацією. Після війни Україна існувала як єдиний економічний район в складі радянського комплексу СРСР.

Після набуття незалежності західноукраїнських земель до території УРСР розробили п'ять економічних районів: Центральний, Південно-Східний, Південно-Західний, Західний.

У процесі формування економічних районів в Україні в історичній літературі ми побачимо, що формування районів у сучасному розумінні відбулося у 1957 р., коли здійснився перехід на т.зв. територіальний принцип районування промисловістю. Тоді у новостворених економічних адміністративних районах у 1957 р. їх було 11, а у 1961 – 14) були сформовані відповідні економічні райони – радгоспи. Дані райони були непропорційними за складом

145. Спроба районування України // В. Садовський // Новітня українська географія [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім.І.Франка, 2007. –

145. Садовський В. Спроба районування України // В. Садовський // Новітня українська географія [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім.І.Франка, 2007. –

146. Садовський В. Спроба районування України // В. Садовський // Новітня українська географія [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім.І.Франка, 2007. –

148. Садовський В. Спроба районування України // В. Садовський // Новітня українська географія [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім.І.Франка, 2007. –

областей, що до них входили. Наприклад, до Київського району входили Київська, Житомирська, Кіровоградська, Черкаська та Чернігівська області, а до Одеського району – лише Одеська область. І це був лише один з епізодів трансформації економічного районування України. Даний процес фактично розпочався наприкінці 30-х років минулого століття і тривав до середини 60-х рр. Роль економічних районів різко зменшилася при переході до галузевого принципу управління та планування¹⁴⁹. Таким чином спостерігаємо фактично перманентний процес трансформації системи економічного районування України, якісні параметри яких суттєво змінювались під впливом різних принципів управління господарством від галузевого до територіального і регіонального.

Якщо в період з 1957 по 1963 роки економічне районування України виконувало функціональну ланкою в управлінні народним господарством, то у подальшому від такої практики відмовилися¹⁵⁰. І відповідно до загальносоюзного районування територія України була поділена на три великі економічні райони: Азово-Донецько-Придніпровський, Південно-Західний та Південний. Така територія проіснувала до 1991 року і була зорієнтована на загальносоюзну спеціалізацію.

Економічне районування в СРСР мало динамічний характер, розглядаючи його як об'єктивна економічна категорія і виконувало практичні завдання відповідності з довгостроковою економічною стратегією. Мережа економічних районів змінювалася від 13 до 21, але з 80-х років майже не змінювалася.

Після здобуття нашою державою незалежності українськими вченими було розроблено цілу низку схем економічного районування держави, які включали від 4 до 12 економічних районів. Ці численні спроби нового економічного і соціально-економічного районування України, опубліковані в монографіях, підручниках, навчальних посібниках, журналах, тезах доповідей наукових конференцій, в проекті «Концепції державної регіональної економічної політики» та «Концепції економічного районування України». Дані пропозиції фігурують під різними назвами: економічне районування, природно-господарське районування, соціально-економічне районування.

Варіанти схеми економічного і соціально-економічного районування України розробили О. М. Маринич (1990 р.)¹⁵², В. А. Поповкін (1993 р.)¹⁵³, Ф. Д. Заставний

¹⁴⁹ Заставний Ф. Д. Економічні райони України. Реалії та перспективи / Заставний Ф. Д. – Львів : Апріорі, 2010. – С. 11-12.

¹⁵⁰ Верменич Я. Моделі економічного районування в Україні: уроки радянського досвіду // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – К. : Інститут історії України, 2007. – №12. – С. 102-118.

¹⁵¹ Концепція економічного районування України / [Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України]. – К. : РВПС НАН України, 2007. – 43 с.

¹⁵² Маринич А. М. Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украинской ССР. Теоретические и методические исследования / А. М. Маринич, И. А. Горленко, Л. Г. Руденко. – К. : Наукова думка, 1990. – 200 с.

¹⁵³ Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці / В. А. Поповкін. – К. : Наукова думка, 1993. – С. 97.; Поповкін В. А. Аванпроект економічного районування України / В. А. Поповкін, А. П. Каметенко, В. О. Родинна. – К. : 1994. – 90 с.

М. Паламарчук (1994 р.)¹⁵⁵, О. І. Шаблій (1994 р.)¹⁵⁶, В. М. Гурєєв (1996 р.)¹⁵⁷, С. І. Дорогунцов, А. М. Федорищева (1996 р.)¹⁵⁸, П. О. Масляк, В. К. Симоненко (1996 р.)¹⁵⁹, В. К. Симоненко (1996 р.)¹⁶⁰, М.І.Долішній та М.М.Паламарчук (1997 р.)¹⁶¹ (додаток А, табл. А.1).

Рада продуктивних сил України НАН України виділяють економічних районів: Донецький (Донецька та Луганська області); Дніпропетровський (Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області); Київський (Київська, Чернігівська, Сумська, Харківська області); Центральний (Київська та Черкаська області і місто Київ); Поліський (Волинська, Житомирська, Рівненська, Хмельницька області); Подільський (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області); Кримський (АР Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська області та Ілlichівська область); Карпатський (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська області)¹⁶² (додаток Б., рис. Б.4).

Мережі економічного районування вчені використовують зокрема, мережу із дев'яти економічних районів (рис. 1.1). Заставний виділяє на основі історично-етнічного підходу. Дана схема економічного районування широкого визнання та поширення, зокрема стала основою економічного районування України в школах та вищих навчальних закладах¹⁶³.

Заставний Ф. Д. Географія України : у 2-х книгах / Ф. Д. Заставний. – Львів : Світ, 1996. – 288 с.

Заставний Ф. Д. Соціальне районування України як основа її адміністративно-територіального устрою / М. М. Паламарчук // Адміністративно-територіальний устрій України крізь призму інтересів регіону та держави: тези доповідей. – Х. : ЦОС НАН України, 1996. – С. 23-24.

Заставний Ф. Д. Соціально-економічне районування України / О. І. Шаблій // Проблеми економіки України: матеріали наукової конференції, 25-27 жовтня 1994 р. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 1994. – С. 23-24.

Заставний Ф. Д. Класифікувати правові засади управління регіональною економікою України // Регіональна економіка. – 1996. – №1-2. – С.30.

Заставний Ф. Д. Ефективність розвитку еколого-економічного потенціала України і шляхи його реалізації / С. І. Дорогунцов, А. Федорищева // Економіка України. – 1996. – №7. – С.7.

Заставний Ф. Д. Географія України: Пробний підручник до 8-9 класів середньої школи / Ф. Д. Заставний, П. Г. Шищенко. – К. : Зодіак-ЕКО, 1996. – 267 с.

Заставний Ф. Д. Українське Причорномор'я. – К. : Вища школа, 1996. – С. 27.

Заставний Ф. Д. Економічне районування України: Препринт / [М.І.Долішній, М.М.Паламарчук, Л.Т.Шевчук]. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 1997. – 50 с.

Заставний Ф. Д. Економічного районування України / [Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України]. – К. : РВПС НАН України, 2007. – С. 11.

Заставний Ф. Д. Географія України : у 2-х книгах / Ф. Д. Заставний. – Львів : Світ, 1996. – 288 с.

Заставний Ф. Д. Економічна і соціальна географія України: Підручник для загальноосвітніх навчальних закладів. - К. : Навчальна книга, 2007. – 288 с.

Ф.Д.Заставний пропонує мережу з наступних районів: Донецький (Донецька та Луганська області); Придніпровський (Дніпропетровська і Запорізька області); Центрально-Поліський (Київська, Чернігівська і Житомирська області); Північно-Східний (Полтавська, Сумська, Харківська області); Подільський (Вінницька, Тернопільська і Хмельницька області); Центрально-Український (Черкаська і Кіровоградська області); Карпатський (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська і Чернівецька області); Західно-Поліський (Волинська і Рівненська області); Причорноморський (Автономна Республіка Крим, Миколаївська та Херсонська області)¹⁶⁴ (додаток Б, рис. Б.1).

Іншим є підхід до виділення економічних районів О.І. Шаблія. В системі класифікації економічних районів він поклав не лише економічні, а й соціально-економічні показники, виділивши таким чином шість специфічних економічних районів та Автономну Республіку Крим: Східний (Донецька та Луганська області), Центрально-Східний (Кіровоградська, Дніпропетровська та Запорізька області), Центральний (Київська, Житомирська, Чернігівська, Черкаська та Вінницька області), Північно-Східний (Харківська, Сумська, Полтавська області), Західний (Волинська, Рівненська, Львівська, Тернопільська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Хмельницька області), Південний (Одеська, Миколаївська, Херсонська області), Автономна Республіка Крим¹⁶⁵ (додаток Б, рис. Б.2).

Шість економічних районів виділяють також М.І.Долішній, Л.Т.Шевчук та О.М.Паламарчук. Вони виділяють такі економічні райони: Східний (Донецька та Луганська області), Західний (Волинська, Рівненська, Львівська, Тернопільська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області), Центральний (Київська, Житомирська, Чернігівська, Черкаська, Вінницька, Хмельницька, області), Харківщина (Харківська, Сумська, Полтавська області), Причорномор'я (Одеська, Миколаївська, Херсонська області, АР Крим), Придніпров'я (Кіровоградська, Дніпропетровська, Закарпатська області), Донеччина (Донецька та Луганська області)¹⁶⁶ (додаток Б., рис. Б.3).

В.А.Поповкін визначив вагу кожної області в економіці країни й сформулював групи-мезорайони: Донбас, Катеринославське Придніпров'я, Слобідська Україна.

¹⁶⁴ Заставний Ф.Д. Економічні райони України. Реалії та перспективи / Заставний Ф.Д. – Львів: Апріорі, 2010. – 222 с.

¹⁶⁵ Шаблій О. Основи загальної суспільної географії: підручник / О. Шаблій. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444 с.

¹⁶⁶ Соціально-економічне районування України : Препринт / [М.І.Долішній, Л.Т.Шевчук, М.М.Паламарчук, О.М.Паламарчук, Л.Т.Шевчук]. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 1997. – 50 с.; Долішній М. Макрорегіоналізація України: основа здійснення регіональної політики / М. Долішній, В. Кравців, В. Сивак. – Київ: І : Незалежний культурологічний часопис. – 2002. – № 23. – С. 6-30.; Долішній М.І. Нове соціально-економічне районування України в контексті регіональної політики / М. І. Долішній // Соціально-економічні дослідження в перехід. період: Збірник наукових праць. – 2005. – Вип. 2. – С. 9-18.

Українські Карпати, Поділля, Середнє Придніпров'я, Північне Придніпров'я, Крим. На підставі мезорайонування він виокремив п'ять мезорайонів: Центральноукраїнський (Київська, Житомирська, Чернігівська, Кіровоградська області); Донбас та нижнє Придніпров'я (Донецька, Луганська, Запорізька області); Слобідська (Сумська, Полтавська області); Причорноморський (Одеська, Херсонська області та автономна республіка Крим); Західноукраїнський (Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Вінницька, Хмельницька, Черкаська області)¹⁶⁷ (додаток Б., рис. Б.2).

Важливим і необхідним послідовно аналізувати кожну із запропонованих схем. Конструктивніше – виділити спільні риси схем і провести порівняльний аналіз проблемних ситуацій.

Важливою схемою виділяють район, що складається з Донецької та Луганської областей. Зокрема під назвою Донбас, Донеччина, Донецький, Східний. Назви цього району на горизонті дає О. І. Шаблій. Проте, коли загальна кількість областей чотири, то такий спосіб найменування стає незручним. Тому для цього району використовувати якусь іншу специфічну рису (у цьому контексті – Донецька, Донеччина, Донецький).

Важливою схемою є також і щодо обґрунтування меж сусіднього району, ядром якого є Харківська область. Разом з Харківською областю він має у своєму складі Сумську і Луганську області. В основі його лежить Харківський агломераційний соціально-економічний комплекс. Тому виділення саме такого району є доцільним. Це характерно для північних частин України. Як і в попередньому випадку, думки про межі району розійшлися. Його називають Північно-Східним, Східним, Придніпров'ям, Слобожанщиною, Слобідською Україною.

Важливою схемою є суміш існування соціально-економічного району з ядром у Придніпров'ї. Його виділяють усі дослідники. Використовуються назви: Придніпровський (О. Д. Заставний), Промислове Придніпров'я (О. М. Маринич), Придніпров'я (В. А. Поповкін), Центрально-Східний Придніпровський (В. К. Симоненко, С. І. Дорогунцов і А. М. Масляк), П. О. Масляк і П. Г. Шищенко). Більшість вчених обмежує цей район Східноукраїнською та Запорізькою областями.

Важливою схемою є соціально-економічна єдність південних областей України. Тут виділяють Причорноморський район. Він складається з Одеської, Херсонської, Миколаївської областей. Ядром є Одеса. Всі області мають вихід до моря, що є важливою рисою їх спеціалізації (галузі морегосподарського комплексу і туризму). Тому думною, на наш погляд, є спроба деяких учених приєднати до цього району Закарпатську область, бо вона не вписується в органічно існуючий

¹⁶⁷ О. І. Шаблій. З досвіду економічного районування / В. А. Поповкін, А. П. Калитенко. – Київ: Інститут економіки НАН України, 1993. – Вип. 12. – 51 с.; Поповкін В. А. Аванпроект економічного районування України / В. А. Поповкін, А. П. Каметенко, В. О. Родинна. – К.: 1994. – 90 с.

агломераційний суспільно-територіальний комплекс. Спільні соціально-географічні риси з областями Причорномор'я має Крим, але на думку дослідників, його статус автономної республіки не дає підстав для об'єднання з ними в одне ціле. Вони пропонують розглядати Крим як окремий район (Симоненко, В. А. Поповкін та ін.), оскільки він має свою специфіку управління та розвитку. А те, що він за загальними соціально-економічними параметрами поступається іншим макрорайонам, у цьому випадку не може бути вирішальним чинником. Однак з позиції соціально-політичних міркувань щодо повної інтеграції Криму з областями України заслуговує на увагу думка включення саме до Причорноморського району.

Всіма дослідниками виділяється Центральний район. Його межі включають також Київське Полісся, Київське Придніпров'я тощо. Спостерігаються певні розбіжності щодо визначення складу цього району. Автори проекту «Концепція державної регіональної економічної політики» виділяють Центральний район у складі лише Київської (разом з Києвом) і Черкаської областей. В. К. Савченко та інші пропонують додати до них і Кіровоградську область. За рівнем економічного тяжіння до Києва Кіровоградська область значно поступається Чернігівській та Житомирській). Тому такий Центральний район не утворює органічної єдності областей.

У проекті Концепції економічного районування України також виділяється Поліський район, але без Київської області. Таким чином, маємо роз'їзд територію району, тобто тут немає навіть географічних умов для утворення соціально-економічної єдності, оскільки Чернігівська область відокремлена від території решти областей району¹⁶⁸.

Найбільші розбіжності у дослідників є щодо районування західної частини України. Принципово можна окреслити два підходи. Перший – це виділення на цій території одного району, а другий – кількох районів: Закарпатського, Подільського, Західно-Волинського і Карпатського.

Заслуговує на увагу пропозиція О. І. Шаблія, М. І. Долішнього, Л. Т. Шевчука розглядати один західний соціально-економічний район у складі восьми областей. Ядром якого є Львів¹⁶⁹. Специфікою даного району є велика кількість областей порівняно з іншими районами. За розміром території і кількістю населення він належить до великих, а за виробничим потенціалом таким не є.

¹⁶⁸ Концепція економічного районування України / [Рада по вивченню проблем економіки та соціальної політики України НАН України]. – К. : РВПС НАН України, 2007. – С. 11.

¹⁶⁹ Шаблій О. І. Соціально-економічне районування України / О. І. Шаблій // Географія України: матеріали наукової конференції, 25-27 жовтня 1994 р. – Львів : ЛДУ, 1994.; Соціально-економічне районування України : Препринт / [М. І. Долішний, М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук, Л. Т. Шевчук]. – Львів : Інститут економічних досліджень НАН України, 1997. – 50 с.

Висока якість розроблених мереж економічного районування ставить перед нами задачу вибору найоптимальнішої мережі для запровадження її у практику економічної державної регіональної політики та регулювання господарськими органами України.

1.5 Сутність та підходи до промислового районування

Промисловість є базовою галуззю економіки багатьох держав світу. Саме під впливом промисловості виникають нові міста, селища та створюються промислові райони. За умов глобалізації суспільства відбуваються зміни в організації виробництва, зростає регіональна спеціалізація, інтенсифікація промисловості. Тобто промислові райони стають все більш важливими оскільки пов'язані між собою тісними торговельно-логістичними зв'язками. інтенсифікують конкуренцію, створюють нові робочі місця, приваблюють інвесторів тим самим сприяють економічному розвитку регіону та зможуть більш раціонально використовувати територію, ресурси праці тощо.

Підходи до промислового районування базуються на постулатах економічних теорій, теорій розміщення та економічного районування, теорії територіального району та кластерній теорії. Теоретичні принципи спеціалізації регіону знайшли своє відображення в працях багатьох економістів, зокрема А. Сміта, Д. Рікардо, Е. Хекшера, Б. Оліна та інших. Особливі внески в теорію розміщення виробництва внесли І.Г. фон Тюнен, В. Вебер, М. Вебер, А. Льош, В. Крістал, А. Маршал та багато інших.

Ця проблематика широко досліджувалася і вітчизняними вченими. Особливі внески у розвиток теорії розміщення територіально-виробничих територіальних структур виробництва і теоретичного економічного районування виробничої системи внесли такі вчені як М. Баранський, І. Брикова, М. Войнаренко, А. Гранберг та інші.

Класичні принципи виробничої спеціалізації регіонів були вперше сформульовані в теоріях міжнародної торгівлі засновниками якої були англійської економіки А. Сміт (1776) та Д. Рікардо (1817) і їх послідовники, сучасні шведські економісти Е. Хекшер і Б. Олін (1919-1933). У теоріях А. Сміта і Д. Рікардо промисловість, що визначає раціональну структуру виробництва і територіальні витрати. Вони вважали, що розміщення промисловості є результатом економічного розподілу надлишків сільськогосподарської продукції, яка використовується як продовольство для робітників, і як сировина для промисловості. Е. Хекшер і Б. Олін далі розвинули теорію міжнародного розподілу промисловості, вважаючи взаємозамінними чинниками виробництва вони вважали промисловість та землю.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Додатково про діяльність сил України: [Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.] / Ю. І. Пітюренко, Я. Б. Олійник та ін.. – К.: КНЕУ, 2000. – 364 с.

Початок розробки теорії розміщення виробництва відноситься до XVIII — початку XIX ст. Її основоположниками були Й. Тюнен та А. Вебер. Вони розглядали основні проблеми розміщення і територіальної організації господарства і створили, так звану, теорію «штандарту», тобто оптимального розташування, локалізації. Суть цієї теорії полягає у виборі оптимального окремого власника місця розміщення окремого підприємства. Вони довели, що саме розміщення окремих підприємств може забезпечити, за однакових умов, індивідуальному власникові найбільший прибуток.

Й. Тюнен (1783—1850) розробив основні положення теорії розміщення аграрної економіки. У своїй праці «Ізольована держава в її відношенні до сільського господарства і національної економії» він визначив закон розміщення сільськогосподарського виробництва. Застосовуючи метод абстракції, він змодельював гіпотетичну ізольовану державу, яка складається з одного міста, розташованого в центрі великої, абсолютно однорідної у всіх напрямках рівнини. У такій державі навколо міста утворюються концентричні пояси. У кожній своїй системі землеробства і виготовляється чітко спланований набір продукції, які реалізуються на єдиному центральному ринку міста. Оскільки всі умови однакові, саме відстань від міського базару і зумовлені нею транспортні витрати, на його думку, впливають на спеціалізацію та рівень інтенсивності господарювання¹⁷¹.

На його думку, для використання цієї моделі необхідні наступні передумови: 1) існує «ізольована держава»; 2) її центральне місто — єдиний ринок збуту; 3) місто оточене однорідною рівниною; 4) «ізольована держава» обслуговується тільки одним виглядом транспорту — гужовим; 5) рівнина заселена фермерами, які забезпечують постачання продукції центральному місту; 6) фермери намагаються максимально збільшити прибутки і автоматичний пристосовуються до попиту на центральному ринку.

Заслугою Й. Тюнена є те, що абстрагуючись від зміни рівня техніки виробництва зовнішнього ринку він довів, що під впливом зниження цін на земельні ресурси, зростає сила від центру держави до периферії та зростанням вартості транспортних витрат навколо міста (промислового центру) концентрично розташовуються пояси спеціалізації сільського господарства. Одним з найважливіших аспектів теорії виробничої диференціації сільського господарства він вважав залежність від транспортно-географічного положення. Він одним з перших ввів математичні методи при вивченні проблем розміщення виробництва кількісні, математичні методи (наприклад, розкрив залежність спеціалізації земельних ділянок від географічного положення, віддалі, сусідства)¹⁷².

¹⁷¹ Розміщення продуктивних сил України : [навч.-метод. посібник для самостійного вивчення] / С. І. Дорогунцов, Ю. І. Пітюренко, Я. Б. Олійник та ін. — Київ : Центр навчальної літератури, 2000. — 364 с.

¹⁷² Там само. — С. 298-230.

...що класична модель розміщення сільського господарства в певній мірі умовною і практично могла бути використана лише в деяких країнах Західної Європи та у деяких штатах США. Ця модель мала значний вплив на подальший розвиток аграрної спеціалізація поясів Й. Тюнена, хоч і є застарілою, але її розроблення виробництва, яку він розробив, докорінно змінилася, завдяки розвитком транспорту, виникнення інноваційної техніки тощо. Однак, деякі аспекти даної моделі, в окремих випадках, можна використовувати. Вона приваблює науковців, не конкретним змістом, а ідеями та наповнюються новим змістом, застосовуються як і до аграрних територій, так і до сфери послуг.

...погляди А. Вебера (1868–1958). Його модель була визнана основою для розміщення промисловості. В її основі, так само як і в Тюнені, лежить ізольована держава, а природні ресурси, необхідні для промисловості, знаходяться в концентричних зонах, які розташовані навколо ринкових центрів.

...розміщення промисловості» він обирає як модель ізольоване підприємство, таким чином, значно звужує кількість факторів впливу на розташування підприємства. А. Вебер заклав і основи «штандорта», тобто вибору місця для розміщення підприємства. Він у своїй «штандортній» теорії зивченням одного підприємства без урахування взаємозв'язків між усіма підприємствами, що беруть участь у промисловому виробництві. Свою теорію А. Вебер вважав придатною для будь-якого підприємства.

...місцем розміщення нового промислового підприємства А. Вебер визначив місце, де підприємство працювало б з найменшими витратами. Він виділяє два чинники, що впливають на процес розміщення промислового виробництва країни: транспортну орієнтацію та доступ до дешевої робочої сили. Пізніше він додав ще третій чинник – агломераційні витрати в одному місці багатьох промислових підприємств, що працюють в галузі виробництва передусім при будівництві нових).

...Вебер приділив також і агломераційній економії. Він вважав, що агломерація, пов'язані з можливістю здобути в цих місцях економію від укрупнення виробництва. У той же час він звертав увагу на те, що на різних концентраціях виробництва значно збільшуються ціни на землю, особливо в швидко зростаючих містах, а це стимулює розосередженість виробництва.

...продуктивних сил Україні : [навч.-метод. посібник для самост. вивч.] / С. А. Дзюгунов, Ю. І. Пітюренко, Я. Б. Олійник та ін. – К. : КНЕУ, 2000.

Багато сучасників модель розміщення А. Вебера, піддають критичній оцінці, в якій взято за основу прагнення до мінімальних витрат та обмежень. Це є методи аналізу проблем розміщення виробництва. Разом з тим, ряд дослідників працюють над її удосконаленням та наближенням її до дійсності та можливим застосуванням в наш час.

Суттєвий внесок у розвиток теоретичних засад промислового розміщення вніс А. Маршал. Він є засновником теорії індустріальних районів. Його вчення базувалось на положеннях А. Сміта про переваги спеціалізації. А. Маршал відзначав, що успіх національної економіки залежить від розвитку локалізованої концентрації та промислової спеціалізації. У своїх дослідженнях він розглядав локалізовану промисловість Великої Британії XIX ст. Основою промислової спеціалізації він називав ресурси, близькість до ринків або так званий «історичний інцидент». Він ввів поняття «індустріальна атмосфера» під якою розглядав локалізовану економічну систему, яка підвищує конкурентоспроможність промисловості. Тобто, на його думку це формальні і неформальні звичаї, традиції і практичні взаємозв'язки в промисловості¹⁷⁴.

А. Маршал також доповнив перелік класичних факторів виробництва (праця, капітал) та виділив специфічний – організацію, як важливе джерело ефективності виробництва та дослідив його територіальні аспекти. На його думку, організація, на його думку, сприяє нагромадженню знань. Вона має багато форм: окремого підприємства, різних підприємств однієї галузі, локалізованих підприємств, великомасштабних спеціалізованих виробництв в окремих районах¹⁷⁵.

Він відзначав два напрями збільшення обсягів промислового виробництва:

- 1) збільшення кількості великих фірм з вертикальною інтеграцією та внутрішньою економією на масштабах виробництва;
- 2) зосередження великої кількості малих і середніх підприємств в окремих районах, які розвиваються не менш ефективно ніж великі підприємства за рахунок гнучкої спеціалізації і внутрішньої економії на масштабах виробництва.

Слід зазначити, що А. Маршал першим скупчення підприємств в окремих районах використовували внутрішню економію від масштабу виробництва в промисловим районом.

Заслужують на увагу виокремленні ним три ключові чинники, що впливають на конкурентоспроможності локалізованих виробництв: висока кваліфікація працівників, спеціалізація та внутрішня економія на масштабах виробництва.

¹⁷⁴ *Маршалл А.* Принципы полититической экономии: [в 3 т.] / А. Маршалл. М.: Издательство «Экономика», 1983. Т.1. – 415 с.

¹⁷⁵ Там само. – С. 211-213.

¹⁷⁶ Там само. – С 131.

...зосередження виробництв та зосередження вузькоспеціалізовано-
...забезпечує його окупність і швидкий темп амортизації.

...що його теорія індустріальних районів, в подальшому
...М. Портером при побудові концепції конкурентних переваг,
...«полісів зростання»), Дж. Бекатіні (теорія «індустріальних
...та інших теоріях територіального та просторового розвитку, в
...робиться на місце національних регіонів у забезпеченні
...країни на міжнародних ринках за рахунок створення
...умов для виробництва високотехнологічної продукції.

...деякі положення теорії індустріальних промислових ра-
...були використані Дж. Бекатіні для обґрунтування успіху
...гнучкої спеціалізації. На її основі він розробив власну
...промислових округів, основні теоретичні принципи якої,
...на практиці, при створенні промислових округів в Італії.
...дві основні умови які необхідні для формування
...нааявність локальної пропозиції та наявність загального
...диференціації попиту у міру розвитку країн Заходу. На
...італійських округів можливу за трьох умов: існування
...системи цін та наявність промислових округів
...промисловості¹⁷⁷.

...теоретичні дослідження Дж. Бекатіні використовуються
...містами для розробки концепції регіональних та локальних

...основні ідеї А. Маршала про існування особливої
...в межах окремих локальних утворень, італійські вчені М.
...теорію «гнучкої спеціалізації». Вони дослідили, що
...певних національних регіонів пояснюється ефективним
...значної кількості малих і середніх підприємств, які
...та володіють значними конкурентними перевагами
...«гнучкої спеціалізації» та використання ефекту заощаджування на

...спеціалізації регіональної промисловості важливий контекст
...Вона заснована на національній промисловості та
...тобто політиці полюсів зростання. Основними фак-
...не техніко-економічні, а соціально-культурні та соціально-
...А. Аміна та Н. Тріфта це посилює революцію значення
...процесах економічної глобалізації

... Marshall's to the Italian "Industrial Districts". / G. Becattini. A Brief
... Physica-Verlag, New York, – P. 83-106.
... Industrial Divide: Possibilities for Prosperity. / M. Piore, CSabel. –
... – 234 p.

Теоретичні основи формування територіальної структури закладені в роботах центральних міст розроблених В. Крісталером. Економічні центри забезпечують продукцією свій округ, яка може бути як сільською місцевістю, так і розосередженими поселеннями міського типу, він назвав центральними містами. Ці місця він розподілив за рангами: чим вище ранг, тим більша територія, яку він постачає свою продукцію.

Він теоретично обґрунтував ієрархічну організацію мережі поселень «центральних місць» і упорядкованість у відстані між поселеннями, характерну для центрів певної виробничої спеціалізації. Ним також обґрунтовано доцільність розміщення певних видів товарів у відповідних населених пунктах, а також центральні місця обслуговування і збуту. В основу даної теорії покладено мінімізацію відстаней для збуту продукції або поїздок у центри обслуговування, тобто транспортний принцип¹⁷⁹.

В. Крісталер побудував свою систему центральних місць, яка базується на основі того, що віддаль між сусідніми центрами повинна бути однаковою. Центри розташовані у вершинах рівносторонніх трикутників і відповідно до збуту має форму правильного шестикутника. У подальшому система центральних місць будувалась на принципі того, що в центрі тяжіння трикутника, утвореного трьома рівновіддаленими центрами, має бути розташований центр нижчого рангу. Подальша побудова мережі продовжується доти, доки не будуть встановлені мінімальні зони збуту і центральні місця нижчого рангу. Крісталер підтвердив свою теорію фактичними даними про число, розміри і розміщення центрів не лише на прикладі південної Німеччини. Однак, незважаючи на одностороннє трактування формування «центральних місць» в мережі поселень ця теорія поштовх до розвитку територіального аспекту виробничої діяльності та її наукового обґрунтування.

У 1944 р. з'явилися роботи німецького економіста А. Льоша, який критикує теорію найменших витрат А. Вебера. Основний недолік теорії Вебера він вбачав у тому, що він завжди шукав місце для розміщення підприємства, воно могло б працювати з найменшими витратами. Правильно вибрано місце для окремого підприємства в умовах вільної економіки, на його думку, це місце, що забезпечує отримання максимального чистого прибутку.

А. Льош вперше розглядав теорію не тільки промислового «штату», а й сільського господарства, торгівлі, міст тощо. Саме А. Льош підняв питання розміщення виробництва на макроекономічний рівень дослідження. У цьому том його дослідження було як окреме підприємство, так і територіальна структура господарства.

¹⁷⁹ Нагірна В. П. Територіальна структура господарства і розселення населення: перспектива і сучасні реалії / В. П. Нагірна // Український географічний журнал. 2009. – № 1. – С.36-41.

Андрерсон розглядав такі умови розвитку економічного регіону як: відстані, природні умови, природі відмінності, національні та політичні умови, особистої якості підприємців.

Від своїх попередників він розглядав не окрему галузь економіки, а всю економіку в цілому. Головним районоутворюючим фактором він вважав не спеціалізацію економічного району, а ринковий збут. Застосування А. Льюша в теорії розміщення виробництва є введення податкової системи, міжнародна торгівля і науково-технічний прогрес. Застосування А. Льюша без сумніву може бути успішно використане в Україні, особливо при розрахунках, пов'язаних із розміщенням підприємств.

У 40-х ро. XX ст. А. Андерсон застосував поняття «С-регіонів», в яких визначаються фактори, що лежать в основі парадигми сучасного динамічного розвитку в умовах глобальної конкуренції. Це так звані «С-фактори»: наука (science), культура (culture), комунікації (communication) та креативність (creativity). Він спрогнозував зниження ролі старих промислових регіонів (Манчестера, Філадельфії) та появу нових С-регіонів навколо центрів інновацій, в яких з потужними корпораціями перетворюються на реальні центри виробництва високо-інформаційних продуктів¹⁸⁰.

Д. Дайтман (теорія «гнучкої спеціалізації») досліджують вплив на економіку різних різноманітних виробничих режимів (штучне виробництво, кустарне виробництво) і процесів вертикальної інтеграції і дезинтеграції. Для розвитку вони розглядають не як кількісне зростання, а як зміну структури промисловості і конкурентних переваг. Основними факторами розвитку вони вважають зміну попиту, яка потребує від фірми гнучкості. На їх думку, стандартне масове виробництво, орієнтоване на великі обсяги продукції, є все менш життєздатним оскільки запити змінюються. Тому фірми повинні адаптуватись до нових умов господарювання шляхом впровадження гнучких виробничих технологій.

Стороною теорії гнучкої спеціалізації вважають фокусування її уваги на внутрішню виробничу динаміку всередині фірми, між фірмою і іншими фірмами і робітниками. Слабкою стороною вважається фокусування уваги на внутрішні мікроекономічні зв'язки, а поза увагою залишаються макроекономічні показники¹⁸¹.

180. Anderson A. Infrastruktur zur Entwicklung von Regionen / A. Anderson // Der Infrastrukturbau des Landes Schleswig-Holstein – Denkfabrik (ed.) Infrastruktur der Wirtschaftsgesellschaft. – Schleswig-Holstein als K-region. Projektgruppe der Wirtschaftsgesellschaft Schleswig-Holstein. – P. 16-19.

181. Дарюновічуський С. Сили економіки України : [навч.-метод. посібник для самост. вивч. економіки]. – К. : Дарюновічуський Ю. І. Пітюренко, Я. Б. Олійник та ін.. – К. : КНЕУ, 2004. – 200 с.

У зв'язку із прискорення темпів науково-технічного прогресу значення ширення набула у 50-60 рр. XX ст. теорія дифузії нововведень Г. Хеггера. Суть якої полягає в тому, що в умовах ринкової економіки технологічне досягнення та відкриття не впроваджуються планомірно, а поширюються стихійно. Автор намагається довести неминучість притаманних ринковій економіці територіальних диспропорцій які виникають внаслідок дії закону нерівності економічного розвитку¹⁸².

З теорією дифузії нововведень пов'язане поняття пропульсивних полюсів. Так, автор теорії «полюсів зростання» Ф. Перру вважав, що процес дифузії нововведень визначає і прискорює економічний прогрес. Він відхиляється від гомогенності та рівномірності розвитку. На його думку, нововведення утворюють концентрації, групуючись навколо ключової галузі, яка в свою чергу створює позитивний мультиплікаційний ефект та утворює полюс зростання¹⁸³.

У 1970-х роках у Швейцарії формується французька школа під керівництвом Д. Мейя, яка досліджує причини та наслідки територіальної концентрації виробництва в умовах постфордизму. Ці вчені розробили оригінальну класифікацію термінів для визначення сучасних процесів концентрації виробництва. Основним поняттям у цій концепції є інноваційне мільйо або середовище. Д. Мейя виокремив два типи промислових районів: райони гнучкої спеціалізації (М. Піоре та Ч. Сейбл); маршалові промислові райони, які спеціалізуються на використанні локальних ноу-хау, наукових та технічних ресурсів. Особливу роль в цих районах відіграє інноваційне середовище – двигун економічного розвитку регіону¹⁸⁴.

Заслугою Е. Маркузе є те, що вона наприкінці 1990-х років намагалася систематизувати теорію індустріальних районів А. Маршала, індустріальних округів Дж. Бекатіні, гнучкої спеціалізації М. Апіоре та Ч. Сейбола та створити власну, загальну класифікацію промислових районів.

Для визначення регіонів зосередження промислового виробництва Е. Маркузе тосувала поняття «міст, який протягується». В результаті проведення аналізу нею виокремлено п'ять типів просторової організації підприємств¹⁸⁵.

Перший тип – нові маршаллові індустріальні райони, у сучасному варіанті італійські промислові дистрикти.

¹⁸² Пилипенко И. В. Конкурентоспособность стран и регионов в мировом хозяйстве: теория и опыт малых стран / И. В. Пилипенко. – Смоленск: Ойкумена, 2005. – С. 104-105.

¹⁸³ Perroux F. Economic space: theory and applications / F. Perroux // Quarterly Journal of Economics. – 1950. – Vol. 64. – P. 89-104.

¹⁸⁴ Maillat D. Globalization and territorial production systems / D. Maillat, N. Gleditsky // Working Paper 9906b, University of Neuchâtel, 1999. – 19 p.

¹⁸⁵ Markusen A. Sticky Places in Slippery Space: A Typology of Industrial Districts // Economic Geography. – 1996. – Vol. 72. – Issue 3. – P. 293-313.

«мережні» – райони типу «цент-мережа», де вся структура розвивається навколо головного підприємства або головних корпорацій, які працюють в одній або декількох галузях промисловості.

«платформні» – промислова платформа для дочірних компаній, на якій працюють головні або дочірні компанії транснаціональних корпорацій.

«державні» – державоорієнтований район в якому ключову роль відіграє державна організація.

«змішані» – райони змішаного типу (наприклад, Силікована долина).

У 1990-х роках американський вчений М. Стопер доповнив класифікацію промислових районів Е. Маркузен. Він зазначав, що існують особливі райони де створюються оптимальні умови для виробництва високотехнологічної продукції¹⁸⁶.

Дослідження вітчизняних вчених, щодо закономірностей територіального промислового виробництва проводилося в рамках вчення про виробничі комплекси. Основний акцент робився на комплексності економічних процесів у вузлі, замкненості енерговиробничих циклів, техніко-технологічних, інфраструктурних зв'язках. Однак недостатню увагу приділяв зв'язку моделей ТВК до умов функціонування командно-адміністративної економіки, сьогодні основна увага у всьому світі зосереджена на вивченні промислових районів у формі промислових кластерів.

Основною теорією кластерної теорії є М. Портер. Його вчення базуються на теорії конкурентної переваги. На його думку найбільші конкурентні переваги розвитку підприємства формуються в географічно «сконцентрованій території» «стандортів». Слід відзначити, що переваги кластера над територіальною просторовою організацією виробництва полягають у формуванні конкурентного середовища, в якому відкриваються широкі можливості для підвищення якості та продуктивності праці у промисловості.

Вивчення теоретичні аспекти промислового районування слід зазначити, що на етапі робіт зарубіжних вчених по розміщенню виробництва територіальної була присвячена лише окремим проблемам просторової організації підприємства. Основна мета таких досліджень в основному зводилася до визначення найбільш вигідного місце розташування одного підприємства. В процесі формування промислових районів змінюються і основна увага зосереджується на застосуванні теорії промислових кластерів. Це зумовлено тим, що кластер є не лише оптимальною формою організації виробництва, а й способом створення стійких конкурентних переваг та підвищення економічної ефективності. Застосування сучасних концепцій промислового районування дозволяє оптимізувати функціональну структуру промислових районів, підвищити економічну ефективність промислового виробництва тощо.

186. Державні сили України : [навч.-метод. посібник для самост. вивч. студентів]. – К. : КНЕУ, 2000. – С. 100.

1.6. Принципи та критерії економічного районування: зарубіжний досвід

При переході до ринкових умов господарювання стали очевидними недоліки попередньої системи районування та відсутність обґрунтованих критеріїв виділення економічних районів. Велика Росія ще на перших етапах її становлення вимагала всестороннього врахування її просторових особливостей, а саме природно-ресурсного та економічного потенціалу, створення адміністративних органів управління економічними процесами, що зумовило необхідність поділу країни на адміністративні одиниці. На сьогоднішній день надзвичайно складний адміністративно-територіальний устрій Росії, оскільки адміністративний характер економічного районування перетворювався на суттєву перешкоду на шляху формування механізму ефективного міжрегіонального руху ресурсів і капіталів. Це, у свою чергу, вимагало переходу від адміністративних методів районування до економічних. На сьогоднішній день узгодження адміністративно-територіального і економічного районування – проблема, з якою стикається кожна країна, а вироблення їх оптимальних критеріїв є основною умовою членування економічного простору.

Основи районування економічного простору Росії базуються на теоретичних і практичних розробках минулих років. Основний внесок у розвиток наукових основ економічного районування внесли такі вчені: П.М. Алампієв, М.М. Баранський, Н.Н. Колосовський, В.М. Костомаров, Є.Н. Кузьбожева, Е.Е. Лейзерович, Т.Г. Морозова, Г.А. Пріцак, В.М. Четиркін та багато інших.

Розвитку теорії економічного районування присвячені праці Н.Е. Колосовського. На його думку, основою районування є виробничо-територіальні комплекси. В основу теорії територіально-виробничих комплексів покладено технологію енерговиробничих циклів. Енерговиробничий цикл, за М.М. Колосовським, становить типову, стійку сукупність виробничих процесів, які виникають взаємообумовлено навколо основного процесу для цього виду продукції і сировини. Метод енерговиробничих циклів став основним для економічної географічної характеристики районів і дав змогу чіткіше з'ясувати структури господарства та виробничі зв'язки всередині районів¹⁸⁷.

Іншої думки дотримується В.М. Четиркін. Він відзначає важливість економічного утворюючого значення народногосподарських проблем. На його думку, економічні ознаки утворюючих ознак слід відносити, перш за все, такі відмітні особливості

¹⁸⁷ Колосовский Н. Н. Основы экономического районирования / Н. Н. Колосовский. М.: Б.и., 1958. – 140 с.

... які дозволяють зрозуміти, як і в яких умовах розвивається територія даних районів¹⁸⁸.

... територія Росії дуже неоднорідна за часом освоєння, ... представляють праці Г.А. Пріваловської. Вона виділяє ... території країни на основі феномену староосвоєності, ... економічних мікрорайонів Е.Е. Лейзеровича. До основних ... зона відносить: вік та тип господарського освоєння, ступінь ... структури, рівень соціального благополуччя¹⁸⁹.

... російських вчених, існує також думка, про необхідність ... комплексного соціально-економічного районування, яке б ... особливості заселення території, географічні особливості ... життя людей, проблеми і географію міст і сільських поселень, ... На думку інших вчених районування, повинне бути ... – сприяти поліпшенню екологічних умов, враховувати ... проблеми дефіциту окремих ресурсів¹⁹⁰.

... думка, про вплив на процес районування чинника глобалізації – ... завжди, проте хронологічно вони можуть бути ... простору.

... відзначають, що важливою в економічному районі є не ... території по будь-якій одній ознаці, а наявність економічної ... Спільність господарського життя, територіально- ... є об'єктивною основою економічного районування, що ... райони, вирішувати питання їх таксономії і типології, робити ... Тобто районування повинне сприяти зміцненню ... державної території Росії і забезпечувати управління ними та ... завдання. В той же час, територіальне управління, відсутнє ... присутнє в елементах адміністративно-територіального ...

... що процес районування в Росії виявився вимушеним і став ... розпаду СРСР. Щодо територіальної ... то сучасний регіон є відносно автономний із специфічною ... матеріально-виробничою, екологічною сферою про- ... населення. При переході від індустріальної еко- ... від адміністративної інтеграції до культурної ... райони виявилися недосконалими. Колишня регіо-

188. ... Проблемные вопросы экономического районирования / В. М. ... – Ташкент: Изд-во «ФАН» Узбекской ССР. – 1967. – 123 с.

189. ... Г. А. Территориальная структура хозяйства староосвоенных районов ... С. А. Тархов, А. И. Трейвиш. – М.: ИГРАН, 1995. – 179 с.

190. ... И. Д. Региональная экономика и управление: курс лекций / И. Д. Тургель. – ... – 403 с.

налізація цілеспрямовано задавалася державою і спиралася на стратегію розміщення продуктивних сил. Регіони, що при цьому формувалися, були частинами єдиного народногосподарського комплексу, а їх межі співпадали з державно-адміністративними¹⁹¹.

На думку багатьох науковців економічне районування виконує три основні функції¹⁹²:

- політичну, сприяє посиленню цілісності і стійкості держави;
- господарську і соціальну, створює найкращі умови для розвитку регіональної виробничої сфери і товарних ринків;
- організаційну, забезпечує ефективність управління територією та її розвитку.

Аналізуючи процеси еволюції адміністративно-територіального поділу в Росії слід відзначити наявність етапів укрупнення і розукрупнення територіальних одиниць, що розділяються тривалими періодами збереження територіальної цілісності, що поперемінно змінювались. Нові етапи укрупнення, як правило, прив'язуються до наявного адміністративно-територіального поділу, хоча його невідповідність особливостям природних умов, ресурсної бази, виробничих традицій, культури викликає значні проблеми. Зміни в структурі адміністративно-територіального устрою відбуваються під впливом трансформаційних змін: політичного режиму держави; економічної регіональної політики; методів господарського освоєння території; форм адміністративного управління. На сьогоднішній день адміністративний устрій Росії є основою функціонування нових економічних районів. Нові економічні райони не ліквідовують старі адміністративні, а лише «надбудовують» на них, але при цьому набувають іншої просторової організації. Нові економічні райони розвиваються і удосконалюватимуться за рахунок трансформації простору старих адміністративних одиниць, вивільняючи тим самим, елементи і енергію для створення нових економічних районів. У Росії намітився розрив між теорією, що допускає виникнення економічних районів прив'язкою до адміністративних меж і практикою державного управління, що пов'язує економічний розвиток, що мала як об'єкт – адміністративні межі. З іншого боку, виникла певна невідповідність між реальними процесами просторової структуризації країни і адміністративними формами, що визначають територіальний устрій держави.

¹⁹¹ Рыбаков Ф. Ф. Территориальное устройство России: административные и экономические аспекты / Ф. Ф. Рыбаков // Вестн. С.-Петербург. ун-та. – 2006. – Сер. 5. – Вып. 1. – С. 3-9.

¹⁹² Регионоведение : учебник для вузов / [Т. Г. Морозова, М. П. Победина, С. С. Морозов, С. А. Исляев] ; под. ред. Т. Г. Морозовой. М. : Банки и биржи ЮНИТИ, 1999. – 208 с.

¹⁹³ Бабурин В. Л. Неизвестные и малоизвестные страницы отечественного районирования / В. Л. Бабурин. – М. : ЛЕНАНД, 2006. – 400 с.

структура економічних районів Росії зумовлена докорінними змінами економіки промислового виробництва під впливом соціально-економічних трансформацій та інноваційних процесів. Причини цих змін обумовлені наступними

- зростаючим рівнем промисловості в східні райони, де зосереджені основні трудові бази і на їх основі виникли крупні територіально-виробничі центри;
- зростаючим дисбалансом паливно-енергетичного балансу, створенням інноваційних підприємств у найефективніших галузях промисловості;
- зростаючим розподілом праці, подоланням невідповідності в розподілі сировинних і паливно-енергетичних, трудових ресурсів;
- забезпеченням стабілізації і економічного розвитку за рахунок старих промислових районів, де зосереджений виробничо-технічний і інтелектуальний потенціал країни;
- забезпеченням виходу з кризи за допомогою нових «точок зростання» (створення вільних економічних зон).

До гострих економічних проблем районування економічного простору Росії відносять¹⁹⁵:

Росія суттєво відрізняється один від одного за розміром території, економічного потенціалу, чисельністю населення, але разом з цим наближається до одного рівня державного районування, оскільки мають однаковий політико-адміністративний статус, а саме суб'єкта федерації. Специфікою Росії є районування на основі двох критеріїв. Перший – це адміністративно-територіальний поділ (міста федерального значення, області, краї), другий – національно-територіальний поділ (автономні округи, республіки). Такий змішаний принцип є причиною різних конфліктів і суперечностей.

Складання територій суб'єктів федерації, тобто одні суб'єкти федерації входять до складу інших.

Неможливість економічного районування реаліям сьогодення висловили багатьма експертами. На практиці тенденція до перегляду економіки при створенні асоціацій економічної взаємодії. Саме для них створюються комплексні програми соціально-економічного розвитку. Але, не зважаючи на те, що в Росії державна політика просторового розвитку до сих пір залишається незмінною, а існуючі асоціації економічної взаємодії суб'єктів Федерації виконують функції сумісного лобіювання ухвалення певних рішень

¹⁹⁵ Г. М. Административно-территориальная реформа в России: выгоды и риски // Г. М. Говоренкова, Д. А. Савин, А. В. Чуев [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: www.dosdevelop.ru/bibliography/biblio3/.

¹⁹⁶ Д. Д. Региональная экономика и управление: курс лекций / И. Д. Тургель. – М.: ИЭА РАН. – 403 с.

на федеральному рівні і для управління будівництвом нових економічних зон, поки вони мало пристосовані.

Вважається також, що економічне районування є передумовою просторового розвитку економіки і має першочергове значення для регіонального управління економікою. Особливо це важливо в деяких регіонах Росії отримали економічну самостійність. Економічне районування безпосередньо пов'язане із спеціалізацією районів на певних видах економічної діяльності і є одним з чинників підвищення продуктивності праці та економічного ефективного розміщення промисловості.

В ринкових умовах господарювання одним з основних чинників економічного районування має бути сприяння формуванню не лише ефективних економічних структур, але і нових ринкових структур (асоціацій, концернів, корпорацій) в межах певних просторових меж.

Слід відзначити, що до середини 1990-х рр. російські адміністративні райони могли, в певній мірі, ігнорувати нову просторову організацію економіки, оскільки Федерація практично повністю прийняла на себе функції управління економікою відносно з ним. Однак, федеральний центр опинився не в змозі утримувати економічний соціальний простір країни і став поступово складати з себе протекційні зобов'язання перед суб'єктами Федерації¹⁹⁶.

Починаючи з 1991 року в Росії відбулися значні зміни у структурі економічної комплексної територіальної реформи не було. Під час розпаду економічної системи господарювання Росія поділялась на 16 автономних республік, 49 областей, 5 автономних областей, 10 автономних округів. На сьогоднішній день до складу Російської Федерації входять 89 суб'єктів федерації, з яких має в своєму розпорядженні велику частину економічної діяльності розташованих на його території, і формує власну політичну, економічну та правову системи: 21 республіка, 7 країв, 48 областей, 2 федеральні міста (Москва і Санкт-Петербург) які мають статус самоврядування. 1 автономна область, 7 автономних округів. Області, краї і особливо республіки мають великі права, які на думку експертів доцільно використати для вдосконалення районування. Суть процесу просторового розвитку економіки – широкомасштабний перерозподіл владних повноважень і власності економічного простору з центральним Центром і регіонами¹⁹⁷.

Так, в Росії були створені нові одиниці територіального поділу країни – сім федеральних округів, які практично є відомчим районуванням. Проте, незважаючи на свої розміри, так і за значенням, федеральні округи можуть розглядатися

¹⁹⁶ Глазычев В. Россия: пространственное развитие / В. Глазычев, П. Шереметьев. – М.: Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.archipelag.ru/age/evolution/development/doklad/>.

¹⁹⁷ Регионоведение : учебник для вузов / [Т. Г. Морозова, М. П. Победина, С. С. Сидорова, С. А. Исляев]; под. ред. Т. Г. Морозовой. М. : Банки и биржи ЮНИТИ, 1999.

економічними районами. Слід відзначити, що кожний федеральний округ контролюється одним з повноважених представників Президента. Кожен такий представник призначається на посаду Президентом і підзвітний йому. Відповідно до законодавства кожен суб'єкт Федерації може самостійно визначити адміністративно-територіальний устрій на своїй території.

Відсутність експертів федеральні округи набули набагато більшого значення, ніж економічні райони, але формальне поділ країни на економічні райони не сприяє формуванню так званих мегарегіонів, не повинне позначатися на економічній стійкості вертикалі влади. Федеральні округи володіють також і певними перевагами. По-перше, на відміну від економічних районів і асоціацій економічних громад регіонів, вони інституційно наділені низкою регулюючих функцій. По-друге, володіють можливостями політичного узгодження економічних зв'язків між федеральним центром і групами регіонів. По-третє, сприятелювана виробнича інтеграція в межах федеральних округів створює певні можливості для інтенсифікації процесів конвергенції регіонів, покращує умови підвищення зв'язаності економічного простору Росії і її більш швидкого переходу на шлях усесторонньої модернізації¹⁹⁸.

Система економічного районування Росії включає три основні ланки (рис. 1.1). Найменш розвинутою ланкою є економічні райони (рис. 1.1). Вони використовуються центральними республіканськими органами влади державного управління економікою на певній території. Економічні райони – це чітко спеціалізовані і відносно завершені господарські комплекси, що відіграють важливу роль в загальнодержавному поділі праці. Маючи в своєму розпорядженні значну територіальну щільність населення, різноманітний природно-ресурсний потенціал великі економічні райони мають чітко виражену спеціалізацію економічної діяльності. Чим більша територія великого економічного району, тим вищий його виробничий профіль.

Великий час до складу Росії входять 11 великих економічних районів: Північно-Західний, Центральний, Центральньо-Чорноземний, Поволжський, Північно-Кавказький, Уральський, Західно-Сибірський, Далекосхідний і Калінінградська область.

Великий час до складу Росії входять 11 великих економічних районів: Північно-Західний, Центральний, Центральньо-Чорноземний, Поволжський, Північно-Кавказький, Уральський, Західно-Сибірський, Далекосхідний і Калінінградська область.

Великий час до складу Росії входять 11 великих економічних районів: Північно-Західний, Центральний, Центральньо-Чорноземний, Поволжський, Північно-Кавказький, Уральський, Західно-Сибірський, Далекосхідний і Калінінградська область.

198. Досвід реформування адміністративно-територіального устрою на економічному просторі / Й. Вишотравка // Ефективність державного управління – 2008 – Вип. 14-15. – С. 40-47.

Низові економічні райони є первинними ланками в таксономії економічного районування. На їх основі утворюються спеціалізовані територіально-економічні комплекси. Вони відіграють важливу роль в розробці і виконанні перспективних та річних програм розвитку промисловості, соціально-культурному будівництву в розміщенні і спеціалізації підприємств по виробництву і переробці сировини, господарської продукції, побутового обслуговування, торгівлі і громадського харчування тощо¹⁹⁹.

Економічні райони можуть також об'єднуватися в макрорегіональні економічні зони, що відрізняються загальними природними умовами, економічними тенденціями та тенденціями їх подальшого розвитку. Головні принципи організації економічних зон – рівень господарського освоєння території, співвідношення між найважливішими ресурсами і ступенем їх використання. Росія поділяється на дві макроекономічні зони: Захід (європейська частина і Урал) і схід (Кавказ і далекий Схід). Крім того в економічних дослідженнях використовуються також укрупнені економічні райони (приблизно 5-8), а також змішані схеми об'єднання економічних районів, наприклад, виділення європейського ядра і периферійних північних, південних і східних районів²⁰⁰.

Підсумовуючи вище наведене зазначимо, що необхідність нових форм організації економічного простору Росії викликана об'єктивністю процесу просторової диференціації всіх соціально-економічних явищ, що відбувається в результаті історичного розвитку під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників. Позитивним наслідком регіоналізації Росії стало те, що процеси господарювання почали функціонувати відносно самостійно. Регіони стали здатні постійно визначати темпи і масштаби економічних реформ, моделі економічної та соціальної політики, формувати власну законодавчу базу.

¹⁹⁹ Вишотравка Й. Досвід реформування адміністративно-територіального устрою пострадянському просторі / Й. Вишотравка // Ефективність державного управління. – 2008. – Вип. 14/15. – С. 40-41.

²⁰⁰ Бабурин В.Л. Неизвестные и малоизвестные страницы отечественного районирования / В.Л. Бабурин. – М. : ЛЕНАНД, 2006. – 400 с.

Розділ 2. ЧИННИКИ, КРИТЕРІЇ ТА ПІДХОДИ ДО СТРУКТУРУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

2.1 Мікорегіональні інтеграційні зв'язки як передумова формування просторових економічних районів

Завдяки запропонованих у літературі теоретичних підходів акцентується увага на мікорегіональній конкуренції як рушійній силі розвитку. При цьому мікорегіональних економічних взаємодій – міжрегіональне співробітництво, позитивні зовнішні ефекти, які розвиток одних регіонів створює щодо інших, – розглядається як другорядний. Натомість масштабів глобалізації світового господарства і «нової економіки», які перетворюють національні регіони на самостійних гравців на міжрегіональному і світовому просторі, актуалізується значення економічної інтегрованості країни, розвинутого внутрішнього економічного простору. Зазначене обґрунтовує необхідність використання інтеграційного підходу до формування просторового розвитку національної економіки.

Важливою низку цілей застосування інтеграційного підходу до формування регіонів України:

- стимулювання відтворювальних процесів у розширеному просторі економічних взаємодій;
- використання потенціалу розвитку економічних систем взаємодіючих між регіонами;
- зниження мікорегіональних бар'єрів на шляху потоків факторів та продукції виробництва;
- зменшення асиметричності регіонального соціально-економічного розвитку регіонів за рахунок передачі імпульсів розвитку через економічні взаємодії;
- створення соціального середовища взаємодіючих регіонів;
- мобілізація інвестиційних ресурсів і суспільних сил для реалізації економічних проектів;
- реструктуризація національної економіки, оскільки існуюча структура в багатьох випадках є архаїчною та зумовлює не лише економічний, а й розширене відтворення просторової поляризації України;
- створення нової інституційної структури, яка б забезпечувала розвиток економічного простору міжрегіональних інтеграційних взаємодій.

Потенціал міжрегіональних інтеграційних взаємодій можна реалізувати у формі міжрегіональних економічних систем – економічних районів. Виділення економічних районів у структурі національної економіки України володіє видовими відмінностями, які детерміновані наступними чинниками:

- виділення якісно нового мезорівня організації економіки, який позиціонується між рівнем національної економіки та адміністративного регіону (області);
- інтеграцією просторових систем декількох регіонів в єдину міжрегіональну соціально-економічну систему. При цьому кожен регіональний економічний простір інтеграційного процесу змінює свою якість і стає підсистемою вищого рівня;
- необхідністю тривалого, поетапного процесу подолання міжрегіональних соціально-економічних бар'єрів, які склались як в умовах радянського так і пострадянського періоду.

Загалом процес формування та розвитку економічних районів охоплювати низку етапів (рис. 2.1).

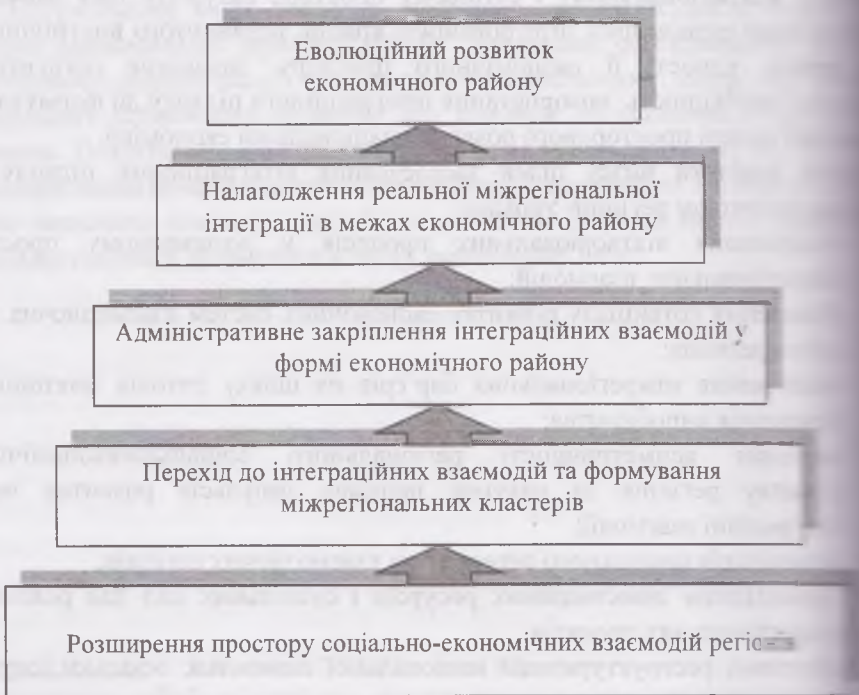

Рис. 2.1. Послідовність етапів процесу формування і розвитку економічних районів

Основною передумовою успішності ідеї посилення внутрішньодержавної інтегрованості є відмова від реалізації бюрократичної ініціативи об'єднання декількох сусідніх регіонів без врахування їх реальної інтеграції та компліментарності їх інституційних механізмів до міжрегіональної інтеграції «знизу» (наявність передумов реалізації та/або) реальних напрацювань соціально-економічної взаємодії, зацікавленість влади та бізнесу у налагодженні інтеграційних

можливостей формування економічних районів в Україні методичним підходом до визначення глибини інтеграції між регіонами, який взятий за основу гравітаційної моделі процесів, розробленої Ю.В. Макогоном, А.С. Філіпенком та

Запропонована зазначеними авторами формула оцінки має наступний вигляд:²

$$ID_{12} = \varphi \frac{GDP_1 \times GDP_2}{r}, \quad (2.1)$$

– глибина інтеграції;
– валовий внутрішній продукт країни чи регіону 1 та 2 відповідно;

– коефіцієнт виправлення (тіньова економіка, регулювання права власності, регулювання цін і заробітної плати, банківсько-фінансовий сектор, міжбанківські інвестиції, грошово-кредитна політика, фіскальний тягар, державне втручання, торговельна політика);
– відстань між країнами (регіонами).

Цей методичний підхід дозволяє оцінити з кількісного боку економічну інтегрованість регіонів, яка, на нашу думку, в сучасних умовах має стати основою дослідженні макрорегіонів.

Важливою є те, що ми оцінюємо регіони однієї країни, які функціонують в одній економічній та ринковому середовищі, коефіцієнт виправлення в Україні. Аналіз глибини інтеграції українських регіонів, проведений за період 2000-2008 рр. (табл. 2.1), дозволяє визначити наступні макрорегіони в Україні:

- Київська, Житомирська, Вінницька, Хмельницька, Чернігівська області;
- Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Вінницька, Чернігівська області;
- Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області;
- Чернівецька, Закарпатська, Запорізька, Кіровоградська, Черкаська області;

– економічна політика України : особливості та стратегічні пріоритети : монографія / ред. І.С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – С. 668–670.

Таблиця 2.1

Результати обчислень глибини інтегрованості регіонів України за 2008 рік

Область	Вінницька	Дніпропетровська	Донецька	Житомирська	Закарпатська	Запорізька	Івано-Франківська	Київська	Кіровоградська	Луганська	Волинська	Львівська	Миколаївська	Одеська	Полтавська	Рівненська	АР Крим	Сумська	Тернопільська	Закарпатська	Харківська	Херсонська	Хмельницька	Черкаська
Вінницька	1																							
Дніпропетровська	1,56	1																						
Донецька	1,19	740,4	1																					
Житомирська	6,98	12,95	0,86	1																				
Запорізька	0,55	2455,3	38,09	0,40		1																		
Івано-Франківська	1,05	9,06	0,60	0,54	0,22		1																	
Київська	21,78	263,0	15,74	58,86	7,74	4,13		1																
Кіровоградська																								
Луганська	1,02	61,55	2,19	0,43	2,21	0,24	10,60		1															
Волинська	0,27	101,1	79,81	0,15	4,49	0,14	4,22	0,44		1														
Львівська	0,65	7,71	0,45	1,02	0,41	0,81	5,87	0,14	0,13		1													
Миколаївська	2,06	14,69	1,04	1,05	0,77	13,34	8,17	0,35	0,27	7,15		1												
Одеська	0,66	65,60	2,30	0,23	2,07	0,24	5,69	3,21	0,39	0,15	0,35		1											
Полтавська	1,69	73,87	3,37	0,70	2,50	0,72	11,97	2,36	0,63	0,26	0,57	20,53		1										
Рівненська	0,78	375,1	10,55	0,89	7,54	0,31	22,46	3,00	2,38	0,32	0,60	1,49	1,89		1									
АР Крим	1,15	6,33	0,59	2,24	0,26	1,15	10,15	0,19	0,17	14,00	3,56	0,14	0,40	0,45		1								
Сумська	0,35	65,34	4,14	0,27	3,72	0,20	2,43	0,50	0,88	0,14	0,31	2,99	3,24	1,10	0,13		1							
Тернопільська	0,33	33,62	1,39	0,37	1,04	0,13	9,19	0,31	3,61	0,14	0,26	0,24	0,37	3,11	0,19	0,24		1						
Закарпатська	1,49	5,45	0,39	0,64	0,17	4,07	4,07	0,18	0,09	1,96	8,46	0,13	0,37	0,21	2,19	0,11	0,10		1					
Харківська	0,31	4,17	0,31	0,16	0,09	1,18	1,45	0,09	0,08	0,37	2,58	0,10	0,20	0,14	0,31	0,09	0,06	0,46		1				
Херсонська	0,74	458,6	20,65	0,59	9,64	0,34	16,12	1,75	6,98	0,33	0,65	1,23	1,15	35,72	0,44	1,51	8,49	0,21	0,16		1			
Хмельницька	0,35	34,77	1,75	0,17	2,13	0,13	2,87	1,22	0,28	0,08	0,12	34,54	6,44	0,76	0,10	3,10	0,14	0,07	0,05	0,73		1		
Черкаська	8,28	10,66	0,71	2,46	0,31	1,80	11,13	0,42	0,17	1,07	3,38	0,33	0,80	0,30	2,30	0,21	0,21	4,93	0,38	0,42	0,18		1	
Чернівецька	1,16	0,83	2,05	0,13	1,06	0,13	11,13	0,33	0,13	1,13	1,13	1,13	1,13	1,13	0,18	0,13	0,36	0,13	0,09	1,09	0,67	0,43		1

Дніпропетровська, Миколаївська, Одеська, Херсонська області;
Закарпатська, Сумська, Харківська області.

Водночас, визначені економічні райони за показником міжрегіональної інтегрованості практично збігаються зі схемою макрорегіоналізації, розробленою вченими школи регіоналістики у 90-х роках ХХ ст. під керівництвом члена НАН України М.І.Долішнього³. Винятком є лише Черкаська область, яка за умови складних умов має тісніші інтеграційні взаємодії з Дніпропетровською, Херсонською та Хмельницькою областями, аніж з центральними областями.

Найбільш реально функціонуючими можна вважати економічні райони Сходу України. Причому економічні зв'язки між областями Сходу України з одного боку, є радянською спадщиною формування територіально-промислових комплексів, а з іншого – визначаються специфікою функціонування промисловості (хімічної, машинобудування, металургійного комплексу), яка вимагає налагодження тісних коопераційних зв'язків між підприємствами різних регіонів. Східні економічні райони характеризуються порівняно з іншими регіонами України темпами економічного зростання та конвергентністю протягом 2000-2008 років. На це, безперечно, вплинула сприятлива цінова кон'юнктура на світових ринках чорних металів та інших металів (які характеризували світовий розвиток економіки до початку світової економічної кризи), а також підтримка урядом України металургійного та машинобудівного промисловості. Однак саме східні регіони України найбільше страждають від підвищення цін на газ та зниження попиту на їх продукцію на світових ринках через зниження економічної активності і світову економічну кризу. Зазначене ще раз доводить необхідність реструктуризації економічних систем промислових регіонів України через впровадження інноваційних технологій завдяки ефективному функціонуванню інноваційних структур «Ресурси Донбасу», «Еко-Україна». На думку В.Чужикова⁴, саме інноваційно-інвестиційний трикутник Київ – Донецьк – Дніпропетровськ у перспективі має стати каркасом формування інноваційних кластерів західного регіону, сприятиме на регіональне зростання.

Важливими міжрегіональної економічної системи центру України є зв'язки між регіонами центру – м. Києва та переважання міграційних зв'язків між регіонами завдяки міграції із Київської, Житомирської, Вінницької,

³Долішний М.І. Макрорегіоналізація України як основа здійснення регіональної політики. // М. Долішний, В. Кравців, В. Симоненко // Незалежний культурологічний часопис «Схід» – № 23 – С. 6–30; Соціально-економічне районування України : Препринт НАН України. М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук, Л. Т. Шевчук]. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 1997. – 50 с.

⁴Чужиков В. Глобальна регіоналістика : історія та сучасна методологія : монографія. – Львів : Чужикова. – К. : КНЕУ, 2008. – С. 235.

Хмельницької, Чернігівської областей до м. Києва). Зазначимо, що зосереджена лівова частка української сфери високих технологій (галузь, авіабудування, біотехнології), яка б і мала стати (на інновацій від центру до решти областей) основою розвитку цього

Усі інші міжрегіональні економічні системи сьогодні перебувають на стадії формування.

Окремо слід розглянути Західний економічний район. Можна сказати, що в західному прикордонні сьогодні відбувається формування міжрегіональної економічної системи міждержавного рівня (транскордонний макрорегіон). Рівень економічних зв'язків західних областей України із прилеглими сусідніми державами ЄС не поступається їх внутрішньодержавним зв'язкам. Така ситуація має як позитивні, так і негативні сторони. Зокрема, саме через транскордонні макрорегіони відбувається поступова інтеграція процесів євроінтеграції України, що, без сумніву, є позитивним. Однак, з іншого боку, переважання процесів зовнішньоекономічної інтеграції окремих регіонів країни над внутрішньодержавною економічною інтеграцією спричиняє нецілісності економічної системи загалом. Саме тому в сучасних умовах на першому плані зростає вага питання про формування повноцінного внутрішнього економічного простору в межах країни.

До комплексу основних інструментів інтенсифікації інтеграційних процесів в межах економічних районів можуть бути залучені наступні інструменти:

1. *Програма розвитку економічного району*, яка окреслює коло завдань процесу міжрегіональної соціально-економічної інтеграції, визначає його структуру, функціональний зміст, початкові цілі, цільові функції розвитку міжрегіональної структури, склад учасників, розподіл повноважень та обов'язків між ними;
2. *Спільний бюджет розвитку взаємодіючих регіонів*, консолідує в межах складі інвестиційні ресурси, необхідні для реалізації прийнятого плану міжрегіональної інтеграції. Такий бюджет на початку формується як форма фінансово-інвестиційного об'єднання регіональних інвестиційних ресурсів, а згодом послідовно розгортається як новий інститут фінансово-інвестиційного характеру;
3. *Позабюджетний фонд підтримки міжрегіональних ініціатив*, існування якого зумовлене необхідністю відмежування зазначених витрат від жорстко регульованого бюджетного процесу;
4. *Локальні інвестиційні програми розвитку економічного району*, які конкретизували спільну програму міжрегіональної інтеграції. Для кожної локальної програми повинна володіти підтвердженням її реалізації: емісія цінних паперів, інвестиційні кредити, пряме фінансування коштів учасників тощо;
5. *Угоди регіонів – учасників інтеграційного процесу з крупними підприємствами про внесок у програми інтеграції та преференції, які отримують*

Таким чином, такої угоди відповідає рівню завдань інтеграційних процесів та інвестиційної привабливості наявних ресурсів, факторів та інфраструктури. При цьому особливе значення має віртуальна інфраструктура – інвестиційний імідж суб'єктів, які взаємодіють в інтегрованому просторі.

Інвестиційні позики регіонів, які формуються з метою інвестиційного розвитку наявних на їх територіях заощаджень, недоступних для залучення суб'єктами, які функціонують за межами тієї ж самої регіональної системи. Йдеться про один із найефективніших способів зниження міжрегіональних соціально-економічних бар'єрів; розвиток інфраструктури міжрегіональних інтеграційних процесів, яка забезпечить розширення та поглиблення інтеграційних процесів. Цю інфраструктуру можна класифікувати як «несучу інфраструктуру» процесу інтеграції регіональних систем;

Партнерство влади та бізнесу. У мезорегіональному просторі міжрегіональної інтеграції його можливості набувають нових особливостей. До них можна віднести:

створення спеціалізованого інвестиційного фонду державної підтримки інтеграційних процесів, орієнтованих на залучення приватного бізнесу; створення на управління державною власністю у кількох регіонах (або в межах інтеграційного процесу) з єдиною управлінською функцією, яка б інтегрувала цю власність у склад комерційного підприємства; створення;

створення, як надаються кількома регіонами єдиному стратегічному підприємству на розробку, видобування та переробку запасів ресурсів, розташованих у суміжних для регіонів зонах.

Фінансування заходів щодо реалізації інтеграційної політики малих та середніх компаній – учасників міжрегіональної економічної системи; використання бюджетні кошти, що виділяються на фінансування державних програм, регіональних цільових програм, НЮКР.

Важливо заголосити, що формування економічних районів повинно здійснюватися підґрунтя. Під час розробки стратегій і програм соціально-економічного розвитку регіонів важливо передбачити перспективи формування економічної взаємодії з іншими регіонами. Інструменти соціально-економічного розвитку, що діють на державному, регіональному і місцевому рівнях, повинні враховувати потреби розвитку міжрегіональних економічних систем.

Ефективність формування та ефективність функціонування економічних систем в Україні вимагає спільних зусиль держави, місцевої влади та основних учасників процесу міжрегіональної економічної системи. Необхідне закріплення міжрегіональних економічних систем

як макрорегіонів стане кроком до проведення в Україні адміністративної територіальної реформи відповідно до європейської регіональної ієрархії 1, NATS – 2, NATS – 3.

2.2. Вплив урбанізації та метрополізації на формування просторової структури економіки

2.2.1. Особливості розвитку міської мережі України

Розвиток урбанізації⁵ на кожному етапі суспільного розвитку набуває певних ознак, характеризується появою особливих проблем та урізноманітнює механізми їх розв'язання. Якщо в період індустріалізації внаслідок швидкого росту чисельності населення в містах загострилися соціальні та економічні проблеми, то сьогодні ситуація змінюється через суттєве зменшення кількості міського населення. Новий етап урбанізації дає підстави деяким вченим говорити про зміни у характері урбанізації, тенденцій, початку нової фази – контрурбанізації, або дезурбанізації. У розвинених країнах світу спостерігається зниження темпів росту міських агломерацій і зростання темпів росту сільських територій, помітне збільшення малих міст, а також сільських територій. Вважаємо, що наявна ситуація засвідчує подальше поглиблення і територіального розширення урбанізації, яке на новому етапі просторової еволюції набуває нових форм і активно впливає на розвиток малих міст і навколишні сільські території. Це не контрурбанізація, а подальша закономірна стадія урбанізації – концентрації населення у великих містах і міських агломераціях. Для України це – закономірне явище. Оскільки крива концентрації не може бути безмежною, на певному етапі вона повинна змінювати висхідну тенденцію. За цих обставин міські урбанізації не втрачають свого значення, а зростає їх кількість, оскільки збільшується кількість населених територій, де концентрується населення. В Україні ці тенденції теж мають місце.

В умовах посилення міжтериторіальної конкуренції та зростання територіального розширення зовнішньоекономічних зв'язків економічне зростання в Україні повинні забезпечити не тільки самодостатні, економічно потужні регіональні високорозвинені економічні центри національного, регіонального та місцевого рівня.

⁵ Урбанізація (англ. *urbanization*, від латинських слів *urbanus* – міський, *actio* – дія) – всесвітньо-історичний процес підвищення ролі міст у розвитку суспільства, який охоплює зміни у розміщенні продуктивних сил, насамперед у розподілі населення, його соціально-професійної, демографічної структури, способів життя, культури і т.п. У широкому розумінні урбанізація – це багатовимірний процес соціально-економічний і географічний процес, що відбувається на основі трансформації сформованих форм суспільства і територіального поділу праці. У вузькому розумінні – зростання міст, особливо великих, підвищення питомої ваги міського населення в країні, регіоні, світі.

виконуючи адміністративні, організаційно-господарські, культурно-побутові та інші функції, створюють систему зв'язків з територіями. Таким чином, міста різного рівня виконують не тільки функції, а й просторові, зміст яких полягає у забезпеченні міжтериторіальних зв'язків, нівелюванні територіальних відмінностей шляхом збільшення кількості центрів концентрації соціального потенціалу країни.

Наукові напрацювання у сфері дослідження особливостей урбанізованих територій присвячені розв'язанню проблем просторової організації України, тобто вивченню умов та особливостей просторового розселення та економічної діяльності. Зазвичай виділяють чотири типи міської концентрації:

- 1. **міські центри:**
 - а) агломерації, що складаються з декількох міст;
 - б) агломераційні зони, до складу яких входять декілька агломерацій;
 - в) агломераційні пояси (мегаполіси).
- 2. **міські осередки**, малі міста – це здебільшого одиничні центри, але в разі їх розширення навколо великих та середніх міст вони можуть входити до складу агломерації.

Агломерації – це одна з просторових форм урбанізації або явище, пов'язане з певними локальними властивостями міст, скільки регіональними, проявляючись у нерівномірності мережі міського розселення. Одна з ознак закономірностей урбанізації, згідно з положеннями класичної теорії міст, констатує таку закономірність: якщо регіональна мережа міського розселення є рівномірною, то агломерації не виникають і навпаки. Міста в межах агломерації центральних місць розглядаються як центри обслуговування населення, а населення зони свого впливу і, ця зона визначається залежно від ієрархічного рівня міста.

Наукові дослідження сучасної урбанізації здебільшого присвячені вивченню систем міського розселення, вивченню специфіки процесів економічного, соціального, екологічних та ін.), що відбуваються в сучасних містах, вивченню внутрішньогосподарської діяльності, яка дозволяє відстежувати динаміку економіки міст та визначати їх проблеми, в т.ч. у сфері обслуговування комунальними та іншими видами послуг.

Наукові моделі регіонального розвитку європейських країн є важливими для міст, які є економічними центрами країн ЄС, зокрема⁶:

- 1. **концентрація** відбувається на територіях, які здатні дати найбільший ефект на вкладений капітал;

⁶ М. М. Мисанич. Механізм розвитку міста / Л. М. Баргесян // Белорусская экономика : теория, практика, регулирование. – 1997. – № 1. – С. 46–47.

- розвиток галузей спеціалізації сприяє аналогічним процесам у інших міжних галузях, розширенню сфери послуг і створенню удосконаленої інфраструктури для населення;
- концентрація капіталу визначає доходи місцевих органів влади, що веде до прямого напрямку інвестицій в інфраструктуру і соціальні програми;
- рівень соціального розвитку залежить від рівня індивідуальних доходів.

Урбанізовані території країн ЄС відрізняються між собою ступенем спеціалізації та рівнем децентралізації місцевої влади. У країнах Європи проходять всі фази розвитку урбанізації. Найпоширенішою тенденцією є розвиток субурбанізації, коли місто збільшується за рахунок міст, розташованих навколо центрального міста. Попри це, спостерігаються також явища дисурбанізації, які виникають в умовах погіршення соціально-економічного стану регіону навколо урбанізації, наслідком якої є відродження міст.

Як свідчить світова еволюція міських систем, розвиток урбанізаційних процесів та їх трансформація є закономірним явищем. Саме історично сформована планувальна структура та господарська спеціалізація відображають результати економічних трансформацій певних періодів розвитку суспільства. Так, великі обсяги припливу населення у міста спостерігалися в період індустріалізації (XIX – початок XX ст.). До 1970 р. проблему регулювання розвитку урбанізації шляхом протидії неконтрольованим обсягам зростання чисельності населення вирішували держави та муніципалітети промислово розвинутих країн. Початок цього періоду пов'язують із формуванням функціональних зон міст, а його подальший розвиток – з «фордистським» містом, ознакою якого був чіткий поділ території міста на промислові та житлові райони. Для міст цього періоду була властива моноцентрична структура і формування субурбанізаційних ареалів навколо центральних міст. В сучасному світі відбувається прискорений розвиток сфери послуг, активізується субурбанізація, змінюється ієрархія міст, ускладнюється їх внутрішня організація, з них виступають своєрідними «квазіринковими об'єктами», які є учасниками глобальних ринків робочої сили, фінансів, товарів і послуг. Наведені етапи урбанізаційних процесів знайшла своє відображення в еволюційній теорії розвитку теорії економіки міст (рис. 2.2).

Проблеми розвитку міст завжди були і залишаються актуальними і для України. Розвиток міської мережі в Україні характеризується просторових тенденцій, а саме:

- зростання впливу обласних центрів, що зумовлено наявністю висококваліфікованої та мобільної робочої сили, високорозвинутої технологічної, інституційної та ринкової інфраструктури, зручними транспортними шляхів, диверсифікованої структури виробництва, великою кількістю освітніх закладів і науково-дослідних інститутів, вищим рівнем життя порівняно з іншими містами регіону рівнем доходів їх мешканців; зменшення впливу

Основні напрями досліджень

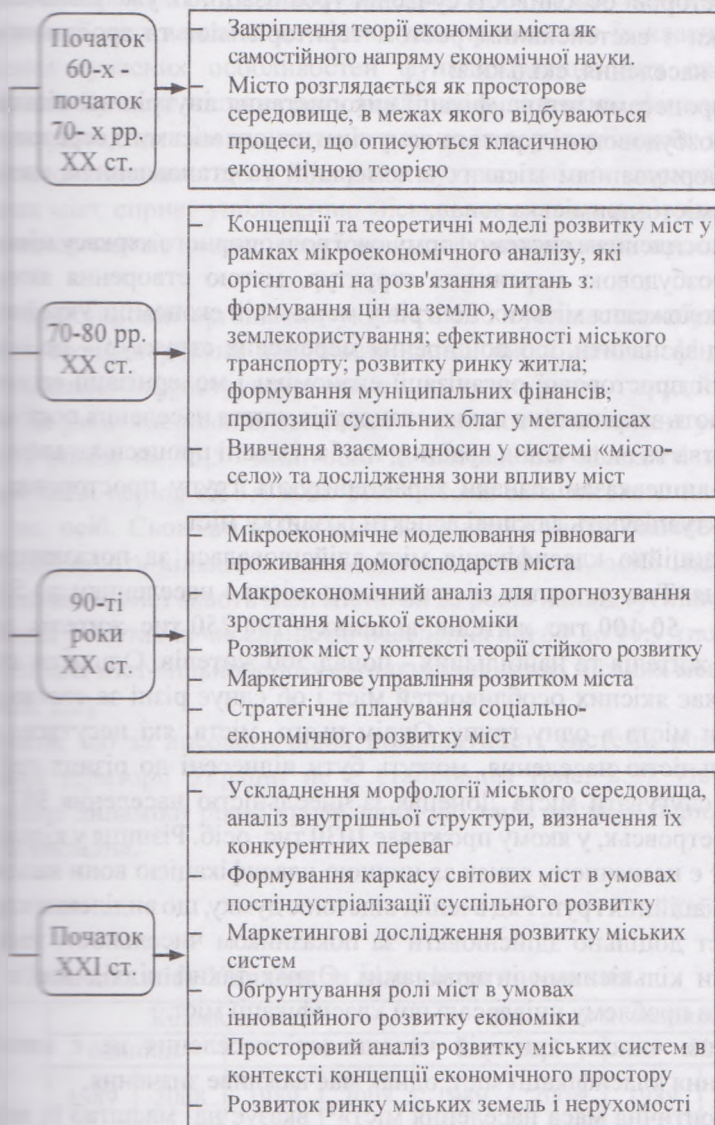

Рис. 2.2. Етапи еволюції теорії економіки міст

...ними і периферійними територіями областей, що негативно
...ється на розвитку периферійних міських поселень;
... ролі малих та середніх міст у господарському комплексі

- збереження економічного та соціокультурного розриву між містом.

Просторові особливості сучасної урбанізації, як уже зазначалося, не стільки з екстенсивним ростом території міст та зростанням міського населення, скільки з:

- процесами інтенсифікації використання внутрішньоміських ресурсів розбудовою відкритого комунікативного міського середовища;
- формуванням міських агломерацій та становленням системи «місто-приміська зона»;
- посиленням системоформуючої ролі опорного каркасу міського розбудовою мережевих структур, метою створення яких є зміна положення міських центрів у мережевій економіці України.

Слід зазначити, що поширення мережевих структур – це індикатор тенденцій просторової організації економіки і модернізації економіки, що засвідчують закріплення нових стандартів життя населення постіндустріального суспільства та включення країни у глобалізовані процеси загалом.

Всі вищевказані ознаки характеризують групу просторових процесів, які не тільки актуалізують важливі аспекти розвитку міст.

Традиційно класифікація міст здійснювалася за показником чисельності населення. Так, до малих міст належать міста з населенням до 50 тис. жителів, середніх – 50-100 тис. жителів, великих – 100-250 тис. жителів, крупних – 250-500 тис. жителів та найбільших – понад 500 жителів. Однак ця класифікація не відображає якісних особливостей міст і об'єднує різні за своєю специфікою міста в одну групу. Окрім цього, міста, які несуттєво відрізняються за чисельністю населення, можуть бути віднесені до різних груп. Наприклад, місто Донецьк з чисельністю населення 981 тис. жителів належить до великих міст, а місто Дніпропетровськ, у якому проживає 1030 тис. осіб. Різниця у кількості жителів між цими містами є незначною, однак за чинною класифікацією вони належать до різних класифікаційних груп. Ряд вчених відстоює думку, що виділення класифікаційних груп міст доцільно здійснювати за показником чисельності населення за меншими кількісними інтервалами⁷. Однак такий підхід все ж не вирішує проблему універсальної класифікації міст.

Таким чином, критерій чисельності населення не є визначальним для проведення класифікації міст, однак має важливе значення.

«Критична маса населення міст»⁸ вказує на масштаб їх впливу на просторову мережу. Отже, критерії класифікації міст можуть бути залежними від мети класифікування. В умовах зміни світових та національних стратегічних векторів суспільного розвитку рольова функція міст

⁷ Семиков В. Л. Новая классификация городов [Електронний ресурс] // В. Л. Семиков. Режим доступу : www.agps-2006.narod.ru/konf/2008/sb-2008/sec-1-08

⁸ Денисенко О. О. Метрополізація як процес територіальної організації суспільства // О. О. Денисенко // Український географічний журнал. – 2008. – № 4 – С. 4

Чинники, критерії та підходи до структурування економічного простору України

критерієм їх класифікації. Справедливість цієї думки доводить той факт, що міста, які займають провідне місце в національних та міжрегіональних мережах, не є найбільшими за кількістю населення містами. Функції міст важлива не тільки для проведення їх класифікації, а й для виявлення сучасних особливостей функціонування цих елементів територіального простору. Сучасні міста стають успішними діловими, фінансовими, культурними центрами, що призводить до появи на їх території нових об'єктів територіального значення, що у підсумку суттєво змінює територіальну структуру простору міст, сприяє ущільненню міського простору, нерівномірному розвитку сегментів ринку нерухомості та виникненню просторових диспропорцій.

Висока концентрація в просторовій організації українського суспільства обумовлена тим, що в містах сконцентрована найбільша частка виробничого, фінансово-сервісного, науково-інфраструктурного, соціо-культурного і трудового потенціалу. За умов зменшення загальної чисельності населення у 2009 р. порівняно з 1991 роком на 5,5 млн. осіб та зменшення кількості міського населення в цей же ж період на 3,4 млн. осіб питома вага міського населення в Україні зросла до 78 тис. осіб. Сьогодні з 459 міст України 92 міста (майже 20% їх загальної кількості) мають кількість населення понад 50 тис. осіб. Найбільшу частку в загальній кількості міст мають малі міста. За 20 років найвідчутніше зростає кількість міст у містах із чисельністю населення від 50 до 99,9 тис. осіб, а кількість міст-мільйонерів у загальній кількості міських мешканців зменшилася (табл. 2.2).

Висновок, що за високого рівня інваріантності системи розселення територія України не є стабільним (рис. 2.3). Нетривалу динаміку рівня урбанізації, що мала місце у період 2001-2009 років, можна вважати за східна.

Таблиця 2.2

Розподіл міст України за кількістю населення

	Кількість міст				Кількість мешканців			
	одніиць		%		млн. осіб		%	
	1989	2008	1989	2008	1989	2008	1989	2008
всього	436	459	100	100	334,9	668,3	1100	1100
з них:	226	367	51,8	81,3	11,3	28,8	32,4	42,2
менше 10 тис. осіб	55	48	8,7	9,7	3,8	21,4	10,9	31,3
10-24 тис. осіб	25	22	4,9	4,5	3,9	3,7	11,2	5,4
25-49 тис. осіб	14	14	3,1	2,9	4,9	4,6	14,0	6,7
50-99,9 тис. осіб	5	4	1,0	0,8	3,4	3,6	9,7	5,3
понад 100 тис. осіб	5	4	1,0	0,8	7,6	6,2	21,8	9,1

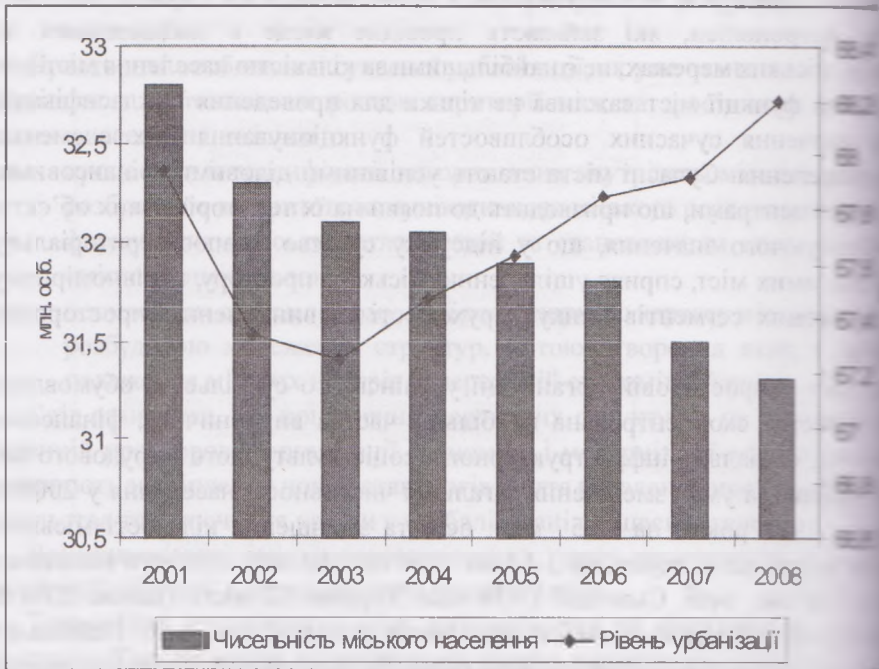

Рис. 2.3. Динаміка рівня урбанізації території України протягом 2001-2008 рр.

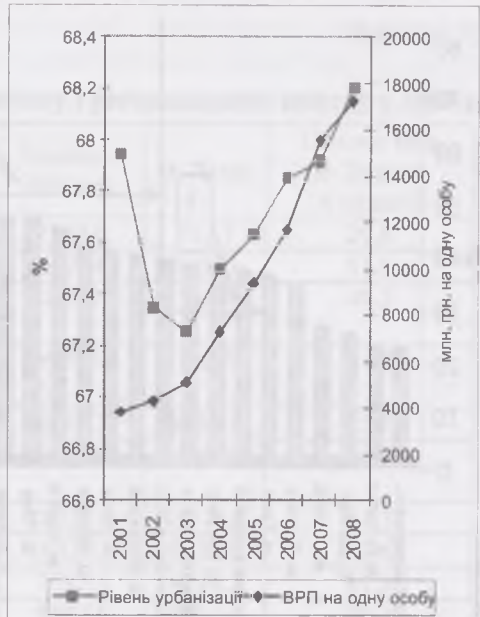
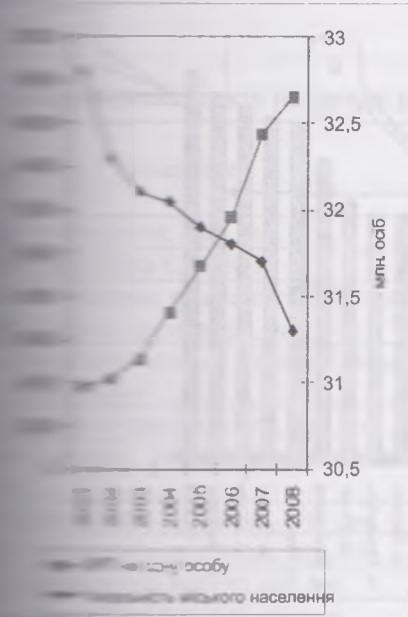
Причиною такої нестабільності стала демографічна криза в Україні зростання саме в ці роки зовнішньої міграції населення. До найбільш унізованих регіонів України належать Донецщина (90% міського населення), Луганщина (86%) та Дніпропетровщина (83%). Низький ступінь урбанізації (менше 50%) характерний для Вінницької, Рівненської, Тернопільської, Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей.

Зазвичай, зростання економіки призводить до зростання населення у містах. Яскравим прикладом існування такої залежності є Китай, де протягом останніх 10 років на фоні економічного зростання рівень урбанізації зріс майже на 15 %, а протягом 1978-2008 рр. на 30%.

Тенденції економічного зростання та процесів урбанізації в Україні відображені на рис. 2.4. Як бачимо, тенденції динаміки показників чисельності міського населення та ВРП не співпадають: зменшення чисельності міського населення супроводжується зростанням значень показника ВРП у розрахунку на одну особу.

Зростання ВРП в розрахунку на одну особу, починаючи з 2000 року, супроводжується зростанням рівня урбанізації. Попередній період характеризується низхідною тенденцією динаміки рівня урбанізації при незначному зростанні ВРП на душу населення.

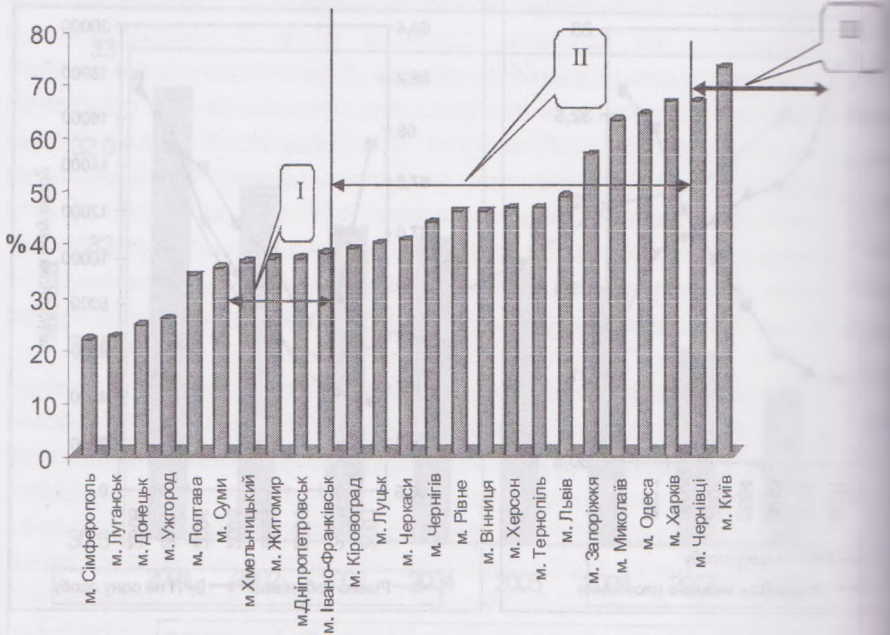
Чинники, критерії та підходи до структурування економічного простору України

Висновки. Незалежність показників економічного зростання регіонів України та урбанізаційних процесів

Висновком кореляційного зв'язку між узагальнюючим показником економічного зростання регіонів України (ВРП) та рівнем їх урбанізації підтверджується наявність слабкого зв'язку, який становить 0,77. Сильний кореляційний зв'язок також між показниками ВРП і чисельністю міського населення

Тенденції засвідчують, що розвиток просторових процесів, які супроводжуються зростанням рівня урбанізації в Україні, незважаючи на наявність негативних явищ (зменшення чисельності міського населення), мають позитивний вплив на результативність економічних перетворень. Незалежно від національного, регіонального та локального рівня, то найвищі темпи економічного зростання, що супроводжуються нарощенням економічного потенціалу, відбуваються при підвищенні рівня концентрації економічної діяльності, особливо в найбільших містах країни. Сьогодні в Україні за кількістю населення та економічного потенціалу вирізняються декілька потужних економічних центрів (Київ, Львів, Донецьк, Харків, Львів, Одеса). Вказані міста можна вважати «регіональними центрами». Саме вони є центрами впливу макрорегіонального економічного зростання не тільки національно значимих економічних функцій, а й регіональних економічних процесів. Найважливішими учасниками формування агломераційних процесів є міста, які здійснюють децентралізацію влади, зростання рівня демократизації економіки. Найважливішими економічними агентами мають стати «регіональні центри», які формують 40-70% валового регіонального продукту відповідного регіону.

I – регіональні центри, питома вага населення яких складас близько 30% населення регіонів ;

II – регіональні центри, питома вага населення яких коливається у межах 50% чисельності міського населення регіонів;

III – регіональні центри, питома вага населення яких коливається у межах 70% чисельності міського населення регіонів.

Рис. 2.5. Питома вага регіональних центрів у чисельності міського населення регіону

регіону, а зростання економічних показників суттєво випереджає зростання аналогічних показників на решті території регіонів⁹. За показником населення регіональних центрів у загальній чисельності міського населення регіонів можна виділити три групи міст (рис. 2.5).

Найменша питома вага регіонального центру в загальній чисельності міського населення регіону характерна для м. Донецька та м. Луганська, що пояснюється значною кількістю міських поселень, розташованих у віддалених областях. Так, на території високоурбанізованих Донецької і Луганської областей розташовано відповідно 51 і 37 міст.

Аналіз показників соціально-економічного розвитку м. Львова та інших міст області підтверджує не тільки значну концентрацію економічної діяльності в обласному центрі, а й свідчить про наявність значних внутрішньорегіональних

⁹ Лексин В. «Регіональные столицы» в экономике и социальной жизни России // Вопросы экономики. – 2006. – № 7. – С. 85.

Показники розвитку регіону і регіонального центру у 2008 р.

Показники	Львівська область	м. Львів	Питома вага м. Львова в області
Населення, тис. чол.	2559,0	762,3	29,8
ВВП, млрд. € ДРПОУ	60364	30965	51,5
Кількість працівників підприємств і організацій, тис. осіб	735,1	362,4	49,3
Кількість житлових будинків, тис.	669,5	210,3	31,4
Вартість капіталу, млн. грн.	8287,3	4358,8	55,1
Вартість інвестицій, млн. дол.	1100,9	580,2	52,7
Вартість промислової продукції, млн. грн.	18051,1	45576,2	61,3
Вартість сільськогосподарської продукції, млн. грн.	16317,5	6624,9	40,6
Вартість послуг, млн. грн.	7522,1	4338,2	61,3
Вартість торгівлі, млн. грн.	9472,5	5704,5	60,2

Питома вага м. Львова у Львівській області майже за всіма параметрами, окрім кількості населення, введення в дію житлових будинків та вартості промислової продукції, становить понад 50% (табл. 2.3)¹⁰.

Порівняльний аналіз основних соціально-економічних показників регіональних центрів та регіонів дозволяє зробити такі висновки: тенденція домінування регіональних центрів характерна для українських регіонів;

диференціація розвитку самих регіональних центрів визначає характер регіональної диференціації в цілому;

якщо від параметрів соціально-економічного розвитку регіонів перейти до параметрів регіональних центрів, то значення соціальних та економічних показників розвитку решти територій відрізнятимуться суттєво;

регіональні центри можна вважати осередками формування регіонального статусу, оскільки саме тут сконцентровано населення з вищим рівнем освіти та освіченості.

Якість внутрішньорегіонального розвитку внаслідок домінування регіональних центрів можна оцінити за допомогою оцінки центрально-

¹⁰ Статистичний довідник з окремих питань соціально-економічного розвитку Львівської області. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2008. – 52 с.

¹¹ Статистичний збірник. – Львів : Львівське обласне управління статистики, 2008. – 102 с.

периферійних відмінностей. Для цього доцільно використати коефіцієнт центрально-периферійних відмінностей. Цей показник обсягові показники на одну особу та темпові показники і розраховується

$$\lambda_{st}^k = \sqrt{\frac{\sum_i [(x_{it}^{kc} - x_{it}^{kp})^2 + (y_{it}^{kc} - y_{it}^{kp})^2]}{\sum_i [(x_{it}^{kp})^2 + (y_{it}^{kp})^2]}}$$

де x_{it}^{kc} – показник i в розрахунку на одну особу, що характеризує центр росту регіону k за рік t ;

x_{it}^{kp} – показник i в розрахунку на одну особу, що характеризує периферію регіону k в році t ;

$y_{it}^{kc} = \frac{x_{it}^{kc}}{x_{i(t-1)}^{kc}}$ – темп росту показника x_{it}^{kc} центра росту регіону k у році t порівняно з роком $t-1$;

$y_{it}^{kp} = \frac{x_{it}^{kp}}{x_{i(t-1)}^{kp}}$ – темп росту показника x_{it}^{kp} території регіону k у році t порівняно з роком $t-1$.

Застосування коефіцієнта центрально-периферійних відмінностей дозволяє розглянути процеси внутрішньорегіонального розвитку у динаміці та виявити тенденції центрально-периферійних відносин в економічному просторі.

Розрахунок внутрішньорегіональної центрально-периферійної відмінності здійснено на прикладі Львівської області за період 2001-2009 рр. наступними показниками: обсяг промислової продукції; інвестиції в фізичний капітал; оборот роздрібною торгівлі; обсяг експорту товарів; обсяг імпорту товарів.

Отримані результати розрахунків засвідчили зниження коефіцієнта центрально-периферійних відмінностей лише за показником промислової продукції, що підтверджує втрату позицій м. Львова як регіонального промислового центру (табл. 2.4).

Протягом останніх років відбулося зростання оціночного коефіцієнта центрально-периферійних відмінностей за показником обсягів роздрібною торгівлі та експорту товарів. Це свідчить про зростання впливу периферії на економіку регіону.

¹¹ Буфетов А. Н. Неравномерность пространственного развития: регион и региональная периферия / А. Н. Буфетов // Регион: экономика и социология. – 2009. – №4. – С.58-59.

Таблиця 2.4

Показники, що характеризують центрально-периферійні відносини у Львівській області

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
м. Львів								
(показники в розрахунку на одну особу)								
	3,5	4,3	4,9	5,9	6,8	6,2	5,9	5,9
	0,9	1,2	1,8	2,5	3,3	4,2	5,7	6,4
	1,3	1,6	2,2	2,8	3,5	5,2	7,4	10,4
	0,3	0,2	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4
	0,5	1,2	3,6	2,2	0,6	0,7	1,0	1,9
м. Львів								
(темпові показники)								
		1,2	1,1	1,2	1,1	9,1	0,9	1
		1,4	1,4	1,3	1,2	1,3	1,1	1,1
торгівлі		1,2	1,3	1,2	1,2	2	1,4	1,4
		1,4	1,4	0,6	0,7	1,1	1,2	0,9
		2,4	3	0,6	0,3	1,2	1,3	1,8
Периферія регіону								
(темпові показники)								
		1,0	1,5	1,19	1,4	1,2	1,3	0,98
		1,3	1,4	1,5	1,2	1,2	1,6	1,5
торгівлі		1,2	1,3	1,7	1,4	1,3	1,4	0,8
		1,3	1,3	1,7	1,35	1,42	1,4	0,9
		1,2	1,42	1,5	1,5	1,2	1,3	1,6
Периферія регіону								
(показники в розрахунку на одну особу)								
	1,38	1,43	2,15	2,5	3,5	18,1	15,3	15,1
	0,35	0,46	0,65	0,95	1,15	1,4	2,2	3,3
	0,48	0,6	0,8	1,08	1,5	2,00	2,9	2,5
	0,04	0,06	0,08	0,14	0,19	0,27	0,38	0,37
	0,06	0,07	0,1	0,15	0,23	0,28	0,37	0,6

про збільшення відмінностей за вказаними напрямками діяльності в внутрішньорегіональному рівні. Позитивним є зниження протягом останніх років центрально-периферійних відмінностей за показником експорту в основний капітал, що свідчить про позитивні тенденції щодо їх розширення зростання обсягів інвестицій у розрахунку на одного мешканця периферійної частини Львівської області.

Варто підкреслити відсутність чітко визначеної тенденції у зміні коефіцієнта центрально-периферійних відмінностей за показником експорту товарів. Однак слід позитивно оцінювати те, що зростаючу відмінність між центром і периферією регіону за цим показником, що мала місце протягом 2002-2004 рр., змінила низхідна тенденція. Таку ситуацію, враховуючи зростаючі обсяги та темпи росту експортної діяльності периферії регіону (див. таблицю 2.1), можна розглядати як свідчення зменшення внутрішньорегіональної відмінності експортної діяльності.

Перспективи подальшого розвитку міської мережі в Україні пов'язані з економічним зміцненням обласних центрів, розташованих по каркасу регіону, вже сформованими сьогодні національними центрами. Однак деякі регіональні центри, хоча і є адміністративними центрами регіонів, за рівнем економічного розвитку та вагомістю впливу на економіку країни ще не можуть бути порівняні до рівня національних центрів.

Якщо великі міста виконують щодо всього економічного простору України роль генератора інноваційно-інвестиційного розвитку, то малі міста, перебуваючи у зоні впливу великих міст, створюють свою зону впливу на навколишні території, зокрема сільські. Малі міста, як елементи системи розселення, є важливими складовими системи розселення України та її економічної структури економіки. Вони поряд із великими і середніми містами є важливими точками економічного простору України.

Відомо, що внаслідок ринкової трансформації української економіки міста боляче відреагували на зміни, що відбулися. Це проявилось у зміні структури виробничої структури, падінні рівня життя їх мешканців, що стало основною мотивацією українських заробітчанських міграцій і, відповідно, призвело до зниження ролі малих міст в економіці країни та її регіонів. Реалізація ефективної регіональної політики сьогодні неможлива без розв'язання проблем економічного розвитку малих міст і, водночас, без зростання їх ролі у формуванні внутрішньорегіонального економічного простору.

Незважаючи на здійснені державою кроки щодо покращення умов життя малих міст, залишаються невирішеними такі основні соціальні проблеми:

- слабка фінансово-матеріальна база малих міст, що перешкоджає досягненню нормальній життєдіяльності міста, а й реалізації цільових економічних програм;

високий рівень розвитку інфраструктури;

високий стан благоустрою міст та збереження їх історико-культурної та архітектурної спадщини;

високий рівень зайнятості та рівня життя населення.

Важливо, що становлення ринкових умов господарювання в Україні потребує збільшення інтенсивності системоутворюючих господарських функцій та підвищення рівня розвиненості функцій обслуговування малих міст щодо їх економіки.

Важливими напрямками вдосконалення управління територіального просторового розвитку області мають стати: зміцнення ролі економіки затишної субурбанізації і підвищення стандарту заселення малих та середніх міст як центрів сільськогосподарського виробництва та розвитку малого та середнього підприємництва; покращення умов життя і розвиток сільського туризму, ремесел та послуг сільськогосподарського призначення, стимулювання розвитку територій з економічними проблемами (депресивних територій та монофункціональних міст). Для розв'язання проблем розвитку малих міст із значним економічним та кадровим потенціалом потребує проведення системи заходів щодо розвитку курортних функцій із заборони будівництва нових та модернізації існуючих промислових підприємств, не пов'язаних із задоволенням потреб населення і місцевого населення, або таких, які можуть вплинути на екологію та інші ресурси територій.

Важливою сферою є селища, що прилягають до центрів систем розселення, де необхідно розміщення підприємств малого та середнього бізнесу та промислових територій. У розвитку малих міст, селищ і сіл, які мають природний та історико-культурний потенціал, стратегічним напрямком мають стати розвиток туристичних функцій із збереженням і розвитком господарським використанням об'єктів культурної спадщини, зокрема сільськогосподарського характеру середовища, обмеженням господарської діяльності на територіях історичних ареалів населених пунктів. Для малих міст важливою програмою сільськогосподарських районів, доцільним є розвиток економіки в складі з обслуговуванням сільськогосподарського виробництва та переробки продукції.

Важливою тенденцією є значна диференціація у рівнях розвитку міст регіону, що впливає на рівні життя їх населення. За індикаторами якості життя в області перевищує середньообласні показники. У загальному обсязі бюджету питома вага м. Львова складає 22,1%. Разом з тим, якість життя населення міста житлом (в розрахунку на одну особу) є нижчою, ніж в інших територіях області (табл. 2.5).

Важливою тенденцією у розвитку міст України потребує активних заходів щодо збалансованої міської мережі, при формуванні якої слід

Індикатори якості життя населення регіону та регіонального

Показники	Львівська область	м. Львів
Середньомісячна заробітна плата, грн.	1182,63	1323,97
Забезпеченість населення лікарями всіх спеціальностей на 10 тис. мешканців	58,2	118,0
Забезпеченість населення лікарняними ліжками на 10 тис. чол.	96,0	154,8
Витрати бюджету на одну особу тис. грн.	2,02	1,7
Оборот роздрібної торгівлі на душу населення, млн. грн. на одну особу	3,7	7,5
Забезпеченість населення житлом у середньому на одного мешканця, м ² на одну особу	20,3	18,5
Рівень безробіття, %	2,1	0,5

відмовитися від екстенсивної моделі урбанізації. Національна міська мережа повинна стати опорним каркасом економічного простору України.

З іншого боку, участь України у глобалізаційних процесах, формування постіндустріальних сегментів в українській економіці передбачає формування монополію міст-мільйонників як центрів базування та розвитку науково-технологій. Шанс стати платформою для розвитку нових високотехнологічних компаній мають отримати не лише міста-мільйонери, але й інші об'єкти, які здатні запропонувати інвестиційно привабливий клімат, відповідний розвитку інфраструктури та якості робочої сили.

Таким чином, в умовах поглиблення глобалізаційних тенденцій, посилення територіальної конкуренції та розширення мережових зв'язків зростання в Україні повинні забезпечити не тільки самодостатні, самозабезпечені потужні регіони, а й високорозвинені економічні центри регіонального і місцевого значення. За цих умов Україна потребує цілеспрямованої орієнтованої на міста національної політики (національної політики міської мережі), метою якої повинно стати відтворення балансу в ієрархічній системі міст.

Пріоритетними напрямами цієї політики повинні стати:

- перетворення великих міст через зростання їх економічного потенціалу в центри глобального, національного, макрорегіонального розвитку;
- зміцнення мережі регіональних центрів, які мають стати ядром економічного розвитку регіонів;
- зростання ролі середніх і малих міст у внутрішньому економічному просторі.

Для покращення потребують сьогодні не стільки державної фінансової підтримки, скільки удосконалення нормативно-правового поля діяльності місцевої влади для створення умов для розширення можливостей місцевої влади щодо ефективності господарювання та впровадження мотиваційних заходів щодо економічного зростання.

Важливим вплив на розвиток національної міської мережі та українських міст має економічна криза. Причому зміна трендів розвитку міст буде відчуватися не тільки протягом 2-3 років – гострої економічної кризи, а матиме затяжний характер. Це зумовлено суттєвими зменшеннями витрат на інфраструктуру (окрім міст – центрів Євро-2012), що призвело до згортання витрат на розвиток та збільшення робочої сили у багатьох сферах економічної діяльності. Особливо ці процеси позначилися на розвитку сфери будівництва, що призвело до зменшення витрат на інфраструктуру у всіх міських поселеннях. Найвагомими втратами зазнали великі міста, кількість яких у кожному регіоні коливається від 1 до 3. В умовах скорочення обсягів інвестицій доцільно акцентувати увагу на інвестиції фінансових ресурсів на завершенні розпочатих об'єктів інфраструктури та реконструкції господарських об'єктів; реструктуризації та будівельного секторів економіки міст; запровадженні нових форм фінансового менеджменту в бюджетному процесі; посиленні уваги до стратегічного планування, функціонального зонування міст, планів розвитку та земельними ресурсами; активізації участі українських міст у міжнародній політиці; запровадженні ресурсо- та енергозберігаючих заходів.

Важливою особливістю великих та середніх міст є ресурсоемними економічними процесами. Для розвитку міст України має спрямовуватись насамперед на розвиток міст, які стануть підґрунтям їх економічного зростання.

Важливою роллю відіграють міста у формуванні економічних районів.

Л. Т. Шевчук, «соціально-економічний район може бути сформований, якщо він формується навколо потужного ядра чи економічного центру – великого міста з розвиненими функціями»¹².

Міста з населенням понад 500 тис. осіб можуть претендувати на статус регіонального значення. Саме ці міста є центрами гравітації і концентрації економічного потенціалу регіонів країни.

В Україні середній ефективний радіус зон тяжіння навколо малого міста – 50 км, великих міст – 100 км, а Москви і Санкт-Петербурга – 200 км. Це свідчить про вищу, ніж в Росії поселенську щільність найбільший економічний центр України. Києва становить понад 100 км, а для регіональних центрів – 50 км.

¹² Шевчук Л. Соціально-економічне районування України : Препринт / [М. І. Додик, Л. М. Галамарчук, О. М. Паламарчук, Л. Т. Шевчук]. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 1997. – 50 с.

Радіуси зони тяжіння регіональних центрів України, км

Міста	Кількість населення міста, тис. осіб	Площа регіону, км ²	Кількість населення регіону, тис. осіб
м. Сімферополь	338	107,4	1965,3
м. Вінниця	367	61,8	1650,6
м. Луцьк	208	41,6	1036,7
м. Дніпропетровськ	1030	405	3355,5
м. Донецьк	981	358	4466,7
м. Житомир	272	65	1285,8
м. Ужгород	116	31,6	1244,8
м. Запоріжжя	785	334	1811,7
м. Івано-Франківськ	223	125	1380,7
м. Київ	2740	839	1721,8
м. Кіровоград	241	106	1017,8
м. Луганськ	442	286	2311,6
м. Львів	735	182	2549,6
м. Миколаїв	506	260	1189,5
м. Одеса	1006	163	2391,8
м. Полтава	304	103	1499,6
м. Рівно	248	58,2	1151,6
м. Суми	276	145	1172,3
м. Тернопіль	217	59	1088,9
м. Харків	1458	306	2769,8
м. Херсон	309	145	1093,4
м. Хмельницький	259	112	1334,8
м. Черкаси	290	69	1295,2
м. Чернівці	247	152	904,4
м. Чернігів	398	79	1109,7

цей показник коливається від 20 до 70 км (див. табл. 2.6). Така ситуація обумовлена значними відмінностями у чисельності населення цих міст.

Таким чином, регіональні центри сьогодні стають самостійними центрами економічної і політичної діяльності, діловими, транспортними і культурними вузлами, а також креативними центрами країни. Вплив регіональних центрів поширюється не тільки на регіон розташування, а й сусідні регіони. Сфера макрорегіонального впливу регіональних центрів може слугувати основою мережі представництв і філіалів торгових, фінансових та інших підприємств різних регіонів, роль регіональних еліт тощо.

1.2.2. Метрополізація в контексті районування економічного простору

Важливим різновидом урбанізації є метрополізація, яка характеризується такими процесами як:

концентрацією різних видів діяльності і населення в центрах країни-метрополісах;

зростанням питомої ваги населення столичної агломерації в чисельності населення країни.

В літературі існують різні методологічні підходи до розкриття сутності процесу метрополізації. Узагальнюючи їх, можна виділити ряд ключових моментів, що характеризують цей процес. Метрополізаційні процеси включають:

зростання містами певної суспільно-просторової ролі;

набуття високодиверсифікованої структури економіки міст;

зростаюча роль не лише для міст властивих організаційно-управлінських, інформаційних, духовно-культурних та комунікаційних функцій;

інтеграція у світову економічну систему та розвиток міжнародних економічних відносин;

зростаюча роль центрів впровадження нововведень та інновативних видів діяльності;

зростаюче наближення до транспортних коридорів та наявність територій макрорегіонального і світового значення.

В центрі функціонально домінують на всіх ділянках суспільного життя господарського життя, інформаційного обслуговування та інновацій. Через систему метрополійних територій країна підключається до світової системи проєктів світової економіки та глобальних процесів»¹⁴. Отже, в контексті метрополізації доцільно розглядати як складову процесу формування економічного простору.

Важливі аспекти розвитку міських систем достатньо широко розкриті в наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених: К. Лакурі, С. Еккерта, С. Кретке, Д. Еккерта, Ф. Спапенса, М. Карлі, Т. Фукса, К. Аджиова, В. Н. Амітана, Ю. Д. Денісова, Т. В. Дробишевської, Г. Родомана, А. В. Степаненко, Л. Т. Шевчук, Г. М. Лаппо, Е. М. Терсва, В. Л. Глазичева, В. Н. Лексіна, А. Н. Шевцова та багатьох

¹⁴ О. О. Метрополізація як процес територіальної організації суспільства / О. О. Метрополізація // Український географічний журнал. – 2008. – № 4. – С. 41.

¹⁵ В. І. Управління сталим розвитком просторових систем: теорія, методологія, картографія. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. – С.225.

Набуття містами функцій метрополісів, які є однією з сучасних форм урбанізації, дозволяє класифікувати їх за масштабами діяльності, розвитку та спеціалізацією на глобальні, світові, національні, макрорегіональні та регіональні¹⁵. Таку класифікацію міст запропонував у 2005 році П. Тейлор, яка стала логічним продовженням класифікацій міст П. Холла (1999) і Дж. Фрідмана (1986). Класифікаційними критеріями було визнано ієрархічний рівень його ролі в системі центрально-периферійних та глобальних відносин. П. Холл зазначає, що світові міста є центрами політичних, культурних, банківських, фінансових і страхових послуг, транспортних потоків і інформації.

Дж. Фрідман, обґрунтовуючи становлення системи світових міст в процесі розвитку глобальної економіки, висунув гіпотезу світового міста, яку розглядає у контексті просторової організації нового міжнародного поділу праці. Розроблена гіпотеза базується на врахуванні таких положень¹⁷:

1. Форма та ступінь інтеграції глобального міста, його функції в системі міжнародного поділу праці зумовлюють зміни внутрішніх міських структур.
2. Світові міста використовуються глобальним капіталом як осередки просторової організації виробництва і збуту.
3. Функції контролю і управління світовою економікою у глобальних містах відображаються у структурі та динаміці міської економіки та населення.
4. Світові міста є основними центрами концентрації і накопичення світового капіталу.
5. У глобальних містах концентруються міжнародні мігранти.
6. Глобальні міста впливають на соціальну та просторову структуру населення.
7. Зростання світових міст призводить до зростання соціально-економічних темпів росту яких перевищують фіскальні можливості держави.

Метрополізація може сприяти формуванню економічного району існування таких передумов, як: концентрація наукового потенціалу у великих містах, які є основою забезпечення процесів метрополізації, розвитку наукової та інформаційної інфраструктури, дослідницьких центрів, промислової індустрії; сприятливі умови розвитку вертикальної та горизонтальної інтеграції, формування ринку праці і споживчого попиту, які забезпечують «масштаби» для великого і малого бізнесу.

Для економічного району, який формується навколо крупного міста-метрополіса, характерні такі тенденції, як:

¹⁵ Taylor P. I. Leading World cities: empirical evaluations of urban nodes in the world economy // P. I. Taylor // Urban Studies. – 2005. – Vol. 42. – P. 159–168.
¹⁶ Hall P. The World Cities / P. Hall. – London : World University Library, 1996.
¹⁷ Friedmann J. The World City Hypothesis / J. Friedmann // Development and Change. – 1986. – № 4. – P. 12–50.

розвиваються поблизу центру квазістатичних зон, які в ринковій економіці формуються під впливом пошуку спонтанної рівноваги між попитом і пропозицією на товари і послуги при скороченні інтенсивності освоєння простору і віддаленням від центру попиту;

здатність отримати максимальний дохід від підприємництва, що визначає постійний або дискретний "тиск" на існуючу просторово-функціональну структуру простору;

незворотний розвиток, який визначає появу нових видів товарів і послуг разом з новими функціями;

постійні зміни у динаміці та характері попиту і пропозиції на окремі види товарів і послуг, що є результатом змін у демографічній та соціальній структурі суспільства. Імпульси, які ідуть від соціальних змін, екологічних обмежень, технічних нововведень в економічному просторі, здійснюють "тиск" на функціональну структуру його центру;

вплив екологічного фактору на розміщення окремих видів діяльності.

Метрополіси є джерелом нових ідей, технологій та інновацій. Вони формуються, двигунами, стимуляторами економічного зростання окремих регіонів, так і національної економіки, вузлами транспортних, інформаційних, інфраструктурних комунікацій. Метрополіси часто між собою конкурують, але можуть і співпрацювати.

Метрополіси формуються на основі міст як центрів гравітаційного економічного середовища, на думку Еріка Лампада, Берта Гозеліца та інших дослідників, можуть бути трьох видів: продуктивними, економічними та інноваційними з певною функцією контролю.

Метрополіси в великих метрополісах близька відстань, розмір та концентрація економічних активів метрополіса на основі відповідних ресурсів забезпечують ефект масштабу, суттєві переваги у виробничих витратах.

Метрополіс є інкубатором інновацій та підприємництва. Він формує економічний потенціал підприємств, тим самим зменшуючи витрати на освоєння простору та впровадження інновацій.

Метрополісний контроль – це центр прийняття рішень, комунікацій та збору інформації. Контрольна функція метрополісу ґрунтується на концентрації в його просторі економічної інформації, комунікацій, центральних офісів ведучих у своїй галузі підприємств.

Метрополісний контроль між метрополісами прямо пропорційна величині їх мас (кількість економічних активів) та інноваційний потенціали, природні, матеріальні, людські ресурси обернено пропорціональна відстані між ними. Таким чином метрополісний контроль організована просторова економічна система (МПЕС) як основа економічного економічного району.

Цілісність МПЕС базується на взаємозв'язку міста та тяжкої території, вони є джерелом нових ідей, технологій та інновацій, двигунами, стимуляторами економічного зростання. Особливо відіграють процеси дифузії інновацій, які спростерігаються в МПЕС бути експансивними та релокативними. В експансивній дифузії відбувається з одного економічного простору до іншого, в межах одного простору.

МПЕР як і місто характеризуються циклами ділової активності, амплітуда яких можуть бути диференційованими у просторі і тенденціями, які проявляються на рівні національної економіки.

Дослідження МПЕС виявили, що їх ділові цикли можуть загальнонаціональні або відставати від них. Важливим чинником на їх чутливість до ділових циклів, є структура промисловості (особливо чутливі до циклічних коливань), а також особливості впливу та монетарної державної політики.

Кожна МПЕС формується на основі урбаністичної системи, внутрішню зв'язаність та інтегрованість, і має три основні характеристики: *по-перше*, МПЕС є функціонально інтегрованою системою. Інтеграція визначається розвитком горизонтальних та вертикальних зв'язків у межах системи;

по-друге, МПЕС має один чи більше поляризованих центрів послуг, транспорту, ліній зв'язку тощо;

по-третє, міські центри МПЕС як першоджерела інновацій економічне зростання всієї просторової системи.

Кожна МПЕС є відкритою системою і пов'язана з іншими МПЕС. Відкрита система вона в умовах глобалізації розширює світогосподарські зв'язки з національними економіками країн світу, посилюючи їх взаємозалежність.

МПЕС формуються на основі теорії гравітації, на основі відцентрових сил. Доцентрові сили створюють концентрацію суб'єктів економічної діяльності і відповідну зону їх впливу, а відцентрові – їх розповсюдження.

Формування МПЕС пов'язано також із полюсами росту у теорії Ф.Перо, згідно з якою економічний розвиток міста може відбуватися на основі концепції поляризованого розвитку.

Центрами МПЕС можуть бути багатофункціональні міста, а також міста стають центрами з достатнім рівнем концентрації ділових та адміністративних підприємницьких, промислових, інфраструктурних, торгівельних, інноваційних функцій.

МПЕС не є самодостатніми системами. Їх спеціалізація сферами діяльності, в яких вони мають конкурентні переваги, а їх розвиток як відкритих систем залежить від потоків ресурсів, продукції, інформації, інновацій від інших МПЕС національної економіки та економік країн світу.

Чинники, критерії та підходи до структуривання економічного простору України

МПЕС – це комплексна інтегрована система з високим рівнем динамічності, розгалуженою мережею економічної, соціальної, інституційної діяльності. Це динамічна система, яка постійно розвивається і адаптується до змін внутрішнього та зовнішнього середовища.

Якість економічної життєздатності, продуктивності та соціального розвитку МПЕС залежить від її здатності змінювати модель своєї економічної діяльності відповідно до змін ендегенного та екзогенного середовища.

Парадигма просторового економічного районування базується на складової МПЕС складовою національного економічного простору, яка розглядається як відкриту систему; має власний діловий цикли та пов'язується відповідним ринком праці.

Розвиток МПЕС передбачає постійне підвищення якості життя, підтримку та розширення інфраструктури критичного розвитку, підвищення ефективності соціальних послуг.

Інфраструктурна спроможність МПЕС забезпечує основу та мотивацію його розвитку, впливає на формування національного ринку, на місце економіки у глобальній економічній системі через:

– зв'язки між МПЕС на основі розвитку транспорту, комунікацій, енергетичної інфраструктури;

– функціонування всіх МПЕС у межах національної економічної системи;

– наявність спільних елементів національної економічної системи (наприклад, монетарна, регулятивна, зовнішня політика);

– зв'язки між ринками МПЕС;

– спроможність розвитку на основі організаційно – економічних механізмів.

В основу принципу просторового районування національної економіки повинні бути покладені МПЕС у відповідності до просторової парадигми, що забезпечує ефективне їх функціонування, формування внутрішнього ринку, підвищення спроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

Процес формування МПЕС є складним та динамічним. Він передбачає взаємодію часових та просторових відносин. МПЕС – це просторово – часова структура, де характерні такі риси, як значна динамічність структури у часі, високий рівень спеціалізації; дифузія соціальних, виробничих, інформаційних процесів. Просторово – часова структура МПЕС – це результат взаємодії та дискретності її елементів, кожний з яких є потенційно динамічним.

МПЕС як підсистема більш інтегрованої системи, якою є просторова економічна система (сутнісна основа інтегрального економічного районування), характеризується тим, що формується за рахунок наявності ресурсів (при-

родних, соціально-економічних, інноваційних) та процесів еволюції ендегенного характеру.

Міжнародне співробітництво можна розглядати як чинник конкурентних переваг МПЕС, що базуються на принципах взаємодії та стимулюючого їх розвитку, сприяє формуванню інтровертних та екстравертних просторових зв'язків як основи сучасної моделі економічної національної економіки України.

Особливості процесів метрополізації визначаються відповідними містами, які є центрами МПЕС. Це можуть бути багатофункціональні міста, які мають достатній рівень концентрації таких функцій: адміністративні, підприємницькі, промислові, інфраструктурні, фінансові, інноваційні. Якщо участь таких міст у світовій економіці вони стають "воротами"/"квазиворотами" тільки на національному рівні, то центрами його МПЕС, якщо велика – "воротами"/"квазиворотами" глобального, глобального рівнів.

Як свідчать дані ООН, при неухильному зростанні абсолютної кількості міст все більша кількість населення світу акумулюється у великих містах. В середині ХХ століття міста-мільйонери були в кожній сьомій країні, а в ХХІ ст. - у кожній третій. До 2008 року на планеті сформувалося 459 міст з населенням більш одного мільйона чоловік, в яких проживає приблизно 50% міських жителів і 20% всього населення планети.

Найвищим ступенем розвитку метрополізації в умовах становлення глобального міста (від англ. *global cities*).

Термін "глобальне місто" з'явилося у 1990-х роках у роботі соціології університету Чикаго С. Сассеном, яка вважає, що "глобальне місто" - це постіндустріальний центр, максимально інтегрований до світової економіки, який розвивається на основі взаємодії з глобальними міськими мережами.

С.Сассен сформулювала сім гіпотез, що пояснюють причини появи таких міст.

По-перше, поглиблення міжнародного поділу праці, що зумовлено діяльністю провідних ТНК світу, підсилило значення міст, де концентруються центральні стратегічні функції управління, координації, обслуговування, фінансування. Через такі міста проходять інтенсивні інформаційні потоки, концентрація робить їх схожими на інформаційні центри, а перебування в них можна порівняти із знаходженням в інтенсивному та щільному інформаційному потоці.

По-друге, ці функції стають настільки складними, що їх виконання управління глобальних фірм передають високоспеціалізованим компаніям, що працюють по контрактах з штаб-квартирами ТНК ("аутсорсинг"). Компанії все частіше "купають" готові послуги, що забезпечують роботу зв'язки з громадськістю, програмування, телекомунікації та інші функції.

Чинники, критерії та підходи до структурування економічного простору України

Спеціалізовані сервісні компанії, залучені до найбільш складних функцій ринків, мають тенденцію до розміщення у найбільших міських центрах, використовуючи ефекти агломерації. Складність послуг, які потрібно надати, значеність ринків, на яких вони діють, зростаюче значення операцій - це умови, які надають новий імпульс розвитку економіки.

Чим більше функцій передається штаб-квартирою компанії на місцеві рівні, тим простіше стає вибір місця розміщення самої штаб-квартири. Це означає, що визначальне значення глобальних міст для розвитку послуг.

Спеціалізовані сервісні компанії повинні пропонувати глобальне обслуговування, що у свою чергу передбачає наявність у них глобальної мережі обслуговування та необхідність створення транснаціональних обслуговуючих центрів.

Розвиток глобальних міст стає все більш відірваним від їх національних економік в цілому. У наявності один із елементів формування транснаціональних урбаністичних систем, найбільші ділові центри набудуть особливого значення у розвитку економіки.

Одним з факторів полягає в тому, що високий ступінь зосередження професіоналів і високоприбуткових сервісних компаній у великих містах країн веде до посилення їх просторової та соціально-економічної дисперсії.

Це передбачає, що буде спостерігатися зростання інших видів діяльності, на які є попит в глобальних містах, але рівень їх розвитку не дозволить їм конкурувати з високоприбутковими компаніями, які залишаться лідерами.

Важливою умовою для українськими «національними центрами» метрополійних центрів є посилення їх впливу у світовому та національному економічному просторі і відповідно зростанню їх ролі формуванні економічних систем.

Інноваційний чинник структурування економічного простору України

Розвиток міжрегіональних інноваційних процесів

Міжрегіональна економічна інтеграція є необхідною, оскільки відкритості регіонів, створює сприятливі умови для розвитку органів влади, науково-освітніх організацій та бізнесу. Це забезпечується менеджментом, знаннями, новими технологіями і інноваційним процесом з метою реалізації своїх конкурентних порівняльних переваг.

переваг. Таке співробітництво спрямоване на координацію їх взаємодії та здійснення узгоджених заходів у різних сферах життєдіяльності для вирішення спільних проблем взаємодіючих регіонів в інтересах місцевих громад.

Незважаючи на те, що державою задеклароване джерело економічного зростання – інноваційний розвиток виробництва, практичних результатів немає.

В нашому розумінні, міжрегіональні інноваційні процеси – діяльність спрямована на міжрегіональне об'єднання організацій місцевої влади та самоврядування, політичні та громадські об'єднання інноваційних структур (університети, технопарки, технополіси, центри обробки технічної інформації, науково-дослідні інститути, наукові містечка, інкубатори, венчурні структури тощо), які володіють механізмами та інструментами регулювання інноваційного процесу з метою реалізації спільних ініціатив та проєктів.

Результати отримані в ході реалізації цих наукових пропозицій:

- підвищити ефективність регіонального управління в напрямку регулювання міжрегіональної інтеграції інноваційних процесів;
- обґрунтувати доцільність кооперації інноваційних структур та оцінки науково-технічного потенціалу та соціально-економічної спроможності міст;
- активізувати взаємовідносини між регіональним органами влади, науково-дослідницькими організаціями та підприємствами з метою генерування стійкого потоку ефективних нововведень та підтримки їх на основі конкурентоспроможності регіонів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання органами місцевої влади при визначенні напрямів удосконалення механізму реалізації інноваційної регіональної політики.

Необхідними чинниками забезпечення єдності економічного простору України є диверсифікація міжрегіональних зв'язків та їх оптимізація з метою максимального використання регіонами України власних переваг і забезпечення економічного зростання країни в цілому. Очевидно, що зазначене є неможливе без формування міжрегіональних інноваційних систем на основі чіткої організації економічних та організаційних засад. Ефективне функціонування такої системи можливе за умови наявності широко розгалуженої мережі інфраструктурних організацій. Для України даний аспект має виключно важливе економічне, а й геополітичне значення.

Наприклад, Львівщина найбільше серед інших областей постраждала від кризи 90-х років ХХ ст., втративши 72% свого потенціалу виробництва. Але, не дивлячись на це, в наступні роки Львівська область отримала 5% від усіх податкових поступлень в країні, всього лиш вдвічі менше, ніж найбільш розвинутий промисловий регіон країни.

... також склалася економічна ситуація, що не відповідає умовам інноваційну модель розвитку. Наприклад, із загального обсягу промислової продукції добувної і переробної промисловості міста Львів у першій половині 2010р. половина (49,5%) припала на товари широкого вжитку, 21,6% – сировинну продукцію, 18,7% – інвестиційну продукцію та 9,2% – товари тривалого використання. Загалом у Львівській області у першій половині 2010р. частка сировинної продукції (51,8%), частка товарів широкого вжитку становила 34,7%, інвестиційної продукції – 10,2%, товарів тривалого використання – 3,3%.

... що Львівщина за інноваційним потенціалом поступається в Україні тільки Львову і Харківщині та перебуває приблизно на одному рівні з Чернівецькою, Дніпропетровською і Одеською областями.

... імперативи інноваційного розвитку повинні лягти в основу діяльності всіх органів влади та самоврядування соціально-економічних процесів на своїй території. Потенціал міжрегіональних взаємодій можна адекватно реалізувати у формі міжрегіональних економічних систем, які розглядаються як розширений простір інтеграційних взаємодій між регіональними економічними системами (тобто міжрегіональна економічна система).

... до цього можна виділити наступні цілі застосування інноваційного підходу до управління регіональним розвитком:

... відтворювальних процесів у розширеному просторі міжрегіональних взаємодій;

... потенціалу розвитку економічних систем взаємодіючих між регіонами;

... міжрегіональних бар'єрів на шляху потоків факторів та продукції в виробництві;

... асиметричності соціально-економічного розвитку регіонів за допомогою імпульсів розвитку через інтеграційні взаємодії;

... соціального середовища взаємодіючих регіонів;

... якісно нових інститутів, які б забезпечували розвиток економічного простору міжрегіональних інтеграційних взаємодій.

... економічної нестабільності підвищити активність інноваційних процесів, можливо на основі об'єднання потенціалів двох або більше регіонів.

... тісні соціально-економічні зв'язки, зусиль місцевих органів влади на шляху реалізацію спільних інноваційних проектів. Однак, такі зв'язки неможливо знайти якісного відображення якщо не буде створено належного економічного забезпечення. Одним із елементів такого забезпечення мають бути

... інноваційні мережі, які покликані мобілізувати інтелектуально-технологічний потенціал регіональних інноваційних систем на вирішення економічних, соціальних, екологічних та духовно-культурних завдань.

Разом з тим, досягнення цих завдань можливе лише на основі якісного використання факторів, що формують інтелектуально-інноваційну складову регіональних інноваційних систем, а саме: освіти, наукових і технологічних потужних продуцентів нових ідей, думок, знань, впровадження ефективних нововведень; врешті-решт, наявності відповідальних і креативних еліт як генераторів нововведень, носіїв високого інтелекту, суб'єктів інноваційного розвитку, світоглядних позицій і відповідних вольових зусиль.

Вочевидь функціонування таких мереж та координація процесів в них має забезпечуватися центральною інституцією на яку покладені управлінські функції. Водночас головна функція управлінського елементу міжрегіональних інноваційних мереж спрямована не на створення інновацій, а на налагодження зв'язків в інноваційній системі. Також сюди можна віднести консультативні послуги, які носять інформаційний характер і спрямовані на налагодженню відповідності запитам зовнішніх сфер та реалізації інноваційного процесу, а також організацію та супровід фінансування інноваційних процесів.

Ефективність міжрегіональних інноваційних процесів в значній мірі залежить від того наскільки ці інноваційні мережі здатні до генерування нових ідей, формування концепції новації, її матеріалізація у певному продукті, розроблення практичних аспектів її використання, виробництво новинки і виведення її на ринок. В свою чергу місцеві органи влади мають створювати потужні стимули для мобілізації науково-технічного потенціалу та генерування стійкого потоку ефективних нововведень, що здатні створювати нові ринки наукомісткої продукції і послуг, завойовувати і розширювати традиційні ринки. Для цього необхідно, щоб місцева влада отримала більше повноважень і свободи дій, натомість зобов'язання вирішувати певні локальні проблеми без участі центральної влади.

Ефективність кооперації регіональних інноваційних систем, що включає в себе інноваційну інфраструктуру, кваліфіковані кадри, матеріальні ресурси, фонди тощо, передусім залежить від якісної інноваційної політики в регіоні з розвинутого власного руслу науково-технічного новаторства. Але для реалізації міжрегіональних інноваційних проектів місцеві органи влади повинні забезпечити створення сприятливого інноваційного середовища в регіоні, можливо досягнути завдяки таким заходам:

- надання на пільгових умовах земельних ділянок науково-технічним підприємствам і іншим інноваційним структурам;
- організація різного роду презентацій, семінарів, переговорів тощо;
- оформлення гарантій інвестицій для найбільш важливих інноваційних проектів;
- пільгову оренду обладнання для науково-дослідних і конструкторських робіт;
- проведення навчання керівників фірм з питань активізації інноваційних процесів та формування інноваційної культури;
- надання виставково-демонстраційних та рекламно-видавничих послуг;

Чинники, критерії та підходи до структурування економічного простору України

... до інформаційних масивів;

... оренту офісних приміщень та виробничих для випуску дослідницької продукції.

Україна зосереджений значний науково-технічний потенціал. Основою у інноваційному розвитку національної економіки. Визначення інноваційної діяльності в регіоні повинна здійснюватися відповідно до інноваційної стратегії.

Програми підтримки інноваційного бізнесу діють у більшості регіонів, що важливо, не тільки на національному рівні, а й на рівні місцевих одиниць. Такі програми виступають як важливий елемент економічного розвитку регіону, як шлях до створення нових робочих місць, підвищення рівня екологічної безпеки та вирішення інших соціально-економічних проблем.

Здійснення прогресивної структурної перебудови економіки на інноваційній основі, вимагає розвиток наукоємних виробництв, високо- та ресурсозберігаючих технологій тощо. А без належної інфраструктури цього практично не можливо зробити. У м. Львові здійснюється елементів інноваційної інфраструктури на базі яких проводяться фундаментальні та прикладні дослідження з проблем розвитку інтелектуального потенціалу науково-інноваційної та інформаційної діяльності, оцінки економічної привабливості господарських об'єктів, регіональної науково-інноваційної політики.

Підтримницьких структур з метою упровадження інновацій, здійснюється головним чином через формування таких інноваційних структур як бізнес-інкубатори, технопарки, технополіси, центри трансферу технологій тощо. Це дозволяє мінімізувати ризики, збільшити віддачу від інноваційних конкурентних переваг.

На певних функціональних рівнях міжрегіональних інноваційних систем забезпечити точкове використання конкретного механізму. Пропонується спроба можливого вирішення проблеми через використання матриці реалізації механізмів на певних функціональних рівнях діяльності. Такий підхід дозволяє більш чіткіше сформувати механізми розвитку регіону.

Взаємодія між суб'єктами різних регіональних інноваційних систем передбачають застосування ефективних механізмів управління інноваційною діяльністю, які реалізуються на певних функціональних рівнях

на певних функціональних рівнях здійснюється діяльність інноваційної діяльності через відповідні механізми. На рис. 2.7 представлено схематичну відповідність механізмів регулювання інноваційної діяльності на певних функціональних рівнях. Кількість механізмів має визначатися

органами державного чи місцевого управління в залежності від економічної системи, пріоритетних напрямів науково-технічного розвитку та інших стратегічних цілей

Однак, для забезпечення належного рівня реалізації мікроінноваційних процесів необхідно забезпечити ряд організаційних, економічних та інших умов, передусім наступних:

- розробку комплексних інноваційних концепцій розвитку області, в свою чергу повинна бути складовою стратегії соціально-економічного розвитку держави;
- формування мережі регіональних інноваційних систем, які забезпечувати ефективну взаємодію державних органів управління підприємствами та організаціями інноваційної сфери для досягнень науки і техніки в інтересах соціально-економічного розвитку усієї системи національного господарства;
- удосконалення законодавчої і нормативної бази, сприятливої для інноваційної діяльності, зокрема, усунення подвійного законодавчих норм, що стосуються інструментів стимулювання інноваційної діяльності;

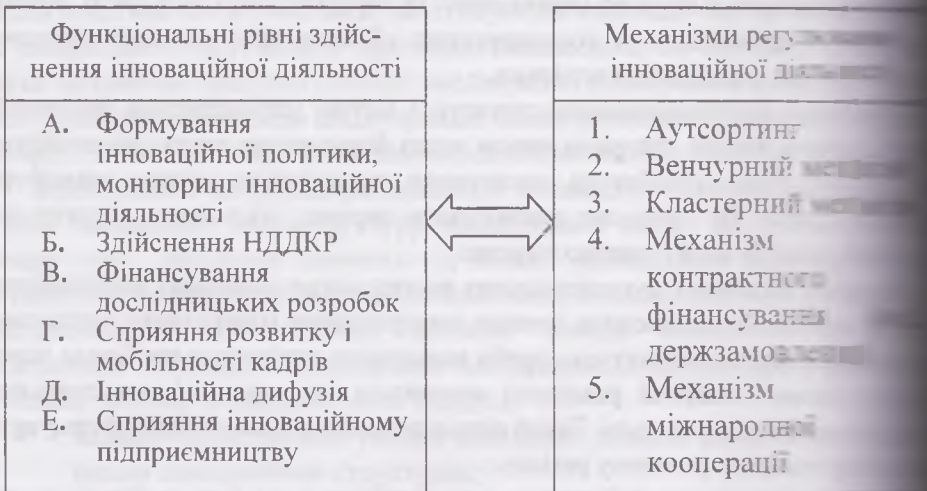

Рис. 2.6. Схема застосування механізмів регулювання інноваційної діяльності на функціональних рівнях РІС

$$A = \{1, 2, 3, 4, 5, 6\}; B = \{1, 2, 3, 4, 5, 6\}; V = \{2, 4\};$$

Рис. 2.7. Матриця відповідності механізмів регулювання інноваційної діяльності функціональним рівням РІС

створення стратегій та пріоритетних напрямків науки і техніки, а також інноваційних проєктів, що здійснюють вирішальний вплив на підвищення ефективності регіонального виробництва і спроможності виробництва;

розміщення, ефективне використання та розвиток інноваційного потенціалу системи національного господарства;

створення механізмів стимулювання інноваційного розвитку;

створення та розвиток інноваційної інфраструктури;

збільшення об'ємів виробництва та реалізації науково-технічної продукції з високою часткою доданої вартості та високим ступенем інноваційності;

створення умов для активного залучення інвестиційних ресурсів в інноваційну сферу, а також впровадження нових форм інвестування;

створення мережі регіональних інноваційних центрів та формування інноваційної бази даних;

створення запляну науково-технічного потенціалу держави у створення нових робочих місць, покращення екологічної ситуації та здоров'я населення;

створення інтелектуальної власності та підтримка провідних вчених, наукових колективів і науково-педагогічних шкіл, що здатні забезпечити високий рівень освіти і наукових досліджень;

створення взаємозв'язку досліджень і розробок, інноваційних проєктів та їх реалізації на державному, обласному, муніципальному та галузевому рівнях;

створення високого та середнього інноваційного підприємництва;

створення технологічного рівня, конкурентноздатності аграрного виробництва з використанням інноваційних технологій аграрної науки та забезпечення на цій основі зростання продуктивності праці в аграрному секторі національної економіки;

створення умов для підготовки та перепідготовки кадрів у сфері інноваційного менеджменту;

створення проведення заходів щодо попередження надзвичайних ситуацій та покращення екології на основі унікальних технологій;

створення міжрегіональних зв'язків в інноваційній сфері, інтеграції в українську та світову економіку і науку;

створення засобів масової інформації пропаганди важливості та ефективності інноваційної діяльності в цілях прогресу суспільства та покращення якості життя.

створення умов для процесів ефективного формування та успішного розвитку інноваційного поля потребує чіткого планування, координації усіх стратегічних програм, та їх складових – цільових

програм тактичного плану, контролю за їх виконанням, оперативного внесення змін та уточнень тощо, тобто повного спектру управлінської діяльності. Локально-регіональний характер інноваційних трансформацій дозволяє досягти високого рівня інтенсифікації інноваційного процесу за рахунок більш високої концентрації і мобільності ресурсів, більш досконалої системи управління науково-дослідного і приватного секторів (співробітництво, кооперація, залучення економічних агентів до інноваційного процесу).

2.3.2. Модель просторової оцінки інноваційного розвитку України

Сучасний економічний розвиток можливий тільки як результат постійного оновлення національної економіки, формування нової системи економічних відносин. Сьогодні визначає необхідність зміни наших уявлень щодо економічного розвитку широкого кола проблем та перегляду шляхів їх вирішення через призму нової інноваційної моделі національної економіки.

Разом з тим проблема інноваційного розвитку регіонів не є однорідною. Регіони характеризуються різноманітністю природного середовища, економічного розвитку, дією певних факторів і принципів на розміщення й розвиток промислової, виробничої та соціальної сфер, що зумовили значні відмінності у розвитку населення, територіальній організації господарства. Відповідно до цих відмінностей територію нашої країни поділяють на соціально-економічні комплекси різного масштабу. Найбільші з них – економічні райони.

Виклики теперішнього часу вимагають запровадження нової моделі соціально-економічного районування України, необхідної для реалізації національного соціально-економічного розвитку регіонів на інноваційній основі, а також розробки моделі регіональної політики.

Головне завдання економічного районування - підвищення продуктивності суспільної праці. Економічне районування повинно сприяти обґрунтовувати розвиток територіально-виробничих комплексів, сприяти прогресивні тенденції в розвитку географічного поділу праці, а також внутрішньорайонних зв'язків.

Характер та модель просторового розвитку визначається основними факторами цього розвитку та типом відносин між ними, які визначаються напрямками розвитку. Вибір типу відносин між суб'єктами просторового розвитку впливає на характер організації комунікацій між ними, що визначає характер соціально-культурне, економічне, програмне чи проектне наповнення простору.

Просторовий сталий розвиток можливий за умов, якщо кожен економічний суб'єкт має такі властивості:

- здатність до взаємодії;
- упорядкованість, структурованість взаємозв'язків, тобто наявність механізмів взаємодії;

унікальність, унікальність та самостійність кожного елемента;
взаємозв'язок трьох основних груп факторів, що зумовлюють розвиток: "людський", "технологічний" та взаємозв'язків між ними¹⁸.

Вище наведені засади просторового розвитку останніми роками в Україні здійснені спроби нового економічного і соціально-економічного розвитку України, їх варіанти опубліковані в монографіях, підручниках, навчальних посібниках, журналах, тезах доповідей наукових конференцій, у «Концепції державної регіональної економічної політики». Ці пропозиції мають різні назви: економічне районування, природно-господарське районування, соціально-економічне районування тощо.

В умовах при здійсненні економічного районування практично неможливо відокремити інноваційний чинник, іншими словами характер, специфіка розвитку окремої території. А оскільки завдяки інноваціям, інноваційного характеру, здійснюється чи не найбільший внесок в економічний розвиток і конкурентоспроможність регіону, тому врахування інноваційного розвитку регіону має бути обов'язковим.

В останній день існує значна кількість систем оцінки стану та динаміки управління інноваційної діяльності як на рівні конкретного суб'єкта, так і на рівні регіону чи держави. Однак, жодна з них не дає абсолютно чіткої картини майбутнього тієї чи іншої інновації. Тому інноваційна діяльність і надалі залишається однією з найризикованіших сфер.

В умовах умов директивно-планової економіки методичні рекомендації щодо впровадження нової техніки і технології у промисловості і сільсько-господарської діяльності не враховують реалій сьогодення: економічної ситуації (особливостей податкової системи, інфляцію, способи регулювання системи міжрегіональних зв'язків тощо.), а також специфічні умови економічних інноваційним проектам. Окрім цього, в цих методиках не враховується специфіка окремого господарюючого суб'єкта, яка полягає в виконанні стратегічних завдань фірми в найближчій і віддаленій перспективі.

Враховуючи методику для оцінки інноваційного розвитку національної економіки, яку доцільно проводити на основі кластерного

методу оцінки інноваційного розвитку національної економіки, яку доцільно проводити на основі кластерного методу обумовлено необхідністю розробки системи заходів і заходів на активізацію інноваційних процесів. В цьому контексті необхідно розробити методику здійснення оцінки інноваційного рівня розвитку економіки, яка ґрунтується на застосуванні економетричних методів статистичного аналізу.

18. Стаття в журналі «Українська економіка» / Л. В. Жарова. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/ua/zhurnal/2015_6/253_Zarova_15_6.pdf.

Оцінка розвитку сфери інноваційної діяльності здійснюється за допомогою класифікації регіонів України на однорідні групи. Під класифікацією розуміти або поділ досліджуваної сукупності регіонів України $R = \{R_1, R_2, \dots, R_n\}$ на порівняно невелике число однорідних груп чи класів, або віднесення кожного регіону R_i із заданої множини регіонів R до однієї із заздалегідь визначених (класів).

Для аналізу сфери інноваційної діяльності виділено 8 основних складових, які характеризують стан інноваційного розвитку регіонів та використовуються в офіційних статистичних джерелах. Ці індикатори розподілено на 2 складові інноваційної діяльності, які відображають окремий аспект розвитку сфери інноваційної діяльності, а саме:

1. Показники, які характеризують потенціал інноваційної діяльності регіону, зокрема:
 - x_1 – кількість організацій, які виконують наукові та технічні роботи;
 - x_2 – чисельність фахівців, які виконують наукові та технічні роботи;
 - x_3 – кількість інноваційно активних підприємств у промисловості;
 - x_4 – загальний обсяг інноваційних витрат, млн. грн.
2. Показники, які відображають результативність інноваційної діяльності регіону:
 - x_5 – обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн.
 - x_6 – кількість впроваджених прогресивних технологічних процесів у промисловості;
 - x_7 – кількість освоєних нових видів продукції у промисловості;
 - x_8 – кількість отриманих охоронних документів на об'єкти промислової власності (винаходи, корисні моделі, промислові таймери).

В залежності від цілей дослідження кількість груп та їхній склад може змінюватися. Початкова інформація про абсолютні значення індикаторів, які входять в цю складову подано в табл. 2.7.

На основі розрахованих індикаторів необхідно розв'язати дві взаємопов'язані задачі:

Поділ множини $R = \{R_i, i = \overline{1,27}\}$ за кожною складовою на однорідні класи (класи) $S = \{S_1, S_2, S_3\}$ (S_l – кількість регіонів в кожній групі) так, щоб:

- $S_l \cap S_j = \emptyset$ для $l \neq j$, тобто, один і той самий регіон не може належати до різних класів,
- $\bigcup_{l=1}^3 S_l = 27$, тобто кожен регіон повинен обов'язково входити у один з класів.

1) Побудова агрегованої (узагальненої) класифікації регіонів за рівнем розвитку сфери інноваційної діяльності на основі отриманих часткових класифікацій регіонів на класи по окремих складових.

Таблиця 2.7.

показників інноваційного розвитку регіонів України за 2008 рік*

	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8
	49	1639	40	225,6	111,5	73	48	128
	25	774	50	133,8	47,7	58	91	362
	13	255	24	232,9	8,4	16	10	41
	88	7694	63	1355,5	1678,9	58	136	616
	69	7115	83	2740,4	1408,6	114	150	869
	10	345	41	48,6	76,1	30	24	27
	20	576	31	14,0	22,6	13	22	59
	35	2604	36	202,5	1888,3	257	148	277
	27	781	92	501,0	123,4	35	56	246
	35	2319	62	133,0	300,7	34	122	84
	12	351	39	40,6	295,7	31	63	78
	52	1507	59	2179,0	2151,0	45	51	346
	79	4241	101	296,7	180,1	54	138	319
	51	1340	55	342,0	125,2	20	26	155
	67	3120	49	272,5	212,0	33	50	311
	24	964	47	180,4	120,2	26	90	197
	14	251	29	198,6	53,8	20	16	66
	24	1730	30	97,2	902,2	77	169	79
	14	257	43	62,7	61,0	30	89	170
	217	15611	110	274,8	1745,3	95	167	1027
	23	830	28	79,4	97,4	61	95	112
	6	110	16	179,5	6,3	16	8	107
	30	915	37	15,5	60,8	23	57	47
	22	873	30	31,9	123,3	11	79	121
	22	585	42	385,7	182,2	34	58	45
	338	36023	155	1769,5	2698,3	381	477	2281
	12	1328	5	1,1	7,7	2	6	73

Залежно розбиття множини регіонів України на 3 класи, які відповідають рівням градації агрегованого індикатора: “високий”, “середній”, “низький”. Представники (регіони) першого класу характеризуються високим рівнем розвитку сфери інноваційної діяльності в порівнянні з усіма регіонами України. Представники третього класу характеризуються низьким рівнем інноваційної активності. Другий клас є проміжним, характеризує посередній рівень інноваційного розвитку регіону.

Кількість різних способів розбиття заданої сукупності $n = 1,27$ } на класи. При цьому постає завдання порівняння

якості того або іншого розбиття. Таке порівняння здійснюють за певного кількісного критерію, за яким можна було б стверджувати, що одне розбиття переважає інше.

З цією метою в задачах кластерного аналізу вводиться функціонал якості розбиття $Q(S)$, визначеного на множині всіх можливих розбиттів.

Для оцінки функціоналу $Q(S)$ знаходять відстань d між елементами R_i , яку можна замінити на $d(X_i, X_k)$ – відстань між векторами X_i та X_k , що характеризують розвиток інноваційної діяльності i -го і k -го регіонів.

В теорії класифікації використовують різні метрики, які характеризують відстань між об'єктами залежно від одиниць виміру їхніх ознак. Ознака класифікації об'єктів описується кількісним показником. Для користуватись такими мірами віддалі між об'єктами як лінійна, Евклідова міра, узагальнена степенева міра (віддаль Мінковського), Махаланобіса тощо. Якщо ж ознака класифікаційних об'єктів описується якісним показником, то можна використовувати такі міри віддалі між об'єктами як коефіцієнт Рао, коефіцієнт Хеммінга, коефіцієнт Танімото, коефіцієнт Жаккарда.

Порівняння розвитку сфери інноваційної діяльності здійснюють на основі нормованих значень показників кожної із складових. При використанні нормованих значень показників є те, що для різних показників їхні абсолютні значення сильно відрізняються (в тисячі разів) і це перешкоджає до отримання різних дисперсій цих показників (які можна інтерпретувати як їх вагові коефіцієнти).

Нормовані значення показників розраховані за формулою:

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij} - M(x_j)}{S_j},$$

де i – індекс регіону; j – індекс показника; $M(x_j)$ – математичне сподівання показника; S_j – середнє квадратичне відхилення j -го показника.

На основі нормованих значень показників – компонентів векторів здійснено класифікацію регіонів України за рівнем розвитку сфери інноваційної діяльності. При цьому відстань між регіонами обчислюють за допомогою евклідової відстані.

$$d(x_i, x_k) = \sqrt{\frac{1}{J_l} \sum_{j=1}^{J_l} (x_{ij}^* - x_{kj}^*)^2},$$

де J_l – кількість показників в l -ій групі.

¹⁹ Здрок В. В. Економетрія: Підручник / В. В. Здрок, Т. Я. Лагоцька. – Львів: Видавництво «Львівська політехніка», 2010. – 541 с.

Чинники, критерії та підходи до структурування економічного простору України

Для здійснення класифікації об'єктів (кластерного аналізу) дуже ефективним є алгоритм, в якому здійснюється послідовне «перенесення» об'єктів в СЗС.

Алгоритму розпочинається з побудови деякого початкового розбиття множини регіонів на 3 класи. Тут можна скористатися двома способами структурування початкового розбиття S^0 за допомогою раніше вивчених значень індикаторів розвитку інноваційної діяльності. Перша схема полягає в ранжуванні індикаторів та їх поділі на п'ять рівних (але нерівні по кількості елементів) інтервали. Другу схему структурування розбиття S^0 можна використовувати у разі симетричного розподілу індикаторів, використовувати моду (варіанту, що найчастіше зустрічається) та середнє арифметичне індикаторів.

Вибір варіанту початкового розбиття S^0 обчислюється значення функціоналу розбиття $Q(S^0)$.

Вибір кількості класів за функціонал якості розбиття може бути здійснено за допомогою класових дисперсій, яка широко використовується в задачах класифікації.

$$Q(S) = \sum_{p=1}^5 \sum_{i,k \in W_p} d^2(x_i, x_k), \quad (2.5)$$

$$= \frac{1}{2} \sum_{i,j} (x_{ij} - x_{kj})^2$$

– квадрат відстані між об'єктами X_i та X_j ;

– кількість елементів у p -ому кластері ($p = 1, 2, 3$).

Вибір варіанту розбиття S^0 здійснюється шляхом переміщення об'єктів X_i (кожен регіон) по черзі переміщують у всі кластери, вибираючи з них якому відповідає найкраще (мінімальне) значення функціоналу $Q(S)$.

Алгоритму закінчується, коли переміщення регіонів X_i по кластерах не призводить до поліпшення якості розбиття, тобто, мінімізації суми дисперсій.

Закінчення роботи алгоритму може бути таке співвідношення:

$$|Q(S^{n+1}) - Q(S^n)| < \varepsilon, \quad (2.6)$$

– значення функціоналів на двох послідовних кроках,

– задана похибка обчислень.

Алгоритм часто застосовується кілька разів до однієї і тієї ж множини об'єктів, починаючи з різного початкового розбиття S^0 , і вибирають найкраще розбиття.

Для оцінки рівня інноваційної діяльності ми використовуємо ранжування регіонів за значенням інтегрального показника по всіх складових. Кожному

регіону ставиться у відповідність деяке число (ранг). Найбільшому інтегральному індикатору за всіма складовими ранг дорівнює одиниці, а найменшому значенню по спаданню – ранг дорівнює 2 і т.д. Збільшення величини рангу означає зменшення ступеня розвитку інноваційної діяльності у відповідному регіоні.

Для забезпечення рівного впливу кожного з показників проведено нормування абсолютні значення (табл. 2.8). Перехід від абсолютних до нормованих показників здійснено на основі формули (1).

За допомогою програмного комплексу Statistica на основі отриманих результатів була приведена класифікація регіонів за трьома класами (високим, середнім, низьким) по кожній групі показників. Далі на основі розподілу рангів

Таблиця 2.8

Нормовані значення показників інноваційного розвитку регіонів України за 2008 рік

Регіони	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7
АР Крим	-0,029	-0,254	-0,363	-0,310	-0,542	0,149	-0,461
Вінницька	-0,367	-0,372	-0,054	-0,440	-0,622	-0,037	0,004
Волинська	-0,537	-0,444	-0,858	-0,299	-0,672	-0,557	-0,872
Дніпропетровська	0,521	0,578	0,348	1,291	1,423	-0,037	0,491
Донецька	0,253	0,498	0,967	3,252	1,084	0,656	0,643
Житомирська	-0,579	-0,431	-0,332	-0,560	-0,587	-0,384	-0,721
Закарпатська	-0,438	-0,400	-0,642	-0,609	-0,654	-0,594	-0,742
Запорізька	-0,226	-0,121	-0,487	-0,342	1,686	2,427	0,621
Івано-Франківська	-0,339	-0,371	1,246	0,080	-0,527	-0,322	-0,374
Київська	-0,226	-0,160	0,317	-0,441	-0,305	-0,334	0,340
Кіровоградська	-0,551	-0,430	-0,394	-0,572	-0,311	-0,371	-0,299
Луганська	0,014	-0,272	0,225	2,457	2,015	-0,198	-0,428
Львівська	0,394	0,104	1,524	-0,209	-0,456	-0,087	0,513
Миколаївська	-0,001	-0,295	0,101	-0,145	-0,525	-0,508	-0,699
Одеська	0,225	-0,050	-0,085	-0,243	-0,416	-0,347	-0,439
Полтавська	-0,381	-0,346	-0,147	-0,374	-0,531	-0,433	-0,006
Рівненська	-0,522	-0,444	-0,704	-0,348	-0,615	-0,508	-0,807
Сумська	-0,381	-0,241	-0,673	-0,491	0,449	0,198	0,848
Тернопільська	-0,522	-0,443	-0,270	-0,540	-0,606	-0,384	-0,017
Харківська	2,341	1,664	1,803	-0,240	1,506	0,421	0,827
Херсонська	-0,395	-0,365	-0,735	-0,517	-0,560	0,000	0,048
Хмельницька	-0,635	-0,463	-1,106	-0,375	-0,674	-0,557	-0,894
Черкаська	-0,297	-0,353	-0,456	-0,607	-0,606	-0,470	-0,363
Чернівецька	-0,410	-0,359	-0,673	-0,584	-0,528	-0,619	-0,125
Чернігівська	-0,410	-0,398	-0,301	-0,083	-0,454	-0,334	-0,353
м. Київ	4,048	4,466	3,195	1,877	2,701	3,962	4,181
м. Севастополь	-0,551	-0,296	-1,446	-0,628	-0,673	-0,730	-0,915

Чинники, критерії та підходи до структурування економічного простору України

...групі показників сформовано матрицю рангів (табл. 2.9). ...показує в які класи потрапив регіон за кожною групою показників ...характеризувати рівень розвитку його інноваційної діяльності.

...проведеної класифікації регіонів України за рівнем розвитку ...діяльності можна дослідити ефективність інноваційної діяльності ...України. При цьому можна зробити висновок, що потенціал ...а, відповідно, і ефективність інноваційної діяльності в ...регіонів України є низьким (рис. 2.8., 2.9). Для Запорізької та ...характерна дещо вища за середню ефективність інноваційної

Таблиця 2.9

Ранги регіонів за групами показників інноваційної діяльності

	Групи показників інноваційної діяльності	
	Інноваційний потенціал	Інноваційна результативність
	3	3
	3	3
	3	3
	2	2
	2	2
	3	3
	3	3
	3	2
	2	3
	3	3
	3	3
	2	2
	2	3
	3	3
	3	3
	3	3
	3	3
	3	3
	3	3
	3	3
	3	3
	3	3
	3	3
	3	3
	3	3
	3	3
	1	2
	3	3
	3	3
	3	3
	3	3
	3	3
	3	3
	1	1
	3	3

діяльності, оскільки за інноваційним потенціалом ці області є кластер, а за результативністю інноваційної діяльності – у другій третині трьох областей, а саме Івано-Франківської, Львівської та Харківської, дещо нижча за середню ефективність інноваційної діяльності.

Такий підхід до оцінки ефективності управління інноваційною діяльністю дозволяє виявити слабкі місця в інноваційному потенціалі певної області, отже, вжити адекватних заходів щодо підвищення якісного рівня економічної ланки. Також це дозволяє більш чіткіше сформулювати інноваційну стратегію розвитку регіону на наступний період.

Аналіз ефективності інноваційного розвитку економіки на національному просторі свідчить, що значення показників, які характеризують економічний потенціал нижчими за пороговий рівень індикаторів, котрі визначають економічну та технічну безпеку країни. Це стосується таких показників, як наявність частки інноваційно активних підприємств, рівень технологічності виробництва, частка експорту високотехнологічної продукції. Низькі значення цих індикаторів призводять до відсутності мультиплікативного ефекту від розвитку високотехнологічного сектору в традиційних галузях економіки – низької частки доданої вартості в готовій продукції²⁰.

На даний час українська економіка характеризується низьким рівнем інновацій: питома вага інноваційної продукції складає приблизно 15% (в промислово розвинутих країнах – 30%). Таке становище національної економіки вимагає кардинальних змін у сфері інноваційної діяльності, тим паче, що головним джерелом економічних ресурсів в сучасних умовах стає наукомістке виробництво, експорт технологій, інтелектуальних продуктів, а наука та освіта є головним фактором інтенсивного економічного зростання.

Здійснена оцінка дає підстави зробити висновки про те, що українська економіка характеризується суттєвими диспропорціями в інноваційній діяльності регіонів України. Це в свою чергу вимагає нових підходів у здійсненні регіонального розвитку України з урахування інноваційного чинника. Окрім цього, аналіз засвідчує, що перехід на інноваційну модель розвитку економіки без посилення міжрегіональних зв'язків, передусім в інфраструктурній сфері сьогодні є неможливий. Адже завдяки міжрегіональному обміну інформацією та найбільш унікальні особливості природно-господарських регіонів України відбувається взаємодоповнення економіки. Важливим аспектом економічної політики у регіоні є комплексний розвиток, що ґрунтується на основі раціонального використання всіх територіальних ресурсів безперервного призначення (людських, фінансових, інфраструктурних, природних, інформаційних тощо). Для максимальної мобілізації внутрішніх ресурсів, необхідних

²⁰ Онопрієнко В. Інноваційна економіка: методологія, прогнози, реалії // Вісник національної академії наук України. – 2010. – № 1. – С. 42-50.

Рис. 2.8. Рівні інноваційного потенціалу у регіонах України

Рис. 2.9. Рівні інноваційної результативності у регіонах України

та реалізація регіональної господарської політики на зв'язано з інноваційною політикою у регіоні. Її наслідком є господарський механізм, основу якого становить система територіальних відносин.

в рамках виконання гранту Президента України.

2.4. Мережева організація економіки та процеси районоутворення

представляє собою нову економічну модель, яка передбачає зміну в характері і принципах організації економічної діяльності внаслідок наявності мережевого ефекту, мережевої конкуренції. Розподіл функцій властиве просторове та часове стиснення. Природа мережевої організації заснована на багатоманітних зв'язках між суб'єктами економіки. На фінансових ринках мережева економіка реалізується через мережу банків та бірж, на товарних - шляхом формування мережі. Сьогодні фактично всі сфери діяльності людини від виробництва до надання соціальних послуг включаються у розбудову мережевої економіки. Потоки інформації, товарів і фінансів, що виникають в процесі діяльності формують економічний простір різних суб'єктів господарства. Отже це можна стверджувати, що мережі виступають структурними елементами економічного простору.

просторової організації економіки можна розглядати з двох аспектів: з одного боку це відбувається на засадах мережевої економіки, під якою розуміється діяльність, що здійснюється за допомогою електронних мереж і здійснюється у різних економічних сегментах. Цей вид діяльності характеризується використанням сучасних інформаційних ресурсів мережі Інтернет та електронного бізнесу, зокрема електронної торгівлі ("e-commerce"). Електронна торгівля може бути будь-який продукт (товар, послуга, інформаційний продукт, банківський продукт і т.п.).

з іншого боку це пов'язаний з корпоративізацією економіки, яка передбачає використання нових форм організації бізнесу на мережених засадах функціонування структур. Сутність мережевого підходу в цьому випадку полягає в інтеграції вертикально організованих ієрархій і спеціалізованих структур, діяльність яких координується ринковими механізмами, класичними механізмами інших економічних об'єктів, що прагнуть до розширення функцій нових елементів, здатних до комунікативності в межах цієї мережі. Бізнес-мережа передбачає об'єднання економічних агентів

В. Вербкин Д. Ю. Развитие элементов сетевой экономики на локальном потребительском рынке. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

з метою використання своїх ресурсів і специфічних переваг для спільних інтересів.

Мережевий спосіб організації економічних відносин вважається одним з важливих чинників економічного зростання територій і розвитку інновацій, а також ототожнюється з постіндустріальною організацією економічного життя. Для формування мереж необхідним є наявність розвинутої інфраструктури, активний розвиток проміжних галузей, високий рівень трації того чи іншого виду діяльності, умови для розвитку чи розвинені коопераційні зв'язки.

Відповідно, мережева позиція регіонів у національному економічному просторі свідчить про рівень його економічного розвитку. Якщо участь України та її регіонів у глобальному економічному просторі, формуванні міжнародних мереж, то важливе значення надається рівню ринку, конкурентоспроможності продукції, сировини чи послуг, рівню адаптованості ринкових інститутів до міжнародних вимог та іншим факторам, які в сукупності виступають потенціалом міжнародних відносин.

Українські регіони теж як і бізнес структури від інтегрованої просторової організації переходять до мережевої. Інтегрована організація територій реалізовувалась у період індустріалізації і пов'язувалась з розвитком великих промислових виробництв. Стратегії розвитку інтегрованої організації ототожнювались з виробничими стратегіями корпорацій. Мережева організація є проекцією виробничих, торгівельних, інноваційних та інших структур на територію. При чому вони можуть бути цілком автономними або пов'язаними господарськими ланками. Господарська влада у регіонах, включених до мережених бізнес структур не концентрується, а розподіляється. Економічний потенціал мережених структур регіону визначається мобільністю ресурсом всієї мережі, ступенем впливу на обмінні процеси. Це виражається на національному та глобальному рівнях. Слід додати, що розвиток мережених бізнес структур притаманна не жорстка, а гнучка спеціалізація.

Окрім того, розвиток мережених структур безпосередньо пов'язаний з трансформацією структури економіки регіонів, оскільки її розвиток у постіндустріальну епоху здебільшого визначається їх положенням у національному просторі, ступенем залучення до мережених взаємодій у розвитку економіки, в т. ч. у сфері послуг (роздрібній торгівлі, мережах ресторанного харчування, фінансово-кредитних установ та ін.). В основі розвитку мережених структур закладений ефект масштабу, який дозволяє мінімізувати витрати на ціни і розширювати доступність широкого асортименту товарів. Це забезпечує залучення широкого кола споживачів.

Розвиток нових форм організації економічної діяльності, зокрема мережених структур набув найбільшого поширення у великих містах і сукупно

розширенням мереж активним розвитком регіональних продовольчих торгових мереж, яких обумовлена знанням регіональних особливостей виробників товарів. Їх діяльність характеризується співпадінням розвитку мережених компаній щодо розширення ареалів впливу бізнес-груп та диверсифікації видів діяльності, що дозволяє розширити асортимент товарів та послуг.

Витавно мережеві бізнес структури розвиваються на споживачів. Вони сприяють товарній концентрації та концентрації споживачів, що призводить до концентрації економічних потоків та підвищенню якості послуг на це. вивчення особливостей залучення українських регіонів до дослідити на прикладі розвитку роздрібних мереж супермаркетів і дискаунтерів. Діяльність цих мережевих структур

характеризується мобільністю, що дозволяє розмістити товар відповідно до територіального розміщення сегментів цільових ринків;

високою мобільністю;

можливістю у сфері диверсифікованих видів діяльності;

можливість забезпечити більш високий рівень управління;

можливість позитивних на одиницю товарів; забезпечення високої віддачі з 1 квадратної площі.

Витавно сприяють товарній концентрації та концентрації споживачів, що призводить до концентрації економічних потоків та підвищенню ефективності бізнес-структур і якості надання послуг.

Витавно розвитку підприємницьких бізнес структур продуктивних торговельних мереж в Україні пов'язують з формуванням мережі корпорації «Fozzy» (22 регіони). Найширше поширені торговельні мережі включають більш 30 бізнес-структур на національному, національному і регіональному рівнях, а також місцевого рівня.

На рис. 2.10 представлено територіальну структуру торговельних мереж на національному рівні, тобто тих, що мають найширше представлення в регіонах України. Найширше поширеною є мережа «Сільпо» (22 регіони), «Фуршет» (21), «АТБ-маркет» (19), «АТБ-маркет» (17), і «Еко-маркет» (13). Найширшого поширення в регіонах України набули різні торговельні мережі у Донецькій області (12), Харківській (10), Дніпропетровській областях (9), АР Кіровоградська (8), Івано-Франківській (7) (бізнес структур). Найнижчий рівень охоплення торговельними мережами спостерігається у Чернівецькій, Тернопільській, Волинській і Закарпатській областях.

Витавно розвитку торговельних мереж на роздрібному ринку продуктів харчування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/ *Україна*. – 2009. – № 28_2/8.pdf.

Дослідження територіальної схеми розподілу торгових мереж стверджує, що найбільша кількість мережевих торговельних структур в регіонах з вищим рівнем розвитку економіки, що дозволяє зробити висновок стосовно наявності взаємозалежності між інтенсивністю розвитку процесів в регіоні та результативністю економічної діяльності.

Поряд із розвитком в Україні мереж міжнародного рівня (Німеччина), “Auchan” (Франція), “Пеєресток” (Росія), яке спостерігається протягом останніх років відбулось укріплення позицій торгівельних мереж національного рівня та активна експансія київських мереж у регіонах. Функціонування на ринку іноземних операторів загострюють конкуренцію, внаслідок чого знижуються роздрібні ціни, підвищується якість обслуговування, розширюється асортимент товарів та послуг тощо. Розширення мереж національного рівня забезпечує залучення інвестицій у розвиток торгівельної діяльності, створення нових робочих місць, поширення нових технологій як в сфері економічної діяльності, так і в управлінні.

Розвиток мережевих структур на регіональних споживчих ринках характеризується активним розвитком регіональних мереж та мереж місцевого значення. Серед них можна назвати: ТД «Марс» (Луганська обл.), ТД «Марс» (Харківська обл.), «Арсен-Інтернешинал», «Рукавичка» (Львівська обл.), «OSKAR» (Херсонська обл.), «Аванта» (Волинська область) та ін.

У західному регіоні продуктовий ритейл найкраще розвинений у Львівській та Луцьку. Головними гравцями на ринку роздрібною торгівлі в Західній Україні є²³:

- ТЗОВ “Торгова компанія “Інтермаркет” – представлена мережею супермаркетів “Арсен” (у Львові), мережею дисконтних магазинів “Арсен” (Львівська та Волинська області), мережею магазинів-складів “Арсен & Carry (у м. Львові), магазинами “Інтермаркет” (у м. Львові);
- ЗАТ “Агроконтракт” – представлена у Волинській та Рівненській областях мережею супермаркетів “Колібри” та гуртовими компаніями “Агроконтракт”;
- компанія “Корпорація “Пакко” – представлена дрібною мережею магазинів “Пакко”, мережею супермаркетів “Вопак”;
- мережа супермаркетів “Наш край” – представлена магазинами у Львівській, Львівській, Рівненській та Івано-Франківській областях.

Якщо мережі національного рівня активно збільшують кількість торговельних площ здебільшого за рахунок великих міст, то регіональні мережі здійснюють інтенсифікацію освоєння внутрішньорегіонального простору та розширюють мережу об’єктів у малих містах та інших поселеннях регіонів. Розвиток регіональних мереж є позитивним явищем, оскільки сприяє розвитку вільної конкуренції.

²³ Фриган Р. В. Стан і тенденції розвитку роздрібною торговельною мережею у Львівській області / Р. В. Фриган, Т. В. Футало // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.6. – С. 188-193.

АР Крим	6	9	-	-	-	22	-	2	14	1	-	4	-	-	1	8
Львівська	5	-	-	-	-	-	4	-	2	-	-	-	-	-	-	3
Волинська	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2
Дніпропетровська	11	-	-	5	-	142	-	2	7	-	2	4	-	1	3	9
Донецька	2	-	-	1	4	13	41	3	2	8	-	5	2	-	1	11
Житомирська	-	-	-	-	-	2	3	-	2	-	-	1	-	-	-	4
Закарпатська	3	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2
Запорізька	23	-	-	-	-	7	38	-	2	2	-	1	-	1	-	8
Івано-Франківська	1	-	-	-	-	-	-	-	1	2	-	-	-	-	-	3
Київська	40	2	2	-	-	-	13	6	1	7	-	-	-	-	-	7
Кіровоградська	2	-	-	-	-	-	17	-	1	6	-	-	-	-	-	4
Луганська	-	-	-	-	10	-	18	1	-	1	-	3	-	-	-	4
Львівська	8	-	-	-	-	-	-	1	5	-	-	-	-	1	-	4
Миколаївська	3	-	-	-	-	1	14	4	3	1	-	-	2	-	-	7
Одеська	21	-	1	-	-	-	-	-	3	-	-	2	6	-	-	5
Полтавська	4	-	-	-	-	1	22	5	-	5	-	1	-	-	-	6
Рівненська	3	2	1	-	-	-	-	2	-	1	-	-	-	-	1	6
Сумська	-	-	-	-	-	-	6	6	-	-	-	1	-	-	-	3
Тернопільська	5	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2
Харківська	7	3	-	1	-	-	26	-	5	1	-	5	2	1	1	10
Херсонська	3	-	-	-	-	-	9	3	1	-	-	1	-	-	1	6
Хмельницька	5	-	-	-	-	-	-	-	6	-	-	-	1	-	-	3
Черкаська	3	-	-	-	-	-	13	1	4	2	-	-	-	-	-	5
Чернівецька	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Чернігівська	-	-	-	-	-	2	4	2	1	-	-	-	-	-	-	4
м. Київ	4	48	-	-	-	-	20	17	19	4	4	-	-	4	-	8
м. Севастополь	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	2

великими торгівельними компаніями і меншими за масштабами охоплення підприємствами торгівлі.

Отже, високий рівень концентрації торгівельних мереж зумовленою внутрішньою експансією на територію регіону міжнародних, національних та інших регіонів, а з іншого – активним розвитком регіональних і місцевих торгівельних мереж. Привабливість регіонів для зовнішніх торгівельних мереж обумовлена також і іншими чинниками ємністю регіональних ринків. Проведений аналіз свідчить про існує пряма залежність між ємністю регіональних ринків та рівнем розвитку мережевих торгівельних структур. Свідченням цього є достатньо високий коефіцієнт кореляції між цими показниками (0,68).

Активний розвиток мережевих структур спостерігається не тільки в торгівлі продовольчими товарами, а й у торгівлі будівельними матеріалами. Найбільш розвиненими є мережі будівельних супермаркетів «Епіцеан», «Нова лінія», «ПРАКТИКЕР» та інші. На жаль недостатній асортимент та незадовільна якість вітчизняної продукції будівельних матеріалів призводить до домінування імпортованих товарів. Це стосується і побутової техніки, продаж якої відбувається у спеціалізованих торгівельних мережах («Фокстрот», «Технопарк», «МегаМакс» та ін.).

Розвиток торгівельних мереж безпосередньо пов'язаний з виробництвом. Функціонування великих торгівельних об'єктів дозволяє не тільки вивести на ринок імпортовану продукцію і розширювати зовнішньоекономічні зв'язки суб'єктів регіонального ринку, а й більш широко використовувати наявний та регіональний виробничий потенціал. Безумовно, що розвиток торгівельних мереж сприяє налагодженню міжрегіональних та внутрішньорегіональних зв'язків. Регіональні виробники зацікавлені у співпраці з торгівельними структурами через розширення ринку збуту своєї продукції. Іншого – змушені більше зважати на конкуренцію. Споживач, маючи можливість вибирати продукцію, надає перевагу більш якійс, що призводить до зростання попиту на одні види продукції і зниження на інші.

Світовий досвід доводить, що розвиток мережевих структур в торгівлі пов'язаний з концентрацією торгівлі. Найбільша концентрація торгівлі спостерігається в країнах Скандинавії, Франції і Бельгії, де працює лише декілька компаній. В Італії немає ні однієї компанії європейського значення. Саме тут зберігаються традиційні форми торгівлі. Великі роздрібні мережі домінують на ринках Польщі і Словаччини, тоді як на Балканах – місцеві торгівельні компанії. У всіх країнах світу існують обмеження на відкриття великих магазинів. Введено диференційоване оподаткування в залежності від торгових площ. Вводиться система оплати праці і умови роботи²⁴. Наведене засвідчує

²⁴ Европейская розница: лицом к миру // Журнал розничного торгового бізнесу – торговельно-промисловий ресурс]. – Режим доступу : http://www2.moyo-delo.ru/disk_md72-36.htm.

...критерії по різному відносяться до розвитку сучасних торгівельних мереж та уможовільнюють уникнути їх надмірної експансії. Про це свідчать частки продаж компаній за межами власного ринку, що становлять 7%.

Просторовий аналіз розвитку торговельних мереж в Україні свідчить про те, що в країні домінують національні торговельні бізнес-структури з зростаючі темпи охоплення та достатньо інтенсивний розвиток структур торгівлі, можна відзначити, що вони мають тенденцію до зменшення асиметрії просторової організації економіки країни. Однак ці процеси ще не набули необхідних масових пропорцій, а процесування мережевих торговельних структур на регіональному та розвитку власних мереж має стати важливим елементом розвитку не тільки окремих компаній, а й регіонів та країни в цілому. Це спричинить зв'язків, що призводять до стирання меж мережевих структур та формуванню національного економічного простору та просторового простору регіонів.

...бізнес-структури впливають на просторову структуру економіки та мережевих позицій регіонів потребують комплексної підтримки їх участі у різних видах мереж.

...економічний розвиток регіонів мають виробничі мережі, функціонування яких ґрунтується на мережах ФПГ. Функціонування цих мереж ґрунтується на мережах підприємств, що розташовані у різних регіонах країни та в найбільш потужних ФПГ відносяться:

...«Інвест-Діно-Фінансова Група «ТАС», що об'єднує підприємства в Луганській та Дніпропетровській областях і спеціалізуються на виробництві вагонів, сталю литва та комплектуючих частин вагонів, банківській діяльності та операціях з нерухомістю, здійснює операції з нерухомістю.

...«Система Менеджмент» (СКМ) галузева спеціалізація та територіальна структура якої є достатньо різноманітною. Діяльність СКМ сконцентрована в різних галузях та сферах діяльності: гірничо-металургійній і енергетичній, фінансовій, телекомунікаційній сферах та в сфері нерухомістю, роздрібній торгівлі і торгівлі нафтопродуктами. Підприємства Донецької, Дніпропетровської, Запорізької, Львівської області та м. Севастополя і м. Києва.

...«Індустріальний Союз Донбасу» є транснаціональною металургійною компанією, до складу якої входять підприємства чорної металургії і машинобудування Алчевська і Дніпропетровська, а також меткомбінат у Польщі і ISD-Huta Czestochowa в Польщі.

4. ФПГ „Приват” об’єднує підприємства Дніпропетровської, Закарпатської, Одеської, Івано-Франківської областей, що функціонують на ринку виробництва металів і хімічному ринку.

5. Науково-виробнича група «Інтерпайп» сформована на базі підприємств металургійної, машинобудівної і трубної промисловості Дніпропетровської області та цукрових заводів Сумської області.

6. Група «Укпромінвест» об’єднує понад 50 підприємств харківської, мобілебудівної галузі розташованих у Києві, Луцьку, Дніпропетровській та Львівській областях.

7. «Енергетичний стандарт» представлений на бізнес просторі України підприємствами Запорізької, Сумської, Луганської, Черкаської, Львівської, Київської, Полтавської областей, м. Києва і м. Севастополя, що спеціалізуються в трьох основних напрямках – енергетичному, нафтогазовому і хімічному будівництві.

8. Development Construction Holding (DCH) спеціалізується на управлінні активами, до яких належать підприємства будівельної галузі, в державних компаніях і фінансові установи Харківської, Черкаської і Одеської областей м. Києва.

9. DF Group – холдингова компанія, інтереси якої представлені в енергетичній сфері, хімічній промисловості, енергетичній інфраструктурі та транспорті.

Перелік наведених мережевих бізнес-структур доповнюють також „Кредит й Кредит”, „Смарт-Груп”, „Донецьксталь” (колишня група „Енергетика”), „Ілліча та інші.

До найбільших бізнес структур Західної України належить фінансово-промислова група «РОСАН», яка включає 16 підприємств різного спрямування: поштовий оператор «Росан», компанія з управління активами «Росан-Інвест», інвестиційна компанія «Росан-Інвест», митно-ліцензійний оператор «Росан-Бал», служба кур’єрської доставки «Міст Експрес», компанія з перевезень «Європа-Турінг-Україна», туристична компанія «Міст-Тур».

Аналіз просторової організації мережевих бізнес структур в Україні найбільш широко вони представлені у традиційно промислово розвинених регіонах країни. Їх діяльність призвела з одного боку до монополізації економіки, а з іншого до посилення спеціалізації та диверсифікації в окремих регіонах. В Україні у монополізмі та недобросовісної конкуренції можна звинуватити практично будь-яку з великих ФПГ. Наприклад, Система Менеджмент (СКМ) і Індустріальний Союз Донбасу (ІСД) можна звинуватити в монополізації ринка коксованого вугілля, а „Приват” у необмеженій конкуренції гірничорудних підприємств²⁵.

²⁵ Вплив європейської інтеграції України на діяльність великого вітчизняного бізнесу. Доповіді ІЄАС. – 2009. – Вип. 9. - С. 3-4.

Чинники, критерії та підходи до структурування економічного простору України

...структурування економічного простору України пов'язано з процесом корпоративної олігополії, внаслідок якої відбувається поглиблення регіонального поліцентризму на міжрегіональному та внутрішньорегіональному рівнях.

...визначити, що сучасні ФПГ не є чисто виробничими мережами, а їх діяльність, сприяє урізноманітненню зв'язків та модернізації економіки.

...мережових структур відображає нові тенденції просторової організації та модернізації економічної структури країни та її регіонів. Мережових структур має безпосередній вплив на формування економічного простору, оскільки зв'язки, що встановлюються в їх межах визначають інтеграційну співпрацю регіонів.

3.2. Розподіл ринків та процеси економічного районування

...ринковий простір, як складова регіонального економічного простору є одним з основних об'єктів просторово-економічних досліджень. У межах просторового ринку здійснюється рух предметів споживання та засобів виробництва. Оскільки в сучасній моделі економічного зростання одним із основних чинників розвитку торгівлі, то при вивченні трансформаційних процесів у просторі ринкового простору регіонів доцільно більше уваги приділити саме торговельні потоки відіграють сьогодні найважливішу роль у формуванні економічного простору регіонів та країни в цілому.

...доставляється основним чинником взаємодії регіонів стали торговельні потоки. Слід зазначити також, що торгівля стає одним з індикаторів економічної активності та основним фактором інтегрування організації економічного простору країни. Крім того, вона належить до видів економічної діяльності, які в Україні протягом останніх років найінтенсивніше розвиваються. Розвиток оптової та роздрібною торгівлі у ВВП щорічно зростає і коливається в межах від 11 до 13%, що є другим результатом після промисловості.

...регіонів за ознакою приналежності до одного географічного простору розглядати не тільки як основу формування товарного чи галузевого простору, а й як підґрунтя секторального районування. Сутність такого районування зводиться до аналізу існуючих товарних ринків регіонів, взаємодії між ними та формування та становлення ринків макрорегіонального та міжрегіонального рівнів. Регіони можуть групуватись в залежності від об'єкту торгівлі (відповідно до товару чи товарної групи). Таким чином можна проводити до різних товарних чи галузевих ринків, причому просторові регіонами за окремими об'єктами попиту і пропозиції будуть

відрізнятися. В такому випадку адміністративно-територіальні кордони і межі ринків можуть не співпадати. Крім того межі ринків не є стабільними під дією певних чинників вони можуть розширятись чи стискатись. Ці чинники належать наявності і масштаб конкуренції, співвідношення доходу і транспортних витрат, якісні характеристики товарів та стану інфраструктурної бази.

Важливу роль у формуванні економічних районів на базі регіональних ринків відіграють концентраційні процеси. Зазвичай, концентрація є не тільки як економічна форма організації торговельної діяльності, подібна до територіальної та товарної концентрації. Територіальна концентрація торговельної діяльності здебільшого залежить від розміру поселення, його чисельності населення, яке проживає в його межах і де формується пропозиція товарів і послуги.

Для аналізу особливостей розвитку економічного простору регіону необхідно оцінювати та аналізувати не тільки територіальну, а й товарну концентрацію, яка свідчить про інтенсивність товарообмінних процесів і опосередковує рівень платоспроможності населення.

Аналіз динаміки товарної концентрації в Україні свідчить про її зростання і, відповідно, про інтенсифікацію товарообмінних процесів. Зростання територіальної концентрації торгівлі підтверджується тенденцією зосередження об'єктів роздрібної та оптової торгівлі в обласних і районних центрах. Якщо в 1990 р. співвідношення роздрібного торговельного обороту в міських та сільських поселення становило 82:17, то у 2008 році – 91:8. Зростання рівня територіальної концентрації торгівлі сприяв розвиток мереж гіпермаркетів та мережевих магазинів у міських поселеннях.

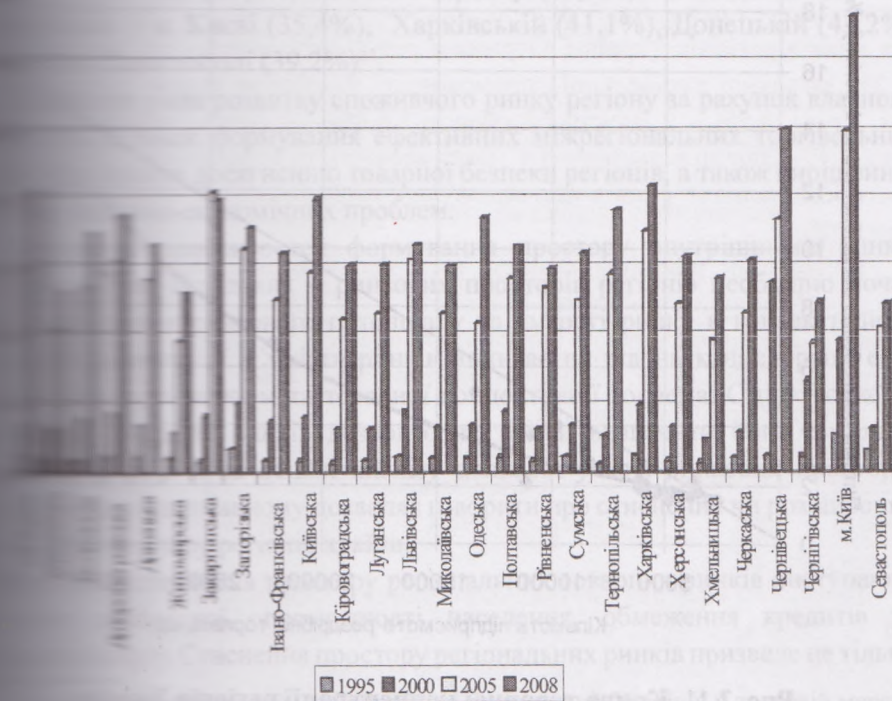
Зростання товарної концентрації засвідчує його динаміка. Так, у 2008 році товарна концентрація зросла у 4,02 рази порівняно з 2000 р. і у 16 разів порівняно з 1995 р. (рис. 2.10).

З метою оцінки рівня товарної концентрації на основі використання показників кількості підприємств роздрібної торгівлі та питомої ваги товарообігу цих підприємств у загальному його обсязі нами було побудовано графік. Вибачимо, крива товарної концентрації регіонів України не є сильно віддаленою від лінії рівномірного розподілу (рис. 2.11). Лише декілька значень є сильно віддаленими від сукупності точок на діаграмі. Це свідчить про середній рівень товарної концентрації.

Тенденція до зростання товарної концентрації сьогодні зберігається в усіх регіонах країни. Найвища товарна концентрація спостерігається у Чернівецькій області, АР Крим, Закарпатській, Харківській та Київській областях. Найнижча зано насамперед з наявністю в цих регіонах значних торговельних центрів.

показника товарної концентрації характерне для Чернівецької та Житомирської областей. Якщо у Житомирській області зростання товарної концентрації зумовлений суттєвим зменшенням радіуса торгової мережі, то у Вінницькій та Чернігівській – з високим рівнем товарної концентрації торговельної діяльності в обласних центрах і, відповідно, збільшенням радіуса обслуговування населення, що викликане збільшенням кількості торговельних центрів типу «торгових базарів».

Отримані результати аналізу концентраційних процесів у торговельно-роздрібному секторі економіки України свідчать про те, що в Україні спостерігається явище поляризації ринків. Це стосується як просторово, а й про структурну поляризацію. Окрім рівня товарної концентрації, про структурну поляризацію товарних ринків характеризується типом торгової мережі. В цьому контексті заслуговує на увагу проблема зменшення частки роздрібного товарообороту в товарообороті торгової мережі споживчих товарів, що спостерігається в Україні. Протягом 2006-2008 рр. частка продажу таких товарів у структурі роздрібного товарообороту торгової мережі зменшилася з 63,2% до 63,1%. Найбільша частка продажу товарів вітчизняного

Динаміка товарної концентрації регіонів України протягом 1995-2008 років

виробництва спостерігалась у Волинській, Київській, Херсонській, Івано-Франківській, Черкаській, Кіровоградській, Вінницькій і Рівненській областях та м. Севастополі, Донецькій, Харківській областях та м. Києві ця частка була меншою, ніж у середньому по Україні. У 2008 р. цей показник є найнижчим і становив лише 50,1%. Значна частина товарів вітчизняного виробництва відбулася з роздрібною торгівлею риби і морепродуктів, макаронних виробів, овочів, цукру.

У продовольчій групі частка товарів вітчизняного виробництва в обсягах продажу хлібобулочних виробів (крім кондитерських, борошняних солоного та ковбасних виробів, цукру, масла тваринного, м'яса та заморожених, пива, слабоалкогольних напоїв, борошняних кондитерських виробів, молока та молочної продукції, олії, шампанського, тютюнової продукції, круп та бобових, консервів, готових продуктів м'ясних (96–91%)

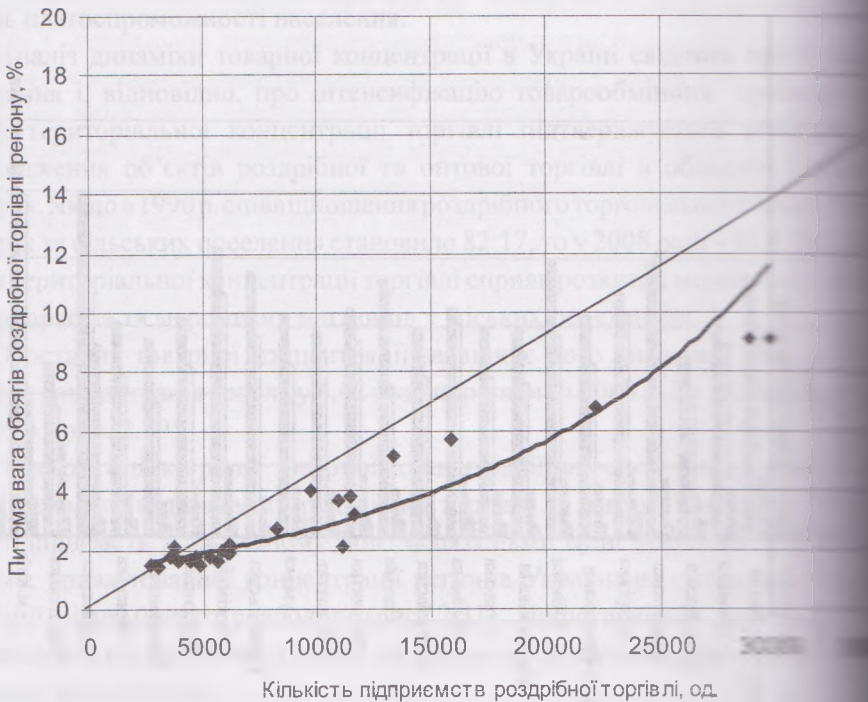

Рис. 2.11. Крива товарної концентрації регіонів України

* Дані наведені без значень м. Києва та Севастополя

Чинники, критерії та підходи до структуривання економічного простору України

...-горілчанних виробів, сиру і бринзи, цукрових кондитерських виробів, макаронних виробів, вин, коньяку (90-80%). Значно зменшилася частка непродовольчих товарів в обсягах роздрібного продажу плодів, ягід, винограду, овочів (64-51%)²⁶.

...стабілізації протягом двох останніх років частки продажу продукції вітчизняного виробництва частка непродовольчих товарів зменшилася. Так, у 2008 р. цей показник зменшився порівняно з 2006 р. Серед непродовольчих товарів значне зменшення частки товарів виробництва відбулося в обсягах продажу неелектричних побутових товарів, спортивних товарів, включаючи велосипеди, верхнього та середнього трикотажу. Високою залишається частка деяких вироблених товарів, зокрема: дизельного пального (99,4%), бензину (98,5%), продукції машинобудівних виробів (84,5%), книг, газет, журналів (друковані та електронні носії) (83,5%), меблів (63,6%), будівельних матеріалів (63,6%), ліків (66,9%), фармацевтичних товарів (53,3%). Серед регіонів найбільша частка продажу непродовольчих товарів вітчизняного виробництва припадає на Київську (72,5%), Волинську (71,7%), Черкаську (69,4%), Львівську (67,4%) та Житомирську (65,2%) області, а найменша частка продажів у м. Києві (35,4%), Харківській (41,1%), Донецькій (43,2%) та Севастополі (39,2%)²⁷.

...рівня розвитку споживчого ринку регіону за рахунок власного виробництва, а також формування ефективних міжрегіональних торговельних мереж, досягненню товарної безпеки регіонів, а також вирішенню економічних-економічних проблем.

...особливостей формування простору внутрішнього ринку, необхідно його складових – ринкових просторів регіонів необхідно почати розкрити ринкового потенціалу та ємкості ринку в контексті його розвитку. Ємкість ринків впливає на рівень концентрації економічної діяльності загалом та товарної концентрації зокрема. Оцінка ємкості ринку дозволяє не тільки визначити його товарні і регіональні характеристики, а й на основі аналізу дольової участі ринкових просторів у загальнодержавному дозволяє говорити про стиснення чи розширення простору регіонів країни.

...стиснення простору регіональних товарних ринків виступають факторами, що обмежують спроможності населення, обмеження кредитів та інших факторів. Стиснення простору регіональних ринків призведе не тільки до зменшення обсягів продажів товарів, які вироблені на території України, у торговій мережі країни.

...випуск [Електронний ресурс]. – К. : Державний комітет статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

до поляризації економічного простору регіонів за рівнем та умовами розвитку до загострення соціально-економічних диспропорцій всередині регіонів та поглиблення протиріч між «сильними» та «слабкими регіонами».

Стиснення простору внутрішнього ринку відбувається внаслідок зменшення обсягів вітчизняного виробництва, а стиснення зовнішнього ринку – внаслідок зменшення експортних операцій та концентрації експорту на невеликій кількості товарних груп низькотехнологічного та сировинного характеру. Значної частки товарів з високим рівнем доданої вартості в імпорті.

Одним із методів просторового аналізу ринків є оцінка його ємності. Для оцінки ємності ринку використовують різні методичні підходи. Як правило, ємність оцінюють як з позиції пропозиції, так і попиту. Для визначення ємності живого ринку використовують нормативний метод, який базується на фізіологічних нормах споживання окремих видів товарів, а також на значеннях чисельності населення регіону. Розрахунок ємності регіонального ринку за окремими видами товарів і співставлення отриманих результатів з фактичними обсягами виробництва дозволить визначити асортимент та необхідні заходи щодо нарощення виробничих потужностей.

Використовуючи методику розрахунку індексу купівельної спроможності, представлену у попередній частині монографії, визначимо індекс ємності ринків регіонів України. Отримані результати розрахунків за 2005 рік становлять 12,3% загальної купівельної спроможності населення країни (рис. 2.12) у м. Києві, 9,5% – у Донецькій області і 8,8% – у Дніпропетровській області (рис. 2.12). Значні відмінності у максимальних та мінімальних значеннях ємності регіональних ринків підтверджують неоднорідність економічного простору країни.

Найнижчий показник ємності регіонального товарного ринку зафіксований для Чернівецької області і становить 1,5% від загальноукраїнської ємності. Динаміці показника ємності товарних ринків всіх регіонів властиві сезонно-хвилеподібні тенденції. Така динаміка показника може слугувати підґрунтям існування ринкових циклів.

Підтвердження циклічного характеру ринкових процесів простежується в динаміці показників ємності ринку макрорегіонів протягом 2001–2009 рр. бачимо, у 2005 р. у всіх макрорегіонах відбулося зниження ємності ринків (рис. 2.13).

Важливим ефектом внутрішнього ринку є зростання надходжень податків за умов зростання масштабів ринку. Ця закономірність підтверджується концентрацією інвестицій у регіонах, де місткість регіональних ринків є найбільшою.

Просторовий аналіз ринків передбачає вивчення нових організаційно-правових форм торговельних структур. До них належать мережеві структури.

Таблиця 1. Критерії та підходи до структурування економічного простору України

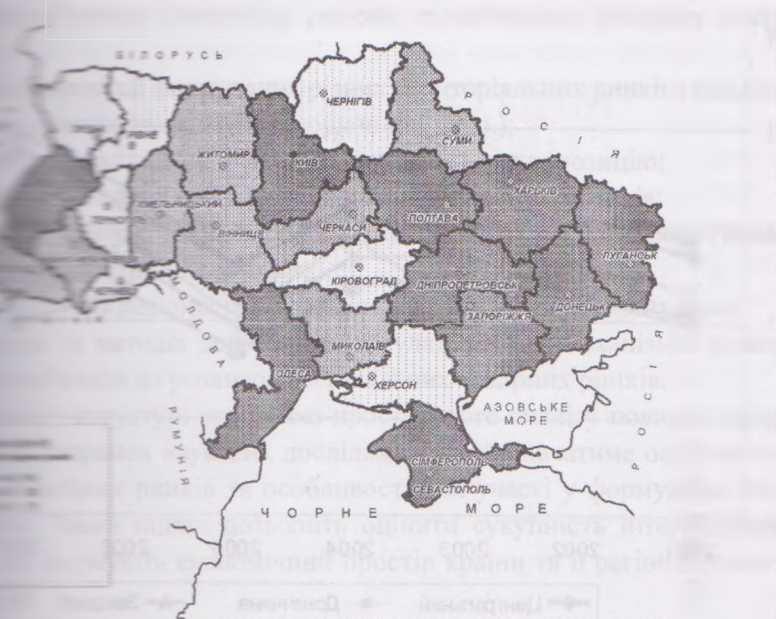

Рис. 1. Щільність регіональних товарних ринків за показником кількості торговельно-сервісних підприємств на душу населення у 2008 р.

Які можна розглядати як складові елементи ринкового та економічного простору країни. Масштаб сучасних товарних ринків залежить від розвитку мереж. Найефективніше вони функціонують у харчовій галузі, оскільки працюють на кінцеве споживання.

Розвиток мережевих торговельних систем розвинені країни світу почався у 1970–1990-ті рр. В Україні перший етап формування мереж у сфері оптової та гуртової торгівлі характеризувався завоюванням споживчих ринків. Позатальші кроки успішної мережевої торговельної політики полягали у використанні різних форм проникнення на регіональні та локальні ринки (інтернет-торгівля за каталогами, франшиза і т. п.). Деякі торговельні мережі функціонують як складові транснаціональних.

Товарні ринки різних регіонів суттєво відрізняються. Особливості формування регіональних ринків залежать від економічного розвитку регіону, регіональної структури попиту та пропозиції, структури регіонів, інтенсивності інвестиційної діяльності, міжрегіональних зв'язків, рівня грошових доходів населення, складу економічного складу, системи цін на товари та послуги, розвиненості традицій споживання населення. Суттєві відмінності спостерігаються між сільськими та міськими населеними пунктами.

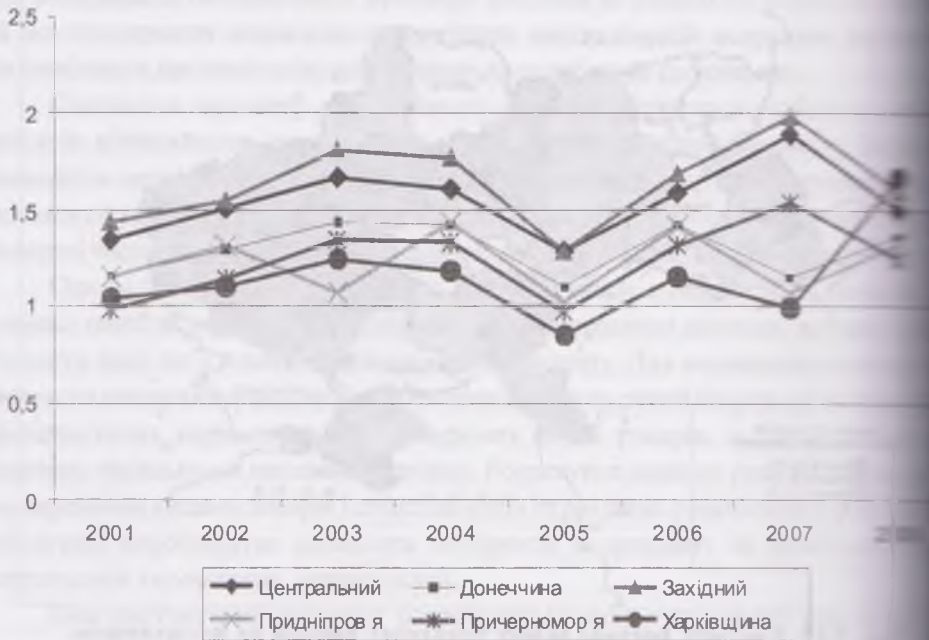

Рис. 2.13. Динаміка ємності ринків макрорегіонів України

Безумовно, на внутрішньорегіональному рівні спостерігається екстенсивна динаміка простору міських поселень. Це зумовлено значною питомию часткою сільського населення старшої вікової групи, нижчою купівельною спроможністю сільських мешканців, низьким рівнем розвитку торговельної інфраструктури, низьким транспортною доступністю, відсутністю доступу до ресурсів та послуг організацій торгівлі та ін.

Отже, ринки формують економічне середовище і впливають на економічний ландшафт країни. Ємність ринків впливає на рівень економічної діяльності, який своєю чергою характеризує інтенсивність економічного зростання та інтенсивності інновацій. Із зростанням розміру ринків збільшується концентрація економічної діяльності, зростає кількість залучених трудових ресурсів, знань, капіталу, технологій та інновацій, а також відбувається розширення мереж підприємств. Крім того, зростає економічна ємність регіональних ринків може сприяти підвищенню ефективності експортерів завдяки ефекту економії від масштабу і розширенню регіональних обсягів виробництва товарів.

Задля підвищення ефективності функціонування ринків та оптимізації процесів розширення чи стиснення ринкових просторів регіонів необхідно проводити комплексну діагностику, яка включатиме:

Чинники, критерії та підходи до структурування економічного простору України

- наявності виробничого потенціалу регіону та потенціалу розвитку сфери послуг;
 - особливостей формування різних територіальних ринків (міських, транскордонних і прикордонних та ін.);
 - чинників впливу на регіональний попит та пропозицію;
 - умов регіональних та міжнародних економічних зв'язків;
 - рівня розвитку ринкової інфраструктури та передумов формування логістичних центрів;
 - виділення регіонів мережевими торговельними структурами;
 - форм та методів державного регулювання та механізмів впливу державної влади на розвиток регіональних товарних ринків.
- У структурі економіко-просторового аналізу повинен сформуватися напрямок наукових досліджень, який вивчатиме особливості регіональних ринків та особливостей їх участі у формуванні економічного простору. Такий підхід дозволить оцінити сукупність інтеграційних процесів, що формують економічний простір країни та її регіонів різного рівня.

РОЗДІЛ 3. МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ РАЙОНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

3.1. Формування глобалізованих економічних районів в умовах зростання регіональної економічної концентрації

В умовах поглиблення глобалізаційних та поширення тенденцій регіони країн орієнтуються на пріоритети розвитку економіки. До позитивів глобалізації слід віднести розширення простору регіонів і підвищення можливостей капіталізації їх ресурсів, скорочення витрат на трансакції і підвищення мобільності економічного зростання. З іншого боку, глобалізація додає додатковий зростанню територіальної асиметрії всередині країн та поглибленню економічного простору країни.

Відповідно до концепції «воріт у глобальний світ» А. Андерсона регіони можна розглядати як «ворота» нації у зовнішній світ. За процес глобалізації трактується як зростання взаємозалежності між країнами. Таким чином, глобалізація через регіони стає альтернативою через держави. Залучені до глобальної економіки регіони можуть мати значними ресурсами, але вони здатні замикати на собі важливі економічні завдяки вигідному економіко-географічному положенню і добре розвинутої комунікаційній інфраструктурі. Такі регіони можуть стати не тільки пункти дотику окремих держав світу в експортно-імпортних товарних потоках, а й замикатимуть на собі внутрішньодержавні економічні потоки. Сприяє цьому налагодженню та поглибленню економічних зв'язків всередині цих міркувань цінність територій визначається не її природними багатствами, а здатністю концентрувати і спрямовувати економічні потоки товарів, грошей, талу, інформації, що рухаються через адміністративні та державні кордони.

Свідченням інтенсифікації руху економічних потоків в економіці різних країн може слугувати поява великих операторів на ринку вантажних перевезень. Їх виникнення сприяло скороченню термінів доставки вантажів незалежності транспортних тарифів від відстані. Прикладами зміни у сфері вільної організації економічної діяльності можуть також слугувати:

- дерегулювання ринку авіаперевезень та запровадження політики «критого неба», внаслідок чого сформувалися нові загальнодоступні теми авіасполучень з чітко визначеними місцями пересадки (хабами);

Фінансових глобальних мереж, які сприяють вільному переміщенню грошей у тому числі в системі «он-лайн». Фінансова система створює фінансову інфраструктуру, що стала підґрунтям «розвитку виробництва».

У ХХ ст. почала формуватися економіка постіндустріального типу, в якій традиційна нова організація. Послідовність технологічних інновацій індустріальних на одному виробничому майданчику розірвалася. Технологічні процеси почали розподілятися між різними суб'єктами не тільки в межах національного економічного простору. Від індустріально-зосередженої економіки трансформувались в індустріально-розсосередженій. Організаційною господарською одиницею було підприємство, яке на компактній території, то тепер це компанія, яка володіє всіма необхідними і здатна ефективно розподіляти окремі технологічні операції між розсосередженими підприємствами¹. Таким чином, сьогодні виграє не той, хто збирає в одному місці всі необхідні для виробництва ресурси, а той, хто найбільш ефективно розсосереджує виробництво різних операцій на різних територіях, зокрема дешеву робочу силу тощо. Компанії здійснюють реконструкцію діяльності підприємств повного циклу, що дозволяє шляхом розсосередження виробництва підвищити ефективність.

Сьогодні як ніколи важливо включитись у процеси глобалізації, щоб отримати її користь. Це дозволить вирішити низку завдань, зокрема підвищення спеціалізації регіонів, формуванню інноваційно-технологічних центрів, підвищенню рівня конкурентоспроможності продукції, створенню та створенню ефективних мережових структур у різних секторах економіки.

На цю проблему подає російський вчений В. Княгинін. На території Росії у глобальному економічному просторі забезпечується економіка регіонами і муніципалітетами, а значно більшими економічними просторами – макрорегіонами. Їх межі не встановлюються в межах федеральних округів, і не повторюють межі старих адміністративних районів. Ці межі визначаються міжнародною кооперацією і можуть коректуватися внутрішніми проектами і процесами. Росія не тільки присутності країни у глобалізованій економіці, але і її центральної просторової організації економіки всередині країни².

У процесі формування глобального економічного простору виникають питання про співвідношення глобального, національного і регіонального простору. Вони пов'язані з внутрішньодержавними економічними проблемами визначення меж економічного простору.

1. *Електронна економіка – версія розвитку* Фонд [Електронний ресурс] / В. Н. Княгинін. – Режим доступу : <http://www.csr-nw.ru>

2. *Княгинін В. Куди звертати країну?* [Електронний ресурс] / Владимир Княгинин // *Вестник Евразии* 2008 г. – № 39. – Режим доступу : www.csr-nw.ru/content/contacts/

начальної ролі набувають глобальні економічні відносини, зовнішньоекономічної взаємодії регіонів. Сьогодні зовнішньоекономічні та внутрішні економічні процеси слугують основою формування двох взаємодоповнюючих векторів організації економічного простору країни:

- зростання рівня просторової інтегрованості внутрішнього простору сприятиме зростанню економічної активності на всій території країни;
- розвиток конкурентоспроможних в економічному глобальному просторі регіонів, ідеологія створення яких відповідає засадам подальшого економічного розвитку.

Крім того, окремі регіони, які є базисом зовнішніх векторів, тобто території яких розташовані морські порти, або ті, межі яких співпадають з державним кордоном, замикатимуть на собі внутрішні товарні потоки. Регіони з яких надходять товари і які залучені до такої міжрегіональної взаємодії формують глобалізовані економічні райони, або макрорегіони.

Загалом, економічне районування України передбачає економічну організацію її території шляхом виділення сукупності економічних районів, створених на основі територіального розподілу і кооперації суспільної діяльності. Районування економічного простору здійснюється відповідно до розподілу економічних процесів. Межі економічних районів не стільки співпадають з адміністративно-територіальними межами, скільки з межами різних економічних взаємодій, що утворюють певну цілісність і лише потім проектується на територію. Саме ці процеси повинні стати основою формування та реалізації регіональної економічної політики сьогодні.

Отже, сучасне структурування економічного простору України повинно враховувати новітні тенденції розвитку економіки, що базуються на нових постулатів її ефективності. Йдеться про:

- переорієнтацію економіки на розвиток інноваційних видів економічної діяльності, що забезпечать активізацію процесів просторової організації інновацій;
- появу новітніх тенденцій у просторовій організації економіки, що пов'язані з зміною пріоритетів економічного зростання;
- розширення економічних мережевих структур в умовах посилення міжрегіональної конкуренції.

Відповідно до вищенаведеної логіки, аналітичними підґрунтями економічного структурування економічного простору України мають стати:

- оцінка зовнішньоекономічного потенціалу її регіонів (насамперед, регіонів, які мають конкурентні переваги завдяки вигідному економіко-географічному положенню) та рівня їх залежності від експорту та імпорту;
- визначення особливостей концентраційних процесів у сфері зовнішньоекономічної діяльності регіонів у розрізі окремих галузей економіки, а також волить встановити рівень регіональної зосередженості експорту в різних галузях економіки.

створення видів економічної діяльності та чітко окреслити регіональну експортну;

визначення ролі транспортних вузлів, в т.ч. морських торговельних портів у формуванні макроекономічних районів на основі оцінки структури вантажів, що ними переробляються.

Вважаємо, що в Україні експортоорієнтований сектор економіки сформований у видобувних галузях. Українська економіка слабо залучена до міжнародної кооперації, виробництва, торгівлі послугами, міжнародної міграції у формі прямих інвестицій, а також у науково-технічній та інноваційній сфері. Ступінь її інтегрованості не відповідає фактичному внутрішньому потенціалу, а прийнятий курс на диверсифікацію національної економіки одно-інвестиційний розвиток потребує переосмислення зовнішньоекономічної концепції країни. Рівень доданої вартості на одного зайнятого працівника у експортоорієнтованому секторі є в 2,5 рази вищим, ніж у внутрішньо-орієнтованому секторі економіки України забезпечуючи половину товарообігу країни і майже третину податкових платежів до бюджету. Тому саме він концентрує основні витрати.

Вплив експортоорієнтованої моделі економічного зростання на економіку України через обмеження місткості внутрішнього товарного ринку, формування галузевих угруповань, діяльність яких не орієнтована на внутрішній ринок. У результаті предметами їхньої лобістської діяльності стали економічні політики, які ведуть до обмеження внутрішньої купівельної спроможності, зокрема:

зростаючі витрати експортерами пільг за рахунок зростання фіскального тиску на внутрішніх учасників ринку;

зростаючі собівартості за рахунок незначного зростання питомої ваги в експортній платі;

зростаючі ціни під впливом міжнародної кон'юнктури тощо.

Вважаємо, що торговельні потоки України чутливі до сигналів зовнішнього середовища. Якщо раніше торгівля реагувала на зміни валютного курсу в Україні, то сьогодні спостерігається значна залежність валютного курсу від експорту. Низька еластичність експорту від доходів зовнішньої діяльності означає, що сучасна структура експорту має обмежені можливості високих і стабільних темпів зростання експорту. Роль експорту в економіці зумовлена зростанням одиниці експорту і меншими фізичних обсягів експорту.

Вважаємо, що рівень залежності української економіки від зовнішнього середовища є проблемою, що виникли у сфері її ресурсного забезпечення внутрішнього ринку. За останні роки імпортна складова ринкових витрат зростає динамічніше, ніж експортна. У 2008 р. коефіцієнт залежності економіки України від імпорту був вищим (8,41), ніж від експорту (6,83).

Безумовно, поглиблення зовнішньоторговельної співпраці регіонів України актуалізує для країни завдання ефективного використання їх конкурентних переваг. Участь переважної частини регіонів України у зовнішньоторговельних зв'язках є досить обмеженою, а в інтровертних регіонах (зокрема, в український ринок) відчутним є вплив зовнішньоекономічних факторів, зокрема конкуренцію імпортованих товарів. Загалом, високий рівень залежності економіки від експорту традиційно демонструють Донецька, Дніпропетровська, Луганська та Івано-Франківська області (рис. 3.1).

Натомість низькі експортні позиції демонструють Тернопільська, Вінницька, Кіровоградська області. До регіонів із високим коефіцієнтом залежності економіки регіону від імпорту належать Закарпатська, Волинська, Львівська, Житомирська, Хмельницька та Одеська області. За умов незначної експортної залежності економіки м. Києва, українська столиця має найвищий показник залежності від імпорту.

Показник залежності економіки регіонів від зовнішніх зв'язків, розрахований у розрізі макрорегіонів, підтверджує найвищу позицію Донецького макрорегіону (табл. 3.1). Отримані усереднені результати цього показника в розрізі макрорегіонів, на жаль, нівелюють лідерські і підсилюють позиції в рейтингу позиції окремих регіонів і, відповідно, не відображають ситуації. Це відбувається внаслідок включення у макрорегіони регіонів з різним рівнем розвитку та рівнем активності зовнішньоекономічної діяльності. Найвищі показники залежності економіки регіонів від імпорту демонструють Закарпатська та Івано-Франківська області, які за даними показника займають відповідно 1-ше та 2-ге місце.

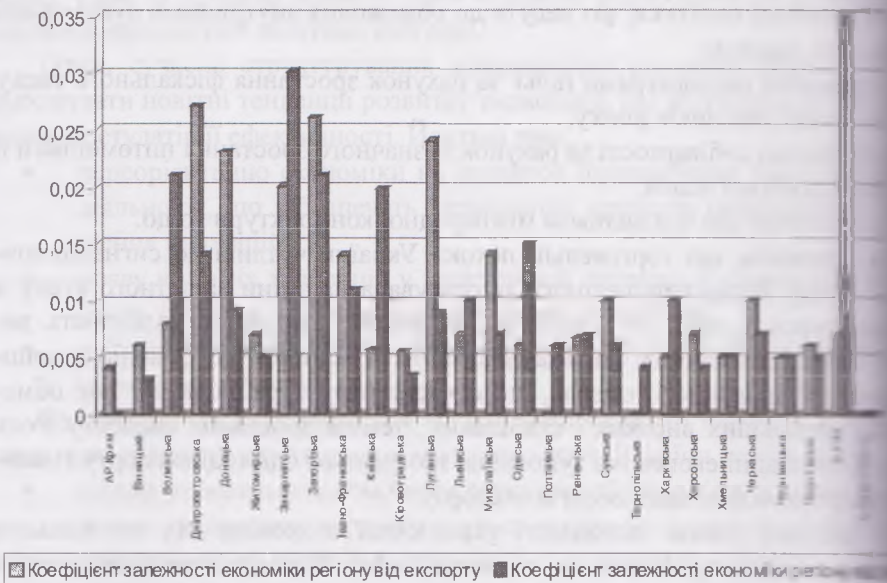

Рис. 3.1. Коефіцієнти залежності економіки регіонів від експорту та імпорту

Таблиця 3.1

Вплив залежності економіки макрорегіонів від зовнішніх зв'язків

Макрорегіони	Коефіцієнти залежності економіки макрорегіону від експорту	Коефіцієнти залежності економіки макрорегіону від імпорту
Закарпатський	5,4	4,9
Львівський	8,3	9,1
Волинський	7,2	7,3
Рівненський	5,9	6,5
Житомирський	5,1	3,7
Київський	2,8	3,8

Макрорегіони у рейтингу регіонів України, – перебувають у групі регіонів з високою залежністю економіки від експорту чи імпорту, що суттєво знижує значення цього показника в цілому по макрорегіону. З огляду на висловлені висновки можна значити, що в багатьох випадках усереднені показники в розрізі макрорегіонів не відображають просторової картини процесів.

Методологія макроструктурування економічного простору України враховує з урахуванням концентраційних процесів у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Важливе значення має концентрація експорту, оскільки в більшості країн пострадянського простору, безпосередньо експортується невеликої кількості товарів. У період економічного спаду експорт концентрованою, що зумовлено обмеженнями експорту таких стратегічних позицій українського експорту, як залізо, сталь, хімічна продукція. Значення коефіцієнтів регіональної концентрації експорту товарів у різних товарних групах представлена на рис. 3.2.

Регіональна концентрація експорту товарів характерний для виробництва та виробництва готових металевих виробів, продуктів нафтопереробки, целюлозно-паперового виробництва та видавничої діяльності. Високе значення показника регіональної концентрації експорту у сфері виробництва харчових продуктів, напоїв та виробів зумовлене високою часткою експорту цієї продукції у загальному обсязі експорту продукції харчової промисловості. При цьому значною є також частка міста у загальному обсязі експорту, що становить 12%, що є третім результатом у рейтингу українських регіонів. Не можна не враховувати значення частки м. Києва в експорті харчових

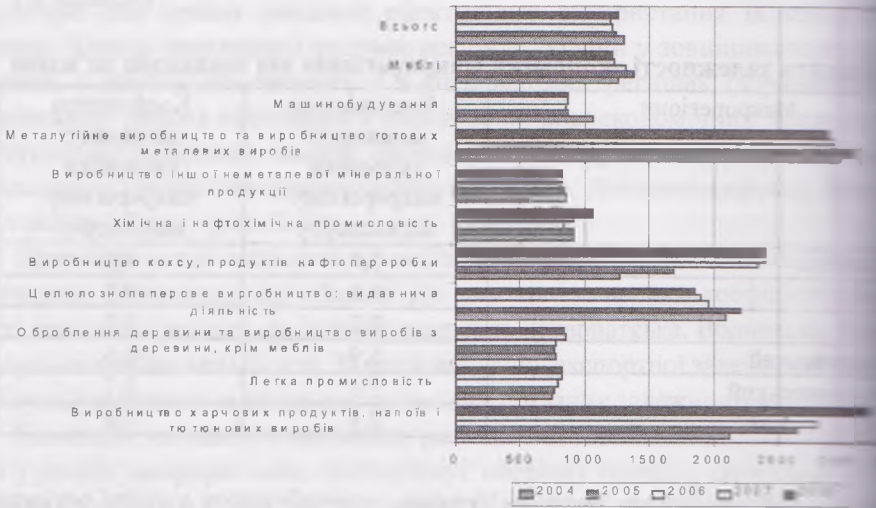

Рис. 3.2. Динаміка коефіцієнта регіональної концентрації експорту товарів у розрізі видів економічної діяльності

продуктів, напоїв та тютюнових виробів, то для цієї сфери економічної діяльності характерно було б найнижче значення коефіцієнта регіональної концентрації експорту. Хоча рівень регіональної концентрації експорту легкої промисловості є невисоким, однак найвищими значеннями у загальних обсягах експорту вирізняються Львівська (15,5%), Закарпатська (12,6%) області і м. Київ. Значною у загальних обсягах експорту продуктів нафтопереробки є вага Полтавської (33,4%) та Луганської (31,4%) областей. Це зумовило високий загальний рівень регіональної концентрації експорту цієї продукції.

Найвище значення регіональної концентрації металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів зумовлено значною питомою вагою трьох регіонів – Дніпропетровської (40,7%), Донецької (32,5%) і Закарпатської (11,5%) областей.

Діапазон різниці у рівнях регіональної концентрації експорту послуг достатньо широким: від найбільшого значення у сфері послуг, пов'язаних з оптовою та роздрібною торгівлею, торгівлею транспортними засобами, ремонт, до найменшого – у промисловості та освіті (рис. 3.3).

Протягом 2004-2008 рр. відбулося зростання регіональної концентрації експорту послуг у більшості сфер, окрім сфері освітніх послуг, послуг, пов'язаних із будівництвом, з оптовою та роздрібною торгівлею, торгівлею транспортними засобами. В загальному цей показник збільшився у 2008 р. порівняно з 2004 р.

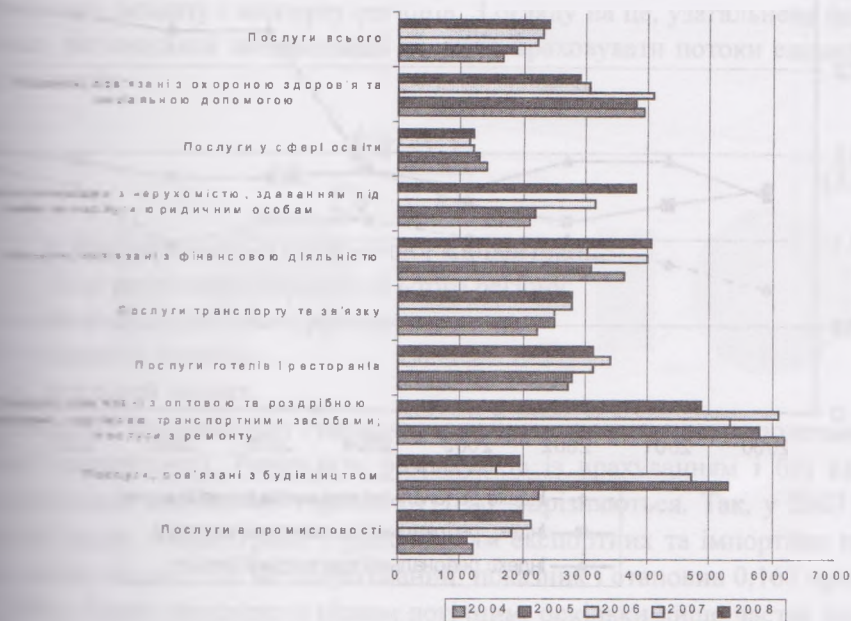

Рис. 3.3. Динаміка коефіцієнта регіональної концентрації експорту послуг у розрізі видів послуг

... позиції у загальному обсязі експорту послуг за всіма видами послуг у сфері охорони здоров'я та соціальною допомогою, транспортних послуг та послуг транспорту і зв'язку, займає м. Київ.

... концентрації товарного експорту та імпорту характеризують хвилясті обернені тенденції – при зростанні концентрації експорту переважає зменшення концентрації імпорту і навпаки (рис. 3.4).

... що 2004 р. для всіх розрахованих індексів став спільною тенденцією: зростання концентрації імпорту, зменшення концентрації експорту і стабілізації концентрації експорту. Остання тенденція пов'язана зі спеціалізацією експорту України, найбільше за групами експорту – металургійних виробів (рис. 3.5), ячмінь, тверді рослинні олії та жири, а також з зменшенням обсягів експорту цукру, насіння соняшника та інших продуктів.

... дослідження дає підстави для наступних висновків:

... експорту супроводжується високим рівнем товарної концентрації експорту, що пов'язано із збереженням високої питомої ваги експорту певних груп (сталь, залізо і мінеральні продукти). Висока то...

... політика України : перспективи і пріоритети інтеграції : кер. Проекту ... – К. : Світовий банк, 2004. – С. 24-25.

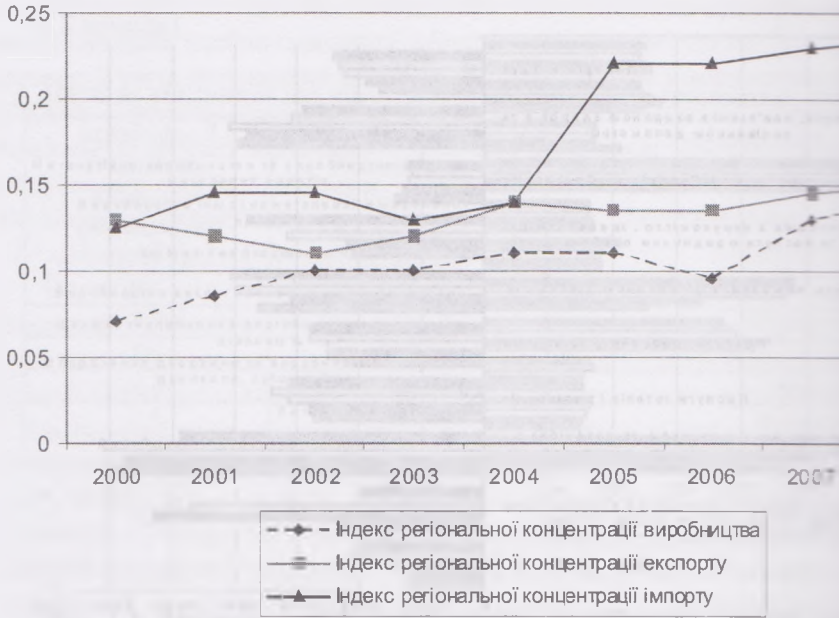

Рис. 3.4. Динаміка регіональної концентрації виробництва, експорту та імпорту товарів

варна концентрація експорту зазнає значного впливу тимчасових моментних чинників, а саме: зростання чи зменшення експортних цін, підвищення чи зниження рівня використання виробничих потужностей, змін митно-тарифної політики;

- направленість тенденцій динаміки показника регіональної концентрації виробництва не є підставою до формування подібних тенденцій регіональної концентрації експорту та імпорту;
- менший розмах варіації індексу регіональної концентрації експорту у порівнянні з аналогічним показником імпорту засвідчує високий рівень стабільності процесів концентрації експорту у порівнянні з концентрацією імпорту;
- незначні коливання індексу регіональної концентрації експорту свідчать про високий рівень інертності просторової структури експорту, а значні коливання показника регіональної концентрації імпорту – динамічність цього процесу, а також про зростання нерівномірності розподілу на регіональних товарних ринках.

При оцінці відносин на національному та зовнішньому ринках концентрації виробництва ми розраховували без врахування міжде-

$$CR_i = \frac{\sum_{i=1}^m (Y_i - X_i)}{\sum_{i=1}^m (Y_i - X_i) + M}, \quad (3.1)$$

- Y_i – обсяг регіональної економічної концентрації;
- X_i – обсяг реалізованої продукції i -того регіону;
- M – обсяг експорту i -того регіону;
- m – кількість регіонів;
- M – загальний імпорт.

Значення цього показника, то більшим є ступінь регіональної економічної концентрації. Результати розрахунків із врахуванням і без врахування зовнішньої торгівлі суттєво відрізняються. Так, у 2007 р. показник економічної концентрації з урахуванням експортних та імпортних потоків вищим, ніж не скорегований показник і становив 0,168 проти 0,089 у 2008 р. Такий результат є цілком логічним, оскільки лише частка двох регіонів – Львівської і Дніпропетровської областей у загальному обсязі експорту становить відповідно 21,7% і 19,9%, а імпорту – 7% і 8,6%. До регіонів із найбільшою часткою імпорту в загальному його обсязі належать також Львівська (5,9%) і Одеська області (4,2%).

Для більшшої оцінки регіональної концентрації товарного експорту використано індекс диверсифікації експорту регіону за певним видом товару, який аналогічно до формули розрахунку індексу (DX),

$$DX = \sum ([h_i - h_m] / 2), \quad (3.2)$$

- h_i – частка вага товару в сукупному експорті регіону;
- h_m – частка вага цього товару у світовому експорті.

Наступним методичним кроком виділення глобалізованих економічних регіонів є обґрунтування ролі морських торговельних портів та оцінка економічних переваг, які вони переробляють. Наявність у регіоні морського порту створює додаткові можливості для підвищення ефективності економічного простору «вузловою транспортною ланкою» зв'язку країни із зовнішнім світом. Кожен регіон має конкурентні переваги для розвитку зовнішньої торгівлі, для інтеграції у глобальний ринок.

Україна: перспективи і пріоритети інтеграції : кер. проекту / Світовий банк. – К. : Світовий банк, 2004. – С.24.

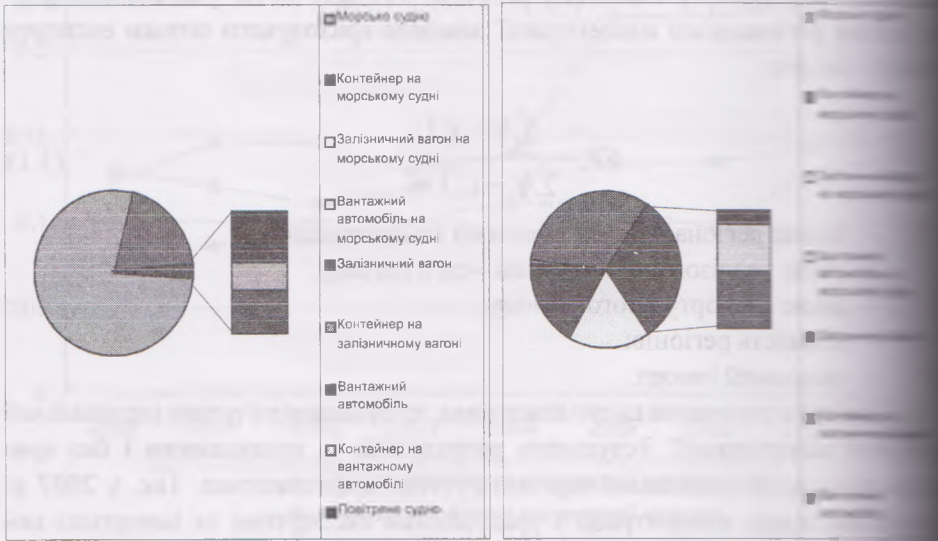

Рис. 3.5. Питома вага перевезень експорту та імпорту різними видами транспорту

Найбільші обсяги експорту товарів у 2008 році були перевезені суднами (45% від загального обсягу експорту товарів). Залізничним було перевезено 29,1%, а вантажними автомобілями – 18,8% (рис. 3.5). Основних видів транспортування, якими ввозився імпорт, найбільше припадала на вантажні автомобілі – 32,6% та залізничні вагони – 17,2%.

Обсяги обробки експортних вантажів у морських портах України у 2008 рр. перевищували імпортні і транзитні (рис. 3.6).

Найбільші обсяги переробки експортних вантажів виконували Одеської області (51,9% загального обсягу переробки експортних вантажів), Донецької (16,4%), Миколаївської (13,2%), м. Севастополя (6,8%), Автономної Республіки Крим (5,1%). Через морські порти України у 2008 р. експортували чорні метали, частка яких у загальному обсязі вантажів складала 12,77%, вугілля – 12,77%, хлібні вантажі, в тому числі зерно – 12,02%, нафта на нафтопродукти – 15,27%, будівельні матеріали – 6,84%, мінеральні добрива – 6,05% та олія – 1,22%. З морських портів експорту переважалися переважно до країн Азії, Європейського Союзу, Африки та інших країн.

⁵ Переробка вантажів у морських (річкових) портах (причалах) України. Статистичний бюлетень Переробка вантажів у морських (річкових) портах (причалах) України за 2008 рік / Статистичний бюлетень. – К. : – Державна статистика України, 2009. – С.8-9.

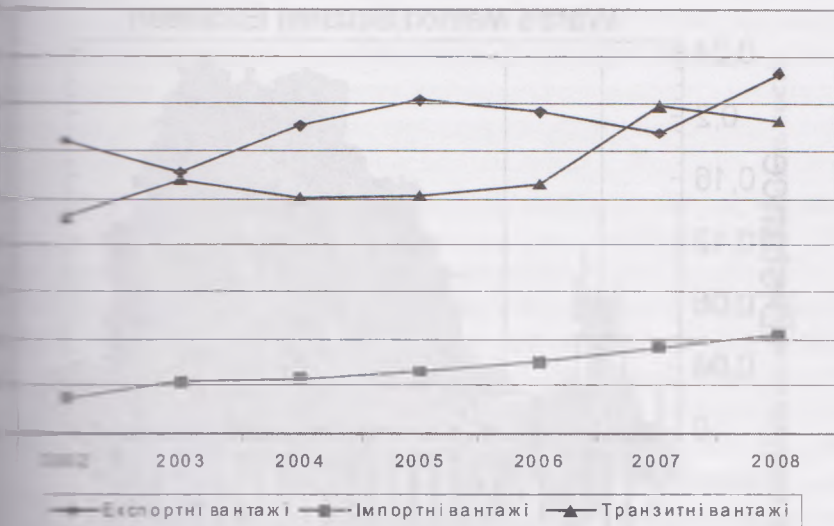

Рис. 3.6. Динаміка вантажних перевезень морськими портами України у 2002 - 2008 рр.

драми, або центрами глобалізованих економічних районів, розташовані уздовж державних кордонів. За такою логікою центри глобалізованих економічних районів на території України будуть розташовані на сході та заході країни, уздовж її державного кордону, через який здійснюється рух експортних потоків. Розвиток цих районів має бути спрямований на збереження своїх комунікаційних позицій. Розбудова цих економічних районів сприятиме поглибленню міжрегіональних економічних зв'язків, а також дозволить Україні стати потужних, помітних на світовому економічному просторі.

Відносно до векторів зовнішньоекономічних торговельних потоків Україну може бути виділено чотири економічних райони, розвиток яких сприятиме Україні вихід на зовнішні ринки: Південний, або Азово-Чорноморський, Західний, Східний і Центральний. Виділення цих глобалізованих економічних районів на території України сприятиме диверсифікації доступу до зовнішніх ринків, а також стане додатковим імпульсом для зміцнення економіки країни.

Виділення цих глобалізованих економічних районів відповідає результатам аналізу економічних районів на основі методу середньоквадратичного відхилення

Dendrogram

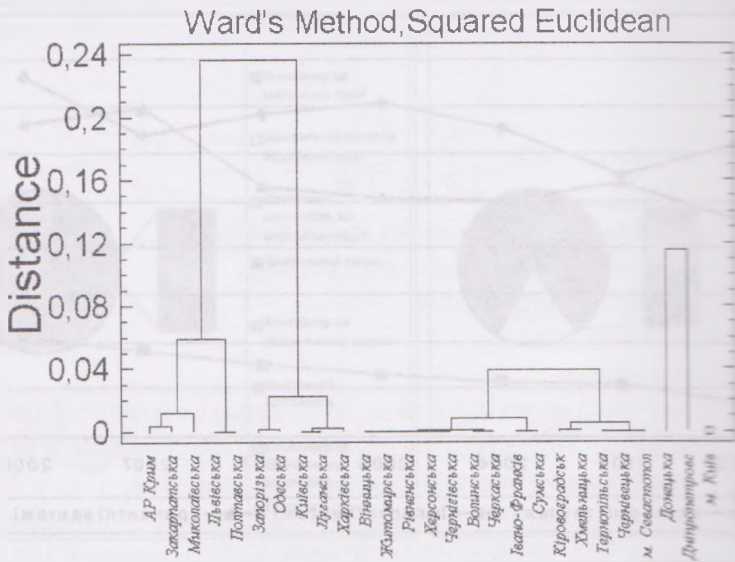

Рис. 3.7. Кластеризація регіонів за показниками зовнішньоекономічної діяльності

На рис. 3.7 представлені чотири кластерні групи, що інтегральним показником зовнішньоекономічної активності регіонів, збережений на основі показників обсягів експорту та імпорту товарів та послуг іноземних інвестицій.

Якщо ядром Південного економічного району, як вже зазначено, є м. Київ – основний управлінський та дистрибуційний центр країни, підтверджується і тим, що м. Київ є не тільки важливим транспортним вузлом, а й одним з основних експортерів продукції та послуг, про що свідчать значні обсяги зовнішнього товарообороту. Так, частка міста у загальному експорті товарів регіонів складає понад 12%, а в експорті послуг – близько 10%.

Слід зазначити, що виділені за наведеною логікою економічні райони сформовані і перебувають лише у стадії становлення.

Оскільки формування конкурентоспроможних в економічному просторі економічних районів має на меті підвищення конкурентоспроможності країни та її регіонів, а також забезпечення ефективності регіонального розвитку, то це питання повинно стати одним із пріоритетів сучасної регіональної політики.

Сьогодні в Україні доцільно розробити концепцію розвитку економічних районів, яка повинна включати обґрунтування схеми їхнього розвитку та передбачити шляхи їх конструктивного розвитку.

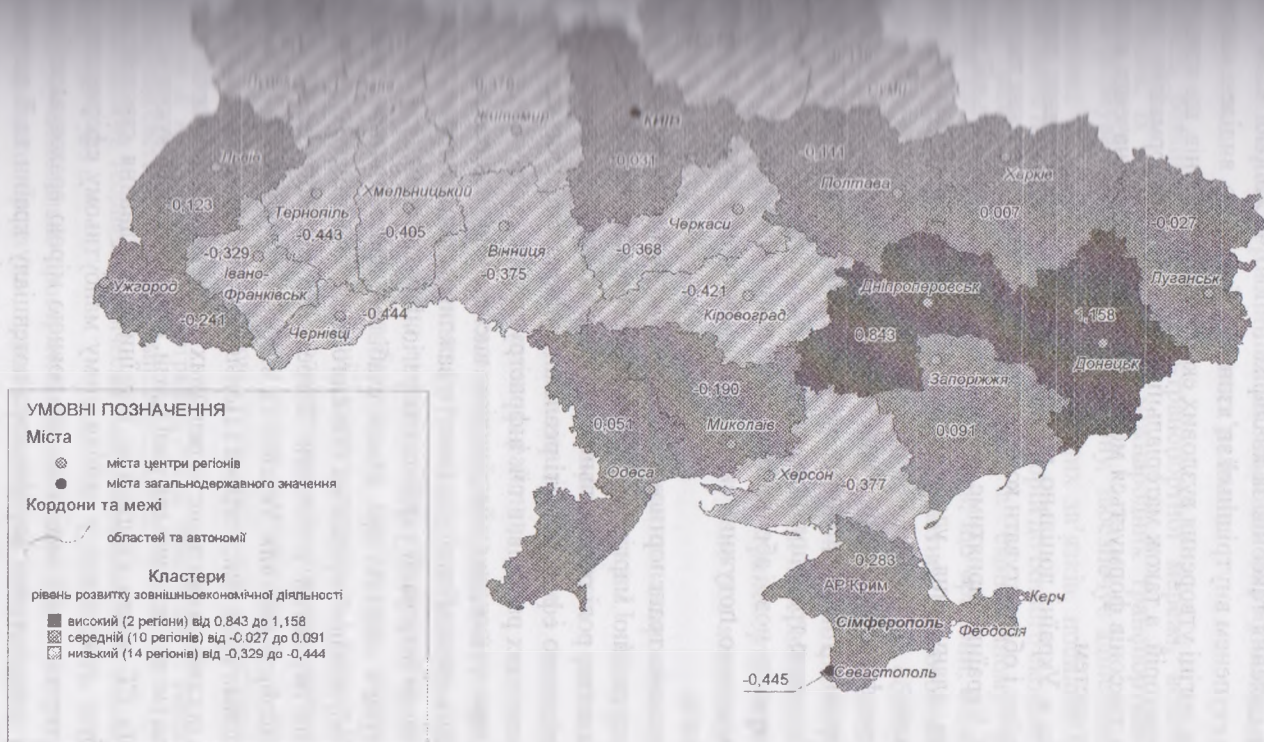

Рис. 3.8. Кластеризація регіонів України за показниками зовнішньоекономічної діяльності

Ідея створення ефективних макрорегіональних соціально-економічних систем може бути реалізована на основі виділених глобалізованих економічних районів. Ця ідея заслуговує на існування з огляду на те, що будь-яка територія передбачає виділення таксонів за кваліфікаційною чи типологічною відповідним ступенем внутрішньої зв'язаності. Крім того, виділені макрорегіони відповідають логіці утворення вузлових економічних районів, що визначають потенціал територій, а також матеріальні, фінансові та інформаційні ресурси на основі таких таксонів формується мережа типологічно визначених економічних просторових систем.

Сьогодні в Україні доцільно розробити сітку глобалізованих економічних районів України і обґрунтувати концепцію їх розвитку. Виділення економічних районів на території України сприятиме вирішенню завдань регіонального економічного просторового планування, удосконаленню просторової організації економіки країни, а також:

- диверсифікації доступу України на світові ринки;
- створенню у національному економічному просторі центрів економічного розвитку;
- укріпленню транспортного каркасу;
- формуванню нової або поглибленню наявної спеціалізації регіонів;
- формуванню потужних економічних кластерів у межах виділених економічних районів;
- посиленню транспортно-логістичних потужностей країни;
- недопущенню маргіналізації периферійних територій;
- посиленню ролі регіональних центрів та розвитку міських економік;
- підвищенню ефективності реалізації міжрегіональних економічних зв'язків, в т.ч. інфраструктурних, тощо.

Підсумовуючи вищевказане доходимо висновку, що концентрація економічної сфери зовнішньоекономічної діяльності є важливим індикатором економічного розвитку та перспективних шансів щодо інтеграції українських регіонів у світовий економічний простір. Сучасна ситуація свідчить про доволі стабільне зростання концентрації економічної діяльності, що обумовлює отримання більшого економічного ефекту та економічних переваг лише окремими регіонами. Збереження високого рівня економічної концентрації товарного експорту регіонів України та відсутність тенденцій щодо економічної розриву з іншими країнами, зокрема з Польщею, поки що не додає оптимізму щодо перспектив поглиблення євроінтеграційних процесів у найближчій перспективі тим більше за умов подолання світової кризи. Крім того, враховуючи економічні позиції країн ЄС щодо входження України в об'єднання європейських країн очевидно, буде дуже важко у найближчому майбутньому сформувати економічну зовнішньої торговельної політики, яка повною мірою враховувала б економічні можливості використання виробничого потенціалу країни та її економіку та мізувати товарну структуру експорту та імпорту.

3.2. Транспортно-економічна складова моделі районування України

3.2.1. Транспортні вузли як чинники формування економічних районів

Величезною перевагою дорожньо-транспортної мережі, величина транспортних витрат та належність до міжнародних транспортних коридорів є економічним фактором районування економічного району, забезпечує здійснення широких міжрайонних економічних зв'язків, посилює формування економічного ядра та інтеграцію периферійних територій до їхнього економічного ядра. Транспортна складова в економічному районуванні розглядається в працях В.Н. Баранський. Він вказував, що «райони, в економічному районуванні розділені, диференційовані частини єдиного господарського простору можуть існувати лише: при наявності широкого обміну між ними, транспортним, а також компактних транспортних вузлів»⁶. Зокрема, він зазначав, що «транспортні проблеми потрібно розглядати в контексті формування системи економічних районів, міжрайонних економічних зв'язків». Він вважав, що «транспортні мережі, система транспортних вузлів значною мірою є тісно пов'язаними з загальною системою економічного районування»⁷.

Важливість та зв'язок між формуванням економічного району та транспортної системи схематично показав І.І. Білоусов у вигляді взаємозв'язків: «транспорт вантажів – розподіл та обмін цінностей – спеціалізація районів і географічний поділ економіки і розвиток економічних районів»⁸.

Згідно з думкою І.І. Білоусова, економічний район – це велика територія країни з певними природними умовами та характерною спрямованістю виробництва, що визначає його спеціалізацію, що склалася на певній економічній базі, виробничою та соціальною інфраструктурою. Крім спеціалізації, характеризується і рядом інших ознак економіко-географічним положенням, своєрідними природними, економічними умовами, а також комплексністю та потенційними можливостями економічної і територіальною структурами⁹.

⁶ Баранський В.Н. Транспорт и география / А.И. Чистобаев // Территориальные экономические системы. – 1988. – Вып. 2. – С. 45-50.

⁷ Баранський В.Н. Теория экономического районирования / Н. Н. Колосовский. – М. : Географгиз, 1969. – 335 с.

⁸ Білоусов І.І. Функционально-пространственное развитие общественно-транспортных систем города (на прим.Новосибирска) : автореф. дис.. на соискание ученой степени канд. архитектуры : спец. 18.00.04 / И. Б. Оглы. – Л., 1991. – 29 с.

⁹ Білоусов І.І. Развитие та розміщення транспортно-дорожнього комплексу України / Ю. Я. Пашенко. – К. : Науковий світ, 2003. – 467 с.

Загальновідомо, що у науковій літературі, обґрунтовується і ряд критеріїв і принципів економічного районування. До основних відносять такі¹⁰:

- загальний (інтегральний, міжгалузевий) економічний район повинен мати великою економічно цільною територією, на якій є значні природні ресурси, необхідні для визначення його господарської спеціалізації і забезпечення сучасного і перспективного розвитку;
- економічний район повинен являти собою виробничо-експлуатаційно територіальну єдність, яка створюється розвиненими внутрішніми зв'язками, і мати спеціалізацію господарства у масштабі країни;
- на території інтегрального економічного району повинні бути розвинуті і сформовані достатньо потужний народногосподарський комплекс і підприємства, які становлять територіальні виробничі комплекси з відокремленими функціональними зонами зовнішньої структури:
- профілюючі галузі (галузі спеціалізації району в масштабі країни) повинні включати до свого складу кілька галузей промисловості і сільськогосподарства;
- галузі, які розвиваються як суміжні з галузями попередньої спеціалізації, повинні печують комбіновану переробку сировини, а також галузі, які забезпечують потреби галузей спеціалізації району (добування і видобування сировини, виробництва напівфабрикатів, обладнання, ремонтно-виробничого підприємства, виробництво будівельних матеріалів тощо);
- галузі, які забезпечують потреби населення району повинні включати підприємства, що виробляють продовольчі товари, необхідними матеріалами;
- при виділенні економічного району повинно враховуватися географічне положення території і його вплив на спеціалізацію і продуктивність розміщення продуктивних сил;
- врахування при виділенні економічного району принципу економічної збалансованості, тобто необхідності включення в його межі економічно цільної територіальної частини або і всієї зони, формуючого впливу на економіку регіонального центру;
- до складу великих економічних районів повинні включатися території адміністративних областей, країв, автономних республік, незалежно від порушення їх меж;
- розміри територій великих економічних районів повинні відповідати вимогам скорочення перевезення масових вантажів в межах економічно доцільних відстаней, наближатися до їх односторонньої межі. Величини економічних потенціалів районів повинні бути близькими до загальної величини економічного потенціалу країни, тобто економічний потенціал району може визначатися часткою

¹⁰ Манів З. О. Регіональна економіка : навчальний посібник / З.О. Манів. – Львів : Магнолія, 2006. – 638 с.

виробництва, розмірами валового внутрішнього продукту, валової продукції сільськогосподарства і сільського господарства, вартістю основних виробничих засобів та ін.).

Важливо зробити висновок про те, що транспорт не тільки забезпечує економіку господарства і населення в перевезеннях, але разом з містами утворює транспортні території, є найбільшою складовою частиною інфраструктури, служить технічною базою формування і розвитку територіального поділу економіки. Транспорт виконує істотний вплив на динамічність та ефективність соціально-економічного розвитку окремих районів та країни у цілому. Таким чином, вплив транспорту на спеціалізацію району визначається відокремленням регіонів виробництва від регіонів споживання, кількістю регіонів, з якими існує безпосередній зв'язок, з другого боку – наявністю великих транспортних вузлів і транспортних мереж.

Транспорт в економічних районах виконує подвійну функцію. З одного боку він забезпечує районного виробничого комплексу, що здійснює внутрішньорайонні зв'язки між окремими галузями та елементами матеріального та економічного виробництва. З іншого боку, транспорт є однією з важливих складових економічного господарства, що реалізує територіальний поділ праці між окремими районами. Взаємопов'язані виробництва в економічних районах і потреби перевезення потребують пропорційного розвитку виробництва й економіки. Недостатній рівень розвитку дорожньо-транспортної мережі обмежує розвиток виробництва та освоєння нових економічних районів.

Важливим вплив на формування і розвиток економічних районів відіграють транспортні вузли, в яких зосереджені вузли залізничного, автомобільного та повітряного транспорту, річкові або морські порти тощо. В процесі дослідження вказано, що сутність самого поняття «транспортний вузол» різними авторами трактується неоднозначно. Згідно ¹¹ транспортний вузол – це місце перетину або розгалуження шляхів різних чи однакових видів транспорту. Д. М. Волканова трактує транспортний вузол як комплекс транспортних споруд у пункті, де зустрічаються або розгалужуються не менш як три лінії одного або двох видів транспорту, які у взаємодії обслуговують транзитні та місцеві потреби вантажів і пасажирів. У той же час ¹² транспортний вузол розглядається як вузол транспортних комунікацій, які поєднуються з концентрацією виробництва. В статті Н.Д. Волканова обґрунтовує «транспортний вузол» як складну систему підприємств різних видів транспорту та інших господарюючих підприємств торгово-промислового вузла, що спільно забезпечують задоволення потреб у перевезенні вантажів.

¹¹ Ю. Є. Развитие та розміщення транспортно-дорожнього комплексу України / Ю. Є. Пашенко. – К. : Науковий світ, 2003. – 467 с.

¹² Modern Transport Geography / B.S. Hoyle, R.D. Knowles. – London : John Wiley, 1992. – 270 p.

Згідно Положення про транспортний вузол «...транспортний вузол це територія, на якій знаходяться морські, річкові порти і пароплавства, залізничні станції, аеропорти, автовокзали, підприємства управління залізниць, автотранспортні підприємства і підприємства автомобільного транспорту, інші підприємства і організації, які спеціалізуються на обслуговуванні перевезення і переробку вантажів, обробку транспортних засобів». Розміщуються усі підприємства транспортного вузла, як правило, на певній території, тобто транспортний вузол займає певний транспортний вузол. Для обслуговування, таким чином об'єднуючи економічні райони, при цьому найбільші макрорегіони.

Виділяють інтегральні та спеціалізовані транспортні вузли. Інтегральні вузли утворюються за участю та у взаємодії різних видів транспорту. Від видів транспорту, що проходять на певній території, вузли поділяються на типи: залізничні (Здолбунів, Жмеринка, Гребінка, Ніжин, Ромодан, Дніпропетровськ), залізнично-автотдорожні (Харків, Полтава, Львів), залізнично-автотдорожно-морські (Київ, Дніпропетровськ, Запоріжжя), залізнично-автотдорожно-морські (Миколаїв), водно-автомобільні (Ялта, Алушта, Канів) тощо. У кожному вузлі може розвиватись ще й повітряний та трубопровідний транспорт. Типи транспортних вузлів найчастіше встановлюють шляхом економічного і географічного взаємозв'язків транспортних вузлів і територій, що тяжіють до них. Вони виділяють головні функції, які вузли виконують у роботі з обслуговуванням подарства і населення відповідних районів: промислові, сільськогосподарські, лісопромислові, курортні і т. д. Такі вузли часто мають не тільки місцеве, а й регіональне значення. Як правило, вузли такого типу складаються у складі регіональних центрів, деяких обласних і транспортних центрів.

До спеціальних транспортних вузлів належать залізничні та авіаційні вузли. Залізничний вузол – це пункт перетину залізничних напрямків (не менше двох), до складу яких входять одна або кілька залізничних станцій¹³. Авіаційний вузол вважається пункт, розташований на перетині або стику щонайменше двох напрямків магістральних шляхів міжнародного і загальнодержавного значення.

Найбільш ґрунтовну класифікацію транспортних вузлів виділяють у наступний, який включає виділення наступних елементів транспортних вузлів:

- категорія – за значенням у міжрайонному поділі праці;
- група – за транспортним балансом;
- тип – за виконуваними функціями;
- підтип – за головними переважаючими групами вантажів.

¹³ Положение о транспортном узле / под ред. В.И.Жулева. – М. : МПС СССР, 1989. – С. 27 с.

¹⁴ Акулинчев В. М. Железнодорожные станции и узлы / В.М. Акулинчев – М. : Транспорт, 1992. – 391 с.

¹⁵ Королевская В.И. Управление региональной экономикой в условиях рыночных отношений / В.И. Королевская, С.Н. Хохлов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1991. – 128 с.

Райони тяжіння у територіальному поділі праці виділяють такі транспортних вузлів:

1) державні – у роботі яких переважають міжрайонні зв'язки, тобто, обслуговують зв'язки між суміжними економічними районами;

2) центральні – у роботі яких переважають зв'язки всередині економічного району;

3) місцеві, які обслуговують зв'язки підприємств з місцевою сировиною та продукцією, здійснюють збір вантажів та подальшу підготовку до вивозу на магістральний транспорт.

Виділяється кілька великих транспортних вузлів, зокрема Київ, Дніпропетровськ, Донецьк, Львів, Одеса. Економічні ознаки яких проявляються в характері продуктивних сил та обслуговування населення економічного району. З цими характеристиками пов'язані обсяги роботи галузі, де транспортні вузли поділяють на малі, середні та великі з точки зору площі, вузли-центри добувної промисловості, де переважає видобуток сировини (вузли-центри обробної промисловості, де переважає обробка сировини транспортним балансом.

Для вимірювання транспортної провізної спроможності економічних районів пропонується використовувати наступні показники: обсяги перевезень у тоннах; вантажообіг у тонно-кілометрах; обсяги перевезення пасажирів, пасажирооборот в пасажиро-кілометрах за різними видами транспорту. Основні транспортні показники функціонування різних видів транспорту в Україні за 2008 рік представлені у табл. 3.2¹⁶.

Згідно з табличі 3.2, найбільшу довжину транспортних шляхів має автомобільний транспорт, що становить 87,5% від загальної кількості. За вантажообігом домінує залізничний транспорт, що становить 78,3%, а на частку автомобільного та річкового транспорту припадає лише близько 30% від загальної довжини.

У той же час частка пасажирообігу автомобільного транспорту зростає. Аналіз розрахунків транспортної забезпеченості населення транспортом прорахованих за коефіцієнтом Єнгеля підтвердив, що транспортна забезпеченість транспортними шляхами має автомобільний 0,032 та залізничний 0,0004 транспорт, а найнищу річковий транспорт 0,0004. Подібними показниками забезпеченості різними видами транспорту у регіонах України.

Найвищою транспортними вузлами автомобільного транспорту є Київ (10,4% загальної довжини автомобільного обсягу перевезень), Дніпропетровськ (6%), Харків (5,1%), Львів (5,2%) тощо. Автомобільний транспорт в Україні має найбільшого значення. Він є особливо зручним при перевезенні вантажів на великій відстані, при доставці їх до залізничних станцій, пристаней та портів. Це забезпечує використання місцевого і сільськогосподарського вантажообігу. За

¹⁶ В.И. Управление региональной экономикой в условиях рынка : Учеб.-метод. пособие. В.И. Королевская, С.Н. Хохлов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001.

Основні транспортні показники різних видів транспорту України за 2008 р.

Вид транспорту	Експлуатаційна довжина транспортних шляхів, тис. км.	Щільність шляхів на тис. км території	Вантажообіг, млрд. т. км	Пасажирський обсяг, тис. осіб
Залізничний	21,7	36	257,0	10,0
Автомобільний	169,5	275	54,9	10,0
Морський			11,3	10,0
Річковий	2,2	4	4,5	10,0
Авіаційний			0,4	10,0
Загалом	193,4	315	328,1	10,0

даними офіційної статистики обсяги вантажообігу автотранспорту не порівнює з залізничному й морському. Дати реальну оцінку цим процесам можна через значний рівень тінізації вантажотранспортних операцій. Україна має добрими автомобільними шляхами з Центральним, Північно-Кавказьким, волзьким економічними районами Росії, Молдовою, Польщею та іншими. Найважливіші автомагістралі – Київ – Брест, Москва – Харків, Дніпропетровськ – Запоріжжя – Сімферополь, Дніпропетровськ – Нікополь, Львів – Київ, Львів – Ростов-на-Дону. Вантажами, які перевозять автотранспортом, в основному продукція сільського господарства, харчової і легкої промисловості, будівельні матеріали. В районах Донбасу і Придніпров'я велике значення має транспортування продукції вугільної промисловості. Інвестування будівництва автомобільних магістралей має відбуватися в напрямках: з Півдня на Північ, Чернівці – Хмельницький – Шепетівка для покращення зв'язку з Молдовою, Білоруссю та країнами Балтії, а також на лінії Черкаси – Київ – забезпечення зв'язків з Росією. Потребують реконструкції автомобільні шляхи Львів – Рівне – Житомир – Київ – Полтава – Харків – Луганськ і Чернівецький – Франківськ – Тернопіль – Хмельницький – Вінниця – Кіровоград – Київ – Дніпропетровськ – Запоріжжя – Донецьк. Цими шляхами щороку перевозиться в Україні транзитом перевозиться 70–80 тис. т різноманітних вантажів з Західної Європи в Росію, Казахстан, Таджикистан, Туреччину та інші країни.

Найбільші залізничні вузли України – це Київ, Харків, Львів, Черкаси, Шепетівка, Синельникове, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Полтава, Київ, Львів. Основні магістралі з Донбасу йдуть на Москву через Харків, Львів на захід – через Харків на Львів до країн Західної Європи; через Львів, Ворожбу в західні області та Санкт-Петербург, у Кривий Ріг через Львів

тощо. У південному напрямку залізниці пролягають до портів Чорного морів, а також на Кавказ через Ростов-на-Дону.

в Україні функціонують шість залізниць: Південно-Західна, Львівська, Південна (Харків), Донецька, Придніпровська (Дніпро-), Одеська (рис. 3.9).

аналіз вантажообігу між вказаними залізницями засвідчив, що вантажообіг здійснюється Одеською залізницею, що пов'язане з Одеських портів. Основними вантажами є мінеральні будівельні матеріали, вугілля та руди, зокрема залізні. Важливе місце займають чорні метали і нафтові вантажі. Ці вантажі становлять близько 1/4 загального вантажообігу. Найбільш напруженими лініями вантажопотоків є Кривий Ріг – Дебальцеве, Кривий Ріг – Фастів – Львів, а також лінії до Одеси, Бердянська, Маріуполя та ін.

Основними морськими портами є Одеса, Ізмаїл, Іллічівськ, Херсон, Севастополь, Ялта, Феодосія, Керч та ін. Великі портові міста розташовані на Чорного моря – Маріуполь, Бердянськ тощо. Через порти Чорного й Азовського морів проходять основні експортно-імпортні потоки країни. Основними експортними є кам'яне вугілля, залізна руда, кокс, чорні метали, ліс, цукор, зерно тощо; імпортними – машини, устаткування мінерально-сировинні ресурсів. Основа морського транспорту України становлять Чорноморське (АМП) та Українсько-Дунайське (УДП) пароплавства, що мають транспортним флотом сумарною вантажністю 5,2 млн. т і пасажирським флотом 19 тис. місць. На території України розташовані 18 портів, до яких належать 75 перевантажувальних комплексів. Із загального обсягу вивезення

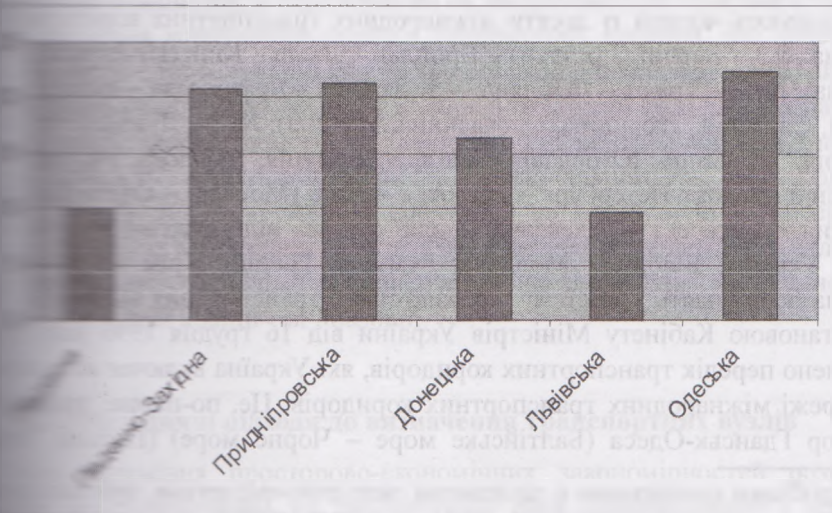

Рис. 3.9 Розподіл вантажообігу залізниць України у 2008 році

вантажів у 2008 році на частку мінеральних будівельних матеріалів – 10 %, зерна та продуктів його помелу – 14, нафти і нафтопродуктів – 5%. Експортно-імпортні перевезення вантажів морським транспортом здійснюються в середньому на відстань до 8 тис. км і більше. Найбільшу частку у вантажообігу морського транспорту перевищує 96%. Найбільшу частку міжнародних перевезень забезпечують чорноморські порти Одеса, Іллічівський та Південного. На Одеський порт припадає більше 20% вантажообігу морського порту України. Основними вантажами є руди, нафта і нафтопродукти, будівельні матеріали, зерно, цукор, цитрусові та ін. Іллічівський порт розташований на відстані від Одеси, є дублером Одеського. Працює він на забезпечення експорту. Порти Азовського пароплавства – Маріуполь, Бердянськ і Керч – спеціалізуються переважно на експорті залізної та марганцевої руд, чорних металів, коксівня, вугілля, цементу. Порти Українсько-Дунайського пароплавства – Рені, Іллічівський і Вилкове відіграють важливу роль в економічних зв'язках з країнами Європи, особливо Дунайського басейну. Через морські порти на експорт на вантажівках (коксівне) вугілля, кокс, залізна і марганцева руди, чорні метали, хімікати (аміак, цемент), деякі види машин та інші товари. Вантажообіг торгівельного морського транспорту України вказує на те, що зовнішньоторговельний баланс країни тяжіє до експорту операцій, а транзит займає вагому частку у економічних показниках морського транспорту. Так, близько 40 % вантажопотоку, що проходить через Маріупольський морський порт, припадає на транзит¹⁷. Вигідне положення визначається тим, що він знаходиться у вузлі транспортних коридорів, розташований у центрі найбільшого економічного району України.

Важливим аспектом розвитку транспортної системи України є розширення функціонування міжнародних транспортних коридорів. Адже зараз на території України функціонують чотири із десяти міжнародних транспортних коридорів: № 3 – Берлін (Дрезден) – Вроцлав – Львів – Київ (Німеччина, Польща, Україна); № 5 – Трієст – Любляна – Будапешт – Братислава – Ужгород (Італія, Словенія, Угорщина, Словаччина, Україна); № 7 – Дунайський басейн (Австрія, Угорщина, Югославія, Болгарія, Румунія, Молдова, Україна); № 8 – Хельсінкі – Санкт-Петербург – Вітебськ – Київ (Москва) – Одеса (Україна) – Пловдив – Бухарест – Александрополіс (з 4-ма відгалуженнями) (Болгарія, Росія, Україна, Білорусь, Молдова, Румунія, Греція). Крім того, Україна бере участь у системі євразійських транспортних маршрутів, встановленою Постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 1996 року. У ній визначено перелік транспортних коридорів, які Україна включає до мережі міжнародних транспортних коридорів. Це, по-перше, транзитний коридор Гданськ-Одеса (Балтійське море – Чорне море) (Польща, Україна).

¹⁷ Проблемы организации и технологии экспортно-импортных грузоперевозок через морские и речные порты / [Куренков П.В., Котляренко А.Ф., Осипова С.А., Черткова С.А., Брон В.И.] // Транспорт: наука, техника, управление – 1996. – С. 40–52.

коридору TRACECA (Європа – Кавказ – Азія) до 2002 року цей коридор в Україні закінчувався в порту Іллічівськ. За рішенням Міністерства транспорту України в кінці 2001 року, було прийнято рішення про виведення TRACECA сухопутною територією України від порту Іллічівськ до кордонного з Польщею пункту Ягодин (з перспективою виходу до Європи).

Враховуючи все вище сказане слід констатувати, що вплив транспортних чинників на формування економічних районів носить комплексний характер і представлений у вигляді наступної схеми (рис. 3.10).

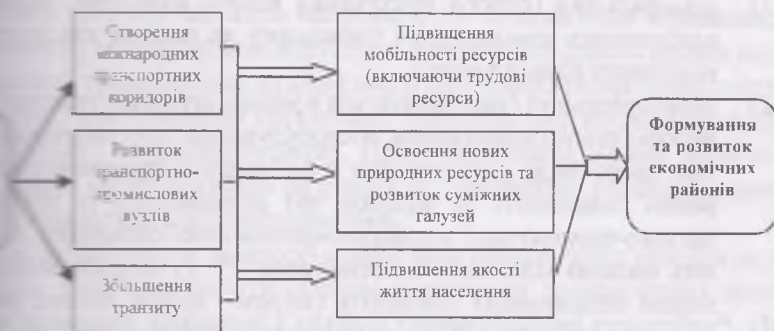

Рис. 3.10. Вплив транспортних чинників на формування та розвиток економічних районів

Вплив транспортних чинників на формування економічних районів може бути спрямованим на: зміцнення територіальної єдності економічних районів, що дозволить збільшити конкурентоздатність економічних регіонів, що дозволить розширити зовнішні ринки виробленої продукції економічних районів; використання транзитного потенціалу території економічних районів; розвиток транспортних вузлів та логістичних центрів, які обслуговують транспортні коридори регіонального та міжнародного значення; розвиток логістичних центрів, що здійснюють переробку вантажних потоків і, одночасно стають центрами складної логістики розподілу матеріальних, інформаційних та фінансових потоків в Україні так і за кордоном.

3.2. Методичні підходи до визначення транспортних вузлів

Визначення просторово-економічних закономірностей розвитку економічних районів та типологізації сфер матеріального і нематеріального виробництва, де вагоме значення надано економічному і галузевому виробництву в цілому, однією з найвагоміших, складових частин

якого є транспортно-економічне районування, що широко застосовується в регіональних дослідженнях для відображення транспортного чинника. Застосування транспортно-економічним районуванням (ТЕР) в сучасних умовах розглядається як цільовий вид економічного районування, спрямований на визначення транспортного чинника як умови, ресурсу або господарюючого суб'єкта в територіальному розрізі. Транспортно-економічне районування є комплексною зацепцією транспортно-географічного положення охоплює в комплексі транспортно-економічний чинник у всіх його проявах¹⁸.

На сьогоднішній день основними видами транспортно-економічного районування є:

- 1) інтегральний (спроба врахування всього комплексу чинників та найважливіших компонентів) транспорту як основи для інтегрального економічного районування);
- 2) територіальний (застосовується в межах інтересів території, територіального планування, містобудування, прогнозування тощо). У цьому виді районування є регіональні транспортні системи різної складності та ієрархії, які складаються із топографічних, техніко-економічної, соціально-економічної складових, а також мають низкою відмінних властивостей^{19 20}: 1) цілісністю елементів та їхнім набором неповторних елементів (мереж і вузлів різного рівня); 2) ієрархічністю (від РТС макрорегіонального рівня, до РТС місцевого населеного пункту), 4) динамічністю; 5) поєднанням керівних функцій та організації для різних її елементів; 6) безпосереднім впливом на економіку та методи господарювання, якість життя; 7) взаємною взаємодією елементів системи;
- 3) галузевий (в розрізі окремих видів транспорту);
- 4) корпоративний (в рамках окремої нетранспортної структури складової частини транспортної логістики) – зводиться до визначення зон обслуговування, збуту продукції та послуг.

Загалом, транспортно-економічне районування може бути засноване на певному (однофакторному, тобто переважно для територіального та корпоративного ТЕР), так і на однорідному районуванні (багатофакторному, який застосовується для цілей статистики та порівняння з іншими регіональними типологіями). Значення має також первинне і вторинне районування, засноване на розрізі в межах цільового економічного районування або територіального планування.

Можна зробити висновок, що районування як процес безпосередньо пов'язаний з об'єктивним розвитком транспорту, його просторовий прояв

¹⁸ Никольский И. В. География транспорта / И. В. Никольский. – М. : Изд-во МГУ, 1978. – 285 с.

¹⁹ Каючкин Н. П. Географические основы транспортного освоения территории / Н. П. Каючкин. – Иркутск : ИГ СО РАН, 2003. – 314 с.

²⁰ Каючкин Н. П. Методологические подходы к районированию процесса транспортного освоения территории / Н. П. Каючкин // География и природные ресурсы. – 2004. – № 5. – С. 12-18.

в різних країнах незалежно від соціального, політичного і територіального устрою тощо. Найважливішим результатом процесу районування є поява на території певного переліку об'єктів транспортної інфраструктури, які знаходяться один з іншим в просторово опосереднених взаємозв'язках, що формують «малюнок території», або територіальну структуру.

Просторово-економічне районування відбувається в просторі та часі та призводить до формування окремих ділянок території будь-якої країни, що в свою чергу формують певного набору осередків розвитку – елементів територіальної структури, які мають прямий і безпосередній вплив на суміжні території.

Важливою ознакою макрорегіону притаманна наявність ядер і периферій. Згідно з гіпотезою, що ядра макрорегіонів складаються переважно з найбільш розвинутих елементів територіальної структури, яким відповідають форми територіальної структури транспортних вузлів (тобто переважно великі транспортні вузли). Ці вузли в межах територіальної організації транспортних вузлів виконують функції центрів процесів макрорайонування. Проте їх головна ознака полягає у наявності «кристалізації» на різних по охопленню території рівнях, в межах яких знаходяться ядра макрорегіонів.

Важливим завданням визначення на території країни меж економічних районів як на макрорівні слід робити шляхом порівняння транспортних вузлів за певними критеріями, виходячи з наявної територіальної структури²¹. Для визначення впливу транспортних вузлів на макротериторіальному рівні слід виходити за домінуючою ознакою. Такий підхід також слугує методичним забезпеченням щодо визначення великих макрорегіонів. В плані розробки методичного забезпечення здійснення такої роботи кожним виступає адаптований метод зважування (метод зважування якого дає змогу визначити як окремі географічні межі макрорегіонів, так і визначення конкретної одиниці транспортного вузла так і визначення меж макрорегіонів, в залежності від транспортного потенціалу їх вузлів). Варто зауважити, що у якості потенціалу транспортного вузла слід розглядати вантажообіг, який відображає загальний обсяг вантажної роботи автомобільним, залізничним, повітряним, морським (річковим) транспортом, котрий дорівнює сумі добутків перевезеного вантажу на кожну одиницю перевезення по кожному відправленню (партії) та вимірюванню вантажообігу транспортом - т/мільярами)²³.

²¹ М. А. Потинський // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Районування економічного простору України: питання методології [збірник тез доповідей та к. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; відп. ред. М. А. Потинський. – Львів, 2010. – Вип. 5(85). – С. 199-212.

²² А. А. Тессера Понселе в евклидовой и алгебраической геометрии / А. А. Захаров // Математическое образование. – 2001. – № 4 (19). – С. 23-30.

²³ Методика оцінювання транспортних вузлів: у 8 т. / [ред. М. Н. Першин, А. И. Солодкий]. – М.: Транспорт, 2001. – Т. 2: Транспортное строительство. – 2000. – 365 с.

Методика визначення меж домінуючого впливу основних транспортних вузлів включає низку послідовних кроків, а саме:

1) Знаходження величини транспортних потенціалів важливих вузлів, які визначають вагу (масу) кожного вузла у загальній системі країни.

$П_A$ – транспортний потенціал вузла А

Кожному з основних транспортних вузлів присвоюється вага (масу) пропорційно його транспортному потенціалу: $М_A = П_A$, де $М_A$ – вага транспортного вузла А.

2) Знаходження ваги центру зважування системи транспортних вузлів пар зважування пар, який відіграє роль цих вузлів

$$М_{AB} = M_A + M_B, \quad (3.3)$$

де $М_{AB}$ – центр маси (зважування) транспортних вузлів А і Б.

Згідно теорії мас у центрі зважування транспортної системи визначена вага $М = М_A + М_B + \dots + М_N$, де А, Б, ..., N – основні транспортні вузли.

3) Знаходження місць розташування точок дотику зон домінуючого впливу кожної пари транспортних вузлів.

$К_{AB}$ – точка дотику зон домінуючого впливу вузла А та Б, яка знаходиться на відрізку АБ і при цьому виконується умова:

$$\overline{AK_{AB}} = S * k, \quad k = \frac{П_A}{П_A + П_B}, \quad (3.4)$$

де S – відстань між транспортними вузлами А і Б

4) Знаходження місць розташування точок дотику зон домінуючого впливу основних транспортних вузлів – знаходження меж транспортних макрорегіонів.

Зони дотику трьох і більше макрорегіонів визначаються згідно з картою схеми, враховуючи величини потенціалів у відповідних попарних зонах та центрах зважування.

5) Окреслення зон домінуючого впливу основних транспортних вузлів.

Шляхом сполучення відповідних, визначених попередньо, точок дотику отримуємо графічне зображення умовних транспортних макрорегіонів.

Таким чином, розрахувавши транспортний потенціал окремих вузлів реальної організації транспорту, зокрема транспортних вузлів, можна визначити їх зону впливу на найближче оточення, а отже умовну межу впливу.

Ми здійснювали розрахунки за вантажообігом автомобільного транспорту²⁴ ²⁵, зокрема брали найвагоміші обласні центри як вузли транспортного вузла.

Визначення меж домінуючого впливу основних транспортних вузлів вантажообігом відповідно в розрізі даних видів транспорту (рис. 3.11).

Практичне здійснення етапів побудови зон домінуючого впливу основних транспортних вузлів країни передбачає виконання схожих операцій.

²⁴ Регіони України 2009. Частина II / Статистичний збірник – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2009. – 758 с.

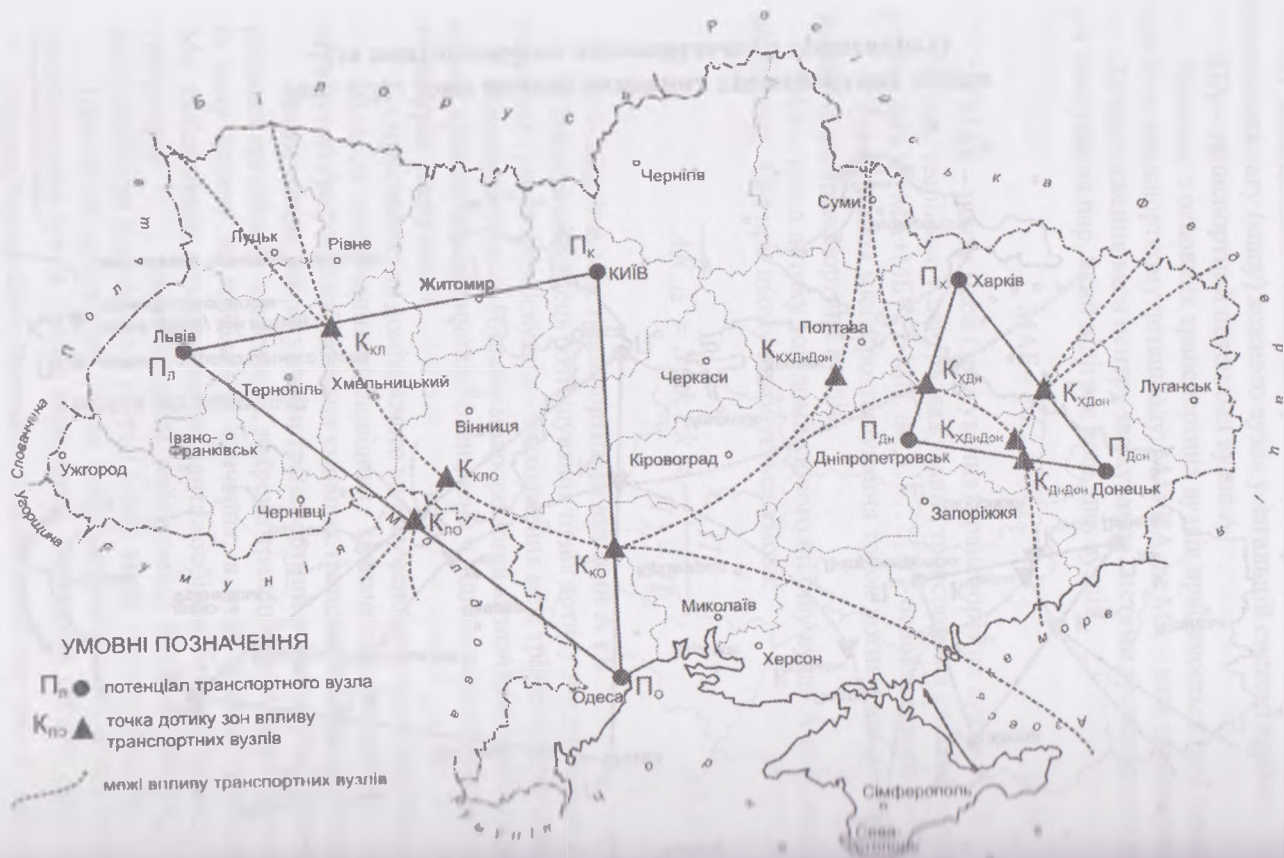
²⁵ Переробка вантажів у морських (річкових) портах (причалах) України за 2008 рік. Статистичний бюлетень. – Київ: Державний комітет статистики України, 2009.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

- П_л ● потенціал транспортного вузла
- К_{ло} ▲ точка дотику зон впливу транспортних вузлів
- межі впливу транспортних вузлів

Рис. 3.11. Зони впливу основних транспортних вузлів (за вантажообігом автомобільного транспорту)

транспортних вузлів векторами, розрахунок відповідних зон впливу, поступове просування в напрямку іншого міста (з числа транспортних вузлів) проведення відповідних обчислень і т. Причому масштабу транспортної системи буде змінюватись залежно від охоплення транспортних вузлів. На кожному з таких векторів обов'язково повинні бути значення транспортного потенціалу урівноважаться.

Важливо на те, що ні точки рівноваги ні точки дотику знаходяться не на самій лінії від транспортних вузлів. Так, на векторі Львів-Київ точка дотику знаходиться значно ближче до Києва, а точка рівноваги – значно ближчим транспортним потенціалом Києва, а на векторі «Київ-Одеса» на суміжні території. На векторі Львів-Одеса з тієї ж точки дотику зон транспортних вузлів знаходиться ближче до Львова, ніж до Києва, близько як з Києва до Одеси, що пояснюється досить значною різницею в транспортному потенціалі. Важливим є те, що умовні кордони зон впливу не прив'язуються до точок дотику і, отже є об'єктивними. Подібна ситуація спостерігається на векторі Одеса-Донецьк (див. рис. 3.12), де на векторі Одеса-Донецьк, що пояснюється значним транспортним потенціалом морських портів, центрами спостерігається аналогічна ситуація.

Важливі результати розрахунків, засвідчили про досить точний та об'єктивний розподіл території країни між різними транспортними вузлами, які є основою для організації транспортного та господарського розвитку території, а також для визначення умовні межі макроекономічних районів країни. Хоча межі відповідних зон впливу, як і координати точок їх дотику можуть бути неабияк мінливими та змінними у часі, які залежатимуть від розвитку транспортних вузлів.

Важливо зазначити вище матеріал, слід зазначити, що подальшим напрямком транспортно-економічного районування з врахуванням впливу транспортних вузлів повинно бути:

- 1. визначення окремих видів транспорту і транспортних процесів (локальних, регіональних і майданних) на території та їх вагомій ролі у збалансованому розвитку єдиної транспортної системи;
- 2. визначення місця транспортного чинника в територіальному розрізі (від окремої агломерації і населеного пункту);
- 3. проведення дослідження транспортної освоєності території;
- 4. визначення транспортного чинника в забезпеченні мінімального допустимого стандарту якості життя населення, тобто впливу транспортного чинника на якість життя населення в макроекономічних районах;
- 5. проведення статистичного регіонального обліку транспортних процесів
- 6. проведення зображення динаміки регіональних транспортних систем (РТС).

3.3. Геоінформаційне моделювання економічного районування України

На сучасному етапі розвитку економічної науки, і регіональної зокрема, важливе методологічне значення у дослідженнях має побудово-картографічних моделей розвитку економіки. На сьогодні розвиток комп'ютерно-інформаційних технологій дозволяє вибудовувати такі моделі різним таксономічним рівнем, відповідно до потреб та цілей, які будуть використовуватися²⁶.

Економічне середовище є найбільш інформаційно насиченим середовищем, адже під впливом господарської діяльності людини повно перманентно змінює свій інформаційний потенціал. Тому геоінформаційне моделювання економічних районів, як процес систематизації та наочної візуалізації просторової економічної інформації, дозволяє структурувати та полегшити виконання завдань, як: наукові дослідження, що важливі для розуміння суті економічних процесів, безперервне спостереження за станом даних процесів (економічний моніторинг); цілеспрямований контроль, регулювання та управління економічними процесами макрорайонів держави.

Інформаційні ресурси, які використовуються для геоінформаційного моделювання економічного районування можна систематизувати за рядом критеріїв, а саме: за формою існування – статистичні, картографічні, текстові та інші; за способом використання – економічні, соціальні, екологічні, політичні ті інші; за ступенем обмеженості в оприлюдненні – загального доступу, або різного ступеня обмеження доступу (конфіденційні, секретні); за власником інформаційного ресурсу – приватні, державні та суспільні; за видом носія – паперові та електронні.

Методика побудови геоінформаційних моделей є складною та багатоступеневу цією і включає ряд організаційно-дослідних етапів. Зокрема: визначення потреб у моделі, збір та структурування інформації, що передбачає формування бази даних про соціально-економічний розвиток території, що моделюється, обробку баз даних з метою формування переліку необхідних показників, які будуть нанесені на карту. Наступним етапом є долучення сформованої бази даних до програмного пакету геоінформаційного моделювання, побудова необхідних картографічних моделей, їх аналіз та узагальнення, вироблення на цій основі рекомендацій з соціально-економічного розвитку модельованих територій.

Для моделювання економічного районування України базовою базою на рівні якої буде формуватися відповідна база даних є регіональні геоінформаційні показники повинен охоплювати інформацію про розвиток секторів економіки та соціальної сфери регіонів, а також базові демографічні дані, оскільки характеристики населення регіонів є вихідними для розвитку економіки, так і для функціонування соціальної сфери.

²⁶ Геоінформаційне картографування сьогодні : науковий збірник / [Ред. кол.]. – К.: Академперіодика, 2002. – 135 с.

Інформаційний підхід дає змогу по-новому здійснювати збір, узагальнення, сприйняття та аналіз інформації, що поступає від різних інформаційних ресурсів. Важливим моментом при цьому є відбір інформації, яка б давала узагальнююче уявлення про економічний простір складових економічних районів держави.

Інформаційні програмні пакети для геоінформаційного моделювання. Зокрема, популярні геоінформаційні системи ArcView GIS, MapInfo та інші, з наявністю функцій web-картографування: ArcIMS, MapServer та інші. Також вузькофункціональне програмне забезпечення Surfer та інші. Широкого розповсюдження у використанні набув програмний пакет MapInfo, який використовується для складання земельних кадастрів, побудови мереж інфраструктури та інших за призначенням тематичних карт. Нажаль у регіональному контексті застосування даного методичного підходу із використанням інформаційного пакету не набуло широкого розповсюдження.

Інформаційна геоінформаційна система складається з таких основних елементів: інформаційного забезпечення, що забезпечує введення чи обробку інформації, отриманої з різних інформаційних джерел;

інформаційного забезпечення і пошуку даних, що дозволяє оперативного одержувати інформацію для аналізу, оновлювати і виправляти їх;

інформаційного забезпечення, за допомогою яких оцінюють дані, вирішують розрахункові задачі;

інформаційного забезпечення введеної та обробленої інформації у вигляді карт, таблиць, звітів.

Інформаційне геоінформаційне моделювання полягає в інформаційній взаємодії між загально-географічної та економічної інформації шляхом використання економічних картографічних моделей. При цьому геоінформаційні системи дозволяють в зручному вигляді відображати вихідну інформацію, використовувати отримані за результатами геоінформаційного моделювання електронні економічні картографічні моделі для проведення аналізу і практичного використання. Необхідність використання інформаційних технологій зумовлена тим, що практично кожна економічна територія має просторово-територіальну компоненту, і її в той чи інший спосіб можна представити у вигляді картографічної моделі. Як приклад даного процесу можна вважати створення геоінформаційних моделей транспортних систем та інноваційної діяльності²⁸, малих підприємств України²⁹.

²⁸ Інформаційне забезпечення інтелектуальних транспортних систем / Ю.О. Ляшенко А. А., Кібець О. Г., Рябій В. В.] // Вісник геодезії та картографії – 2004. – № 3. – С. 71-79.

²⁹ Інформаційне картографування науки та інноваційної діяльності / Т.І. Козаченко, Т. М. Курач // Вісник геодезії та картографії – 2004. – № 3. – С. 17-27.

³⁰ Інформаційне картографування малих підприємств України / Т.І. Козаченко, Т.С. Цюпало // Вісник геодезії та картографії – 2009. – N 4. – С. 17-27.

В процесі досліджень побудовано модель районування економічного простору України. При розробці моделі використано пакет програм MapInfo. Геоінформаційної моделі складалася з таких етапів:

- адаптація пакету програм MapInfo 7.8 до адміністративно-територіального устрою України на момент проведення моделювання комп'ютерної контурної карти України;
- створення на основі загальнозживаних прикладних програм (Microsoft Excel) комп'ютерної бази даних відносних соціально-економічних показників розвитку регіонів України;
- опрацювання створеної бази даних програмним пакетом Statistica;
- геопросторове моделювання диференціації економічних показників, формування на цій основі моделі економічних районів держави програмним пакетом MapInfo.

Вихідні дані моделі районування економічного простору України розбиті за трьома тематичними блоками, а саме: 1) блок, що складається з економічних показників, які характеризують економічний розвиток регіонів держави; 2) блок, присвячений проблемам соціального розвитку; 3) блок, в якому наведені соціально-економічні показники, що характеризують рівень розвитку зовнішньоекономічної діяльності в АР Крим, областях, містах Києві та Севастополі.

В процесі дослідження розроблено методичні основи комплексного комп'ютерного моделювання (на основі ГІС-технологій) структурного районування економічного простору України та виділення на цій основі ядер формування глобалізованих економічних районів.

Геоінформаційне моделювання дозволяє не тільки аналізувати дані, що описують специфіку протікання господарських процесів в адміністративно-територіальних утвореннях, але проводити порівняння та співставлення просторових структур, їх форм, площ, конфігурацій тощо.

По відношенню до предмету досліджень проведення просторово-структурного аналізу передбачає співставлення розроблених мереж районування. Було вивчено 23 відомі схеми, які опубліковані та визнані науковим співтовариством (рис. А.1, додаток В, рис. В.1)³⁰. Кожна схема прирівняна до думки окремого індивідуального чи колективного розробника (додаток Б, рис.Б.1-Б.6).

Провівши таке нанесення за допомогою програмного пакету MapInfo, можна чітко визначити чотири бінарні (парні) компоненти, які є константами в аналізованих схемах районування (регіоналізації). Бінарні константи – це

³⁰ Джерелами походження схем районування та регіоналізації були: 1. Економічні монографії та наукові атласи (зокрема, Національний атлас України); 2. Статистичні збірники та наукові фахові видання; 3. Підручники (посібники) та навчальні атласи; 4. Тези конференцій за умови, якщо були опубліковані в подальших публікаціях, а тези вказували на пріоритетність авторства; 5. Інші публічні документи, що пройшли етапи розгляду або затвердження відповідними державними установами (наприклад, Концепція районування економічного простору України РВПС України).

«не розпадаються», утворюють стабільну пару і ніколи не розпадаються на окремі райони (макрорегіони).

Відповідно до цього можемо назвати бінарними топосами, що вділилися в процесі складання попередніх моделей районування (регіоналізації) пари регіонів не потрапляють у суміжні райони в різних моделях районування.

Відповідно до цього компоненти, що проявляться при накладанні 24 відомих схем районування (регіоналізації) представлені на рис. Г.1. На рис. Г.1 представлено п'ять бінарних компонентів (поєднань), які є константами в процесі складання моделей районування, а саме: 1. Західноволинський (Волинська та Рівненська області), 2. Галицько-Карпатський (Львівська та Івано-Франківська області), 3. Придніпровський (Донецька та Луганська області), 4. Придніпровський або Запорізький (Дніпропетровська та Запорізька області), 5. Причорноморський або Таврійський (Одеська та Херсонська області). Із наведеної у додатку Г таблиці можна побачити, який відповідає виявленим бінарним топосам має певний показник. Крім того, який відповідає виявленим бінарним топосам має певний показник. Крім того, який відповідає виявленим бінарним топосам має певний показник.

Відповідно до цього за суміжністю, то отримуємо три можливі варіанти

1. Придніпровський – Галицько-Карпатський;

2. Придніпровський – Придніпровський (Запорізький);

3. Придніпровський (Запорізький) – Причорноморський (Таврійський)

Відповідно до цього відкидаємо, оскільки Причорноморський, або Таврійський не зустрічається з трьох регіонів (межа між Одеською та Миколаївською областями) зустрічається серед аналізованих схем районування лише один варіант (виділяємо) структури в яких повинно бути більше трьох областей, то матимемо таку картину: Причорноморський (Таврійський) топос, складений з трьох областей (Одеська, Миколаївська, Херсонська) та пара бінарних топосів (Західноволинський – Галицько-Карпатський – Придніпровський (Запорізький)), кількість регіонів у яких повинно бути в кожній парі. Виділені структури можемо вважати модельно відповідними константами попередніх моделей районування.

Відповідно до цього співпадінь меж районувань на кожному відтинку території України (додаток Д, рис. Д.1). На кожному відтинку меж території України (додаток В, рис. В.1) поставлено числа, які відповідають співпадінням ліній на відрізьку. Обчислена відносна кількість співпадінь меж до загальної кількості експертів. Межі структур, що виділені на рис. Д.1 та В.1, на яких вийшло понад 50% співпадінь «думок експертів» про проведення межі районів (додаток Е, рис. Е.1). Слід зазначити, що область виступає майже окремим компонентом. Межа між територіями може бути проведена пунктирною лінією (більше як 50% співпадінь). Це ситуація з АР Крим (48,8% співпадінь).

Вважаємо, що за такого підходу максимально враховується думка автора аналізованих попередніх розробок, чи то авторського колективу ми вважаємо «експертом». При такому підході, зрозуміло, враховуються топологічні параметри моделей районування та регіоналізації, вироблені попередниками³¹. Проте, кожен автор або колектив авторів мали свою схему районування, вони її застосували і разом із застосуванням об'єктивних методів використовували наукову інтуїцію виділяючи районні (регіональні) структури власних моделей. Оскільки шлях перепроверяння та оцінювання методів, узагальнення методик та вироблення на їх основі власного підходу неможливо включити до дослідження кінцевий результат – сітку районування, ми топологічно співставили сітки з використанням відповідних програмних пакетів т.зв. «настільної картографії». При цьому виявлені стабільні структури, а також консенсусні межі попередніх експертів, що дозволяє більш ефективно інтегрувати та узагальнити досвід попередників, зменшити долю суб'єктивізму, яка є в кожній конкретній моделі. Проте, використання інтеграційних методів зменшує долю суб'єктивізму. При аналізі було поставлено за мету виробити максимальну кількість розробок попередників, намагатися нічого не втрачати до просторово-топологічного аналізу комп'ютерними засобами.

В результаті аналізу попередніх мереж районування та регіоналізації, виділених експертами нами було виділено 8 компонентів власної моделі (рис. Ж.1). Та з цих восьми компонентів «зібрані» нові економічні райони (не райони, їх можливі варіанти), так само як з областей «збиралася» нова схема районування попередніми дослідниками. Такий підхід використав В.А. Поповкін, коли з 10-ти мезорайонів сформував 5 макрорайонів (рис. Б.2). Це можна назвати певною «генералізацією». В основі такої генералізації лежить оціночна шкала «великий, малий», або «великий, середній, малий». Відповідно до цього нові економічні райони – генералізовані райони – виділені. Вони генералізовані з виділених під час топологічного аналізу компонентів, оконтурені при топологічних маніпуляціях (компонентних перекладах у частині делі). Компоненти нової схеми до певної міри об'єктивізовані, оскільки виділені з моделей, розроблених спеціалістами найвищого класу.

Не у всіх виділених компонентах є центри міста-мільйонника, хоча в більшій чи меншій мірі притаманні метрополітенські функції. В даному випадку дотримувалися принципу, висунутому О.І.Шаблієм, М.І.Долішнім, згідно якого райони формуються навколо шести великих міст. Оскільки було виділено

³¹ Відрзняти районування та регіоналізацію можна відповідно до трактування, введеному в етимологічному аналізі понять «район» та «регіон». Якщо в усіх виділених структурах є один центр-мільйонник, то це районування, якщо декілька центрів – регіоналізація. Тобто якщо структури виділяють тільки один центр – Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Одеса, а також Запоріжжя та Львів (крім до міста-мільйонника функціонально) – то це районування. Якщо структури виділяють навколо більшої кількості міст – то це регіоналізація.

...вони утворюють поліфункціональний центр економічного простору. Рівність районів у нашій схемі дорівнює чотирьом. Були побудовані моделі докомпонентної структури чотирьох макрорайонних утворень, які дають можливість провести умовну межу нових економічних районів.

...на основі топологічна модель змін (трансформації) компонентів економічного районування України (додаток К). Модель формувалася на основі аналізу структури та комбінуємо їх. Райони експертів «збираються» з цільних структур – компонентів I-VIII (рис. К.1). «Східні райони» фіксуємо у 4-х ситуаціях:

...*«Малий Центр»*. Захід з трьох компонентів та Схід з трьох компонентів (Центр з одного компоненту).

...*«Меткий Центр»*. Центр з трьох компонентів – зменшення Захід з двох компонентів та Схід із двох компонентів) (додаток К, рис. К.2).

...*«Схід Центр»* на Захід». Схід з трьох компонентів – зменшення Захід з двох компонентів (Центр з двох компонентів, Захід з двох компонентів).

...*«Схід Центр»* на Схід». Захід з трьох компонентів – зменшення Схід з двох компонентів (Центр з двох компонентів, Схід з двох компонентів). (рис. К.2).

...компонентів, які ми виділили під час співставлення попередньої структури районування, дає нам можливість провести умовні межі нових економічних районів України, названих глобалізованими економічними районами. Межа стабільна, а співставлення динамічних західної та східної частини дає можливість виявити і провести можливі межі як середню лінію, так і мінімальну та максимальну межу при різних варіантах трансформації. Західного та Східного районів.

...умовних інтегрованих меж нових економічних районів було побудовано умовні межі при ситуації розростання центру, заходу сходу держави, за умови збільшення. Великі «захід», «центр» та «схід» України, що модельно побудовані на основі заявлених структурних компонентів дозволяють нам провести умовні межі як середні лінії між накладеними межами. Як бачимо з ілюстрації (рис. К.2) межа нових економічних районів проходить між Рівненською та Житомирською областями. Межа б в ідеалі мала йти через Хмельницький на південь до Хмельницької області та Хмельницькою областю, далі вона б мала йти територією Полтавщини до Хмельницької області та Хмельницькою областями, далі вона б мала йти територією Полтавщини та Кіровоградською областями. Проте, враховуючи потужну

метрополійну роль Києва ми включити Полтавську та Кіровоградську області до Центрального економічного району, замкнувши його межу між Київською, Вінницькою областями. Південний глобалізований економічний район є найбільш стабільна просторова структура включає чотири регіони: Одеську, Миколаївську, Херсонську області та АР Крим (додаток Л, рис. Л.1).

Біополі не дають можливості проводити на моделі зміни у напрямку південь, та обмежують кількість варіантів комбінацій компонентів у напрямку захід-схід. «Глибше» біополя район не росте, біполь не може бути включений інший район. Біполь – стабільний бінарний топос.

Використовуючи методологічний підхід київських вчених³² та результати досліджень міжрегіональної інтеграції в Україні І.З. Сторонянської³³ збережена глибина інтегрованості восьми виділених мезорегіональних та генералізованих економічних районів а також динамічних регіональних структур за різних топологічних ситуацій (додаток З). Результати проведення дослідження виявили, що з восьми мезорегіональних структур шість (Південний, Подільський, Причорноморський, Придніпровський, Північно-Східний, Східний райони) мають ступінь інтегрованості, що сягає 100%. Проте Кіровоградський та Центральный компоненти мають інтегрованість 83%.

Інтегрованість глобалізованих макроекономічних регіонів зростає від сходу і півдня, де вона становить 100% до центру (57%) і західно-північних умов розгортання будь-якого з чотирьох можливих сценаріїв (додаток К). Інтегрованість Південного глобалізованого економічного району залишається максимально високою – 100%. У ситуації А («Малий Центр») інтегрованість Центрального ГЕРа на двадцять відсотків вища, ніж в ситуації Б («Більший центр») і становить 67%. Проте в ситуації Б Східний ГЕР стабільно вищий, ніж у ситуації А, коли він більший (проте інтегрованість 93%). Із Західного ГЕРа ситуація протилежна чим він більший (ситуація А – 78%), тим він стабільніший (порівн. Ситуація Б – 60%).

У наступних ситуаціях «ріст Центру на Захід» (ситуація В) та «ріст Центру на Схід» (ситуація Г) західне зміщення Центрального ГЕРа призводить до підвищення його інтегрованості (62% проти 57%), натомість зменшується інтегрованість Західного ГЕРа (60% проти 78%). Розростання Східного ГЕРа призводить до зниження його інтегрованості на 7% від 100% до 93%. Відмінним чином змінюються порогові межі інтегрованості між ГЕРа (додаток К, рис. К.1).

Якщо співставити розроблену сітку глобалізованих економічних районів з іншими схемами районування, то ми побачимо, що пропонується найбільше нагадує мережу оперативних командувань (до 2001 р. – командування Збройних Сил України. Таких командувань є три Західне з центром у Львівській, Волинській, Рівненській, Тернопільській, Хмельницькій, Вінницькій

³² Державна регіональна політика України : особливості та стратегія розвитку / Інститут регіональних досліджень НАН України. – К. : НІСД, 2007. – С. 668–670.

Чернівецька та Вінницька області), Центральне з центром у Чернігівська, Житомирська, Сумська, Черкаська та Полтавська та Південне з центром в Одесі (Одеська, Кіровоградська, Миколаївська, Дніпропетровська, Запорізька, Харківська, Донецька, Луганська та АР Крим). Таке співпадіння наштовхує на думку про підхід до районування (просторового управління), що використовувався в Імперіях – спочатку мілітарне будівництво (військові округи), а потім під впливом економіки всі інші просторові структури.

Важливою новою моделлю економічних районів господарсько-управлінсько-економічним) змістом, в контексті інтегрування структур економічного простору України до глобального економічного простору та забезпечення внутрішньої інтегрованості українського економічного простору протидії негативним наслідкам глобалізації, такі райони повинні бути глобалізованими економічними районами.

Закладений вище матеріал, слід зазначити, що геоінформаційні системи є потужним інструментом просторового аналізу економічних процесів. Одним із можливих способів його використання є застосування різних моделей районування економічного простору України. Дослідження проблеми дозволять сформулювати методологію використання інформаційної бази даних для економічного районування в середньому моделюванні економічного районування держави за допомогою моделей, виробленні методології їх науково-дослідного використання, зокрема для цілей формування довготермінових економічних районів в системі просторового розвитку нації України.

2.4. Інтегральна модель районування економічного простору України

Важливою проблемою, що виникли у минулому, і надалі мають тенденції до розвитку, слід віднести неоднорідність та диференціацію соціально-економічного простору країни. Саме регіональні відмінності у рівнях соціально-економічного розвитку враховуються при проведенні інтегрального районування, а також різні блоки інформаційних даних в залежності від мети районування. Важливим видом районування воно має наукове та практичне значення. Аналіз різних груп показників в районах, дозволяє визначити їх вплив на економічний розвиток територій. Межі районів можуть враховуватись

в Австрійській імперії (962-1806 рр.) та Австрійській імперії, з 1867 року Австро-Угорщині (1867-1918 рр.).

при проведенні інтегрального районування та вдосконаленні адміністративної територіального устрою країни. Практичне значення інтегрального районування полягає у тому, що результати оцінки та дослідження соціально-економічного розвитку виділених районів є основою для прийняття управлінських рішень щодо підвищення рівня соціально-економічного розвитку, як в національному, так і в регіональному вимірах.

На основі пізнання чинників та закономірностей районування можна встановити принципи, визначити критерії та виділити групи показників за принципами районування розглядають вихідні положення, проводять районування території на територіальні частини³⁴. Можна виділити наступні принципи інтегрального районування:

1. Однорідності території для якої характерний певний рівень економічного розвитку. Відповідно до цього принципу для кожного районування пов'язаний із спеціалізацією, рівнем соціального захисту, фінансовими можливостями, печенням тощо. Виділення районів як однорідних утворень має певне практичне значення, оскільки для кожного з регіонів має бути передбачено використання певних важелів, інструментів та механізмів для підвищення рівня економічного розвитку

2. Відповідності адміністративно-територіального устрою держави. Це передбачає врахування адміністративних меж, що вже склалися при проведенні районування³⁵. Це дозволить заходи з підвищення рівня соціально-економічного розвитку запроваджувати оперативніше, враховуючи основні цілі передбаченої програми, в Програмі соціально-економічного розвитку регіону на 2011 рік.

3. Перспективності виділеної мережі районів, що передбачає врахування зовнішніх та внутрішніх загроз які безпосередньо впливають як на економічний розвиток районів, так і життєдіяльність населення. Їх недопущення та мінімізація повинні бути передбачені у довготермінових планах та програмних документах регіонів.

4. Врахування взаємозв'язків між чинниками впливу на соціально-економічні показники розвитку регіонів.

При здійсненні районування також слід дотримуватися наступних принципів районування, які є запорукою відповідного загального вигляду сітки районів³⁶.

³⁴ Іщук С. І. Наукові основи соціально-економічного районування / С. І. Іщук. – Київ: Інститут географії НАН України, 2008. – 128 с. – С. 26-32.

³⁵ Олійник Я. Районування території України за рівнем природно-технологічного розвитку [Електронний ресурс] / Я. Олійник, О. Кононенко, А. Мельничук. – Київ: Інститут географії НАН України, 2009. – 128 с. – URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chseg/2009_6/Oliynyk,Kono_nenko,Melnychuk.pdf.

³⁶ Мезенцев К. В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку / К. В. Мезенцев. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 253 с.

визначає неодномасштабність. На думку багатьох експертів питання застосування та показників районування є непростим. Так, одним із основних чинників в регіоні ключової проблеми, що гальмує його розвиток, є відсутність при районуванні належних кількісних критеріїв, які визначаються регіональними показниками, що відображають рівень його економічного розвитку.

Метою методика комплексної оцінки стану соціально-економічного районування має поєднувати в собі три етапи:

1) проведення інтегральної оцінки регіонального розвитку із застосуванням комплексних методів кластерного аналізу;

2) визначення типу регіонального розвитку з використанням будь-якого показника-індикатору (параметру) з арсеналу математичної статистики, який застосовується для оцінки відхилення компонент вектору від середнього значення.;

3) застосування інтегральної моделі районування економічного простору, заснованої на виділенні однорідних за визначеними параметрами територій з виявленням чинників, що найбільшою мірою впливають, на розвиток та визначають нерівномірність їх розвитку.

Важливим етапом дослідження слід виявити і оцінити вплив трьох блоків чинників: соціальних, економічних та зовнішньоекономічних. Визначення значення параметрів обумовлено тим, що на рівень соціально-економічного розвитку в значній мірі має вплив стан розвитку промисловості, зовнішньоекономічної та інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Важливою причиною концентрації промислових потужностей (особливо в Україні) є нерівномірність розвитку виробничої, інноваційної та інфраструктури, спеціалізація промислово розвинутих територій на виробництві екологічно небезпечної продукції на застарілих основних фондах (вугільна промисловість, електрична, хімічна, нафтохімічна та інші) зумовлюють значну територіальну диференціацію.

Важливою причиною міжрегіональної диференціації в значній мірі обумовлено різноманітністю конкуруючих між собою регіонів та відповідністю рівня економічного розвитку. Саме зниження диференціації рівня економічного розвитку територій – одна з пріоритетних завдань економіки України в цілому. Істотний розрив в розвитку адміністративних територій призводить до проведення єдиної регіональної соціально-економічної політики на різних регіональних і національних ринках. Крім того, зростає кількість економічних криз і соціальних конфліктів. В умовах, що створюються, необхідність розробки методичного підходу до дослідження економіки, який повинен враховувати усе різноманіття місцевих умов, які мають вплив на соціально-економічний розвиток регіонів.

Саме аналіз і оцінка міжрегіональних відмінностей та їхньої динаміки в Україні за окремими складовими соціально-економічного розвитку повинні визначати пріоритетні напрями зменшення виявлених диспропорцій між регіонами з регіонів України. При цьому в якості критеріїв формування переліку показників можуть використовуватись рівні обраних для аналізу показників (найменші значення для всієї сукупності регіонів, залежно від характеру показника) та їхня динаміка впродовж досліджуваного періоду.

Слід відзначити також і те, що при формуванні системи показників соціально-економічного розвитку повинні враховуватися основні вимоги до відбору: істотність (показники повинні бути корисні при ухваленні управлінських рішень); сумісність (набір показників повинен узгоджуватись з існуючою системою інформаційних потоків); достовірність (наявність надійних об'єктивного вимірювання значень показників); диференційованість (показники повинні об'єктивно відображати відмінності між адміністративними районами); повнота (набір показників не повинен упускати досягнутого рівня розвитку різних сфер соціально-економічного розвитку); простота (показники повинні бути зрозумілими для широкого кола аналітиків); адекватність (набір показників повинен враховувати специфіку діяльності кожного адміністративного району).

У свою чергу перевагами запропонованого нижче переліку показників для оцінки регіонального соціально-економічного розвитку є:

- цілісність, комплексність та системність, врахування суттєвих зв'язків між параметрами регіонального розвитку;
- кількісний характер показників, наявність їх в існуючій системі фактичного обліку та інформації;
- стандартизація та уніфікація показників на території країни;
- достатній ступінь конкретності та визначеності, що забезпечує можливість отримання кількісної оцінки фактичного стану розвитку регіону;
- однаковий ступінь важливості показників, що використовуються;
- універсальність, можливість використання показників не тільки на рівні держави, але також і для оцінки розвитку окремих регіонів;
- можливість здійснення моніторингу та прогнозування розвитку, що визначають рівень регіонального розвитку.

На нашу думку, соціально-економічний розвиток регіону слід розглядати як сукупність елементів, що перебувають у зв'язках і перетворюють їх у зв'язки нового типу чином, коли введення нового елемента чи зміна окремих показників стає причиною зміни носини між всіма складовими. Зміна співвідношень між елементами та взаємозв'язків між ними і зовнішнім середовищем модифікує поведінку системи, яка стає причиною появи її нової якості.

що кожна з груп показників має самодостатнє значення з різних аспектів соціально-економічного розвитку регіону, а на їх основі можна визначити сукупні результуючі характеристики. Запропонована матриця соціально-економічного розвитку регіону є відкритою і при необхідності до неї може бути введено і інші параметри, які визначають її структуру та ознаки.

Визначення неоднорідності адміністративних районів потребує застосування статистичних дослідження, які дозволяють отримати інтегральні показники соціально-економічного розвитку. Саме кластерний аналіз у дослідженні неоднорідності соціально-економічного розвитку районів має позитивний вплив на процес тестування.

Для побудованої матриці вихідних даних. Стовпці нормованої матриці відповідають показникам. Рядки матриці відповідають порядковому номеру регіону. Така нормована матриця спостережень інтегральної оцінки соціально-економічного розвитку матиме наступний вигляд:

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & x_{13} & \dots & x_{1m} \\ x_{21} & x_{22} & x_{23} & \dots & x_{2m} \\ x_{31} & x_{32} & x_{33} & \dots & x_{3m} \\ \vdots & \vdots & \vdots & x_{ij} & \vdots \\ x_{n1} & x_{n2} & x_{n3} & \dots & x_{nm} \end{bmatrix}, \quad (3.5)$$

де n – число регіонів.

Для районування території за рівнем соціально-економічного розвитку було прийнято $m = 19$, число регіонів $n = 27$. Множина параметрів X розбитої на 3 групи параметрів які представлено в таблиці 3.1.

Для інтегрального районування за рівнем соціально-економічного розвитку використовують вихідні статистичні показники (первинні показники), які можуть мати різні одиниці виміру, оскільки описують різні характеристики. Показники можуть бути подані в тих чи інших одиницях виміру чи в процентах. Тому, для об'єктивності аналізу, показники потрібно привести до співвимірного вигляду. Така процедура нормування їх значень і виконується за формулою³⁸:

$$\hat{x}_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j}{\sigma_j}, \quad (3.6)$$

³⁸ Держкомстат України за 2008 рік / Держкомстат України / За ред. О.Г. Шаблій. – І. Консультант, 2007. – 552 с.

³⁹ Шаблій О.І. Математичні методи в соціально-економічній географії / О. І. Шаблій. – Київ: СІС, 1994. – 304 с.

**Вихідні параметри моделі оцінки інтегрального районування
за рівнем соціально-економічного розвитку**

Параметри	Назва показника
Економічний	Валовий регіональний продукт
	Інвестиції в основний капітал
	Фінансовий результат діяльності підприємств до оподаткування
	Вантажні перевезення
	Пасажирські перевезення
	Обсяг оптового товарообороту
	Обсяг роздрібного товарообороту
	Кількість туристів
	Кількість готелів
	Кількість санітарно-курортних та оздоровчих закладів
Обсяг реалізованої промислової продукції	
Соціальний	Кількість населення
	Доходи населення
	Витрати населення
	Кількість зайнятих
	Кількість безробітних
Зовнішньо-економічний	Прямі іноземні інвестиції
	Експорт товарів і послуг
	Імпорт товарів і послуг

де x_{ij} – нормоване значення відповідного показника, i – кількість районів, j – кількість показників, x_j – вихідний показник, \bar{x}_j – середнє арифметичне вихідних показника j , σ_j – середнє квадратичне відхилення значень показника j .

Середнє арифметичне відхилення показників визначаємо за формулою

$$\bar{x}_j = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m x_{ij} \quad (j = \overline{1, n})$$

середнє квадратичне відхилення за наступною формулою:

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (x_{ij} - \bar{x}_j)^2} = \left[\frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (x_{ij} - \bar{x}_j)^2 \right]^{\frac{1}{2}} \quad (3.8)$$

Результатами проведених розрахунків здійснено групування регіонів економічного розвитку. Кластерний аналіз даних здійснено за допомогою програмного забезпечення «Statistica 10.0». Результати кластеризації регіонів представлено в таблиці 3.5. Групування регіонів на основі інтегрального показника рівня соціально-економічного розвитку дало змогу виявити множину регіонів, що є схожими за кількісними та якісними характеристиками за визначеними критеріями. Результати кластеризації регіонів за визначеними критеріями наведено в таблиці 3.5. Результати кластеризації регіонів на основі інтегрального показника рівня соціально-економічного розвитку дало змогу виявити множину регіонів, що є схожими за кількісними та якісними характеристиками за визначеними критеріями. Результати кластеризації регіонів за визначеними критеріями наведено в таблиці 3.5. Результати кластеризації регіонів на основі інтегрального показника рівня соціально-економічного розвитку дало змогу виявити множину регіонів, що є схожими за кількісними та якісними характеристиками за визначеними критеріями. Результати кластеризації регіонів за визначеними критеріями наведено в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Кластеризація регіонів України за рівнем соціально-економічного розвитку

Рівень соціально-економічного розвитку	Райони	Межі інтервалу ($X_{\min} - X_{\max}$) Границі кластеру Нижня верхня	Центр кластеризації
Найвищий	м. Київ	7,946	7,946
Високий	Донецька, Дніпропетровська	4,058 – 5,693	4,8755
Середній	Луганська, Львівська, Одеська, Харківська	0,716 – 1,565	1,0135
Низький	АР Крим, Київська, Полтавська, Запорізька	-0,063 – 0,174	-0,0775
Найнижчий	Вінницька, Миколаївська, Черкаська, Житомирська, Івано-Франківська, Сумська, Хмельницька, Закарпатська, Херсонська, Чернігівська, Волинська, Кіровоградська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька та м. Севастополь	-0,660 – - 2,501	-1,31775

витку є також Луганська, Львівська, Одеська та Харківська області, які вносять третій кластер. Найнижчі рівні розвитку притаманні 4 та 5 кластери (рис. 3.5).

Для визначення впливу кожного фактору на рівень соціально-економічного розвитку регіонів розраховано середні значення стандартизованих показників для кожного кластера, які представлено на рис. 3.6.

Аналіз варіації показників соціально-економічного розвитку регіонів показує диференціацію по всіх критеріях. При цьому у ряді випадків різниця між кластерами настільки велика, що наближається до граничного значення. Так, різниця між кластерами за показником на асиметрія як за економічними критеріями, що свідчить про нерівномірність структури політики в регіонах так і в соціальній сфері, є досить великою. Це свідчить про непокоєність викликає, по-перше, зниження кількості населення, по-друге, відсутність простого заміщення поколінь, по-друге, високий рівень безробіття.

З рисунка видно, що істотно вищі показники соціально-економічного розвитку за всіма критеріями характерні для першого та другого кластерів. З тим вони характеризуються значною неоднорідністю за різними критеріями рівня соціально-економічного розвитку. Так, для першого кластера характерні низькі значення лише за двома шкалами показників, а саме за показником рівень збитків від результатів діяльності підприємств та наявності санітарно-курортних закладів. У свою чергу другий кластер відрізняється від першого лише вищими показниками за рівнем вантажних перевезень, наявністю санітарно-курортних та оздоровчих закладів та обсягом реалізації мислової продукції.

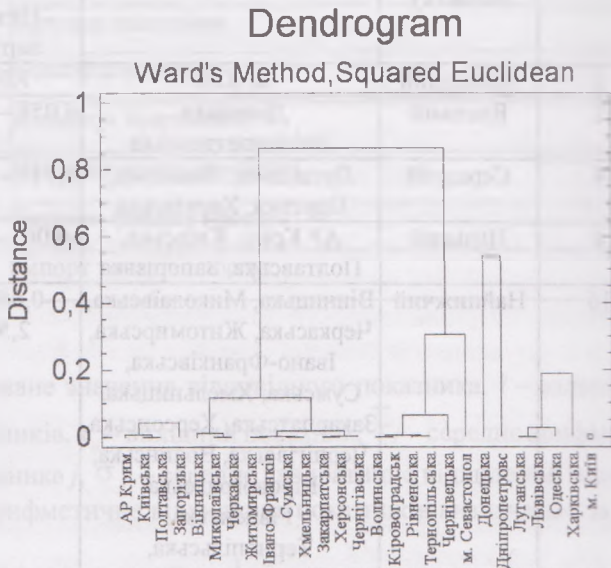

Рис 3.5. Ієрархічне дерево кластеризації

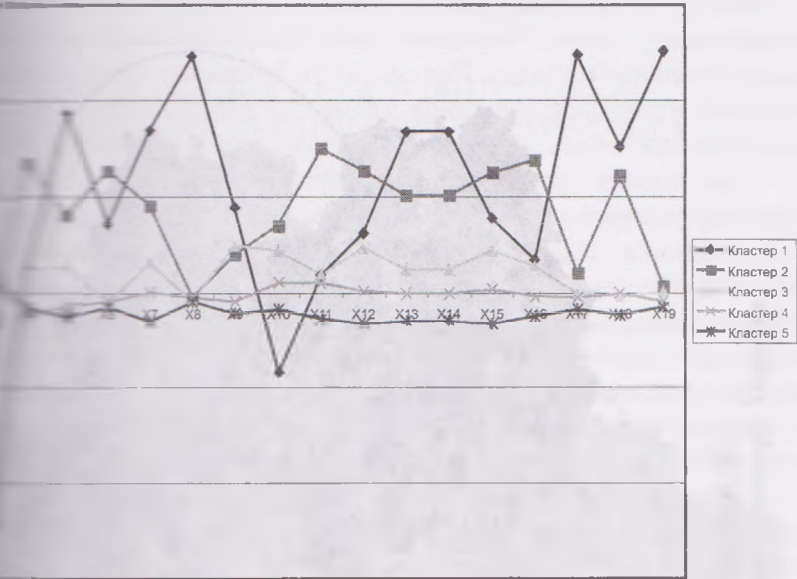

Рис. 3.6. Графіки середніх інтегральних показників для кожного кластера

Висновком є те, що диференціація по економічних і соціальних показниках кластерів є незначною. Третій кластер відрізняється від четвертого показниками за всіма параметрами, окрім 3-го параметру. Проте в порівнянні з кластерами 4 і 5 характерні збитки від звичайної диференціації. Тобто економіка районів, що увійшли в 4 і 5 кластери перебувають у більш нестійкому стані. Низький рівень розвитку цих регіонів свідчить про недостатню ефективність державної регіональної політики, яка проводиться органами державної влади і управління на місцях в цих регіонах. Тому найбільша увага слідуділити поєднанню різних інструментів, що використовуються управлінськими структурами.

Висновком є те, що результати кластерного аналізу побудовано інтегральну модель економічного простору 27 регіональних систем України, яку представлено на рис. 3.7.

Висновком є те, що результати засвідчили наявність значних диспропорцій економічного розвитку регіонів України. Так, центром і безумовним полюсом економічного розвитку є м. Київ. Кластер, з найвищим рівнем розвитку, після м. Києва, охоплює два східних регіони (Донецьку та Луганську області).

Висновком є те, що високий рівень соціально-економічного розвитку характерний для Львівської і Одеської областей. До цього кластеру також належать міста Харківська та Луганська області на сході.

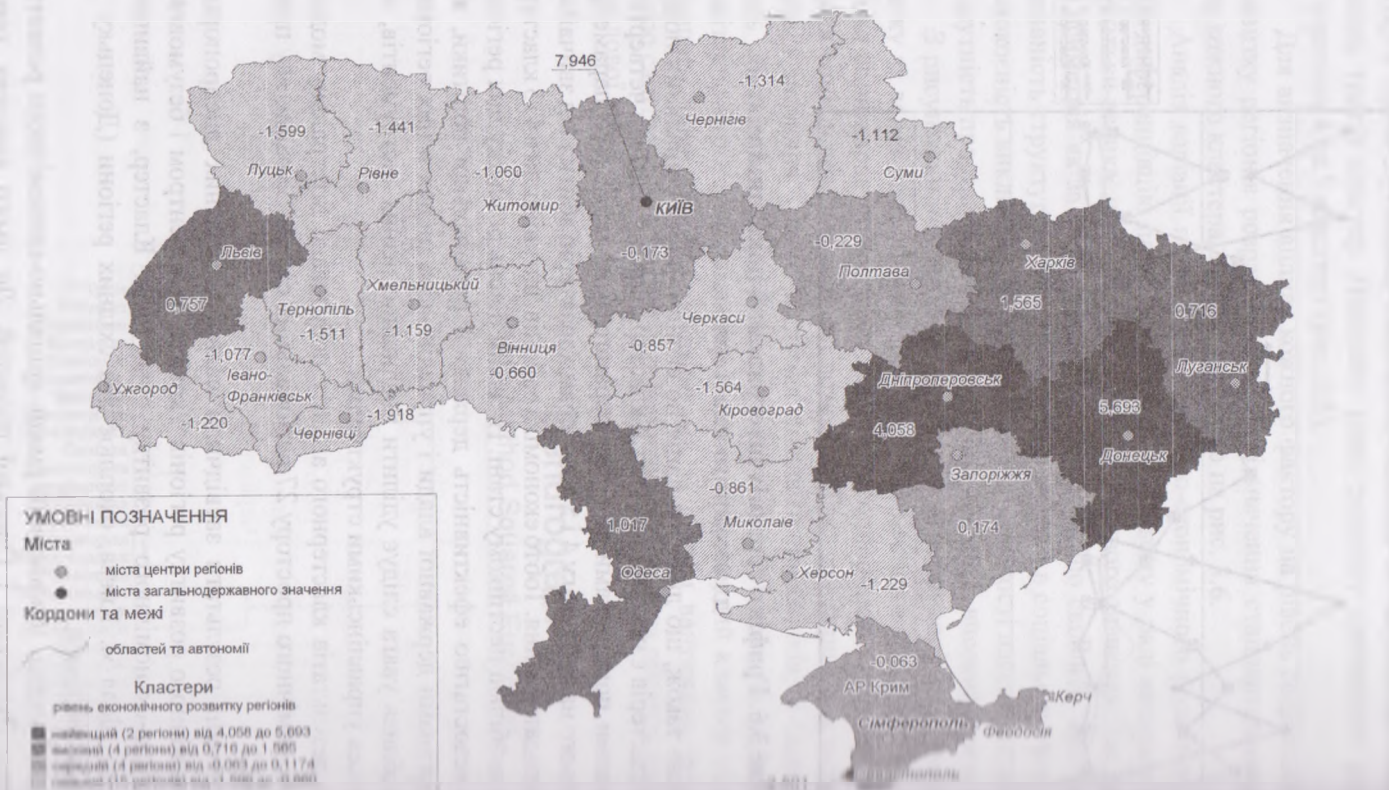

Рис. 3.8. Модель районування економічного простору України

Кластер з середнім рівнем соціально-економічного розвитку сформувався у вигляді переривчастого поясу, що простягається з півночі на південь і включає Київську, Полтавську та Запорізьку області. Найбільший за кількістю регіонів, а саме 15, є кластер з низьким рівнем розвитку. Саме він займає значні площі у західній, південній і центральній частині України.

Представлена схема свідчить про формування в Україні чотирьох ядер економічної активності, які можна розглядати як центри економічних районів. Цікаво, що Західний і Центральний економічні райони є моноцентричними просторовими утвореннями, а Східний і Південний – поліцентричними. Необхідно відзначити, що вказані центри є центрами лізованих економічних районів, тому ми вважаємо правомірним виділення цих районів як макрорайонів в економічному просторі України (рис.3.8).

Як бачимо Хмельницька та Полтавські області розташовані на межі контурів економічних районів, що свідчить про їх можливу приналежність до різних економічних районів. Це підтверджують розрахунки показу міжрегіональної інтеграції (див табл. 2.1).

З огляду на те, що економічне районування є моделлю структурного економічного простору, то граничні межі районів виділятимуться не у вигляді лінії. Гранична межа району визначає його контури, яких він набуває в процесі формування.

Таким чином розроблена нами модель районування економічного простору України враховує рівень розвитку регіонів та пріоритети економічних трансформацій (формування регіональних ринків, активізація нішньоекономічної діяльності тощо) і може використовуватись для реалізації низки цілей сучасної регіональної політики.

РОЗДІЛ 4. ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

4.1 Інституціалізація районування економічного простору України: організаційне забезпечення

Висхідний просторового підходу до розвитку економіки регіонів вимагає наявності системи регулювання просторового розвитку, яка б дозволяла врахувати пріоритети і обмеження трансформації окремих елементів економіки, утворень та взаємозв'язків між ними з метою вирішення територіально-просторових, адміністративно-територіальних, соціально-економічних протиріч в межах економічного простору України.

Проблема регулювання просторового розвитку національної економіки є комплексною, якій притаманна низка характерних ознак: слабка структурованість, конфліктність, невизначеність, неоднозначність, наявність ризику, динамічність, комплексність, еволюційність.

Важкоструктурованість проявляється в тому, що дана проблема містить як кількісні, так і якісні елементи. З нашої точки зору, неможливо побудувати строго математичну теорію, що дозволяє однозначно вивести оптимальний набір параметрів держави на процеси просторового розвитку, які б спрацювали в усіх випадках.

Комплексність проблеми полягає у протиріччі між прагненням державної влади до рівномірного розвитку різних регіонів і обмеженими можливостями економіки реалізації цього прагнення, а також наявністю безлічі суб'єктів, які беруть участь у процесі просторового розвитку національної економіки і мають власні інтереси. Динаміка просторового розвитку багато в чому визначається неможливістю вирішення протиріч між інтересами державних і регіональних органів влади, регіонів-донорів і регіонів-реципієнтів, державної влади тощо.

Динаміка регулювання просторового розвитку характеризується невизначеністю характеру реакції економічних агентів на стимули і впливи з боку державної влади не є жорстко детермінованим і може бути описаний за допомогою сценаріями або варіантами розвитку. Крім того, невизначеністю просторового розвитку національної економіки, пов'язані зі змінністю економічної кон'юнктури. Істотний внесок в невизначеність просторового розвитку і так звані «регіональні наслідки нерегіональних рішень»¹,

¹ Смирнягин Л. В. Оценка региональных последствий деятельности федерального правительства: региональная экспертиза / Л. В. Смирнягин // Регион: экономика и социология. – 2001. – №2. – С.3.

пов'язані з неочікуваним впливом заходів державної економічної політики на просторовий розвиток тих регіонів, на які такі заходи не були спрямовані.

Неоднозначність проявляється у наявності декількох варіантів розв'язання проблеми просторового розвитку: різними авторами пропонуються різні концептуальні підходи до організації системного регулювання просторового розвитку національної економіки, які суттєво відрізняються стратегічними пріоритетами та механізмами реалізації. При цьому, докази переваги одних альтернатив над альтернативами переважно є вкрай суб'єктивними.

Наявність ризику зумовлена тим, що реалізація заходів у сфері державного регулювання просторового розвитку національної економіки може викликати спротив та опортуністичну поведінку різних суб'єктів процесу просторового розвитку, що ускладнює досягнення стратегічних цілей (наприклад, з боку місцевих адміністрацій регіонів, які отримують значні міжбюджетні трансферти за рахунок знизитися зацікавленість у розвитку власної економічної бази). Наявність ризику пов'язана і з такими можливими наслідками прийнятих рішень як недостатня специфікація просторових пріоритетів і неефективна реалізація деяких найбільш значущих інвестиційних проектів.

Багатоаспектність проблеми полягає в тому, що рішення щодо державного регулювання просторового розвитку національної економіки неможливо розглядати як питання не лише економічного, а й соціального, екологічного, етнічного та культурного розвитку регіонів. З одного боку, спроби спрощення проблеми шляхом ігнорування низки таких аспектів можуть призвести до прийняття невдалих рішень. З іншого боку, прагнення до повного врахування всіх аспектів державного регулювання просторового розвитку може призвести до втрати меж оглядовості проблеми та неможливості прийняття осмислених рішень.

Комплексність проблеми проявляється в тому, що вона зачіпає різні сфери економічної науки (макроекономіки, економіки суспільного виробництва, державних фінансів, регіональної економіки, управління інвестиціями) та неможливо розв'язати з них без участі інших не здатна запропонувати ефективні способи вирішення проблеми просторового розвитку економіки. Тому, на даний момент знайти адекватний підхід до вирішення проблеми державного регулювання просторового розвитку можна лише протиставивши їй широкий спектр методів, який дозволяє досліджувати різні суттєві елементи даної проблеми.

Еволюційність проблеми детермінується тим, що процеси просторового розвитку характеризуються сильною інерційністю. Так, незважаючи на короткий моменту початку ринкових трансформацій в умовах незалежної України (всього близько 20 років), характер сучасних територіальних і просторових процесів в Україні в значній мірі визначається рішеннями щодо розміщення виробничих сил, прийнятими ще в Радянському Союзі. Будь-які коригування правил прийняття рішень щодо державного регулювання просторового розвитку національної економіки відбиваються на стані економічних систем регіонів.

що не дозволяє розраховувати на оперативне вирішення навіть складових і інтегрованих просторових проблем.

Складний характер проблеми державного регулювання просторового розподілу національної економіки як складної системи просторово-економічних утворень, яка відчуває регулюючі дії державних органів, пов'язано з володіє здатністю до саморегуляції та саморозвитку. Дана система володіє всім основним характеристикам складної системи: наявністю складної взаємозв'язаних і взаємодіючих між собою елементів; складністю управління системою; можливістю розбиття системи на підсистеми; наявністю управління, що має ієрархічну структуру; розгалуженістю зв'язків та інтенсивністю потоків інформації; наявністю взаємодії елементів системи і функціонуванням в умовах випадкових факторів.²

Складність системи регіонів забезпечується суверенітетом держави, що формує територіальну організацію і проводить єдину загальнодержавну соціально-економічну політику, єдністю національної правової бази, грошової системи, національної валюти, а також наявністю національної транспортної, енергетичної та інфраструктури. Важливу роль у формуванні цілісності системи регіонів відіграє географічний поділ праці та виробнича спеціалізація регіонів, наявність взаємної зацікавленість в економічній інтеграції. При цьому наявність національної спеціалізації та інтеграції, оптимізації господарських зв'язків створюються передумови для підвищення ефективності функціонування в масштабах всієї системи, а також підвищення конкурентоспроможності національної економічної системи та розширення можливостей задоволення потреб мешканців кожного з регіонів.

Наявність сучасного стану соціально-економічної системи України характеризується та єдність є радше ідеальним, ніж реальним станом. Тому наявність складної системно-конгломеративної структури якісно різноманітних між собою пов'язаних українських регіонів у цілісну систему є одним з основних завдань стратегії соціально-економічного розвитку України.

Україні притаманні істотні відмінності у рівнях та темпах економічного розвитку, що ускладнює досягнення гармонійного функціонування в межах державної суспільно-господарської системи. В таких умовах посилюється роль міжрегіонального рівня в регулюванні соціально-економічного розвитку країни. Адже успішність реалізації економічного районування безпосередньо залежить від наявності системи регулювання економічних процесів на міжрегіональному рівні.

Важливу функцією інституту регулювання розвитку економічних районів є забезпечення координації ініціатив регіонів у рамках функціонування економічних районів та підвищення ефективності їх діяльності. Але такий

² Г. С. Творчество как точная наука : Теория решения изобретательских задач / Г. С. Альтшуллер. – М. : Советское радио, 1979. – 175 с.

інститут не повинен стати додатковим щаблем адміністративного управління. Згідно з положеннями загальної теорії систем, ієрархічний принцип не повинен означати жорсткого підпорядкування нижчих рівнів вищим. Кожен нижчий за ієрархією компонент системи повинен мати свободу своєї поведінки, узгоджуючись не тільки з системними інтересами, а й

зі своїх внутрішніх потреб.³ Недотримання цього важливого методологічного принципу може призвести до консервації неефективних зв'язків і гальмувати еволюцію системи. Оскільки вільне співробітництво регіонів у складі економічних районів є не менш важливим, ніж їх жорстке підпорядкування.

При виділенні двох базових рівнів ієрархії – регіонального та національного – ієрархія системи регіонів представлена на рис. 4.1.

Виходячи зі складу включених в систему елементів, її функціональний розвиток детермінується характером п'яти основних типів взаємодій: регіон – державний центр – регіон, економічний район – регіон, державний центр – економічний район, економічний район – економічний район (див. рис. 4.1).

Взаємодії регіонів між собою можуть мати конкурентний та кооперативний характер, що залежить від рівня взаємодоповнюваності господарств окремих регіонів. Регіони, що володіють порівняльним потенціалом і близькою структурою економіки, є конкурентами в боротьбі за інвестиції та наповнення ринку товарів, робочу силу, інновації тощо. У той же час вони можуть кооперуватися у сфері науково-технічних розробок і просування продукції на зовнішні ринки, обміну досвідом у сфері регіонального управління. Територіально розрізнені, але з взаємодоповнюючою структурою економіки володіють значними можливостями взаємної ефективної інтеграції та кооперації.

Роль регіонів у процесах інтеграції та конкуренції значною мірою визначається від наявного у них демографічного, природно-ресурсного, виробничого, інноваційного, фінансового, підприємницького та управлінського потенціалів. Регіони, які володіють значним потенціалом, відіграють активну роль у міжрегіональних взаємодіях, а які володіють меншим потенціалом – більш пасивну. Важливим аспектом взаємодій між регіонами є дифузії інновацій, пов'язаний з передачею від інноваційних лідерів до акцепторів нових знань і технологій.

Характер взаємодії між державним центром (інститутами управління на загальнодержавному рівні) і регіонами визначається принципами організації устрою, розмежуванням повноважень та відповідальності центру з урахуванням особливостями діючої бюджетної системи. З позицій організації управління

³ Теоретические основы системного анализа / под. ред. Новосельцева В. И. – М.: Наука, 1987. – С.75.

⁴ Під *управлінським потенціалом* розуміється здатність регіональних органів ефективно відстоювати регіональні інтереси та здійснювати стратегічне управління соціально-економічним розвитком регіону

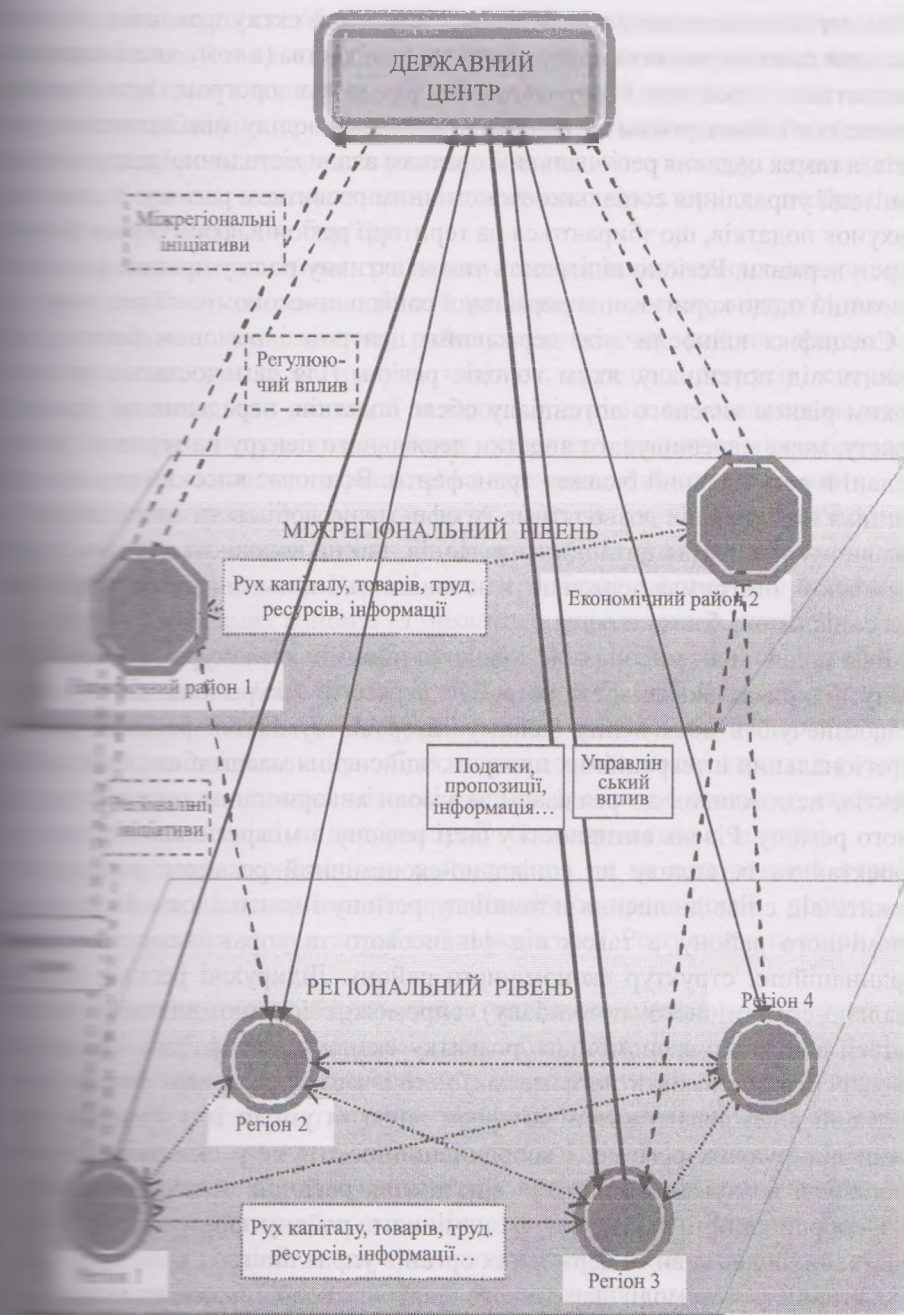

Рис. 4.1. Економічний район в ієрархії системи державного регулювання розвитку регіонів

системі регіонів державний центр виступає в ролі суб'єкта управління на регіони шляхом зміни національного законодавства (в тому числі і бюджетного), реалізації державних регіональних програм, встановлення регіонах особливих режимів господарювання, розподілу міжбюджетних трансфертів, а також надання регіональним органам влади методичної підтримки організації управління соціально-економічним розвитком регіону. У зв'язку з рахунок податків, що збираються на території регіонів, формується власних ресурси держави. Регіони відіграють також активну роль у процесі формування пропозицій щодо коригування державної соціально-економічної політики.

Специфіка відносин між державним центром і регіоном багато в чому залежить від потенціалу, яким володіє регіон. Для самодостатніх регіонів з високим рівнем власного потенціалу обсяг податків, переданих до державного бюджету, може перевищувати видатки державного центру на території регіону, передані в регіональний бюджет трансферти. Водночас високий управлінський потенціал цих регіонів дозволятиме їм ефективно лобювати власні інтереси на державному рівні. Для дотаційних регіонів, що не володіють власним економічним потенціалом, підтримка держави є ключовим чинником підтримки територіального рівня соціального благополуччя.

Взаємодія між регіоном і координаційними структурами економічного району відкриває можливості розробки стратегій міжрегіонального співробітництва, що забезпечують досягнення балансу інтересів суміжних регіонів, реалізації міжрегіональних інтеграційних програм, здійснення масштабних інвестиційних проектів, неможливих до реалізації за умови використання потенціалу окремого регіону. Рівень активності участі регіону в міжрегіональних проектах та їх впливу на соціально-економічний розвиток регіону багато в чому залежить від співвідношення потенціалу регіону і консолідованого потенціалу економічного району, а також від фінансового та управлінського потенціалу координаційних структур економічного району. Лідруючі регіони (з високим соціально-економічним потенціалом) спроможні істотно впливати на формування стратегії соціально-економічного розвитку економічного району і фінансових господарських зв'язків в його межах, у той час як відстаючі регіони не можуть ефективно відстоювати власні інтереси лише за умови їх узгодження з інтересами лідруючих регіонів і координаційних структур економічного району. Можливості врахування інтересів відстаючих регіонів значно розширюються, якщо координаційні структури економічного району формуються з участю представників держави та державних органів управління.

Активність взаємодії державного центру і координаційних структур економічного району залежить від наявності спеціальної державної цільової програми розвитку економічного району. У разі розробки і затвердження такої програми вплив держави на розвиток економічного району значно посилюється, а реалізація передбачених у ній організаційних, економічних та інших заходів

у відсутності державної програми розвитку економічного районування в цій взаємодії відіграє зворотний зв'язок, через який надходять сигнали з коригуванням соціально-економічної політики держави з урахуванням специфіки проблем, що проявляються на території економічного району. Також роль відіграють дії державного центру, спрямовані на оптимізацію структури національного економічного простору та недопущення диспропорційних бар'єрів.

Взаємодія економічними районами в межах національного економічного простору веде до взаємодії між регіонами в межах міжрегіонального економічного простору економічного району. Економічні райони взаємодіють шляхом руху товарів, капіталу, трудових ресурсів, енергії та інформації. Інтенсивність взаємодії залежить від рівня взаємодоповнюваності економічних районів, характеру розвитку міжрегіональної економіки, а також територіальної та економічної відстані між ними.

Потенціалу усього спектру зв'язків як в межах економічних районів, так і між ними значно підвищиться за умови інституціалізації районування в Україні, що передбачає законодавче закріплення економічних районів та механізмів управління їх розвитком.

Інституціалізація макроекономічного районування України зумовлена вимогами Євросоюзу в сфері подачі регіональної статистики (NUTS 2, NUTS 3). Макроекономічні райони відповідали б рівню NUTS 2. На основі можна було б скласти довгострокові стратегії розвитку економіки, розв'язати складні міжрегіональні проблеми розвитку економіки, територіальні диспропорції господарювання в державі.

Інституціалізація економічного районування це не одноразовий стрибок, а довготривалий організаційно-управлінський процес. Він включає етапи підготовки, апробації та реалізації. Розглянемо ці етапи більш

детально. Підготовки обиратиметься найбільш оптимальна мережа економічних районів, формуватимуться, або обиратимуться структури, які будуть реалізовані в процесі інституціалізації, складатимуться плани чи програми розвитку, відповідні підготують відповідні законодавчі акти та концепції.

У процесі підготовки колективом вчених Ради продуктивних сил України НАН України розроблено Концепцію економічного районування України. Концепція розділена на розділи в яких розкрито бачення науковців актуальності та важливості економічного районування; проаналізовано вітчизняний досвід районування; визначено стратегічні цілі, завдання, критерії та показники районування. Дослідниками розкрито теоретико-методологічні положення районування та проведено оцінку формування економічних районів, визначено порядок

галузевого районування та застосування аналітичних матеріалів для районування України⁵.

Проте, в Концепції не дуже чітко висвітлена проблематика інституційного економічного районування держави. Хоча цілий підрозділ присвячений тематичі управління: 7.4. Управлінський аспект формування мережі економічних районів. У розділі згадуються управлінські елементи економічного районування економічний район з точки зору системного підходу до управління державою як об'єкт державного управління. Йде мова про те, щоб зробити економічний район базовим рівнем державного управління, що має фіксовані територіальні кордони, район визнається об'єктом управління, що реалізовує функції управління. Також дано визначення поняттю управління розвитком економічного району. Наголошується на тому, щоб кожен економічний район мав свій законодавчий документ – статут. Проте лишається незрозумілим про яке місце в державі йдеться, коли говориться про необхідність існування у нього бюджету, органи місцевого самоврядування (чи це економічний район, чи ні). Також йдеться на нашу думку, слід чітко визначити інституції, які провадили процес управління (регулювання) розвитком економічного району, віднісши до їх компетенції визначення стратегічних напрямів просторового розвитку економічних районів держави із подальшим затвердженням центральним урядом та виконанням загальнонаціональної стратегії економічного розвитку України.

Апробацію інституціалізації економічного району можна проводити на одному з виділених макроекономічних утворень. Зокрема, добре підходить Західний регіон (економічний район), оскільки він сприяє розвитку економіки. Існуючі дослідники як сформована регіональна сукупність областей. Для апробації слід буде сформувати координуючі структури економічних районів із залученням вчених, управлінців, ділових кіл. Структуроутворюючими ланками інституції повинні стати структури Національної академії наук України. Якщо дана наукова інституція має чітку регіональну структуру на всій території держави – наукові центри та науково-дослідні інститути економічного районування. За умови, якщо пілотне запровадження економічного районування в Україні можна переходити до наступного кроку інституціалізації. При успішному результаті – повернутися до попереднього етапу, провести аналіз економічного районування і повторити апробацію. За умови успішного результату можна переходити до реалізації інституціалізації економічного районування. На даному етапі слід прийняти підготовлені законодавчі акти з макроекономічного районування України, по типу відпрацьованих на пілотному етапі. Потім створити такі ж інституції в кожному економічному макрорайоні. Після цього приступити до вироблення кожним економічним районом стратегії розвитку економічного просторового розвитку, яка б кореспондувалася із Стратегією

⁵ Концепція економічного районування України / [Рада по вивченню економічного районування України НАН України]. – К.: РВПС НАН України, 2007. – 43 с.

розвитку України. Також необхідно зробити кроки з формування статистичної бази економічних районів, які за своєю суттю відповідають NUTS 1. Такі бази слід формувати у головних статистичних центрах найбільших міст макроекономічних районів. Координаційну функцію виконувати регіональні відділення НАН України.

Процес інституціоналізації економічного районування повинні сприяти структури, які безпосередньо займаються регіональним розвитком. Це можуть бути регіонального розвитку, науково-дослідні інститути та вузи, які працюють в царині економічного розвитку території.

Процес передбачає формальне закріплення мережі економічних районів в законодавчих актах, а можливо, навіть прийняття Верховною Радою Закону про регіонального законодавства, куди б увійшли закони (вже прийняті або будуть прийняті у майбутньому), що регулюють відносини економічного розвитку держави. А саме: «Про службу в органах державної влади», «Про місцеві державні адміністрації», «Про місцеве самоврядування», «Про транскордонне співробітництво», «Про регіональний розвиток економічного районування території», «Про депресивні території», «Про економічний устрій України» та ряд інших⁶.

Цього дня можна стверджувати, що підготовча стадія інституціоналізації економічного районування України в основному завершена. Необхідна інфраструктура держави для того, щоб перейти до стадії практичної реалізації економічного простору території України. Політичні лідери багатьох партій у передвиборчих кампаніях наголошували на необхідності врахувати економічну проблематику розвитку держави, проте економічна проблематика відходить на задній план. Це можна пояснити тим, що економіка України розвивається через низку економічних криз. Основними завданнями урядів є подолання наслідків цих криз. Тому думку, запровадження нового економічного районування в державі змогу розвивати економіку держави більш збалансовано у відносинні, виділяти головні стратегічні пріоритети розвитку економічного макрорайону.

Процес інституціоналізації включає в себе декілька процесів. Це, в першу чергу, формалізація, або ж формування формальних інститутів. Крім формальними інститутами виникатимуть і неформальні інститути, серед яких може бути означений як віртуалізація. Результатом процесу є формування мережі відповідних інституцій. Серед таких інституцій в першу чергу назвати структури з координації просторово-територіальної мережі економічних районів, сформовані або існуючі.

Економічно-територіальна реформа в Україні (проекти законодавчих актів та положення) / [упоряд.: Р. Безсмертний] . – Львів, 2005. . – 280 с.

ючі структурні підрозділи міністерств та відомств, які будуть забезпечувати методикою стратегічного розвитку створених економічних районів.

На сьогодні найбільш інтенсивно розвивалися процеси економічного районування, під яким можна розуміти формування економічних районів, які не знайшли, поки що, втілення у практиці господарством. Процеси формалізації економічного районування знаходяться на початковій стадії і потребують владно-управлінського імпульсу для розвитку. Інституції, які б уособлювали в собі процес інституційного районування можуть бути зосереджені у відомствах та органах, що управляють регіональним розвитком. Це в Україні – Мінрегіонбуд та Мінекономіки. Крім того у новостворених економічних районах будуть сформовані державно-приватні структури (конкретна діяльність представлена далі), які б координували їх розвиток. Найбільша кількість економічної інформації зосереджена на територіальному рівні. Тому збір та передача, а потім обробка економічної інформації в єдиному центрі потребуватиме значних витрат. Звичайно формування органів координації економічних районів не означає ліквідацію центральних органів управління, а лише применшення їх значущості та керівної ролі в економічному розвитку. Такі інституції будуть доповнювати процеси управління та регулювання, а не мають підпорядковуватися центральному уряду.

Інституціалізоване економічне районування України може стати інструментом просторового планування розвитку економіки розвинуті країни Західної та Центральної Європи. Досвід формування просторових територіальних структур існує і в Росії. Це засвідчує національного співробітництва.

Інституціалізація економічного районування – складний і довготривалий процес. Він супроводжуватиметься суттєвою інтересів різних територіальних еліт, макроекономічних районів та центру. Розв'язання цих питань потребуватиме виваженого та відкритого підходу, дискусій з представників різних наукових шкіл, управлінців, бізнесменів та громадянського обговорення.

У разі позитивного рішення уряду щодо інституціалізації економічного районування України у державному бюджеті повинні бути передбачені кошти на її проведення. Інституціалізація, в такому разі, може розглядатися як комплексна програма, яка обов'язкова до виконання.

Законодавчий акт (закон), який запроваджуватиме економічне районування повинен містити у собі мету, принципи функціонування економічних районів, окреслені межі економічних районів та порядок їх визначення, обов'язки координуючих інституцій економічних районів. Давати чіткі рекомендації щодо взаємодії цих координуючих органів з центральними органами

Процес формування економічних районів в Україні може бути покращення пропорцій розвитку господарства та удосконалення процесами розвитку. Також в законі слід зазначити, що економічне районування має бути спрямоване на зміцнення економічної інтегрованості території держави і уникати негативних наслідків, таких як регіональний сепаратизм. Одним з основних принципів інституціалізації економічного районування є принцип доцільності, який означає, що розміри економічних районів (відсутність анклавних та ексклавних територій) повинні бути збалансовані з розмірами населення та економікою. Також слід чітко прописати розподіл повноважень між координуючими структурами економічних районів, центром та органами управління регіонів

Важливо також чітко прописати порядок та джерела формування економічної діяльності координуючих структур економічних районів, а також програм економічного розвитку макрорайонів країни.

Слід також зазначити, що запровадження економічного районування території України не повинно суперечити іншим законам, що регулюють господарську діяльність у

Закон про економічне районування території України мав би включати наступні структурні компоненти (статті):

1. Назва, в якій зазначено, що визначає цей закон:

2. Основні терміни використані у цьому законі (економічне районування, економічний район, центр економічного району тощо);

3. Засади державної політики у сфері економічного районування;

4. Базове законодавство про економічне районування;

5. Економічний район;

6. Статус економічного району;

7. Регіон в складі економічного району;

8. Найменування економічних районів;

9. Територія економічного району та її межі;

10. Визначення регулюючих центрів економічного району;

11. Порядок утворення та ліквідації економічного району, визначення меж, встановлення та перенесення регулюючих центрів;

12. Встановлення меж економічних районів;

13. Порядок надання місту статусу регулюючого центру економічного району;

14. Порядок віднесення регіону держави до економічного району;

15. Порядок перейменування економічних районів;

16. Державний реєстр економічних районів та адміністративно-територіальних одиниць (регіонів), що входять до їх складу;

Стаття 16. Державний акт про межі економічного району;

Стаття 17. Офіційний довідник «Економічні райони України»;

Стаття 18. Фінансування витрат, пов'язаних із запровадженням економічного районування;

Прикінцеві положення.

Підготовку проекту закону про економічне районування проводити на базі науково-дослідних установ НАН України, в сфері царині регіональної політики та територіального управління (Регіональний центр продуктивних сил, Інститут регіональних досліджень, Інститут економіки НАН України та інші інституції).

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що в Україні критична маса наукових розробок щодо районування її економіки. Такий обсяг напрацювань дає можливість вирішувати питання економічного районування в практику державного управління економіки, або ж про інституціалізацію економічного районування.

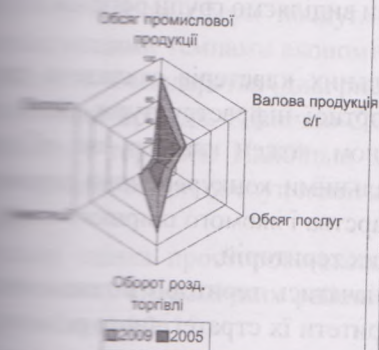
Результатом інституціалізації економічного простору України стає усталена мережа економічних районів, які обслуговують програмному плані відповідними координуючими державними органами територіальними управліннями економічного району.

4.2 Макрорайонування в контексті стратегії регіонального розвитку

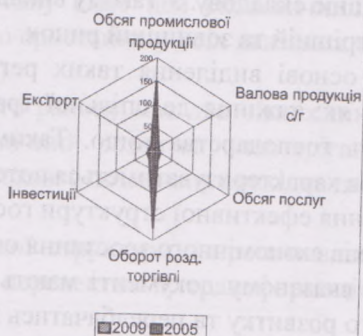
Сьогодні в світі формується нова просторова економіка, де ранг територій визначається ступенем зосередження функцій та процесів, центрів продукування та активного впровадження інновацій, масштабам розвитку сфери послуг, яка в сучасному світі стає основною економічної діяльності. У світлі вище окресленого необхідна Державної стратегії регіонального розвитку. Принциповим корегування має стати розробка стратегій розвитку економічних районів, що насамперед, розширить можливості реалізації інвестиційної діяльності в сфері інфраструктурного облаштування, створення інфраструктурних лексів, санаторно-курортних та інших спеціалізованих центрів регіонального та міжнародного значення.

Стратегії розвитку економічних районів повинні базуватися на обґрунтованій просторовій кластеризації (групуванні) регіонального типу та рівня просторової економічної концентрації, спеціалізацію економіки регіонів та їх конкурентні переваги, а також кластеризації, які залежать від критерію виділення економічних районів.

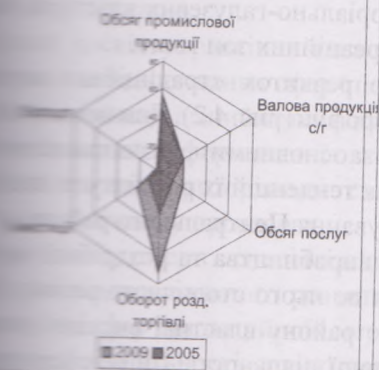
Центральний економічний район

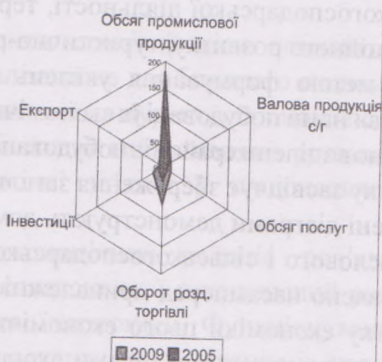
Східний економічний район

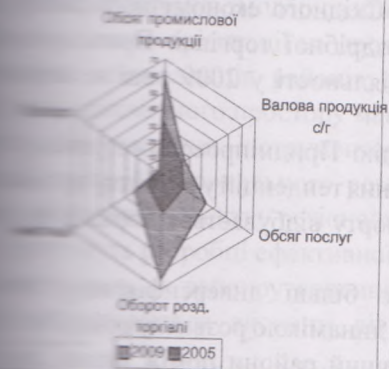
Західний економічний район

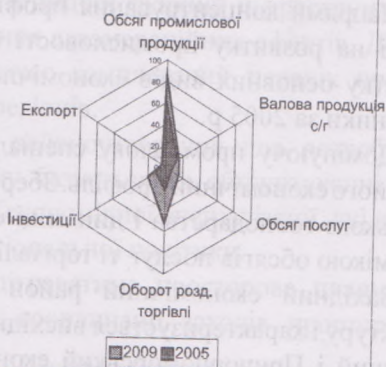
Придніпровський економічний район

Львівський економічний район

Північно-Східний економічний район

Динаміка економічного профілю економічних районів України за період 2005-2009 рр.

таких критеріїв слід розглядати інтегрованість регіонів в економіку країни. При чому інтегрованість можна розглядати дезагрегуючи її на внутрішню складову. У такому випадку ми виділяємо групи регіонів з огляду на внутрішній та зовнішній ринок.

В основі виділення таких регіональних кластерів закладені такі ознаки як: тяжіння до спільної транспортної інфраструктури, відносна однорідність господарства тощо. Таким чином, кожен кластер, що об'єднує регіонів характеризуватиметься потенціальними конкурентними перевагами створення ефективної структури господарства і якомога ширшого використання чинників економічного зростання окремих територій.

У вказаному документі мають визначатись території інтегрованого економічного розвитку та передбачатись пріоритети їх стратегічного розвитку. До числі напрямів просторового розвитку, зокрема щодо розвитку окремих міських агломерацій, транспортно-логістичних вузлів, промислової зони, сільськогосподарської діяльності, територіально-галузевих кластерів, зон інноваційного розвитку, туристично-рекреаційних зон тощо.

З метою формування уявлень про розвиток «традиційних економічних районів» нами побудовані їх економічні профілі (рис. 4.2). Динаміка економічного профілю виділених районів побудовано за основними показниками економічного розвитку засвідчує збереження загальних тенденцій їх розвитку та стабільності. Наведені діаграми демонструють домінування Центрального району у сфері промислового і сільськогосподарського виробництва та роздрібно-торгівельного обумовлено насамперед приналежністю до нього столичного регіону. Динаміка розвитку економіки цього економічного району властиві висхідні тенденції у усіма представленими видами економічної діяльності. Лише сфера роздрібно-торгівлі розвивалась вищими за інші види діяльності темпами росту.

Напрями концентрування профілю Східного економічного району зосереджені на розвитку промисловості і роздрібно-торгівлі. Причому динаміка розвитку основних видів економічної діяльності у 2009 році не відрізняється від показників за 2005 р.

Домінуючу промислову спеціалізацію Придніпровського району відобраджує його економічний профіль. Збереження тенденцій у розвитку промисловості сільського господарства і динаміці експорту відбувається порівняно з висхідною динамікою обсягів послуг ті торгівлі.

Західний економічний район має більш диверсифіковану економічну структуру і характеризується висхідною динамікою розвитку роздрібно-торгівельної сфери. Західний і Причорноморський економічний райони поміж іншими займають високі позиції розвитку сфери послуг. На фоні незначного зростання промислової та сільськогосподарської продукції Західного економічного району протягом останніх років значно зросли обсяги послуг, роздрібно-торгівельної інвестицій.

В Черноморському економічному районі протягом останніх років зростають валові обсяги сільського господарства, а зросли обсяги промислової та сфери торгівлі та сфери послуг. Причому саме цей економічний район характеризується вищими темпами економічного зростання у всіх вказаних сферах, зокладського господарства (див. рис. 4.2).

Характерний профіль Північно-Східного району має два чітких піки – це промисловість і торгівля. Найбільш динамічний розвиток спостерігається у сфері торгівлі і сфери послуг, помітною також є позитивна висхідна динаміка промисловості.

Детальна оцінка просторово-економічної структури запропонованої схеми районування економічних районів та перспектив їх трансформації представлено в таблиці 4.2^{7 8 9}.

Сфери спеціалізації економічних районів відображають здебільшого тенденції для цих територій спеціалізацію. Сьогодні її можна вважати умовно оптимальною.

Висхідний досвід управління економічною спеціалізацією доводить, що в умовах нав'язування сфер спеціалізації не дає бажаного економічного результату. Зважаючи на різний потенціал ринкової конкурентоспроможності, саме «сформованої» спеціалізації найактивніше розвиваються внутрішні та міжтериторіальні економічні зв'язки у національному та міжрегіональному економічному просторі.

Специфічні сфери спеціалізації економічних районів пов'язані із тенденціями індустріального розвитку, ознакою якої є подальший розвиток промисловості та сфер інноваційної і мережевої економіки. Функціонування цих сфер економічної діяльності сприятиме вдосконаленню механізмів кооперації та розповсюдження імпульсів розвитку з пріоритетного сектору в інші регіони, модернізації логістичних функцій інфраструктурних функцій, посиленню орієнтації на досягнення агломераційних ефектів. До того ж спеціалізація районів визначає комплексний перелік проблем економічного простору макрорегіонів.

Ефективне використання інструментарію районування для розробки та реалізації стратегій регіонального розвитку базується на обґрунтуванні стратегічних пріоритетів розвитку регіональної економічної спеціалізації, які в свою чергу впливають на розробку ефективної регіональної політики.

Важку роль у районуванні відіграватиме просторове планування, яке забезпечуватиметься високим рівнем координації заходів просторового

⁷ ucluster.org кластери [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ucluster.org
⁸ С. О вкладе ПП в устойчивое социально-экономическое развитие Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ucluster.org/sokolenko/2010/05/05-ustojchivoie-socialno-ekonomicheskoe-razvitie-ukrainy/>.
⁹ Г. Кластеризация регионов Украины на основе экономического потенциала / Г. Економічний аналіз. – 2010. – Вип 5. – С. 29-37.

Просторово-економічна характеристика глобалізованих економічних районів України

Економічний район	Регіони	Центри районів (радіус зони тяжіння макрорегіонального центру) і транспортні коридори	Рівень просторової концентрації економічної діяльності	Види зон та ареалів інтенсивного економічного розвитку	Пріоритети економічного розвитку
Центральний	Вінницька, Житомирська, Київська, Черкаська, Чернігівська, Полтавська, Сумська, Кіровоградська.	Київ (R=10,3). <i>Коридор №9:</i> Нові Яриловичі – Чернігів – Кіпті – Київ – Любашівка – Платонове.	Ксер. = 917,8 тис. грн/км ² (висока концентрація експорту харчових продуктів, виробів з деревини продукції целюлозно-паперового виробництва, послуг, пов'язаних з будівництвом, торгівлею та ін.)	Агломераційна зона м. Києва, зони сільського та лісового господарства, кластери бізнес послуг, зеленого туризму і ремесел, будівельний та швейний, меблевий кластер; кластер газовидобування і виробництва енергії, агропромисловий і	<ul style="list-style-type: none"> • Досягнення збалансованості сировинної та переробної галузей агропромислового комплексу, нарощення виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції. • Розвиток рекреаційної і туристичної галузей

Економічний район	Регіони	Центри регіонального та національного (макрорегіонального центру) і транспортні коридори	Рівень концентрації економічної діяльності	Положення регіонального економічного розвитку	Пріоритети економічного розвитку
Східний	Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Запорізька, Харківська	Донецьк (R=5,4); Дніпропетровськ (R=6,7); Харків (R=6,9) <i>Коридор Європа – Азія: Львів – Рівне – Житомир – Київ – Полтава – Харків – Дебальцеве</i>	К сер. = 1864,4 тис. грн/км ² (висока концентрація промисловості: експорту металургійного виробництва, хімічної промисловості, виробів з деревини, продукції машинобудування, металургійного виробництва, хімічної промисловості, коксу і продуктів нафтоперероблення, освітніх послуг та послуг в операціях з нерухомості, а також фінансових послуг і послуг в промисловості).	Металургійно-машинобудівний та агропромисловий кластери, кластери легкої промисловості, кластер нанотехнологій з виробництва устаткування для будівництва і виробництва меблів, кластери бджільництва і сільськогосподарського машинобудування Кластери високотехнологічного енергомашинобудування і літакобудування, космічні та інфраструктурно-інноваційні на основі розвитку нано- і біотехнологій.	<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток екоємних галузей важкого машинобудування, реструктуризація і переоснащення вугільної, металургійної, хімічної і нафтохімічної промисловості; • Пріоритетний розвиток машинобудування, легкої і харчової промисловості. • Удосконалення територіальної структури виробництва з урахуванням проблем зайнятості населення і соціальних проблем. • Удосконалення технологій і впровадження інновацій на підприємствах традиційних для регіону галузей. Активізація діяльності технопарків та інших інноваційно-виробничих структур.

Продовження табл. 4.2

Економічний район	Регіони	Центри районів (радіус зони тяжіння макрорегіонального центру) і транспортні коридори	Рівень просторової концентрації економічної діяльності	Види зон та ареалів інтенсивного економічного розвитку	Пріоритети економічного розвитку
Західний	Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька, Хмельницька	Львів (R=2,8). <i>Коридор №3:</i> Краковець – Львів – Рівне – Житомир – Київ. <i>Коридор ТРАСЕКА:</i> Ягодин – Ковель – Луцьк – Тернопіль – Хмельницький – Вінниця – Умань – порти Чорного моря; <i>Коридор Європа – Азія:</i> Львів – Рівне – Житомир – Київ – Одеса – Севастополь	Kсер = 1404,3 тис. грн/км ² (концентрація експорту меблів, продукції хімічної і легкої промисловості, послуг торгівлі і охорони здоров'я)	Туристично-рекреаційні кластери, кластери художніх промислів, льонарства і лісовий кластер, кластери бізнес послуг (аутсорсинг у високотехнологічних галузях - розробка програмного забезпечення, ІТ-консалтинг, операційний консалтинг і коледж-центри), автомобільний кластер у Закарпатті, промислова інфраструктура зони	<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток точного машинобудування, хімічної, легкої і харчової промисловості та лісового господарства. • Нарощення потенціалу рекреаційної сфери та інтенсивний розвиток оздоровчо-туристичного обслуговування. • Розширення прикордонного співробітництва.

Економічний район	Регіони	Центри районів (радіус зони тяжіння макрорегіонального центру) і транспортні коридори	Рівень просторової концентрації економічної діяльності	Види зон та ареалів інтенсивного економічного розвитку	Пріоритети економічного розвитку
Причорноморський (Південний)	Автономна Республіка Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська	Одеса (R=5,3) <i>Євроазіатський коридор</i> : Одеса – Николаїв – Херсон – Джанкой – Керч; <i>Коридор ЧЕС</i> : Рені – Ізмаїл – Одеса – Николаїв – Херсон – Мелітополь – Бердянськ – Маріуполь – Новоазовськ	Ксер. = 1033,4 тис. грн/км ² (висока концентрація експорту послуг готелів і ресторанів, освітніх послуг, сфери охорони здоров'я, транспорту і зв'язку).	Туристично-рекреаційні, фармацевтичні, інноваційні і суднобудівні кластери; транспортно-логістичний кластер.	<ul style="list-style-type: none"> • Перепрофілювання екоємного виробництва хімічної і нафтохімічної промисловості. • Нарощення потенціалу сфери послуг і рекреаційної сфери. • Розвиток Одеського транспортно-логістичного вузла. • Поглиблення спеціалізації на екофільних галузях і машинобудуванні.

Складено за: [7, 8, 9].

планування і стратегічного планування, просторового планування і програм розвитку (транспортних, сільськогосподарських, екологічних). Горизонтальне співробітництво стане корисним при підготовці інфраструктурних проектів на транснаціональному, національному і міжрегіональному рівнях. Для просторового співробітництва важливим є і вертикальне співробітництво, яке передбачає співпрацю різних адміністративних рівнів у реалізації державних цілей і заходів в сфері просторового планування.

4.3. Завдання державної регіональної політики щодо забезпечення реалізації макроекономічного районування в Україні

Державна регіональна політика в Україні спрямована на забезпечення розриву між соціально-економічним розвитком українських регіонів. Проте, застосовувані інструменти регулювання мають серйозні недоліки, стало причиною неефективності використання засобів впливу.

Основним завданням регіональної політики України визначено забезпечення рівня територіальної диференціації економічного розвитку регіонів і забезпечення громадян. Проте, за останні роки відбулося поглиблення розриву між соціально-економічним розвитком регіонів. Так, максимальне відхилення ВВП у розрахунку на одну особу між значенням середнього і мінімального у 2001 році становило у 2 рази більше, а мінімальне у 2 рази менше. Значення валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу по Україні становить 20,5 тис.грн і був втричі меншим від максимального показника (м. Київ) і в 6,4 рази більшим від мінімального (Тернопільська область). Розрив між максимальним показником обсягу валового регіонального продукту на одну особу досягнув 6,4 рази¹⁰, що свідчить про неефективність інструментів регіональної політики і, зокрема, запровадження комплексної оцінки економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей м. Севастополя (Постанова КМУ від 20.06.2007 р., № 833 із змінами, внесеними Постановою КМУ від 30.07.2008 р., № 683). У переважній більшості регіонів розвиток регіонів є не об'єктивною і не коректною, адже не враховує потенціалу, людського, виробничого та іншого потенціалу, депресивності територій, що не сприяє прийняттю ефективних управлінських рішень державного і регіонального рівнів.

Отже, враховуючи реальний стан міжрегіональної диференціації економічного розвитку, постає завдання чітко визначитись з стратегічними цілями та завданнями нової державної регіональної політики, розробити та прийняти її в Україні, що визначає засади такої політики. Серед основних інструментів регіональної політики необхідно назвати:

¹⁰ Розрахунки автора за даними Держкомстату.

створення та підтримка місцевих ініціатив щодо ефективного використання потенціалу кожного регіону, підвищення конкурентоспроможності територій для створення та підтримання повноцінного життєвого середовища, підвищення якості життя людей;

зниження територіальної диференціації за індексом регіонального економічного розвитку, насамперед, між столицею держави містом Києвом та іншими частинами України, забезпечення всіх державних гарантій для кожної території на усій території України;

забезпечення просторової єдності та сталого розвитку держави та її регіонів шляхом стимулювання міжрегіональної інтеграції, подолання територіального відчуження, інтеграції регіональних економічних, інфраструктурних, освітніх просторів у єдиний загальноукраїнський простір.

Важливим етапом економічного розвитку України, який проходить під впливом глобальних процесів, мотивує до кардинальних змін щодо теоретичних підходів до практичних кроків у реалізації нової державної регіональної економічної системи, моделі макрорайонування економічного простору держави.

Важливим чинником вітчизняної економічної думки про макроекономічне районування є праця про глибину наукових розробок та значну дискусію щодо основ, чинників, критеріїв та підходів до структуривання економічного простору держави. Підтвердженням цього є і це монографічне видання. Водночас системно подаються конкретні кроки щодо реального втілення економічного районування України у життя.

Завдяки наявності нормативно-законодавчу базу, основні урядові документи державної регіональної політики, за період 2000 – 2010 років, зокрема, Закон України “Про стимулювання розвитку регіонів” від 8.09.2005 р., № 1875-VI, Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного розвитку України” від 23.03.2000 р., № 25, “Про генеральну схему районування територій” від 7.02.2002, № 3059 – III, Державну стратегію економічного розвитку до 2015 року (затверджена постановою КМУ від 12.02.2007 р., № 1001), Положення про Міністерство економіки України (постанова КМУ від 26.05.2007 р., № 777) і про Міністерство регіонального розвитку та будівництва України (постанова КМУ від 16.05.2007 р., № 750), а також Концепції державної регіональної політики, розроблений у 2007 році, можна зробити висновок, що в жодному з них не йдеться мова про економічне районування, про об’єкт державної регіональної політики – економічний район.

На сучасному етапі нові підходи щодо державної регіональної політики знайшли відображення у проекті закону України “Про засади державної регіональної політики”, який внесено групою народних депутатів України і зареєстровано у Верховній Раді України 1 червня 2010 року, проте цей проект передбачає лише

визначення терміну “макрорегіон”. Інші положення щодо макроекономічного районування у проекті Закону відсутні. Отже, принциповим аспектом державної регіональної політики має стати розробка Концепції економічного районування економічного простору України.

У Концепції необхідно визначити, що є метою макрорайонування, які необхідно реалізувати заходи на державному та регіональному рівнях, щоб об’єкт державної регіональної політики – макроекономічний район функціональним не лише в наукових розробках, а став реальним об’єктом державної регіональної політики, яка забезпечить високий рівень економічного життя людини незалежно від місця її проживання, через забезпечення територіально цілісного та збалансованого розвитку України.

Економічне районування держави покликане встановити межі економічних районів, як підсистем національного господарства, на основі ділення яких мають бути закладені єдині науково обґрунтовані критерії та принципи, що враховують історичну, географічну, демографічну та економічну специфіку регіонів України, зокрема, виробничий потенціал, рівень господарського освоєння території, спеціалізацію виробництва, конкурентоспроможність.

З метою забезпечення ефективного реалізації макроекономічного районування необхідно визначитися з системою заходів правового, інформаційного та іншого характеру та відповідного ресурсного забезпечення.

На нашу думку, основними завданнями нової державної регіональної політики щодо забезпечення реалізації макроекономічного районування України повинні стати:

- *у сфері правового забезпечення:*

- 1) формування належного правового середовища, необхідного для реалізації макроекономічного районування в Україні з урахуванням національного та міжнародного досвіду;
- 2) прийняття нового Закону України “Про макрорайонування України”, яким визначити основні правові, економічні, організаційні, інформаційні, фінансові та кадрові засади макроекономічного районування України.

Закон має дати чітку відповідь щодо визначення сутності макроекономічного районування та макроекономічний район, визначити мережу макроекономічних районів України, їх кількість, склад та межі. Протягом останніх двадцяти років Ф.Заставним, О.Шаблієм, В.Лаврином, М.Паламарчуком та іншими вченими-економістами і географами розроблено поновані схеми районування економічного простору України. В основі цих схем будови лежали різні принципи районування, а також різна кількість економічних районів.

Найбільш оптимальним, з урахуванням сучасних наукових підходів до економічного районування та існуючих територіальних органів місцевого

таких районів. В основу зазначеного районування покладено рішення у 1997 році Інститутом регіональних досліджень НАН України щодо виділення шести соціально-економічних районів з таким розподілом:

- Центральний – Вінницька, Житомирська, Київська, Хмельницька, Чернігівська області;
- Західний або Східний – Донецька, Луганська області;
- Південний – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Чернівецька області;
- Дніпропров'я або Центрально-Східний – Дніпропетровська, Запорізька, Херсонська області;
- Південномор'я або Південний – Миколаївська, Одеська, Херсонська області, Автономна Республіка Крим;
- Північна або Північно-Східний – Полтавська, Сумська, Харківська області.

Таким підхід не враховує двох регіонів з 27, визначених Законом України "Про стимулювання розвитку регіонів", міст Києва і Севастополя. Необхідно визначитись з єдиною назвою кожного макроекономічного району. Тому треба відмовитись від дублювання назви регіону у назві кожного району;

Внести відповідних змін до діючого законодавства, насамперед Законів України "Про стимулювання розвитку регіонів" від 8.09.2005 р., № 2850-IV, "Про територіальну схему планування територій" від 7.02.2002, № 3059-III, а також проект Концепції державної регіональної політики та інших;

Внести інвентаризації та аналізу раніше прийнятих державних програм з питань регіонального розвитку, зокрема, Державної стратегії економічного розвитку до 2015 року (постанова КМУ від 21.07.2006 р., № 1001) з метою системного узгодження завдань державної регіональної політики на рівні держави, макроекономічних районів і регіонів.

Внести пріоритетні напрями розвитку регіонів на період до 2015 року (згідно з Державною стратегією) можна зробити висновок, що визначені напрями розвитку кожного з 27 регіонів не є спільними в межах макроекономічних

Важливим завданням є врахування пріоритетів і завдань стратегічних програм макроекономічних районів у регіональних програмах;

Внести узгодження нормативно-методичного забезпечення прогнозування, програмування, планування та фінансування економічного і соціального розвитку та просторового планування територій. Внесення

відповідних змін до Закону України “Про державне проєктування розроблення програм економічного і соціального розвитку України” а можливо і прийняття його нової редакції, що забезпечить системне інтегроване використання інструментів реалізації державної економічної політики;

- б) розмежування повноважень центральних органів виконавчої влади у сфері формування та реалізації державної регіональної політики, зокрема, Міністерства регіонального розвитку та будівництва України, Міністерства економічного розвитку та торгівлі України з використанням ефективних правових механізмів реалізації повноважень;

- **у сфері інституційного забезпечення:**

- 1) для реалізації завдань, покладених на економічні райони, необхідно створити Агенції регіонального розвитку у кожному економічному районі, а саме у містах – центрах цих районів.

Засновниками Агенцій регіонального розвитку можуть бути виконавчий орган виконавчої влади з питань регіональної політики, відповідні виконавчі органи самоврядування та виконавчої влади, а також регіональні торговельно-промислові палати, регіональні асоціації підприємств, асоціації органів самоврядування та наукові установи регіонів.

На Агенції регіонального розвитку необхідно покласти функції розробки регіональних програм та проєктів в межах макроекономічного розвитку, залучення позабюджетних асигнувань для їх реалізації, моніторингу виконання завдань та координації дій обласних органів влади для вирішення соціальних проблем.

Джерелами формування коштів і майна Агенцій регіонального розвитку можуть бути кошти, одержані як безповоротна фінансова допомога, добровільні внески засновників та інших резидентів України, благодійна допомога від нерезидентів, зокрема міжнародна фінансова допомога, дотації та субсидії з державного і місцевих бюджетів, спеціальних фондів;

- 2) наукове забезпечення діяльності Агенцій повинні здійснювати Центри НАН України, зокрема, на заході України Західний відділення НАН України та Інститут регіональних досліджень НАН України.

- **у сфері інформаційного забезпечення:**

- 1) запровадження системи збору, систематизації, аналізу та поширення державної статистики та іншої інформації про стан та тенденції розвитку макроекономічних районів України, забезпечення повноти, об'єктивності, постійної актуалізації інформації про ці райони, а також використання її використання для обґрунтування управлінських рішень на рівні держави, так і на рівні регіонів;

сфери фінансового забезпечення:

структура фінансових ресурсів для досягнення пріоритетних цілей та стратегій і програм макроекономічного розвитку за пропозицією відповідного органу виконавчої влади з питань регіональної політики;

на договірній основі фінансових ресурсів суб'єктів регіонального розвитку, міжнародних інституцій;

бюджетні програми стимулювання розвитку макроекономічних

державні інвестиції на реалізацію проектів, спрямованих на розвиток та модернізацію інфраструктури регіонального розвитку, яка забезпечує інтереси регіонів в межах макроекономічних районів. Прикладом успішних заходів є розбудова об'єктів інфраструктури в містах, які приймають частину Європейського чемпіонату з футболу у 2012 році в Україні.

Угод щодо регіонального розвитку відповідно до Закону України "Про стимулювання розвитку України" від 8.09.2005 р. між Кабінетом Міністрів України та регіонами, зокрема, що входять в конкретний макроекономічний район;

функціонування Національного фонду регіонального розвитку.

процес формування макроекономічних районів, як будь-який організаційний процес, має як позитивні, так і негативні сторони.

одним з дуже важливим завданням при підготовці та обґрунтуванні впровадження макроекономічного районування є SWOT-аналіз.

Сильні та слабкі сторони кожного новоутвореного макроекономічного району щодо географічного положення і транспортних прив'язок, розвитку та інфраструктури, науки та освіти, культури, спорту та людських ресурсів тощо.

Впровадження зазначених механізмів практичної реалізації макроекономічного районування в Україні забезпечить, по-перше, створення ефективного механізму системи влади та управління на рівні держави і в регіонах на основі ефективного поєднання загальнодержавних, регіональних та місцевих механізмів. По-друге, більш повне залучення ресурсного потенціалу регіонів та використання переваг територіального поділу праці, що сприятиме зростанню конкурентоспроможності регіонів та держави на загал. І, по-третє, покращення якості життя макроекономічного районування буде реальним кроком до реалізації організації адміністративно-територіального устрою держави.

Висновки. Слід підкреслити, що без створення на урядовому рівні механізму щодо формування та реалізації державної регіональної політики, а також на державному і регіональному рівнях з урахуванням наукових підходів регіоналістики, впровадження макроекономічного районування неможливо.

4.4. Нові інститути реалізації державної регіональної політики на макрорегіональному рівні

Ефективність функціонування і можливість досягнення поставлених цілей будь-якої системи значною мірою залежить від наявності центру управління наділення його певними повноваженнями. Зазначене є особливим для такої потужної в економічному, ресурсному та територіальному відношенні структури як економічний район.

Зважаючи на сутність такої форми просторового розвитку економічного району та завдань, які покладаються на нього, вважаємо за доцільне запровадження корпоративної форми управління функціонуванням економічного району. Результативність державної регіональної політики України може бути підвищена за умови залучення до процесу управління економічного району проектами представників регіональних органів влади, держави та бізнесу.

Використання корпоративної форми управління реалізацією економічних програм володіє низкою переваг в порівнянні з традиційним управлінням економічним районом. Передбачає управління реалізацією програми лише силами держави та бізнесу. До таких переваг слід віднести:

- поєднання позитивів, якими володіє централізований та децентралізований підходи до прийняття рішень на основі визначення стратегічних цілей та пріоритетів діяльності корпорації державним центром і децентралізованих повноважень щодо прийняття та реалізації оперативних рішень на рівні управління корпорацією;
- поява більш сильних стимулів до ефективної реалізації програм суб'єктів управління завдяки персональній відповідальності керівників корпорації за результати реалізації програми і можливість запровадження схем матеріального стимулювання менеджерів, які підвищують ефективність реалізації програми;
- формування механізму рефінансування реалізації програм за рахунок використання надходжень від реалізації інвестиційних програм. Такий механізм практично не функціонує при використанні традиційної форми управління реалізацією цільових програм¹².

Основною зоною відповідальності таких міжрегіональних асоціацій є визначити управління портфелем інвестицій у найбільш перспективні економічно ефективні проекти, що характеризуються вагомими непрямыми ефектами для регіонів-учасників, але не мають можливості привернути фінансування з боку державного сектора у зв'язку з високим рівнем інвестиційних ризиків і трансакційними

¹² Мельников Р. М. Федеральные целевые программы территориального развития: проблемы и перспективы / Р. М. Мельников // Регион: экономика и социология. – 2006. – № 3. – С. 15-29.

ном окупності, а також істотним перевищенням макрорегіональної ефективності над комерційною ефективністю проекту.

Для розвитку необхідна концентрація засобів на проектах розвитку базових галузей економіки, представлених найкрупнішими компаніями, а не малим і середнім бізнесом. На наш погляд, можливості для розвитку малого і середнього бізнесу перед визначаються не існуванням ефективної системи державної підтримки до того ж раціональніше формувати силами регіональних і місцевих, а не центральних органів державного управління), а наявністю ефективного попиту з боку населення і крупного бізнесу. Тому розвиток економіки міжрегіональної економічної системи, що забезпечує збільшення ефективності і розширює можливості крупних підприємств щодо передачі технологій і операцій малому та середньому бізнесу, є ефективнішим рішенням. Важливим аргументом на підтримку тези про необхідність концентрації засобів на реалізації пріоритетних великомасштабних проектів є різке перевищення ефективності програмою в міру залучення до неї безлічі розрізнених підприємств, які реалізуються підприємствами малого і середнього бізнесу.

На наступному етапі основним джерелом фінансування інвестиційної діяльності регіональних асоціацій стануть надходження від засновників, до складу яких будуть включені представники держави, регіональних органів влади усіх учасників асоціації, а також представники найбільших бізнес-структур, які ведуть діяльність на території регіону-учасників. При розподілі часток вкладень у статутний капітал асоціації регіонами та приватними структурами слід виходити, з одного боку, з державної значущості програми економічного розвитку економічного району, а з іншого – з об'єктивності фінансових ресурсів регіонів (зокрема економічно слабших регіонів) порівняно з іншими регіонами – учасниками такої структури), з іншого боку, з об'єктивності фінансування програми учасниками економічного району – регіонами та приватними бізнесструктурами. На думку Р.М.Мельникова¹³, контрольний пакет акцій корпорації макрорегіонального розвитку (від 55% до 70% статутного капіталу) повинен формуватися за рахунок коштів державного бюджету, а контрольний пакет акцій (від 30% до 45% статутного капіталу) - за рахунок коштів місцевих суб'єктів, розташованих в межах економічного району.

При розподілі квот участі регіонів в статутному капіталі корпорації макрорегіонального розвитку слід виходити з їх об'єктивних фінансових можливостей, а також з їх інвестиційного потенціалу, що дозволяє запропонувати для регіонів найбільш ефективні і значущі для міжрегіонального рівня інвестиційні проекти. За нашу думку, найбільш об'єктивна процедура розподілу квот між регіонами полягає у використанні ВРП регіону як бази для визначення частки регіону в статутному капіталі корпорації макрорегіонального розвитку.

¹³ Р. М. Федеральные целевые программы территориального развития: проблемы и перспективы / Р. М. Мельников // Регион: экономика и социология. 2006. № 1. – С. 15-29.

Таким чином, частку участі регіону в статутному капіталі корпорації визначати за формулою:

$$P_r = (1 - P_{st}) \cdot \frac{GRP_r}{GRP_{ER}}$$

де P_r – частка регіону у статутному капіталі корпорації розвитку, P_{st} – частка держави у статутному капіталі корпорації, GRP_r – валовий регіональний продукт регіону; GRP_{ER} – валовий регіональний продукт економічного району.

З метою залучення коштів для фінансування проектів, що характеризуються високою комерційною ефективністю, але непривабливих для приватних інвесторів зв'язку з високими ризиками і трансакційними витратами, а також з обмеженим терміном окупності, доцільним є використання можливостей фондового ринку шляхом розміщення корпораціями макрорегіонального розвитку облігаційних позик, які мають державні гарантії. Такі облігації маютьимуть високі ринкові перспективи, якщо відбуватиметься розширення обсягів накопичувальної пенсійної системи та розвиток індустрії пайових інвестиційних фондів. У таких умовах довгострокові облігації макрорегіонального розвитку, що мають державні гарантії, дозволять залучити значні кошти за порівняно невисокі процентні ставки. У цілому механізм розміщення облігацій корпорацій макрорегіонального розвитку здатний бути більш ефективним каналом мобілізації заощаджень лідируючих регіонів фінансування інвестиційних проектів відстаючих регіонів, ніж просте використання фінансових ресурсів у регіонів-донорів та їх перерозподіл за допомогою системи на користь регіонів-реципієнтів коштів державного бюджету.

При прийнятті рішення про створення корпорації макрорегіонального розвитку вважаємо за доцільне керуватися низкою критеріїв відбору територіальних ареалів для стимулювання (рис. 4.3).

Оскільки корпоративні структури мікроергіонального розвитку є одним з основних принципів функціонування та інвестиційної політики макрорегіонального розвитку, також сформулювати моделі управління їх інвестиційною діяльністю.

Перш за все, розглянемо критерії, які повинні прийматися при відборі територіальних ареалів корпораціями при відборі проектів для фінансування. Як основні показники оцінки ефективності інвестиційних проектів є:

- чистий дисконтований дохід (ЧДД), або перевищення дисконтованого розрахунковий період часу) дисконтованих грошових витрат над сумою інтегральними дисконтованими грошовими виплатами, здійсненою в результаті реалізацією інвестиційного проекту;

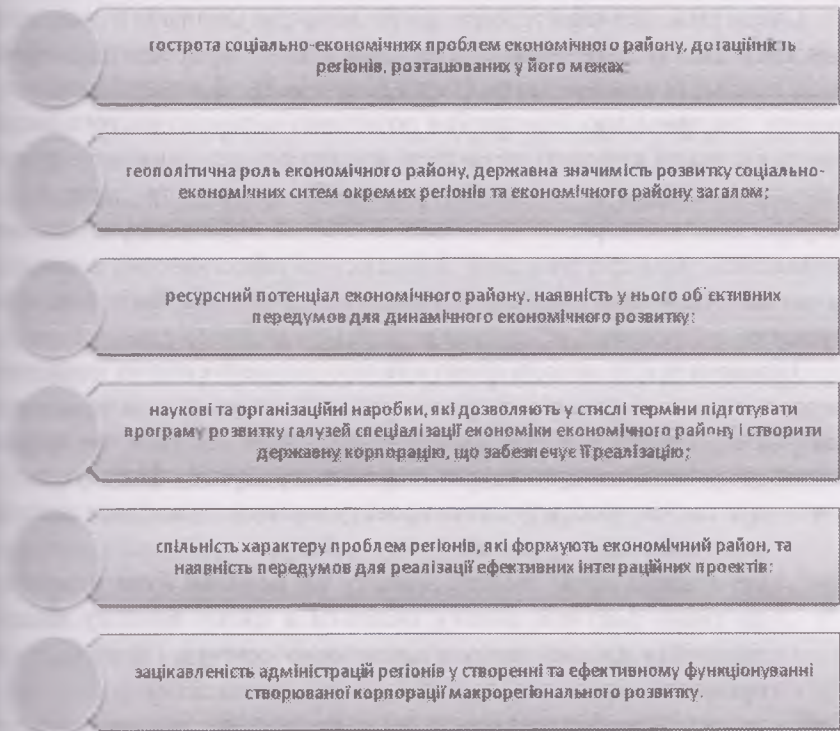

Рис. 4.3. Критерії відбору просторових ареалів для державного стимулювання

... дохідності дисконтованих інвестицій (ІДД), або відношення дисконтованого сальдо грошового потоку від операційної та фінансової діяльності до дисконтованих інвестицій;

... норма доходності (ВНД), або ставка дисконтування, що порівнює на нуль величину чистого дисконтованого доходу і відображає привабливість розміщення коштів у реалізацію проекту;

... окупності з урахуванням дисконтування (ТО(Д)), що представляє певний період часу, протягом якого зроблені інвестором вкладення в проект повертаються доходами від його реалізації з урахуванням нерівності надходжень і платежів у часі.

... критерії розраховуються щодо оцінки ефективності проекту загалом та ефективності участі в проекті, причому стосовно оцінки проекту може бути розрахована суспільна та комерційна ефективність проекту, а оцінки ефективності участі в проекті - ефективність проекту для ініціатора, для міноритарного акціонера, регіональна, галузева і національна ефективність¹⁴.

... ный менеджмент : учебное пособие / Гончаренко Л.П. и др. – М. : КНО-Университет, 2005. – 298с.

Специфіка державної корпорації макрорегіонального розвитку публічного інституту повинна істотно впливати на відбір проектів для фінансування. Якщо основним критерієм прийняття рішення про фінансування проекту для приватних інвесторів є позитивна величина чистого доходу від участі в проекті, то це свідчить про приріст ринкової вартості капіталу інвестора в результаті реалізації проекту та державна корпорація макрорегіонального розвитку повинні в значній мірі орієнтуватися на економічну, соціально-громадську, макрорегіональну і бюджетну ефективності, а також на величезні шанси на реалізацію проекту в випадку відмови від його фінансування приватною корпорацією.

Зважаючи на обмеженість обсягу власних і залучених коштів, держава макрорегіонального розвитку повинна внести максимально можливі внески в досягнення цілей стратегії розвитку економічного району. Це визначає високі вимоги до проектів, що претендують на участь корпорації у фінансуванні.

- цілі та очікувані результати проекту повинні відповідати цілям стратегії розвитку економічного району;
- комерційна ефективність проекту не повинна бути негативною, оскільки до зміни факторів ризику, оскільки в цьому випадку неможливо знаходити фінансування в приватному секторі, і його відмова публічного інституту недоцільна;
- комерційна ефективність проекту не повинна бути негативною, чутливою до зміни систематичних для економічного району факторів ризику, оскільки в цьому випадку не забезпечується зворотна участь корпорації в реалізацію проекту, і в разі фінансування відбувається неминуча декапіталізація корпорації, що перешкоджає продовженню діяльності протягом тривалого періоду;
- суспільний ефект проекту повинен істотно перевищувати комерційний ефект, оскільки в іншому випадку участь у проекті публічного інституту є нерациональною.

Таким чином, якщо для приватного інвестора задача прийняття рішення про фінансування інвестиційного проекту зводиться до максимізації чистого доходу (при правильно визначеній ставці дисконту повинні фінансуватися проекти з невід'ємним чистим дисконтованим доходом від участі у проекті), то для державної корпорації макрорегіонального розвитку така задача має суто критеріальний характер. При цьому, необхідно враховувати різні фактори аналізу ефективності, а також обмеження, пов'язані з обсягом доступних інвестиційних ресурсів, нормативами розподілу інвестицій між регіонами та рівнем ризику, які корпорація мрже вважати для себе прийнятними.

З нашої точки зору, суттєвим аспектом, який повинен бути врахований при безпосереднє відображенні в процедурах розрахунку показників ефективності, є ймовірність реалізації проекту силами приватного капіталу без участі

громадського сектора, яка монотонно зростає при підвищенні значень комерційної ефективності проекту для базового сценарію його ступеня стійкості проекту до зміни факторів ризику.

В цьому громадські, бюджетні та макрорегіональні ефекти проекту не з загальним обсягом капітальних вкладень в реалізацію проекту, а з обсягом фінансування, що забезпечує державна корпорація макрорегіонального розвитку.

Важко поняття ефективності підтримки проекту макрорегіональною корпорацією як співвідношення між приростом математичного очікування ефекту проекту (громадського, макрорегіонального, бюджетного) в результаті надання підтримки проекту і загальним обсягом фінансової підтримки проекту макрорегіональною корпорацією. Тоді для вимірювання ефективності надання підтримки проекту макрорегіональною корпорацією можна використовувати традиційний набір показників, традиційно застосовуваний для оцінки ефективності проекту загалом та ефективності участі в проекті. Однак величина грошового ефекту для оцінки ефективності при цьому істотно переглядається.

Визначимо CF_t - грошовий потік для оцінки ефективності проекту (суспільної, макрорегіональної, бюджетної) для базового сценарію його реалізації, P - ймовірність реалізації проекту силами приватного капіталу без фінансової підтримки з боку макрорегіональної корпорації, S_t - обсяг підтримки проекту з боку макрорегіональної корпорації, необхідний для прийняття певного рішення про реалізацію проекту, ΔCF_t - зміна грошового потоку для оцінки ефективності проекту зумовлена наданням підтримки з боку макрорегіональної корпорації (наприклад, з покращенням умов залучення інвестиційних ресурсів приватного сектора у зв'язку зі зниженням ступеня ризику проекту), t - індекс часу. Грошовий потік для оцінки ефективності надання підтримки проекту з боку макрорегіональної корпорації розраховується за формулою

$$CF_t^1 = CF_t \cdot (1 - P) + \Delta CF_t - S_t \quad (4.2)$$

Застосований підхід до оцінки ефективності підтримки проектів приватного сектора макрорегіональною корпорацією вимагає формування нових показників двох ключових параметрів, не визначених у межах традиційних підходів до обґрунтування ефективності інвестицій, а саме, ймовірності реалізації проекту силами виключно приватного сектора та мінімального обсягу підтримки проекту ресурсами макрорегіональної корпорації, при перевищенні якого ймовірність реалізації проекту з абстрактної можливості перетворюється в практично здійснювану подію. Визначення даних параметрів має здійснюватися експертами макрорегіонального розвитку.

Висока ймовірність реалізації проекту силами приватного капіталу без фінансової підтримки з боку макрорегіональної корпорації близька до одиниці, надання підтримки проекту з боку макрорегіональної корпорації є неефективним незалежно

від масштабів позитивних суспільних, макрорегіональних і бюджетних ефектів проекту, оскільки ці ефекти можуть бути отримані без будь-яких витрат ресурсів суспільного сектора. Якщо ймовірність реалізації проекту силами приватного капіталу без додаткової підтримки з боку макрорегіональної корпорації близька до нуля, але проект може бути реалізованим після надання фінансування з боку макрорегіональної корпорації, то для стратегічного управління проектами показники громадської, макрорегіональної та бюджетної ефективності надання підтримки макрорегіональною корпорацією приймають велике значення. Ефективність підтримки у разі проміжних варіантів визначається від громадських, макрорегіональних і бюджетних ефектів проекту та ймовірності реалізації проекту силами виключно приватного сектора.

ПІСЛЯМОВА

У монографії результати наукового дослідження з проблем економічного простору України підтверджують важливість проблеми економічного районування для збалансованого просторового розвитку економіки. Сучасні диспропорції соціально-економічного розвитку країни визначають проблематику регіонального структурування її економічного простору і вимагають пошуку нових та ефективних форм просторової організації економічної діяльності. Тому макроекономічне районування держави на теоретико-методологічних засадах є, на думку авторів, одним із інструментів покращення просторових пропорцій господарювання та вдосконалення управління процесами міжрегіональної інтеграції.

Вивчення історичних витоків та існуючих схем економічного районування свідчать про необхідність подальших наукових пошуків в царині регіональної економічної науки. Вагоме місце серед яких належить модернізації економічного районування, яка відобразить сучасні особливості економіки, нові процеси та явища трансформації організаційних засад економіки.

Парадигма економічного районування базується на оновленні критеріїв переходу від територіально-виробничого підходу, основою якого є виробничі цикли до мереженого, який передбачає структурування економічного простору на засадах просторової кластеризації регіонів, поєднанні внутрішніх та інтеграційних процесів.

У монографії розглядається нова модель районування економічного простору України, враховує: наявний потенціал міжрегіональних економічних взаємодій, організація економічних зв'язків, участь у процесах глобальної інтеграції «ядер» розвитку економічного району, що формуються на базі інтеграцій, розвиток регіональних ринків, формування транспортно-логістичних центрів та виробничо-інноваційних кластерів. Запропонована модель передбачає нарощення потужності комунікаційних ядер виділених економічних регіонів у національному економічному просторі країни, поглиблення економічних зв'язків та формування ефективно діючих у світовому економічному просторі центрів ринку. Вона може бути використана для оптимізації просторової структури економіки країни і слугувати основою для розробки організаційних засобів, форм і методів реалізації регіональної політики.

Розроблені у монографії теоретико-методичні розробки можуть бути використані центральними та регіональними органами влади при формуванні механізмів реалізації державної регіональної політики в Україні та прийнятті зв'язаних нормативно-правових документів з реалізації регіональної політики в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Anderson A. Infrastruktur zur Entwicklung von Regionen / A. Anderson // Ministerpräsident des Landes Schleswig-Holstein – Denkfabrik (ed.) *Infrastruktur der Kommunikationsgesellschaft*. – Schleswig-Holstein als Katalysator. Projektgruppe der Denkfabrik Schleswig-Holstein. – P.16-19.
2. Becattini G. From Marshall's to the Italian "Industrial Districts" / G. Becattini // *A Brief Critical Reconstruction?* Physica-Verlag, New York. – P. 83-106.
3. Castells M. Materials for an exploratory theory of network society / M. Castells // *The British Journal of Sociology*. – 2000. – № 51 (1). – P. 5.
4. Driessen T.S. *Cooperative Games, Solutions and Applications*. – Dordrecht: Kluwer Academic Publisher, 1988. – 222 p.
5. *Encyclopedia Americana* Vol. 20. – Danbury, Connecticut, 1996.
6. Final activity report of the Steering Committee of Local and Regional Development (CDLR) to the Committee of the Minister on the completion of the process of the elaboration of legal instrument on regional self-government (27.02.2001) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://wcd.coe.int/wcd/View.jsp?id=92767&Site=COE>
7. Friedmann J. The World City Hypothesis / J. Friedmann // *Development and Change*. – 1986. – № 4. – P. 12-50.
8. Hall P. *The World Cities* / P. Hall. – London : World University Library, 1988. – 214 p.
9. Hoyle B.S. *Modern Transport Geography* / B.S. Hoyle, R.D. Knowles. – London: John Wiley & Sons, 1992. – 270 p.
10. Karlsson C. The Role of Universities in Regional Development : Endogenous Human Capital and Growth in a Two-Region Model / C. Karlsson. *W. Z. The Annals of Regional Science*. – 2001. – № 35. – P. 97.
11. Lefebvre H. *The Production of Space* / H. Lefebvre ; [engl. transl. by Nicholson-Smith]. – Oxford : Basil Blackwell, 1991. – P.18
12. Maillat D. Globalization and territorial production systems / D. Maillat // *Geograph. Working Paper 9906b*, University of Neuchâtel, 1999. – 19 p.
13. Mandelbrot B. *The Fractal Geometry of Nature* / B. Mandelbrot. – New York: W.H. Freeman, 1983. – p. 45.
14. Mares M. Computation over Fuzzy Quantities. – Boca Raton : CRC Press, 1994. – 158 p.
15. Mares M. Fuzzy coalition structures // *Fuzzy Sets and Systems*. – 2001. – P.114. – P.23-33.
16. Markusen A. Sticky Places in Slippery Space: A Typology of Industrial Districts / A. Markusen // *Economic Geography*. – Vol. 72. – Issue 3. – P. 293-318.

- Perroux F. Economic space : theory and applications / F. Perroux // Quarterly Journal of Economics. – Vol. 64. – P. 89-104.
- Piore M. The second Industrial Divide : Possibilities for Prosperity./ M. Piore, C. Sabel. – N.Y. : Basic Books, 1984. – 234 p.
- Takao Fukuchi Econometric Analysis of the Effects of Krismon Shocks on Indonesia's Industrial Subsectors [Электронный ресурс] / Takao Fukuchi. – 2006. – P. 490–517. – Режим доступа : http://www.ide.go.jp/English/Publish/Depot00_04_01.pdf.
- Taylor P. I. leading World cities:empirical evaluations of urban nodes in multiple networks / P. I. Taylor // Urban Studies. – 2005. – Vol. 42. – P. 159–168.
- The World Book Encyclopedia. Vol. 19. – Chicago, 2001.
- Адміністративно-територіальна реформа в Україні (проекти законодавчих актів та концептуальні документи) / [упоряд. : Р.Безсмертний]. – Львів, 2005. – 280 с.
- Адміністративно-територіальний устрій України. Історія. Сучасність. Перспективи / [Куйбіда В. С., Павленко В. П., Яцюк В. А. та ін.] ; за ред. Н.В. Турчинова. – К. : Геопринт, 2009. – 614 с.
- Акулиничев В. М. Железнодорожные станции и узлы / В. М. Акулиничев. – М. : Транспорт, 1992. – 391 с.
- Алекс Э. Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М. : Мысль, 1983. – 350 с.
- Алампиев П. М. Экономическое районирование СССР / П. М. Алампиев. – М. : Госпланиздат, 1959. – 432 с.
- Александров И. Г. Производственное районирование и его методология / И. Г. Александров // Плановое хозяйство. – 1928. – №4. – С.46-65.
- Алешин Д. А Анализ товарных рынков в антимонопольном регулировании. Технологии и алгоритмы / Д. А. Алешин. – М. : ФАС России; Маркет ДС, 2007. – С. 5-19.
- Альтшуллер Г. С. Творчество как точная наука : Теория решения изобретательских задач / Г.С. Альтшуллер. – М. : Советское радио, 1979. – 175 с.
- Бабурин В. Л. Неизвестные и малоизвестные страницы отечественного районирования / В. Л. Бабурин. – М. : ЛЕНАНД, – 2006. – 400 с.
- Бандман М. К. Территориально-производственные комплексы как объект планирования и управления / М. К. Бандман // Территориально-промышленные комплексы: планирование и управление. – 1984. – № 5. – С. 61-69.
- Баргесян Л. М. Механизм развития города / Л. М. Баргесян // Белорусская экономика : анализ, прогноз, регулирование. – 1997. – № 1. – С. 46–47.
- Бекетов Н. В. Пролиферация альтернатив научного знания: экономическое пространство [Электронный ресурс] / Н. В. Бекетов // Credo New, теоретический журнал. – 2007. – №4. – Режим доступа : www.intelros.ru/2007/11/26/crednew_4_2007.html.

34. Бияков О. А. Теория экономического пространства : методологические региональный аспекты / О. А. Бияков. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2004. – 12 с.
35. Бияков О. А. Экономическое пространство региона : процессный подход / О. А. Бияков. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 2004. – 69 с.
36. Біла С. О. Інституційне забезпечення державної регіональної політики в свід країн ЄС) [Електронний ресурс] / С. О. Біла. – Режим доступу: www.niss.gov.ua/Monitor/mart2009/31.htm.
37. Біла С. О. Інституційне забезпечення соціально–економічного розвитку окремих територій (світовий досвід) / С. О. Біла // Регіональна економіка та місцеве самоврядування. – 2009. – №3(12). – С. 172-183.
38. Богоград Д. Р. Развитие сети крупных экономических районов РСФСР / Д. Р. Богоград // Вопросы экономики. – 1983. – № 3. – С. 38–41.
39. Большая энциклопедия транспорта: у 8 т. / [ред. М. Н. Першица, А. В. Савельев]. – СПб. : Элмор, 2000. – Т. 2: Транспортное строительство. – 2000. – 200 с.
40. Бурдые П. Социальное пространство в генезисе “класов” / П. Бурдые // Вопросы социологии. – 1992. – Т. 1, № 1. – С. 17-33.
41. Бурдые П. Соціологія політики / П. Бурдые ; [пер. с франц. Н. А. Шварца]. – М. : Socio-logos, 1993. – 336 с.
42. Буфетов А. Н. Неравномерность пространственного развития: региональные центры и региональная периферия / А. Н. Буфетов // Региональная экономика и социология. – 2009. – № 4. – С.58-59.
43. Быстряков И. Г. Экономическое пространство региона : новая исследовательская парадигма / И. Г. Быстряков // Продуктивні сили України. – 2006. – № 1. – С. 32–40.
44. Быстряков И. К. Проблемы пространственного развития Украины / И. К. Быстряков // Земельні відносини і просторовий розвиток в Україні: матеріали міжнар. наук. конф., м. Київ, 13–14 квітня 2006 р. : зб. тезисів. – Київ: РВПС України НАН України, 2006. – С. 11-15.
45. Валентей С. Д. Постсоюзное экономическое пространство / С. Д. Валентей // Российский экономический журнал. – 1993. – № 7. – С. 3-13.
46. Вардомский Л. Б. Российское экономическое пространство : взаимодействие в условиях глобализации : научный доклад [Електронний ресурс] / Л. Б. Вардомский. – М. : Институт экономики РАН, 2006. – Режим доступа: <http://www.imepi-eurasia.ru/news.php?id=142>.
47. Василенко В. Н. Архитектура регионального экономического пространства: монография / В. Василенко. – Донецьк : ООО “Юго-Восток”, 2006. – 100 с.
48. Василенко В. Н. Об основных конструктивных элементах экономического пространства / В. Н. Василенко // Экономика и право. – 2009. – № 2. – С. 9-10.

- Власенко В. Н. Что есть архитектура регионального экономического пространства? / В. Н. Власенко // Экономика и право. – 2005. – № 3. – С. 5-11.
- Васильева О. І. Інституційне забезпечення регіонального управління [Електронний ресурс] / О. І. Васильєва // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2009. – №4. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=65>.
- Васильєва О. І. Формування нової інституційної спроможності у системі місцевого територіального управління [Електронний ресурс] / О. І. Васильєва // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2009. – №2. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=32>.
- Вебер М. Избранное. Образ общества / М. Вебер ; [пер. с нем. Ю. М. Алексеева и др.]. – М. : Юрист, 1994. – С.34. (Серия : Лики культуры).
- Величко Г. Географічні умови розвитку міст на Україні / Г. Величко // Новітня українська суспільна географія / [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – 32 с.
- Верменич Я. В. Еволюція адміністративно-територіального устрою в Україні: проблеми концептуалізації [Електронний ресурс] / Я. В. Верменич // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 114–145. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/journal/2005/4/6.pdf>.
- Верменич Я. Моделі економічного районування в Україні: уроки радянського досвіду / Я. Верменич // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – К: Інститут історії України НАН України, 2007. – №12. – С. 102-118.
- Вернадский В. И. Наука как геологическая сила // Электронный архив В. И. Вернадского [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://elibrary.vsnbooks.vernadsky/1.3.1.htm>.
- Вернадский В. И. Несколько слов о ноосфере // В. И. Вернадский Автотрофность человечества // Электронный архив В. И. Вернадского [Електронний ресурс] / В.И. Вернадский, Научная мысль как планетное явление, Отв. ред. А.Л. Яншин, Москва, «Наука», 1991. – 271 с. – Режим доступу : <http://vernadsky.lib.ru/e-texts/archive/noos.html>.
- Вишотравка Й. Досвід реформування адміністративно-територіального устрою на пострадянському просторі / Й. Вишотравка // Ефективність державного управління. – 2008. – Вип. 14/15. – С. 40-47.
- Власенко В. Н. Что есть архитектура регионального экономического пространства? [электронный документ] / В. Н. Власенко // Экономика та право. – 2005. – № 3. – С. 5. – Режим доступу : [htt://www.pravis.donbass.com](http://www.pravis.donbass.com).
- Воблій К. Економгеографічне районування України / К. Воблій // Новітня українська суспільна географія / [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – С.462-464.
- Воблій К. Районування України / К. Воблій // Новітня українська суспільна географія / [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – С. 472-478.

62. Вовканич С. Й. Інформаційна парадигма регіональних суспільств інноваційного типу / С. Й. Вовканич, Л. К. Семів. – Львів : ІРД ЕКОНОМІКА, 2005. – 150 с.
63. Вовканич С. Й. Інформація, інтелект, нація. – Львів: Євросвіт, 1999. – 128 с.
64. Волкова Е. С. Фракталы и уровни территориальной иерархии: вопросы устойчивого развития [Электронный ресурс] / Е. С. Волкова // Проблемы устойчивого развития : сб. науч. тр. – М.: ИГиЛ РГГУ, 2004. – С. 10–15. – Режим доступа : http://polbu.ru/gavrilov_reconomy/ch12_i.html.
65. Волобуєв-Артьомов М. До проблеми Української економіки / М. Волобуєв-Артьомов // Новітня українська суспільна географія / [упорядк.: С. М. Блії]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім.І.Франка, 2007. – С.568-577.
66. Вплив європейської інтеграції України на діяльність великого підприємства: монографія / М. М. Габрель. – Львів : Видавництво «Львівська політехніка», 2009. – 128 с.
67. Габрель М. М. Методологічні основи просторової організації економічних систем (на прикладі Карпатського регіону України) : автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня докт. техн. наук : спец. 05.23.20 “Місцеве територіальне планування” / М. М. Габрель. – К., 2002. – С. 21.
68. Габрель М. С. Транспортні вузли як чинники формування економічних агломерацій сучасного періоду України. Районування економічного простору: теоретичні питання методології і практики: [зб. наук, пр.] / НАН України. Інститут економічних досліджень; відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2010. – С. 199-212.
69. Глазычев В. Россия : пространственное развитие / В. Глазычев // Проблемы устойчивого развития [Электрон. ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ecoagenda.povestka/evolution/development/doklad/>.
70. Говоренкова Т. М. Административно-территориальная реформа: проблемы выгоды и опасности / Т. М. Говоренкова, Д. А. Савин, А. В. Чусов // Проблемы устойчивого развития [Электрон. ресурс]. – Режим доступа : www.mosdevelop.ru/bibliography.
71. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики : учебник для вузов / А. Г. Гранберг. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 250 с.
72. Громыко Ю. В. Московская методологическая школа : содержание, условия возникновения, идейное содержание, проблемы развития [Электронный ресурс] / Ю. В. Громыко // Вопросы методологии. – 1990. – № 1. – С. 21–39.
73. Гросул В. А. Проблеми розвитку торгівельних мереж на розробці продукції харчування України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tiru/2009_28_2/8.pdf.
74. Геоінформаційне картографування сьогодні: Науковий збірник / [упорядк.: Р. Руденко] – К.: Академперіодика, 2002. – 135 с.
75. Гуреев В. М. Удосконалювати правові засади управління регіональною економікою / В. М. Гуреев // Регіональна економіка. – 1996. – № 1-2. – С. 10–15.

- Данилишин Б. М. Просторова організація продуктивних сил України: мезорегіональний рівень / Б. М. Данилишин, Л. Г. Чернюк, М. І. Фащевский. – Вінниця : Книга-Вега, 2007. – 572 с.
- Дацишин М. Інституційне забезпечення регіональної політики та практичної взаємодії органів влади в Україні : монографія / М. Дацишин, В. Керецький. – К. : Вид-во «К.І.С.», 2007. – 102 с.
- Денисенко О. О. Метрополізація як процес територіальної організації суспільства / О. О. Денисенко // Український географічний журнал. – 2008. – № 4. – С. 41-43.
- Державна регіональна політика України : особливості та стратегічні пріоритети : монографія; за ред. З.С.Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 670 с.
- Долішній М. І. Нове соціально-економічне районування України в контексті регіональної політики / М. І. Долішній // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. – Вип. 2. – С. 9-18.
- Долішній М. І. Львівська наукова школа економічної регіоналістики / М. І. Долішній, С. М. Злупко // Регіональна економіка. – 1998. – № 2. – С. 33-38.
- Долішній М. Макрорегіоналізація України як основа здійснення регіональної політики / М. Долішній, В. Кравців, В. Симоненко // Незалежний культурологічний часопис. – 2002. – № 23. – С. 6-30.
- Долішній М.І. Соціально-економічне районування України : Препринт / М.І. Долішній, М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук, Л. Т. Шевчук. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 1997. – 50 с.
- Дейч В. Б. Региональная целостность Украинского государства на современном этапе развития / В. Б. Дейч // Менеджер : вісник Донецького державного університету. – 2005. – №4. – С.17-23.
- Дорогунцов С. Устойчивость развития эколого-экономического потенциала Украины и ее регионов / С. Дорогунцов, А. Федорищева // Экономика Украины. – 1996. – № 7. – С. 7-10.
- Дубняк К. Районування й краєзнавство / К. Дубняк // Новітня українська дослідна географія / [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів: ВЦ ЛНУ ім.І.Франка, 2007. – 271 с.
- Европейская розница : лицом к миру // Мое дело. Журнал розничного торгового бизнеса. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www2.moe-delo.ru/disk/md/md/md72/md72-36.htm>.
- Жарова Л. В. Сталий розвиток: просторовий вимір соціально-економічних комплексів [Електронний ресурс] / Л. В. Жарова. – Режим доступу : http://www.dbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltn/15_6/253_Zarowa_15_6.pdf.
- Заславский А. А Теорема Понселе в евклидовой и алгебраической геометрии / А. А. Заславский, Г. Р. Челноков // Математическое образование. – 2001. – № 4 (19). – С.23-30.

90. Заставний Ф. Д. Географія України : у 2-х книгах / Ф. Д. Заставний. – Світ, 1994. – 470 с.
91. Заставний Ф. Д. Економічні райони України. Реалії та перспективи / Ф. Д. Заставний. – Львів : Апріорі, 2010. – 222 с.
92. Заставний Ф. Д. Економічна і соціальна географія України : підручник 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Ф. Д. Заставний. – Львів : навчальна книга, 2007. – 213 с.
93. Здрок В. В. Економетрія : підручник / В. В. Здрок, Т. Я. Лагоцький. – Знання, 2010. – 541 с.
94. Злупко С. М. Від археології до економіки, регіоніки, кібернетики і екології / С. М. Злупко. – Львів : ЛНУ ім. І.Франка, 2001. – 517 с.
95. Злупко С. М. Наукові основи моделювання розвитку регіональних суспільно-економічних систем / С. М. Злупко // Соціально-економічні дослідження перехідний період. Регіональні суспільні системи : [зб. наук. праць] Львівської області України. Ін-т регіональних досліджень ; [редкол. : Долішній М. І. (в.о.) та ін.]. – 2004. – Ч. 1. – Вип. 3 (XLVII). – С. 18-19.
96. Ильин В. И. Феномен поля : от метафоры к научной категории / В. И. Ильин // Рубеж: Альманах социальных исследований. – 2003. – № 19. – С. 36-40.
97. Инвестиционный менеджмент : учебное пособие [Гончаренко Л.П. и др.]. – М. : КНОРУС, 2005. – 298с.
98. Итальянско-русский словарь : 12 000 слов. – М.: Рус.яз., 1991. – 351 с.
99. Іщук С. І. Наукові основи соціально-економічного районування / С. І. Іщук // Економічна та соціальна географія : [наук. зб.]. – 2008. – Вип. 58. – С. 23-30.
100. Каганский В. Л. Основные парадигмы районирования / В. Л. Каганский // Районирование в современной экономической, социальной и политической географии: потенциал, теория, методы, практика : тезисы докладов Всероссийской научной конференции с международным участием, 23-26 сентября 2004 г., Ростов-на-Дону. – С. 142-144.
101. Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура / М. Кастельс ; [пер. с англ. О. И. Шкаратана]. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 368 с.
102. Кастельс М. Могущество самобытности. Новая постиндустриальная экономика на Западе : антологія / М. Кастельс ; [пер. с англ. В. Л. Иноземцев]. – Львів : Academia, 1999. – 102 с.
103. Каючкин Н. П. Географические основы транспортного освоения территории / Н. П. Каючкин. – Иркутск : ИГ СО РАН, 2003. – 314 с.
104. Каючкин Н.П. Методологические подходы к районированию процесса транспортного освоения территории / Н. П. Каючкин // География и природные ресурсы. –1990. – № 5. – С. 12-18.
105. Класифікатор видів економічної діяльності. – К.: Держкомстат України, 1996. – 250 с.

- Княгинин В. Из чего собрать страну? [Электронный ресурс] / Владимир Княгинин // Эксперт. – 6 октября 2008 г. – № 39. – Режим доступа : www.csrg.ru/content/contacts/.
- Княгинин В. Н. Геоэкономика – версия развития Фонд [Электронный ресурс] / В. Н. Княгинин // Режим доступа : <http://www.csr-pw.ru>.
- Колосов В. А. Психология діяльності та навчальний менеджмент. – К.: КНЕУ, 1999. – 16 с.
- Коломийчук В. С. Соціально-економічний розвиток адміністративного району в умовах перехідної економіки (підходи до вивчення, стратегії розвитку) / Коломийчук В. С. – Тернопіль : ТАНГ, 2001. – 439 с.
- Колосовский Н. Н. Основы экономического районирования / Н. Н. Колосовский. – М. : Б.и., 1958. – 140 с.
- Колосовский Н. Н. Теория экономического районирования / Н. Н. Колосовский. – М. : Мысль, 1969. – 335 с.
- Колосов І. Ф. Соціологія і проблеми просторової організації суспільства / І. Ф. Колосов // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 4. – С. 57–78.
- Концепція економічного районування України / Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України]. – К. : РВПС НАН України, 2007. – 43 с.
- Козаченко Т. І. Геоінформаційне картографування малих підприємств України / Т. І. Козаченко, Т. С. Цокало // Вісник геодезії та картографії – 2009. – № 1. – С. 17-27.
- Козаченко Т. І. Геоінформаційне картографування науки та інноваційної діяльності в Україні / Т. І. Козаченко, Т. М. Курач // Вісник геодезії та картографії – 2004. – № 3. – С. 32-43.
- Корецький Л. М. Економічне районування // Географічна енциклопедія України в 3-х т. / Л. М. Корецький; [редкол. : О. М. Маринич (відповід. ред.) та ін.]. – К. : УРЕ, 1989. – Т. 1. – С.382-384.
- Кучавський О. Г. Макрорегіональний рівень у системі територіального управління України / О. Г. Кучавський // Теорія та практика державного управління. – 2009. - № 2(25). – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2009-2/doc/2/02.pdf>.
- Королевская В. И. Управление региональной экономикой в условиях рынка : учебное пособие / В. И. Королевская, С. Н. Хохлов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 64 с.
- Кочетов Э. Г. Геоэкономика. Освоение мирового экономического пространства : учебник для вузов / Э. Г. Кочетов. – М. : Норма, 2006. – 480 с.
- Кочетов Э. Г. Человек в российском экономическом пространстве / Э. Г. Кочетов. – Новосибирск : Изд-во НГАЭиУ, 1997. – 17 с.
- Кравців В. С. Концептуальні засади реформування адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування в Україні / В. С. Кравців, П. В. Жук // Регіональна економіка. – 2009. – №4. – С. 7-16.

122. Кубійович В. Поділ земель, де живуть українці на географічні країни / В. Кубійович // Новітня українська суспільна географія / [упорядк.: О. І. Давидівська]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім.І.Франка, 2007. – С. 385-392.
123. Лаженцев В. Н. Принципы обоснования, критерии и цели выделения систем интегральных экономических районов / В. Н. Лаженцев // Региональное планирование в современной экономической, социальной и политической географии: потенциал, теория, методы, практика : тезисы докладов Всероссийской научной конференции с международным участием, 23-26 сентября 2004 г., Ростов-на-Дону. – С. 148-151.
124. Левин К. Теорія поля в соціальних науках / К. Левин ; [пер. з англ. С. Овчинникова]. – СПб. : Сенсор, 2000. – 35 с. (Серия : Мастерская психологической психотерапии).
125. Лексин В. «Региональные столицы» в экономике и социальной географии / В. Лексин // Вопросы экономики. – 2006. – № 7. – С. 85.
126. Лексин В. Н. Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития : учебное пособие / В. Н. Лексин, А. Н. Шевцов. – М. : УРСС, 1997. – С. 24-25.
127. Литвинов В.Д., Скорина Л.П. Латинська мова: Підручник. – К. : Видавництво «Літера», 1990. – 247 с.
128. Логвиненко О. О. Відкритість економічної системи транзитивного типу: чинник її просторової динаміки в умовах глобалізації : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 “Економічна географія та історія економічної думки” / О. О. Логвиненко. – Х., 2008. – 16 с.
129. Ляшенко В. І. Регулирование развития экономических систем: теория, режимы, институты / В. І. Ляшенко. – Донецк : ДонНТУ, 2006. – 47 с.
130. Львів у цифрах : Статистичний збірник. – Львів : Львівське обласне управління статистики, 2008. – 102 с.
131. Максимчук М. В. Вчення В.І. Вернадського та парадигмальні зміни в розвитку процесів регіонотворення / М. В. Максимчук // Розвиток продуктивних сил України: від В.І.Вернадського до сьогодні : матеріали міжнародної наукової конференції, 5 березня 2009 р., м. Київ. – К. : НАДП, 2009. – С. 35-38. – Ініціатори, Рада по вивченню продуктивних сил України.
132. Максимчук М. В. Діяльнісний підхід у регіональних дослідженнях: методологія та заваження / М. В. Максимчук // Clovek v suradniciach multikulturnej spoločnosti. – Presov, 2002. – S. 169-177.
133. Максимчук М. В. Етимологічний аналіз термінів «район» та «районізація» / М. В. Максимчук // Тези доповідей VII з'їзду Українського географічного товариства. – Київ, 30 травня – 1 червня 1995 року. – Київ : УГТ, 1995. – С. 43-44.
134. Максимчук М. В. Інституціоналізація економічного районування / М. В. Максимчук // Тези міжнародної науково-практичної конференції «Українська

- Бюджетна політика в контексті соціально-економічного розвитку регіонів»: збірн. м. Дніпропетровськ, 10-20 березня 2009 р. Т. 2. – Дніпропетровськ : ДІРА, 2009. – С. 142-143.
- Максимчук М. В. Інституціоналізація економічного районування України / Максимчук М. В. // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: Районування економічного простору України: питання методології та практики: [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2010. – Випуск 5 (85). – С. 77-84.
- Максимчук М. В. Інституціоналізація районування економічного простору України / Максимчук М. В. // Економічні науки. Серія «Регіональна економіка». Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – Випуск 7(27). – Ч.4. – Луцьк, 2010. – С. 7-15.
- Максимчук М.В. Організаційний механізм управління регіональним розвитком в Болгарії / М.В.Максимчук // Соціально-економічні дослідження в перелідний період. Механізми реалізації регіональної політики. Вип. 2 (XL). Ч. 2. – Львів, 2003. – С. 92-97.
- Манів З.О. Регіональна економіка : навчальний посібник / З. О. Манів, І. М. Луцький. – Львів : Магнолія, 2006. – 638 с.
- Маринич А. М. Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украинской ССР. Теоретические и методические исследования / А. М. Маринич, И. А. Горленко, Л. Г. Руденко. – К. : Наукова думка, 1990. – 200 с.
- Маршал А. Принципы политической экономии : [в 3 т.] / А. Маршал. – М. : Прогресс, 1983. Т.1. – 415 с.
- Масляк П. О. Географія України : пробний підручник для 8-9 класів середньої школи / О. П. Масляк, П. Г. Тищенко. – К. : Зодіак-ЕКО, 1996. – 267 с.
- Матвієнко-Гарнага Ф. Завдання, предмет і методи економічної географії / Ф. Матвієнко-Гарнага // Новітня українська суспільна географія / [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім.І.Франка, 2007. – 763 с.
- Мезенцев К. В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку : монографія / К. В. Мезенцев. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 253 с.
- Мельников Р. М. Федеральные целевые программы территориального развития: проблемы и перспективы / Р. М. Мельников // Регион : экономика и социология. – 2006. – № 3. – С. 15-29.
- Методи і моделі просторового розвитку територіально-виробничих систем. – Львів : ІРД НАН України, 2007. – 212 с.
- Михайчик П. А. Экономика и пространство (тезисы размышлений) / П. Михайчик // Пространственная экономика. – 2005. – № 1. – С. 5-8.

147. Мірзодаєва Т. Теоретико-методологічні підходи до дослідження економічного розвитку регіону / Т. Мірзодаєва // Регіональна економіка. – 2008. – №2. – С. 118-127.
148. Мунтиян В. И. Стратегический замысел экономического развития СНГ / В.И. Мунтиян // Инновации. – 2008. – № 7. – С.9-17.
149. Нагірна В. П. Територіальна структура господарства і розвиток економіки: ретроспектива і сучасні реалії / В. П. Нагірна // Український економічний журнал. – 2009. – № 1. – С. 36-41.
150. Нельсон Р. Эволюционная теория экономических изменений / Р. Нельсон. С. Уитнер ; [пер. с англ. М. А. Каждан]. – М. : Дело, 2002. – 174 с.
151. Новикова Н. В. Развитие элементов сетевой экономики на инновационном требительском рынке [Электронный ресурс] / Н. В. Новикова. URL: www.lib.csu.ru.
152. Новосельцев В. И Теоретические основы системного анализа / В. И. Новосельцев, Б. В. Тарасов, В. К. Голиков, Б. Е. Демин]. – М. : Майор, 2004. – 174 с.
153. Нудельман В. Вдосконалення адміністративно-територіального устрою України / В. Нудельман // Адміністративна реформа в Україні: шляхи європейської інтеграції : збірник наукових праць. – К., 2003. – С. 134-141.
154. Нямецук Г. Кластеризація регіонів України на основі економічного потенціалу / Г. Нямецук // Економічний аналіз. – 2010. – Вип 5. – С. 127-134.
155. Оглы И. Б. Функционально-пространственное развитие объектов транспортной инфраструктуры крупных городов (на прим. Новосибирска) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. архитектуры : спец. 08.01.01 / И. Б. Оглы. – Л., 1991. – 29 с.
156. Огоновський В. Радянська районізація / В.Огоновський // Національна історико-географічна суспільна географія / [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів : Видавництво ім.І.Франка, 2007. – 337 с.
157. Олійник Я. Районування території України за рівнем природно-ресурсної безпеки [Електронний ресурс] / Я. Олійник, О. Кононенко, А. Мельничук. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chop/2009/Oliynyk,Kononenko,Melnychuk.pdf.
158. Онопрієнко В. Інноваційна економіка: методологія, прогнози, реалії / В. Онопрієнко, В. Соловійов // Вісник національної академії наук України. – 2008. – № 12. – С. 42-50.
159. Павліха Н. І. Управління сталим розвитком просторових систем: методологія, досвід : монографія / Н. І. Павліха– Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. – 225 с.
160. Паламарчук М. В. Соціальне районування України як основи адміністративно-територіального устрою / М. М. Паламарчук // Адміністративний територіальний устрій України крізь призму інтересів регіону та держави: тези доповідей. – Х. : ХДУ, 1994. – С. 5-6.

- Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії : Навчальний посібник / М. Д. Пістун. – К., 1996.
- Пістун М. Д. Костянтин Воблий – видатний український економіко-географ : Біографія / М. Д. Пістун ; За редакцією чл.-кор. НАН України Л. Г. Руденка. – К., 2006. – 36 с.
- Пістун М. Д. Розвиток суспільної географії в Україні у ХХ – на початку ХХІ сторіччя : Монографія / М. Д. Пістун. – К.: ВПЦ „Київський університет”. – 2009. – 112 с.
- Проект Концепції реформи територіального устрою України (нова редакція) : підготовлена робочою групою Державної думи України. – К., 1992. – 7 с.
- Пашенко Ю. Є. Розвиток та розміщення транспортно-дорожнього комплексу України : монографія / Ю. Я. Пашенко. – К. : Науковий світ, 2003. – 467 с.
- Пепа Т. В. Регіональні проблеми трансформації економічного простору України: теорія, методологія, практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук : спец. 08.10.01. “Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка” / Т. В. Пепа. – К., 2006. – С. 10.
- Перелік найважливіших напрямів наукових досліджень та розробок НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.legaltexts.nas.gov.ua/nas/2008/regulations/OpenDocs/080131_23.pdf.
- Перевірка вантажів у морських (річкових) портах (причалах) України за 2008 рік / Статистичний бюлетень. – Київ : Державний комітет статистики України, 2009. – 88 с.
- Пилипенко И. В. Конкурентоспособность стран и регионов в мировом хозяйстве: теория и опыт малых стран / И.В. Пилипенко. – Смоленск : Ойкумена, 2005. – 496 с.
- Підгрушний Г. П. Соціально-економічне мікрорайонування території України: сутність проблеми, методологічні підходи і досвід застосування ГІС / Г. П. Підгрушний // Науковий вісник Волинського державного університету імені Л. Українки. Географічні науки. – 2004. – №2. – С. 200-203.
- Підгрушний Г. П. Соціально-економічне мікрорайонування території як передумова реалізації регіональної політики України / Г. П. Підгрушний // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика: досвід Європейського Союзу та його адаптація до умов України: Збірник наукових праць. – Вип. V, ч. 1. – С. 446-452.
- Полосажение о транспортном узле / под ред. В.И.Жулева. – М. : МПС СССР, 1983. – 27 с.
- Поповкін В. А. Аванпроект економічного районування України / В. А. Поповкін, А. П. Каметенко, В. О. Родинна. – К. : Новий світ, 1994. – 90 с.
- Поповкін В. А. З досвіду економічного районування / В. А. Поповкін, А. П. Камитенко. – К. : НІСД, 1993. – 51 с.

175. Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці / В. А. Поповкін. – К. : Наукова думка, 1993. – 97 с.
176. Приваловская Г. А. Территориальная структура хозяйства старорусских районов / Г. А. Приваловская, С. А. Тархов, А. И. Трейвиш. – М. : ИГиЛ АН УССР, 1995. – 179 с.
177. Продаж споживчих товарів, які вироблені на території України, в торговельно-сервісній мережі за 2008 рік : Експрес випуск [Електронний ресурс]. – К. : Державний комітет статистики, 2009. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
178. Регионоведение : учебник для вузов / [Т.Г. Морозова, М.П. Побережнов, А.И. Шишов, С.А. Исляев]; под. ред. Т. Г. Морозовой. – М. : Банки и финансы ЮНИТИ, 1999. – 419 с.
179. Регіональна економіка. Словник-довідник / [Богоград О. Д., Бондаренко М., Падалка В. М., Підмогильний М. В.]. – К. : Тираж, 2004. – 256 с.
180. Регіони Львівщини : Статистичний довідник з окремих питань економічного розвитку. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2008. – 52 с.
181. Регіони України 2009 : Статистичний збірник – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2009. – 758 с.
182. Реформи для людини. Збірник матеріалів про шляхи реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні / [упоряд. : В. А. Коваленко, ін.]. – К. : КМУ, 2005. – 238 с.
183. Розміщення продуктивних сил України : навч.-метод. посібник для студентів вивч. дисц. / С. І. Дорогунцов, Ю. І. Пітюренко, Я. Б. Соловйов. – К. : КНЕУ, 2000. – 364 с.
184. Розпорядження Антимонопольного комітету України «Про затвердження Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єкта господарювання на ринку» від 5 березня 2002 року № 49-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/zakoni.cgi?nreg=z0317-02&chk=4/UMfPEGznhhEqp>.
185. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо реалізації Концепції державної регіональної політики» (№ 437-р від 12 грудня 2001 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/zakoni.cgi?nreg=z0112-01&chk=4/UMfPEGznhhEqp>.
186. Русско-немецкий словарь (основной): 53 000 слов. – М. : Русск. яз., 1987. – 530 с.
187. Рыбаков Ф. Ф. Территориальное устройство России : административные и экономический аспекты / Ф. Ф. Рыбаков // Вестн. С.-Петербург. ун-та. – 2005. – Сер. 5. – Вып. 1. – С. 3-9.
188. Садова У. Я. Соціальна політика в Україні : регіональні дослідження та перспективи розвитку / У. Я. Садова. – Львів : ІРД НАН України, 2007. – 100 с.
189. Садовський В. До поняття економічного району / В. Садовський // Українська суспільна географія / [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів : Ін-т ім.І.Франка, 2007. – 498 с.

- Садовський В. Спроби районування України / В. Садовський // Новітня українська суспільна географія / [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів: ВЦ ЛНУ ім.І.Франка, 2007. – 518 с.
- Сайты продуктовых сетей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.retailstudio.org/catalogue/>.
- Саушкин Ю. Г. Новое экономическое районирование / Ю. Г. Саушкин. – М. : УРСС, 1963. – 187 с.
- Семенов-Тяньшанский В. П. Район и страна / В. П. Семенов-Тяньшанский. – М. : ЛМН, 1928. – 129 с.
- Сеников В. Л. Новая классификация городов [Електронний ресурс] / В. Л. Сеников. – Режим доступу : www.agps-2006.narod.ru/konf/2008/sb-2008/iss-1-08/05.1.08.pdf.
- Симоненко В. К. Українське Причорномор'я / В. К. Симоненко. – К. : Вища школа, 1996. – 27 с.
- Синявський А. Економічний район та економічний ландшафт / А. Синявський // Новітня українська суспільна географія / [упоряд. : О. І. Шаблій]. – Львів: ВЦ ЛНУ ім.І.Франка, 2007. – С. 720-742.
- Сінченко В. Проблемні питання адміністративно-територіального устрою / Востер Сінченко // Голос України. – 2010. – №136. – 24 липня. – С. 3.
- Словарь иностранных слов. – М.: Рус.яз., 1989. – 624 с.
- Словарь современного английского языка : Т. 2. – М. : Рус.яз., 1992. – 1929 с.
- Словник української мови. – К. : Наукова думка, 1980. – 700 с.
- Смирнов А. Теоретические основы экономического районирования в СССР / А. Смирнов // Научный ежегодник ОГУ. – 1956. – С. 331-334.
- Смирягин Л. В. Оценка региональных последствий деятельности федерального правительства: региональная экспертиза / Л. В. Смирягин // Регион: экономика и социология. – 2000. – № 2. – С. 3-15.
- Соколенко С. О вкладе ТПП в устойчивое социально-экономическое развитие Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ucluster.org/ukolenko/2010/05/o-vklade-tpv-ustojchivoe-socialno-ekonomicheskoe-razvitiie-ukrainy/>.
- Соловьева Т. В. Идеи экономического районирования в исторической перспективе / Т. В. Соловьева // Известия Уральского государственного университета. – 2007. – № 49. – С. 153-162.
- Сонько С. П. Ринок і регіоналістика : навчальний посібник / С. П. Сонько, В. В. Кулішов, В. І. Мустафін. – К. : Ніка Центр, Ельга, 2002. – 290 с.
- Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин. М. : Политиздат, 1992. – 302 с.
- Соціально-економічне районування України: Препринт / [М. І. Долішній, М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук, Л. Т. Шевчук]. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 1997. – 50 с.

208. Статистичний щорічник України за 2007 рік / [за ред. О. Г. Оскарчук]. – Київ : Інформаційно-аналітичне агенство, 2008. – 548 с.
209. Статистичний щорічник України за 2008 рік / [за ред. О. Г. Оскарчук]. – Київ : Інформаційно-аналітичне агенство, 2009. – 566 с.
210. Стеценко В. В. Организация перевозок экспортных грузов через внутренние речные порты с учетом конвенционных запретов / В. В. Стеценко, С. А. Редькова, В. И. Брон // Транспорт: наука, техника, управление. – 1990. – № 1. – С. 40-52.
211. Сучасний словник іноземних слів: Близько 20 тис. Слів і словосполучень / О. І. Скопенко, Т. В. Цимаблук. – К. : Довіра, 2006. – 789 с. – (Словники України).
212. Татаренко Т. М. Просторові фактори формування регіональної економіки України / Т. М. Татаренко // Трибуна. – 2001. – № 11-12. – С. 17.
213. Ткачук А. Ф. Аналітична записка Про проект Закону України «Про державної регіональної політики», підготовлений Міністерством регіонального розвитку та будівництва України від 17 липня 2010 року [Електронний ресурс] / А. Ф. Ткачук. – Режим доступу: <http://www.csi.org.ua>
214. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії : навчальний посібник. – Одеса : Астропринт, 2001. – 340 с.
215. Торговельна політика України : перспективи і пріоритети інтеграції / проект Л. Фрейнкман. – К. : Світовий банк, 2004. – 125 с.
216. Тургель И. Д. Региональная экономика и управление : курс лекций / И. Д. Тургель. – М. : РУДН, 2003. – 403 с.
217. Указ Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики» (№341/2001 від 25 травня 2001 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
218. Українські кластери [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.csi.org.ua
219. Фащевський М. І. Сутність і структура економічного простору / М. І. Фащевський, Л. Г. Чернюк // Продуктивні сили України. – 2006. – № 1. – С. 24-30.
220. Фащевський М. І. Теорія і практика економічного районування України шляхи його удосконалення: Брошура / М. І. Фащевський. – К. : ІНСТІТУТ НАН України, 2007. – 52 с.
221. Федюк В. Регіональний розвиток у Швеції та Україні / В. Федюк, А. Білик // Національна безпека і оборона. – 2009. – №1. – С. 48-50.
222. Функції та геоінформаційне забезпечення інтелектуальних транспортних систем / [Карпінський Ю.О., Ляшенко А. А., Кібець О. Г., Рябий В. В.] // Справочник геодезії та картографії – 2004. – № 3. – С. 71-79.
223. Французско-русский словарь: 51 000 слов. – М. : Рус.яз., 1979. – 902 с.
224. Фриган Р. В. Стан і тенденції розвитку роздрібно-торговельної мережі Львівській області / Р. В. Фриган, Т. В. Футало // Науковий вісник ІНПТ України : [зб. наук. техн. праць]. – 2009. – Вип. 19.6. – С. 188-195.

- Хасанов И. А. Время: природа, равномерность, измерение / И. А. Хасанов. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 118 с.
- Цехмистро И. З. Холистическая философия науки / И. З. Цехмистро. – Сумы : Университетская книга, 2002. – 364 с.
- Чекмарев В. В. Экономическое пространство и его сетово-сетевая организация / В. В. Чекмарев. – Кострома : КГУ, 2002. – 69 с.
- Чернышева Н. А. Культурная география и проблематика «Места» / Н. А. Чернышева // Известия Уральского государственного университета. – 2005. – №35. – С. 273-283. (Серия : Гуманитарные науки).
- Четыркин В. М. Проблемные вопросы экономического районирования / В. М. Четыркин. – Ташкент : Изд-во «ФАН» Узбекской ССР, 1967. – 123 с.
- Чистобаев А. И. Транспорт и география / А. И. Чистобаев // Территориальные транспортные системы. – 1988. – Вып. 2. – С. 45-50.
- Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика : історія та сучасна методологія : географія / В. І. Чужиков. – К. : КНЕУ, 2008. – 235 с.
- Шаблій О. І. Математичні методи в соціально-економічній географії / О. І. Шаблій. – Львів : Світ, 1994. – 304 с.
- Шаблій О. І. Соціально-економічне районування України / О. І. Шаблій // Проблеми географії України : матеріали наукової конференції, 25-27 жовтня 1994 р. – Львів: ЛДУ, 1994. – С. 404–409.
- Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О. І. Шаблій. – Л. : ЛНУ ім.І.Франка, 2001. – 230 с.
- Шаблій О. Основи загальної суспільної географії: підручник / Олег Шаблій. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444 с.
- Шарапов А. Р. Методологические подходы к исследованию организации региональных промышленных систем [Электронный ресурс] / А. Р. Шарапов // Режим доступа : [tp://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990193_West_finans_2004_1\(5\)/V_18.pdf](http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990193_West_finans_2004_1(5)/V_18.pdf).
- Шарыгин М. Д. Социально-экономическое микрорайонирование / Шарыгин М. Д. – Пермь, 1990. – 76 с.
- Шевчук Л. Т. Медико-соціальні аспекти використання трудового потенціалу: регіональний аналіз та прогноз / Л. Т. Шевчук. – Львів : ІРД НАН України, 2003. – 486 с.
- Шевчук Л. Т. Соціальна географія : навчальний посібник / Л. Т. Шевчук. – К. : Знання, 2007. – 349 с.
- Шевчук Л. Т. Соціально-економічне районування в контексті регіональної політики і адміністративно-територіальної реформи: реалії та перспективи / Л. Т. Шевчук, Я. В. Шевчук // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Районування економічного простору України: питання методології і практики: [збірник наукових праць]. – Львів : ІРД НАН України, 2010. – Вип. 5 (85). – С. 54-55.

241. Шишков Ю. Оживит ли СНГ новая концепция его развития // Безопасность Евразии. – 2008. – № 3. – С. 44.
242. Шульц С. Л. Еволюція парадигми районування та її модернізація в процесі реформування просторово-інституційної структури економіки України / С. Л. Шульц, М. В. Максимчук, І. З. Сторонянська // Регіональна економіка. – 2010. – №3. – С. 20-28.
243. Щепанський Е. Рекреаційне районування Хмельницької області // Щепанський // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – С. 156-161.
244. Щетинина Д. П. Влияние неоднородности экономического пространства на индикаторы региональной динамики : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук : спец. 08.00.01. “Экономическая теория” / Д. П. Щетинина. – Ростов-на-Дону, 2006. – 17 с.

**Схеми районування та регіоналізації України,
які були використані для просторово-топологічного аналізу**

№ п/п	Назва районування (за автором), рік	Кількість районів (регіонів, країв, земель)	Тип районування	Джерело
1.	Держпланівське районування УРСР, 1961-1991 рр.	3	Економічне	Паламарчук М. М. Географія Української РСР. Навчальний посібник для 8 класу середньої школи / Паламарчук М. М. – К.: Радянська школа, 1982. – 80 с. – С.65, 70-71, 77.
2.	Внутрішньореспубліканські підрайони УРСР, 1982 р.	8	Економічне	Заставний Ф. Д. Географія України : у 2-х книгах / Ф. Д. Заставний. – Львів: Світ, 1994. – 470 с. – С.352-353.
3.	За О.М.Мариничем, 1990 р.	9	Природно-господарське	Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украинской ССР: Теоретические и методические исследования / [Маринич А. М., Горелкин И. А., Руденко Л. Г. и др.] ; под ред. А. М. Маринича, М. М. Паламарчука. – К.: Наукова думка, 1990. – С.94-97.
4.	За Ф.Д.Заставним, 1990 р.	9	Економічне	Заставний Ф. Д. Географія України : у 2-х книгах / Ф. Д. Заставний. – Львів: Світ, 1994. – 470 с. – С.365.

ДОДАТКИ

Продовження табл. А.1

5.	За В.А.Поповкіним (мезорайони), 1993 р	10	Економічне	Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці / В. А. Поповкін. – К.: Наукова думка, 1993. – С.99-100.
6.	За В.А.Поповкіним (макрорайони), 1993 р.	5	Економічне	Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці / В. А. Поповкін. – К.: Наукова думка, 1993. – С.102-103.
7.	За М.Д.Пістуном, 1994 р.	9	Економіко-географічне	Экономическая география СССР. Районная часть / [Пистун Н. Д., Игнатенко Н. Г., Хрущев А. Т. и др.]; под. ред. Н. Д. Пистуна. – К. : Вища школа, 1984. – С.200-245.
8.	За О.І.Шаблієм, 1994 р.	6	Соціально-економічне	Шаблій О. І. Соціально-економічне районування України / О. І. Шаблій // Проблеми географії України: матеріали наукової конференції, (Львів, 25-27 жовтня 1994 р.) / Львівський державний університет ім. І.Франка. – Львів: ЛДУ, 1994. – С.232-235.
9.	За М.М.Паламарчуком, 1994 р.	9	Соціальне	Паламарчук М. М. Соціальне районування України як основа її адміністративно-територіального устрою / М. М. Паламарчук // Адміністративно-територіальний устрій України: проблеми інтерактивного територіального розвитку / Тернопільський державний університет ім. Шевченка. – Тернопіль, 1994.

10.	За В.М.Гурєєвим, 1996 р.	8	Економічне	Гурєєв В. М. Удосконалюючи правові засади управління регіональною економікою / В. М. Гурєєв // Регіональна економіка. – 1996. – №1-2. – С.30.
11.	За С.І.Дорогунцовим, А.М.Федорицевою, 1996 р.	9	Еколого-економічне	Дорогунцов С. Устойчивость развития эколого-экономического потенциала Украины и ее регионов / С. Дорогунцов, А. Федорицева // Экономика Украины. – 1996. – №7. – С.4-12. – С.7-8.
12.	За П.О.Масляком, П.Г.Шищенком, 1996 р.	9	Економічне	Масляк П. О. Географія України: Пробний підручник до 8-9 класів середньої школи / Масляк О. П., Шищенко П. Г. – К. Зодіак-ЕКО, 1996. – С.267-269.
13.	За В.К.Симоненком, 1996 р.	9	Економічне	Симоненко В. К. Українське Причорномор'я. – К. : Вища школа, 1996. – 242 с. – С.27-28.
14.	За М.І.Долішнім, Л.Т.Шевчук 1997 р.	6	Соціально-економічне	Соціально-економічне районування України: Препринт / [М.І.Долішний, М.М.Паламарчук, О.М.Паламарчук, Л.Т.Шевчук]. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 1997. – 50 с. – С.16-17.
15.	За Концепцією РВПС України НАН України, 1998 р.	8	Економічне	Концепція економічного районування України / [Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України]. – К.: РВПС НАН України, 2007. – 43 с. – С.11.

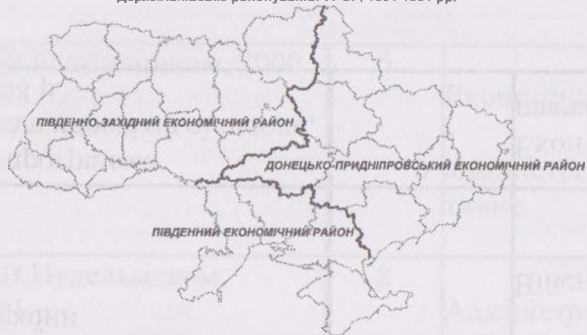
Продовження табл. А.1

16.	За В.Баштанником, 2000 р.	5	Економічно-адміністративне	Баштанник В. Державна регіональна політика в контексті європейської інтеграції: політичний аспект: матеріали науково-практичної конференції, м. Київ, 30 травня 2000 р. – Вип. 2. – ЧІ («Державна регіональна політика та місцеве самоврядування») / В. Баштанник / за заг. Ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К., 2000. – С.9-15.
17.	За В.Нудельманом, 2001 р.	8	Адміністративне	Нудельман В. Вдосконалення адміністративно-територіального устрою України / В. Нудельман // Регіональна економіка. – 2001. – №3. – С. 126-131. – С.127-128.
18.	За Т.Ковальчуком, С.Тулубом, 2002 р.	9	Адміністративне	Ковальчук Т. Від областей до краю. Реформа територіального устрою як необхідний крок демократичного розвитку / Т. Ковальчук, С. Тулуб // Урядовий кур'єр. – 2002. – №181. – С.11-12.
19.	За М.С.Дністрянським	8	Етнополітичне	Дністрянський М. С. Етногеографічне районування України: методологічні та прикладні аспекти / М. С. Дністрянський // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Районування економічного простору України: питання методології і практики: [зб. наук. пр.] / НАН України. Інститут регіональних досліджень, відп. ред. С. І. Бойко. – Львів, 2010. – Вип. 5(85) – С.144

20.	Етнокультурні регіони	12	Етнокультурн е	Перелік етнічних регіонів та відповідних їм областей [Електронний ресурс] // Закарпатський кримінальний калейдоскоп. – Режим доступу: http://www.karkompra.narod.ru/adref.htm .
21.	Електоральна карта останнього туру виборів Президента України, 2004, 2010 рр.	2	Електоральне, політико-географічне	Біличенко С. На що схожа електоральна карта України / Станіслав Біличенко [Електронний ресурс] // Українська Правда. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/articles/2010/02/24/4805944/ .
22.	Оперативні командування України	3	Військове	Південне, Північне, Західне оперативне командування Збройних сил України [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/ .
23.	За програмою загальноосвітньої школи, 2008 р.	9	Економічне, навчальне	Економічна і соціальна географія України: атлас для 9-го класу. – К.: ДНВП «Картографія», 2008. – С.15.

Рис. Б. 1. Схеми районування (регіоналізації) України

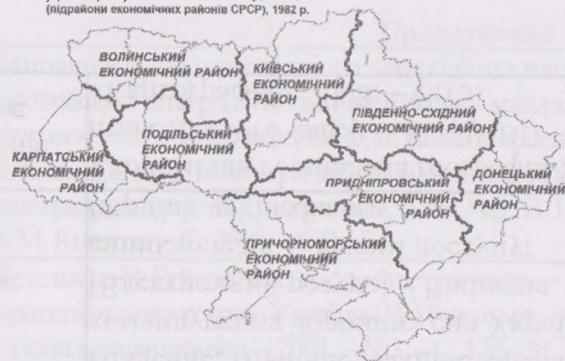
Держпланівське районування УРСР, 1961-1991 рр.

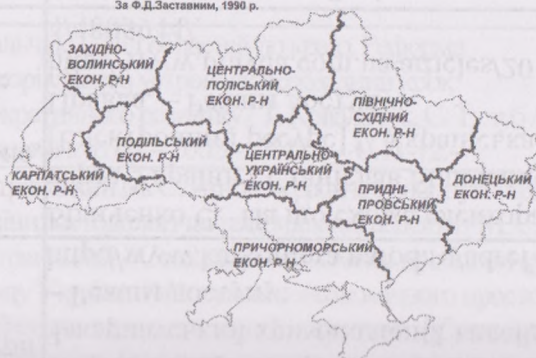
За О.М.Мариничем, 1990 р.

Внутрішньореспубліканські економічні райони УРСР (підрайони економічних районів СРСР), 1982 р.

За Ф.Д.Заставним, 1990 р.

Джерело: 1. Паламарчук М. М. Географія Української РСР. Навчальний посібник для VIII класу середньої школи / Паламарчук М. М. — К.: Радянська школа, 1983. — 80 с. — С. 65, 70-71, 77.

2. Заставний Ф. Д. Географія України / Ф. Д. Заставний. — Львів: Світ, 1994. — 470 с. — С. 183-193.

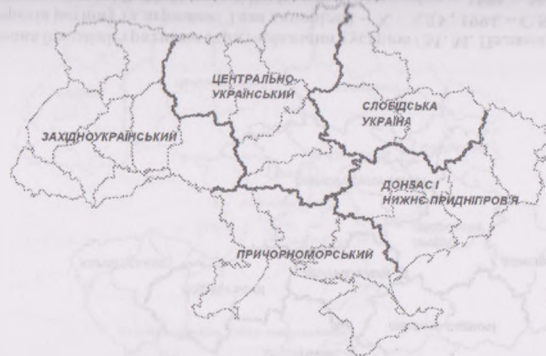
3. Маринич О. М. Районування економіки України: економіко-географічний аналіз / О. М. Маринич. — К.: Географічне видавництво України, 1990. — 104 с.

4. Заставний Ф. Д. Районування економіки України: економіко-географічний аналіз / Ф. Д. Заставний. — Львів: Світ, 1994. — 470 с.

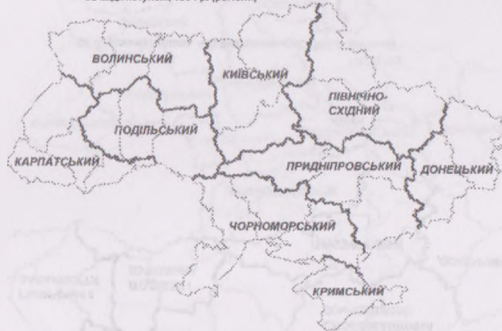
За В.А.Поповкіним (екотериторії), 1993 р.

За В.А.Поповкіним (макроекономічні райони), 1993 р.

За М.Д.Пистуном, 1994 р. (регіони)

За О.І.Шаблійом 1994 р. (соціально-економічні райони)

Джерела: 1, 2. Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці / В. А. Поповкін. – К.: Наукова думка, 1993. – С.99-103.

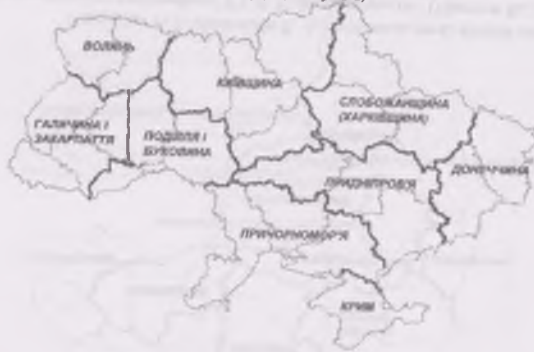
3. Экономическая география СССР. Районная часть / [Пистун Н. Д., Игнатенко Н. Г., Хрущев А. Т. и др.]; под. ред. Н. Д. Пистуна. – К.: Вища школа, 1984. – С.200-245.

4. Шаблій О. І. Соціально-економічне районування України / О. І. Шаблій // Проблеми географії України: матеріали наукової конференції (Львів, 25-27 жовтня 1994 р.) / Львівський державний університет ім. І.Франка. – Львів: ЛДУ, 1994. – С.232-235.

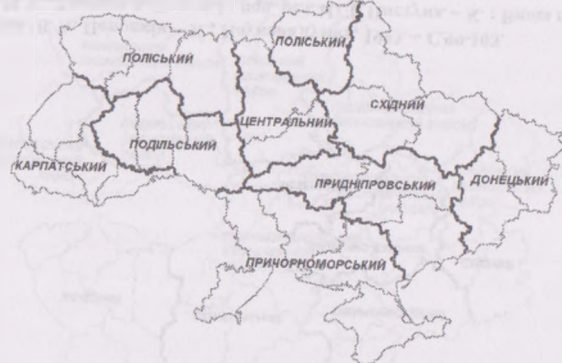
Продовження додатку Б

Рис. Б. 3. Схеми районування (регіоналізації) України

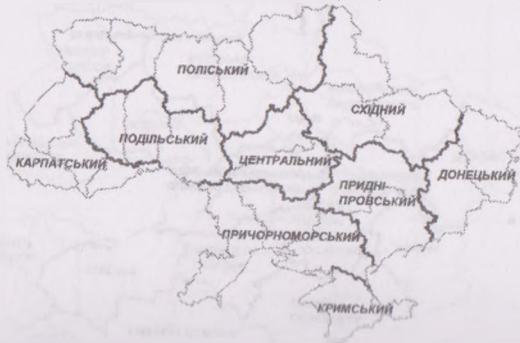
За М.М.Паламарчуком, 1994 р. (соціальні райони)

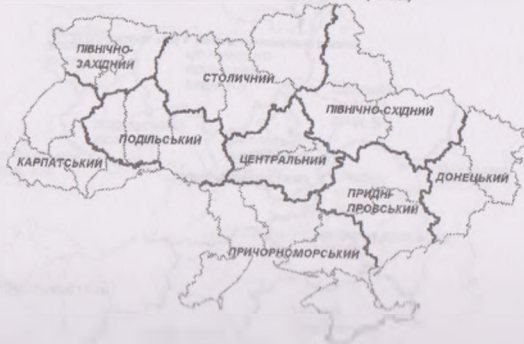
За В.М.Гурсвим, 1996 р. (економічні райони)

За С.І.Дорогунцовим, А.М.Федоришвою, 1998 р. (регіони)

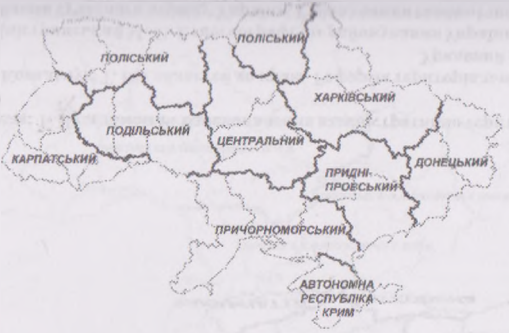

За П.О.Масляком, П.Г.Щищанком, 1996 р. (економічні райони)

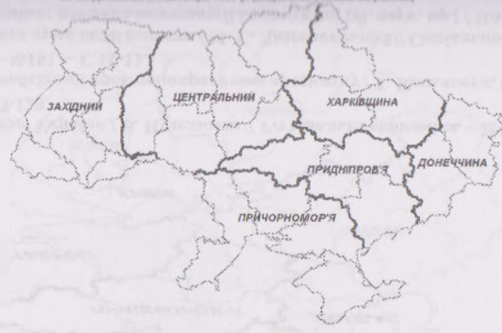

Джерело: 1. Паламарчук М. М. Соціальні райони України на основі її адміністративно-територіальної структури. АН УРСР. Інститут географії. Адміністративно-територіальний устрій України згідь з принципом територіального розвитку та державності. Київ: Інститут географії АН УРСР, 1994. С. 102.
 2. Гуртов В. М. Українська держава: проблеми територіально-регіонального розвитку. Київ: Інститут географії АН УРСР, 1994. С. 102.
 3. Дорогунцов С. І., Федоришова А. М. Українська держава: проблеми територіально-регіонального розвитку та державності. Київ: Інститут географії АН УРСР, 1998. С. 102.

За В.К.Симоненком, 1996 р. (економічні райони)

За М.Дроздом, О.Т.Мельчуком, 1997 р. (соціально-економічні райони)

За Концепцією РВПС України, 1998 р. (економічні райони)

За В.Баштанником, 2000 р. (макрорегіони)

Джерела: 1. Симоненко В. К. Українське Причорномор'я. – К. : Вища школа, 1996. – 242 с. – С.27-28.

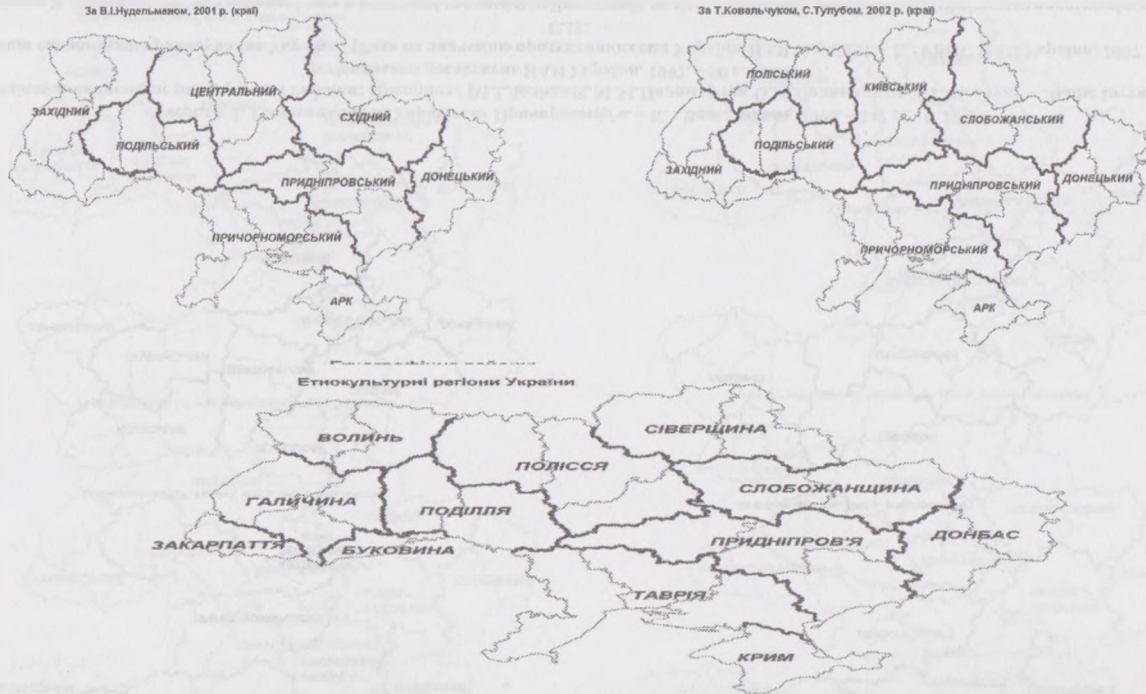
2. Соціально-економічне районування України: Препринт / [М.І.Долішній, М.М.Паламарчук, О.М.Паламарчук, Л.Т.Шевчук]. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 1997. – 50 с. – С.16-17.

3. Концепція економічного районування України / [Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України]. – К.: РВПС НАН України, 2007. – 43 с. – С.11.

4. Баштанник В. Державна регіональна політика в контексті європейської інтеграції: політичний аспект: матеріали науково-практичної конференції, м. Київ, 30 травня 2000 р. – Вип. 2. – Ч.І («Державна регіональна політика та місцеве самоврядування») / В. Баштанник / за заг. Ред.: В. І. Лугового, В. М. Князєва. – К., 2000. – С.9-15.

Продовження додатку Б

Рис. Б.5. Схеми районування (регіоналізації) України

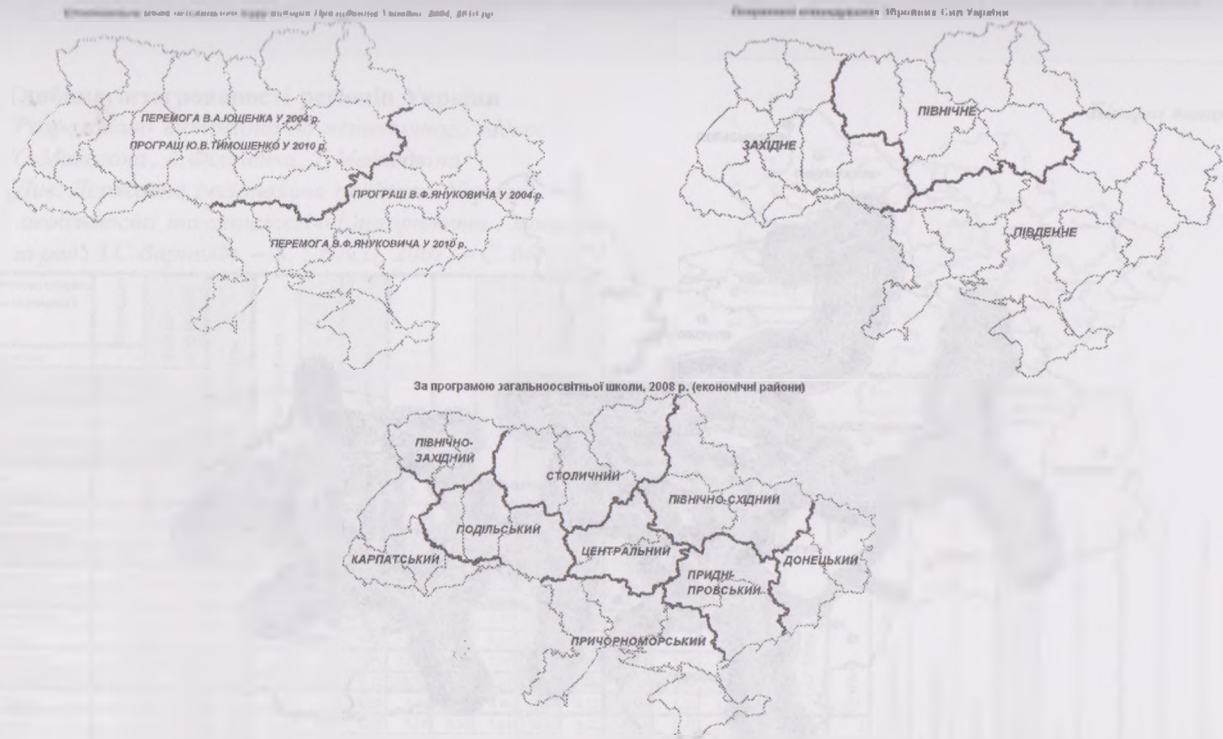
Джерела: 1. Нудельман В. Вдосконалення адміністративно-територіального устрою України / В. Нудельман // Регіональна економіка. – 2001. – №3. – С. 126-131. – С. 127-128.

2. Ковальчук Т. Від областей до країв. Реформа територіального устрою як необхідний крок демократичного розвитку / Т. Ковальчук, С. Тулуб // Урядовий кур'єр. – 2002. – №111. – С. 11-12.

3. Дісторичський М. С. Етногеографічне районування України: методологічні та організаційні аспекти / М. С. Дісторичський // Сучасні наукові проблеми сучасного періоду України. Районування економічного простору України: питання методології і організації [збірник праць] / НАН України. Інститут регіональних досліджень імені М. С. Дісторичського. – Львів, 2010. – С. 10-14.

4. Шварцман С. М. Проблема регіоналізації економічного простору України: теоретичні аспекти / Шварцман С. М. // Регіональна економіка. – 2001. – №3. – С. 132-133.

Українська держава II
6. 6. Схеми районування (періоналізації) України

- Джерела: 1. Біличенко С. На що схожа електоральна карта України / Станіслав Біличенко [Електронний ресурс] // Українська Правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/02/24/4805944/>.
2. Південне, Північне, Західне оперативне командування Збройних сил України [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>.
3. Економічна і соціальна географія України: атлас для 9-го класу. – К.: ДНВП «Картографія», 2008. – С.15.

Додаток В

Рис. В. 1. Накладені схеми районування (регіоналізації) України

Стабільні пари регіонів, що не розпадаються при переході від однієї проаналізованої схеми районування (регіоналізації) України до іншої

Глибина інтегрованості регіонів України

(Розраховано відповідно до методичного підходу

Ю.Макозона, А.Філіпенка, Т.Медведкіна

[Див. Державна регіональна політика України

: особливості та стратегічні пріоритети : моногра за ред. З.С.Варналія. – К. : НІСД, 2007. – С. 668–670

Бінарні топоси

Регіони (області та автономія)	Вінницька	Дніпропетровська	Донецька	Житомирська	Закарпатська	Івано-Франківська	Київська	Кіровоградська	Луганська	Волинська	Тернопільська	Миколаївська	Одеська	Полтавська	Рівненська	АР Крим	Сумська	Тернопільська	Закарпатська	Харківська	Херсонська	Хмельницька	Черкаська	Чернівецька	Чернігівська
Вінницька	1																								
Дніпропетровська	1,56																								
Донецька	1,19	740,46	1																						
Житомирська	6,98	12,95	0,86	1																					
Закарпатська	0,55	38,09	0,40	1																					
Івано-Франківська	1,05	9,06	0,60	0,54	0,22																				
Київська	21,78	263,00	15,74	58,86	7,74	4,13	1																		
Кіровоградська	1,02	61,55	2,19	0,43	2,21	0,24	10,60	1																	
Луганська	0,27	101,10	0,15	4,49	0,14	4,22	0,44	1																	
Волинська	0,65	7,71	0,45	1,02	0,41	0,81	5,87	0,14	0,13																
Тернопільська	2,06	14,69	1,04	1,05	0,77	8,17	0,35	0,27	7,15	1															
Миколаївська	0,66	65,60	2,30	2,07	0,24	5,69	3,21	0,39	0,15	0,35															
Одеська	1,69	73,87	3,37	0,70	2,50	0,72	11,97	2,36	0,63	0,26	0,57	20,53	1												
Полтавська	0,78	375,10	10,55	0,89	7,54	0,31	22,46	3,00	2,38	0,32	0,60	1,49	1,89	1											
Рівненська	1,15	6,33	0,59	2,24	0,26	1,15	10,15	0,19	0,17	3,56	0,14	0,40	0,45	1											
АР Крим	0,35	65,34	4,14	0,27	3,72	0,20	2,43	0,50	0,88	0,14	0,31	2,99	3,24	1,10	0,13	1									
Сумська	0,33	33,62	1,39	0,37	1,04	0,13	9,19	0,31	3,61	0,14	0,26	0,24	0,37	3,11	0,19	0,24	1								
Тернопільська	1,49	5,45	0,39	0,64	0,17	4,07	4,07	0,18	0,09	1,96	8,46	0,13	0,37	0,21	2,19	0,11	0,10	1							
Закарпатська	0,31	4,17	0,31	0,16	0,09	1,18	1,45	0,09	0,08	0,37	2,58	0,10	0,20	0,14	0,31	0,09	0,06	0,46	1						
Харківська	0,74	458,60	20,65	0,59	9,64	0,34	16,12	1,75	6,98	0,33	0,65	1,23	1,15	35,72	0,44	1,51	8,49	0,21	0,16	1					
Херсонська	0,35	34,77	1,75	0,17	2,13	0,13	2,87	1,22	0,28	0,08	0,12	6,44	0,76	0,10	3,10	0,14	0,07	0,05	0,73	1					
Хмельницька	8,28	10,66	0,71	2,46	0,31	1,80	11,13	0,42	0,17	1,07	3,58	0,33	0,80	0,50	2,30	0,21	0,21	4,94	0,38	0,42	0,18	1			
Черкаська	1,16	67,83	2,65	0,93	1,66	0,25	34,90	5,65	0,53	0,25	0,43	1,45	1,55	3,12	0,38	0,45	0,36	0,21	0,09	1,99	0,67	0,49	1		
Чернівецька	0,65	4,20	0,28	0,30	0,14	2,84	2,04	0,10	0,07	0,35	1,43	0,15	0,48	0,14	0,42	0,11	0,06	1,07	0,21	0,15	0,08	1,36	0,13	1	
Чернігівська	0,71	12,88	0,86	1,07	0,40	0,21	46,36	0,56	0,24	0,08	0,40	0,26	0,80	0,87	0,38	0,14	0,70	0,18	0,08	0,78	0,14	0,42	0,90	0,09	1

Додаток Д

**Рис. Д. 1. Відтинки меж регіонів України (областей та автономії)
за якими проводився підрахунок кількості співпадінь меж сіток районування (регіоналізації)**

Додаток Е

Рис. Е. 1. Лінії співпадінь думок експертів (абсолютна та відносна кількість)

Додаток Ж

Рис. Ж.1. Структурні компоненти (мезорегіони), виділені на основі аналізу

Назви виділених мезорегіонів

- I. Центральний (Київська, Чернігівська, Черкаська, Житомирська обл.); II. Північно-Західний (Волинська та Рівненська обл.); III. Карпатський (Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська обл.); IV. Подільський (Тернопільська, Хмельницька, Вінницька обл.); V. Причорноморський (Одеська, Миколаївська, Херсонська обл. та АР Крим); VI. Придніпровський (Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська обл.); VII. Донецький (Донецька, Луганська обл.); VIII. Північно-Східний (Харківська, Полтавська, Сумська обл.)

Глибина інтегрованості районів, компонентів та динамічних компонентів

№ п/п	Райони	Кількість регіонів	Кількість поварних комбінацій	Кількість значень менше 1	Кількість значень більше 1	Частка значень менше 1, %	Частка значень більше 1 (рівень інтегрованості, %)	Межі коефіцієнту глибини інтегрованості	
								min	max
<i>ГЛОБАЛІЗОВАНІ ЕКОНОМІЧНІ РАЙОНИ</i>									
1	Центральний ГЕР	8	28	12	16	43	57	0,31	58,86
2	Східний ГЕР	5	10	0	10	0	100	4,49	2455,30
3	Південний ГЕР	4	6	0	6	0	100	3,10	34,54
4	Західний ГЕР	8	28	7	21	25	75	0,31	14,00
<i>ВИДІЛЕНІ КОМПОНЕНТИ</i>									
I	Полісько-Придніпровський	4	6	1	5	17	83	0,93	58,86
II	Слобожансько-Сіверський	3	3	0	0	0	100	3,11	35,72
III	Донецький	2	1	0	0	0	100	79,81	79,81
IV	Придніпровський	3	3	0	0	0	100	2,21	2455,30
V	Причорноморський	4	6	0	0	0	100	2,99	34,54
VI	Подільсько-Галицький	3	3	0	0	0	100	1,48	8,28
VII	Галицько-Карпатський	4	6	1	5	17	83	0,21	13,34
VIII	Волинсько-Поліський	2	1	0	0	0	100	14,00	14,00
<i>ДИНАМІКА ВИДІЛЕНИХ КОМПОНЕНТІВ</i>									
1	Стабільний Південь	4	6	0	6	0	100	2,99	34,54
2	Малий Центр	4	6	2	4	33	67	0,90	58,86
3	Великий Центр	11	55	29	26	53	47	0,21	58,86
4	Малий Захід	6	15	6	9	40	60	0,21	14,00
5	Великий Захід	9	36	8	28	22	78	0,21	14,00
6	Малий Схід	4	6	0	6	0	100	4,49	2455,30
7	Великий Схід	8	28	2	26	7	93	0,31	2455,30
8	Центра на Захід	7	21	8	13	38	62	0,18	58,86
9	Центра на Схід	8	28	12	16	43	57	0,37	58,86

$$C_2 = \frac{n(n-1)}{2}$$

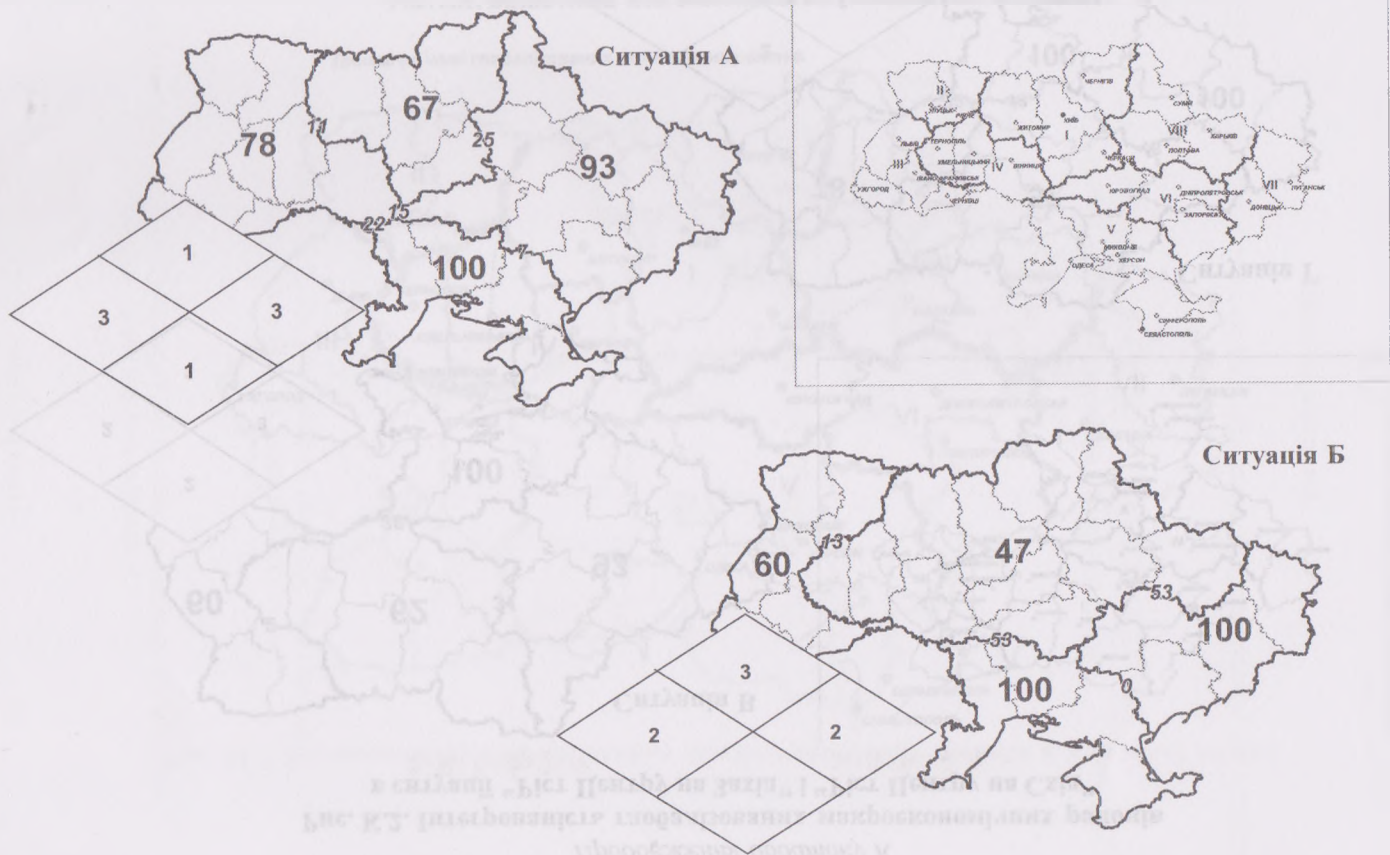
Число комбінацій n по 2	
2	1
3	3
4	6
5	10
6	15
7	21
8	28
9	36

Додаток 1

Рис. 1.1. Інтегрованість мезоекономічних районів у виявлених межах

Рис. К.1. Інтегрованість глобалізованих макроекономічних районів в ситуації “Малий Центр” і “Великий Центр”

Продовження додатку К

Рис. К.2. Інтегрованість глобалізованих макроекономічних районів
в ситуації “Ріст Центру на Захід” і “Ріст Центру на Схід”

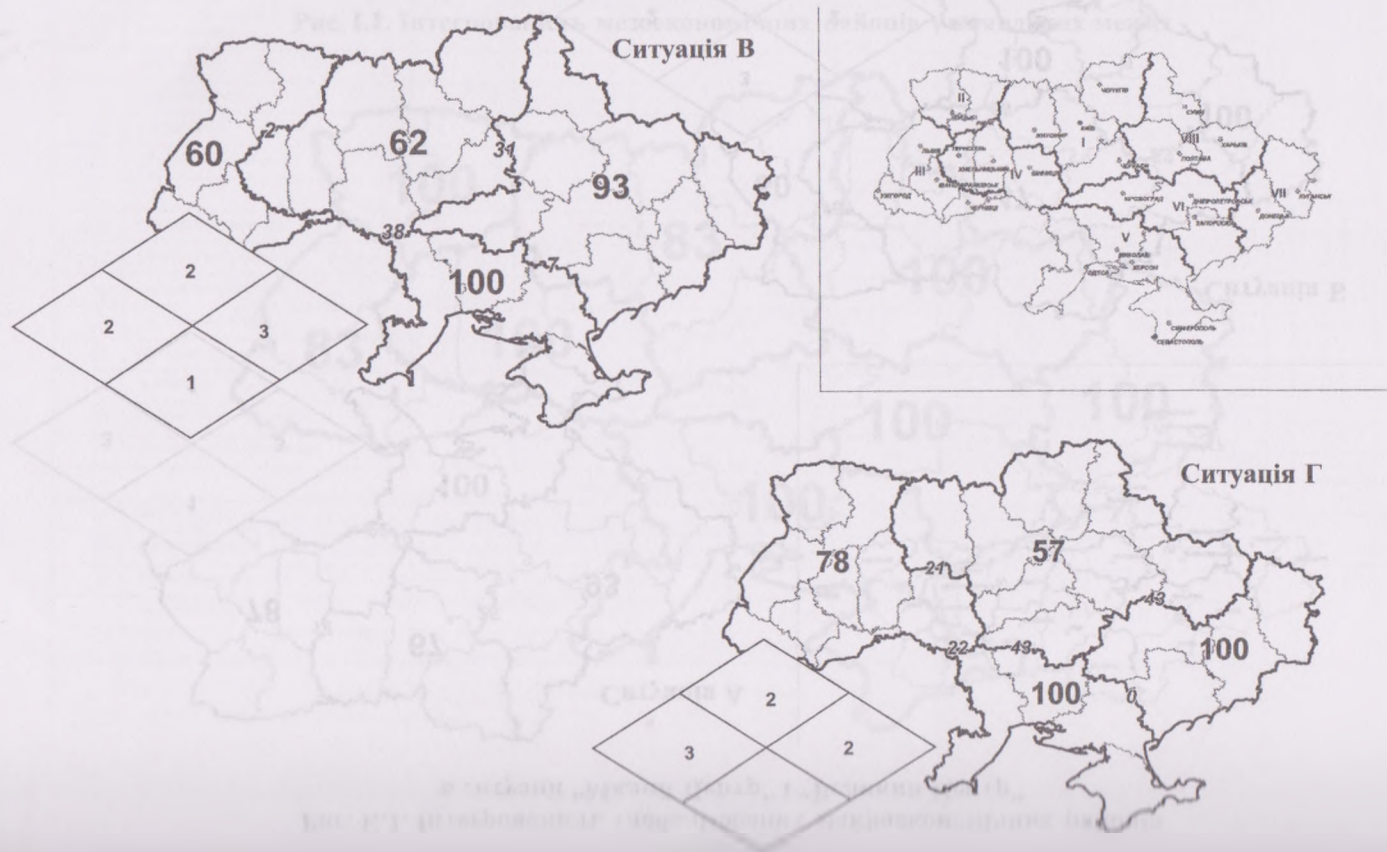

Рис. Л.1. Визначення меж глобалізованих економічних районів

Динамічні межі глобалізованих економічних районів

Додаток М

Рис. М.1. Інтегрованість глобалізованих макроекономічних районів
в ситуації "Ріст Цейта" "Ріст Цейта на Схід"

Додаток М

Рис. М.1. Інтегрованість глобалізованих макроекономічних районів в усталених межах

Наукове видання

МАКРОЕКОНОМІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ УКРАЇНИ:
історичні витоки, сучасність та перспективи

Комп'ютерний макет: П.С. Попадюк

© Інститут регіональних досліджень НАН України, 2011

Підп. до друку 9.07.2011 р. Формат 64×84/16. Папір офс. №1. Офс. друк.
Ум.-друк. арк. 18,76. Тираж 300 екз.

Оригінал-макет виготовлено в Інституті регіональних досліджень НАН України.
79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

Видруковано в ПП «Арал».
79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.